

**T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ**

**ANTALYA İLİNDE TURUNÇGİL ÜRETİMİNDE KREDİ KULLANIMI
VE FİNANSMAN RİSKİ YÖNETİMİNİN ARAŞTIRILMASI**

Ayşenur GÜZEL

**FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

ŞUBAT - 2023

ANTALYA

**T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ**

**ANTALYA İLİNDE TURUNÇGİL ÜRETİMİNDE KREDİ KULLANIMI
VE FİNANSMAN RİSKİ YÖNETİMİNİN ARAŞTIRILMASI**

Ayşenur GÜZEL

**FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

ŞUBAT - 2023

ANTALYA

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ANTALYA İLİNDE TURUNÇGİL ÜRETİMİNDE KREDİ KULLANIMI VE
FİNANSMAN RİSKİ YÖNETİMİNİN ARAŞTIRILMASI

Ayşenur GÜZEL

TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez 09/02/2023 tarihinde jüri tarafından oybirliği / oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Handan VURUŞ AKÇAÖZ (Danışman)

Prof. Dr. İbrahim YILMAZ

Prof. Dr. Vecdi DEMİRCAN

ÖZET

ANTALYA İLİNDE TURUNÇGİL ÜRETİMİNDE KREDİ KULLANIMI VE FİNANSMAN RİSKİ YÖNETİMİNİN ARAŞTIRILMASI

Ayşenur GÜZEL

Yüksek Lisans Tezi, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Handan VURUŞ AKÇAÖZ

Şubat 2023; 198 sayfa

Tarım sektöründe önemi giderek artan turunçgiller sahip oldukları tür ve çeşit zenginliği, çok uzun bir hasat dönemi, oldukça uzun muhafaza süresi, taşımaya uygunluk ve sanayi hammaddeşi olma gibi birçok özelliğiyle dünyada ve Türkiye'de; üretim, tüketim, endüstri ve ticarete konu olan ender meyvelerin oluşturduğu bir ürün grubudur. Dünyada 2021 yılı itibariyle toplam meyve üretiminin %17,79'unu karşılayan turunçgil üretimi 138 ülkede yapılmakta ve bu üretimde Çin, Brezilya ve Hindistan lider ülkeler konumunda bulunmaktadır. Türkiye ise %3,31'lik pay ile 7. sıradadır. Türkiye'de ise 2022 yılında gerçekleşen toplam meyve üretimi içerisinde turunçgiller %18,70'lik pay ile en çok yetiştirilen ürün grubunu oluşturmaktadır. Turunçgil üretiminin yapıldığı 20 il içerisinde Antalya %10,88'lik pay ile 4. sırada yer almaktadır.

Tarımsal üretimin kendine has özelliklerinden dolayı turunçgil üreticileri üretimde birçok olumsuz faktörle karşılaşmakta, bu faktörler üretimde dalgalanmalara ve bunun doğal bir sonucu olarak fiyatlarda dalgalanmalara neden olabilmektedir. Fiyatlarda yaşanan dalgalanmalar üreticilerin gelirlerinde belirsizlikler yaratırken, işletmelerin sermaye yetersizliği, uzun vadeli planlama ve finansman sorunlarını da sıkça yaşamalarına neden olmaktadır. Turunçgil üretiminde yaşanan sorunlar ise üreticilerin işletme dışı kaynaklara başvurmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle tarımsal krediler işletmelerin sürdürülebilir üretim yapabilmeleri açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada; Antalya ilinde turunçgil üretimi yapan tarım işletmelerinin sosyo-ekonomik yapılarını ortaya koymak, üreticilerin tarımda kredi kullanımlarını genel hatlarıyla incelemek, tarımsal kredi kullanımıyla ortaya çıkan finansman riski kaynaklarını belirleyerek bu risklere karşı uyguladıkları risk yönetimi stratejilerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmanın birincil verilerini Antalya ili Aksu, Finike ve Kumluca ilçelerindeki turunçgil üreticileriyle Ocak-Mayıs 2022 tarihleri arasında yüz yüze gerçekleştirilen anket çalışmaları oluşturmaktadır. Anketler işletmelerdeki turunçgil üretim alanları esas alınarak tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemi ile belirlenen 110 işletmede yapılmıştır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre; üreticilerin ortalama yaşları 54, ortalama deneyim süreleri 30 yıldır. İşletmelerdeki ortalama arazi genişliği 38,37 dekar, ortalama parsel sayısı 3,02 adettir. Üreticilerin toplam üretim alanları içerisinde turunçgil arazi varlıkları; 2671,7 dekar olmakla birlikte ortalama portakal üretim alanı 22,49 dekar, limon üretim alanı 9,79 dekar ve mandarin üretim alanı 7,92 dekar olarak belirlenmiştir. Araştırmada turunçgil tarımı yapılmasındaki en önemli nedenler; bölgede rağbet görmesi ve turunçgil üretimi ile ilgili bilgilerinin olmasıdır. İşletmelerde üreticilerin turunçgil üretiminde karşılaştığı sorunların başında girdi maliyetlerinin her yıl artması gelmekte, bunu sırasıyla üretici örgütlenmesinin yetersiz olması ve etkin bir pazarlama organizasyonunun olmaması izlemektedir. Üreticilerin bu sorunlara karşı çözüm önerileri ise; temel girdilerin desteklenmesi, verimlilik ve kalite artırıcı araştırmaların teşvik edilmesi, devletin üretim ve pazarlamada daha fazla yardımcı olması ve üretici ile alıcı arasında aracı bir kurum olmasıdır. İşletmelerde üreticilerin %49,09'u tarımsal amaçlı kredi kullanmakta; kredi kullanmalarındaki en önemli nedenler işletme sermayesi eksikliğini tamamlama ve tarımsal girdi teminidir. Kredi kullanan üreticilerin %90,74'ü Ziraat Bankası'nı tercih etmektedir. Üreticilerin %18,52'si krediyi başkası adına çektiğini, %27,78'i kredi hesaplarını kapatırken zorluk yaşadığını, %48,15'i tapu değerinin kredi talebini olumsuz etkilediğini ifade etmiştir. Ayrıca üreticilerin karşılaştıkları en önemli finansman riski kaynakları; girdi maliyetlerindeki değişiklikler, enflasyon ve borçluluk durumu, bu risklere karşı uyguladıkları stratejiler ise harcamaları planlamak, borçlanmayı azaltmak ve ödeme gücünü artırmak olarak belirlenmiştir.

ANAHTAR KELİMELEER: Antalya, Finansman, Risk, Tarımsal kredi, Turunçgil

JÜRİ: Prof. Dr. Handan VURUŞ AKÇAÖZ

Prof. Dr. İbrahim YILMAZ

Prof. Dr. Vecdi DEMİRCAN

ABSTRACT
INVESTIGATION OF CREDIT USE AND FINANCE RISK MANAGEMENT IN
CITRUS PRODUCTION IN ANTALYA

Aysenur GUZEL

MSc Thesis, Department Of Agricultural Economics

Supervisor: Prof. Dr. Handan VURUS AKCAOZ

February 2023; 198 pages

Citrus fruits, which are becoming increasingly important in the agricultural sector, are popular in the world and in Turkey with their richness of species and variety, a very long harvest period, a very long storage period, suitability for transportation and being an industrial raw material; it is a product group consisting of rare fruits that are subject to production, consumption, industry and trade. Citrus production, which meets 17,79% of the total fruit production in the world as of 2021, is made in 138 countries and China, Brazil and India are the leading countries in this production. Turkey is in the 7th place with a share of 3,31%. In Turkey, within the total fruit production realized in 2022, citrus fruits constitute the most grown product group with a share of 18,70%. Among the 20 provinces where citrus is produced, Antalya ranks 4th with a share of 10,88%.

Due to the unique characteristics of agricultural production, citrus producers encounter many negative factors in production, these factors can cause fluctuations in production and, as a natural consequence, fluctuations in prices. While the fluctuations in prices create uncertainties in the incomes of the producers, they also frequently cause the enterprises to experience capital insufficiency, long-term planning and financing problems. The problems experienced in citrus production make it necessary for the producers to resort to external sources. For this reason, agricultural loans are of great importance in terms of sustainable production of enterprises.

In this study; it is aimed to reveal the socio-economic structures of the agricultural enterprises producing citrus in Antalya, to examine the credit use of the producers in agriculture in general terms, to determine the sources of financial risk arising from the use of agricultural credits and to reveal the risk management strategies they apply against these risks. The primary data of the study consists of face-to-face surveys conducted with citrus producers in Antalya province Finike, Kumluca and Aksu districts between January and May 2022. The surveys were conducted in 110 enterprises determined by stratified random sampling method based on the citrus production areas in the enterprises.

According to the results obtained from the study; producers have an average age of 54 years and an average experience of 30 years. The average land width in the enterprises is 38,37 decares and the average number of parcels is 3,02. Citrus land assets within the total production areas of the producers; although it is 2671.7 decares, the average orange production area is 22,49 decares, the lemon production area is 9,79 decares and the mandarin production area is 7,92 decares. The most important reasons for citrus farming in the research; It is popular in the region and has information about citrus production. At the beginning of the problems faced by the producers in citrus production in the enterprises is the increase in the input costs every year, followed by the insufficient organization of the producers and the lack of an effective marketing organization, respectively. The solutions offered by the manufacturers against these problems are; supporting basic inputs, encouraging research to increase productivity and quality, helping the state more in production and marketing, and acting as an intermediary institution between the producer and the buyer. 49,09% of the producers in the enterprises use loans for agricultural purposes; the most important reasons for using credits are completing the working capital deficiency and supplying agricultural inputs. 90,74% of producers using loans prefer Ziraat Bank. 18,52% of the producers stated that they took the loan on behalf of someone else, 27,78% stated that they had difficulties in closing their loan accounts, 48,15% stated that the title deed value had a negative impact on the loan demand. In addition, the most important sources of financial risk faced by producers are; changes in input costs, inflation and indebtedness, and the strategies they apply against these risks are determined as planning expenditures, reducing borrowing and increasing solvency.

KEYWORDS: Antalya, Agricultural Credit, Citrus, Financing, Risk

COMMITTEE: Prof. Dr. Handan VURUŞ AKÇAÖZ

Prof. Dr. İbrahim YILMAZ

Prof. Dr. Vecdi DEMİRCAN

ÖNSÖZ

Akademik hayatım boyunca beni destekleyen, hoşgörölü yapısıyla bilgi ve deneyimlerini hiçbir zaman esirgemeyen, katkılarıyla beni yönlendiren, bana inanarak kendimi geliştirmemi sağlayan değerli danışman hocam Prof. Dr. Handan VURUŞ AKÇAÖZ'e tüm kalbimle teşekkür ederim.

Ayrıca bilgi birikimi ve deneyimiyle bana yardımcı olan, bilimsel katkılarıyla tez çalışmama yön veren Prof. Dr. İbrahim YILMAZ'a, jürimde bulunan ve katkılarıyla tezime son halini vermeme yardımcı olan Prof. Dr. Vecdi DEMİRCAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak; beni her zaman, her koşulda destekleyen, çalışmalarım sırasında hiçbir yardımı esirgemeyen, içimdeki gücü görmemi sağlayan, bu hayattaki en kıymetlilerim annem Döndü GÜZEL ve babam Ziya GÜZEL'e, akademik hayatımda yol gösteren abim, hocam Serdar GÜZEL'e, sevgileri daima hissettiren, desteklemekten vazgeçmeyen abim Orhan GÜZEL ve ablam Nazmiye AKGÖL'e, ayrıca bana inanan, güç veren, yanımda olan tüm aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım. İyi ki varsınız..

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ	v
AKADEMİK BEYAN	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	x
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	xii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Önemi	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı	3
2. KAYNAK TARAMASI.....	5
2.1. Turunçgil İle İlgili Ekonomik Çalışmalar	5
2.2. Tarımsal Kredi İle İlgili Çalışmalar	12
2.3. Risk İle İlgili Çalışmalar.....	19
3. MATERYAL VE METOT.....	27
3.1. Materyal	27
3.1.1. Araştırma Alanı İle İlgili Bilgiler	27
3.1.1.1. Aksu	28
3.1.1.2. Finike	29
3.1.1.3. Kumluca.....	30
3.2. Metot	30
3.2.1. Örneklemde Uygulanan Metot	30
3.2.2. Anket Aşamasında Uygulanan Metot.....	32
3.2.3. Analiz Aşamasında Uygulanan Metot.....	33
3.2.3.1. Faktör Analizi	34
3.2.3.2. Diskriminant (Ayrım) Analizi	36
4. BULGULAR VE TARTIŞMA.....	39
4.1. Turunçgil Sektörü	39
4.1.1. Türkiye’de Turunçgil Sektörü	41
4.1.1.1. Türkiye’de Turunçgil Üretimi	42

4.1.1.2. Turunçgillerin Türkiye’de Bilinen Bazı Türleri	45
4.1.1.3. Türkiye’de Turunçgil Pazarlama Yapısı	54
4.1.1.4. Türkiye’de Turunçgillerde Fiyatlandırma.....	55
4.1.1.5. Türkiye’de Turunçgil Dış Ticareti.....	57
4.1.1.6. Türkiye’de Turunçgil Sektöründe Yaşanan Sorunlar	58
4.1.2. Antalya’da Turunçgil Sektörü	61
4.2. Tarımsal Finansman ve Kredi	65
4.2.1. Tarımsal Finansman	65
4.2.1.1. Tarım İşletmelerinde Finansman İhtiyacını Doğuran Nedenler	66
4.2.2. Tarımsal Kredi.....	67
4.2.2.1. Tarımsal Kredilerin Tarım Sektörüne Etkileri	69
4.2.2.2. Tarımsal Kredi Kaynakları	70
4.2.2.3. Tarımsal Kredi Türleri	70
4.2.2.4. Türkiye’de Tarımsal Kredi Kullanımı	72
4.3. Risk ve Risk Yönetimi	74
4.3.1. Tarımda Risk ve Belirsizlik.....	74
4.3.2. Tarımda Risk Yönetimi Stratejileri	75
4.3.3. Tarımda Finansman Riski ve Finansman Riski Yönetimi Stratejileri.....	77
4.3.3.1. Finansman Riski	77
4.3.3.2. Finansman Riskine Karşı Uygulanabilecek Risk Yönetim Stratejileri ...	78
4.4. Araştırma Bulguları	79
4.4.1. Sosyo-Ekonomik Özellikler	79
4.4.1.1. Turunçgil İşletmelerinde Demografik Özellikler	79
4.4.1.2. Çalışma Durumu	81
4.4.1.3. Arazi Durumu	83
4.4.1.4. İşletmelerde Bitkisel Üretim	85
4.4.1.5. İşletmelerde Hayvansal Üretim.....	88
4.4.1.6. Para Mevcudu ve Borçlar	90
4.4.2. Turunçgil Üretimi.....	90
4.4.2.1. Turunçgil Üretiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri	96
4.4.2.2. Turunçgil Üretiminde Bilgi Kaynakları	103

4.4.3. Kredi Kullanımı.....	104
4.4.3.1. Tarım Kredi Kooperatifi'nden Kredi Kullanımı	112
4.4.3.2. Şahıstan Borç Alma	114
4.4.3.3. Kredi Kullanılan Kaynağı Değerlendirme	115
4.4.3.4. Kredi Kullanımını Değerlendirme.....	119
4.4.3.5. Bankalardan Tarımsal Kredi Kullanımında Etkili Olan Faktörler.....	122
4.4.3.6. Tarımsal Kredi Kartı Kullanımı	126
4.4.3.7. Tarımsal Destek Alma	129
4.4.4. Tarımsal Faaliyetlerde Sürdürülebilirlik	130
4.4.5. Risk Kaynakları ve Risk Yönetimi Stratejileri.....	137
4.4.5.1. Risk Kaynakları	137
4.4.5.2. Risk Yönetimi Stratejileri.....	143
4.4.6. Faktör Analizi Sonuçları	148
4.4.6.1. Kredi Kullanan Üreticiler İçin Risk Kaynakları ve Faktör Analizi	148
4.4.6.2. Kredi Kullanan Üreticiler İçin Risk Yönetim Stratejileri ve Faktör Analizi	152
4.4.6.3. Kredi Kullanmayan Üreticiler İçin Risk Kaynakları ve Faktör Analizi	156
4.4.6.4. Kredi Kullanmayan Üreticiler İçin Risk Yönetim Stratejileri ve Faktör Analizi	160
4.4.7. Diskriminant Analizi Sonuçları.....	164
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	167
6. KAYNAKLAR	173
7. EKLER	187
ÖZGEÇMİŞ	

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Antalya İlinde Turunçgil Üretiminde Kredi Kullanımı ve Finansman Riski Yönetiminin Araştırılması*” adlı bu çalışmanın, akademik kurallar ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını belirtir, bu tez çalışmasında bana ait olmayan tüm bilgilerin kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

09/02/2023

Ayşenur Güzel

SİMGELER VE KISALTMALAR

Simgeler

da : Dekar

ha : Hektar

kg : Kilogram

km : Kilometre

lt : Litre

N : Kişi

ort : Ortalama

std : Standart

Kısaltmalar

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

CLAM : Akdeniz Narenciye İrtibat Komitesi

FAO : Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü

İGEME : İhracatı Geliştirme Merkezi

SPSS : Sosyal Bilimler İçin İstatistik Programı

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

TBB : Türkiye Bankalar Birliği

TKK : Tarım Kredi Kooperatifleri

TL : Türk Lirası

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 3.1. Antalya İl Haritası	27
Şekil 4.1. Türkiye’de Turunçgil Üretim Bölgeleri	42
Şekil 4.2. Türkiye’de Turunçgillerde Pazarlama Kanalları	54

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 3.1. Antalya İli Kullanım Amaçlarına Göre Tarım Alanları (2022)	28
Çizelge 3.2. Örneklem Çizelgesi	31
Çizelge 3.3. İlçelere Göre Anket Sayıları.....	32
Çizelge 4.1. Dünya Turunçgil Üretim Alanlarında Lider Ülkeler (Ha)	40
Çizelge 4.2. Dünya Turunçgil Üretim Miktarlarında Lider Ülkeler (Ton)	40
Çizelge 4.3. Türkiye’de İllere Göre Turunçgil Üretimi (2022).....	43
Çizelge 4.4. Turunçgil Denge Tablosu	44
Çizelge 4.5. Portakal Denge Tablosu	46
Çizelge 4.6. Limon Denge Tablosu	48
Çizelge 4.7. Mandarin Denge Tablosu	50
Çizelge 4.8. Greyfurt Denge Tablosu	52
Çizelge 4.9. Türkiye’de Turunçgil Meyve Fiyatları (TL/kg)	56
Çizelge 4.10. Türkiye’de Turunçgil İhracatı	57
Çizelge 4.11. Türkiye’de Turunçgil İthalatı	58
Çizelge 4.12. Antalya’da Turunçgil Üretim Miktarı	61
Çizelge 4.13. Antalya’da Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı	62
Çizelge 4.14. Antalya’da Meyve Vermeyen Yaşta Ağaç Sayısı	62
Çizelge 4.15. Antalya’da Toplu Meyveliklerin Alanı	63
Çizelge 4.16. Antalya’da Turunçgil Verimi (Kg/Meyve Veren Ağaç)	63
Çizelge 4.17. Antalya’da Turunçgil Meyve Fiyatları (TL/kg)	64
Çizelge 4.18. Tarımsal Kredilerin Tarım Sektörüne Etkileri Hakkında Araştırmalar ...	69
Çizelge 4.19. İhtiyaç Kredileri ve Tarım Kredileri (Bin TL)	72
Çizelge 4.20. Bölgelere Göre Tarımsal Kredi Kullanımının Dağılımı (Milyon TL)	73
Çizelge 4.21. İncelenen İşletmelerde Aile Nüfusunun Demografik Özellikleri.....	79
Çizelge 4.22. İncelenen İşletmelerde Üreticilerin Demografik Özellikleri.....	80
Çizelge 4.23. İncelenen İşletmelerde Aile Nüfusunun Çalışma Durumu	81
Çizelge 4.24. İncelenen İşletmelerde Tarım Dışı Çalışan Aile Bireylerinin Meslekleri.	81
Çizelge 4.25. İncelenen İşletmelerde Üreticilerin Çalışma Durumu.....	82
Çizelge 4.26. İncelenen İşletmelerde Tarım Dışı Çalışan Üreticilerin Meslekleri.....	82
Çizelge 4.27. İncelenen İşletmelerde Arazilerin Mülkiyet Durumu	83

Çizelge 4.28. İncelenen İşletmelerde Arazilerin Topoğrafik Durumu	84
Çizelge 4.29. İncelenen İşletmelerde Arazilerin Toprak Yapısı	84
Çizelge 4.30. İncelenen İşletmelerde Arazilerin Toprak Verimi.....	84
Çizelge 4.31. İncelenen İşletmelerde Arazi Nevi	85
Çizelge 4.32. İncelenen İşletmelerde Bitkisel Üretim.....	85
Çizelge 4.33. İncelenen İşletmelerde Ürün Bazında Bitkisel Üretim Değeri (TL)	86
Çizelge 4.34. İncelenen İşletmelerde Bitkisel Ürün Satış Yerleri (%).....	87
Çizelge 4.35. İncelenen İşletmelerde Bitkisel Ürün Satış Şekilleri (%).....	87
Çizelge 4.36. İncelenen İşletmelerde Ortalama Ürün Satış Fiyatları (TL/kg)	88
Çizelge 4.37. İncelenen İşletmelerde Hayvan Sermayesi.....	88
Çizelge 4.38. İncelenen İşletmelerde Hayvansal Üretim Değeri.....	89
Çizelge 4.39. İncelenen İşletmelerde Canlı Hayvan Satış Verileri	89
Çizelge 4.40. İncelenen İşletmelerde Süt Satış Verileri	89
Çizelge 4.41. İncelenen İşletmelerde Ortalama Para Mevcudu ve Alacaklar	90
Çizelge 4.42. İncelenen İşletmelerde Ortalama Borçlar.....	90
Çizelge 4.43. İncelenen İşletmelerde Turunçgil Üretim Nedenleri (<i>N=110</i>)	91
Çizelge 4.44. Turunçgil Üretimi.....	92
Çizelge 4.45. İncelenen İşletmelerde Portakal Satış Dönemleri	93
Çizelge 4.46. İncelenen İşletmelerde Limon Satış Dönemleri	93
Çizelge 4.47. İncelenen İşletmelerde Mandarin Satış Dönemleri	93
Çizelge 4.48. İncelenen İşletmelerde Turunçgil Satış Yerleri.....	94
Çizelge 4.49. İncelenen İşletmelerde Turunçgil Satış Zamanı	95
Çizelge 4.50. İncelenen İşletmelerde Turunçgil Fiyat Oluşumuna Karar Verme	95
Çizelge 4.51. İncelenen İşletmelerde Üreticilerin Turunçgillerde Depolama Düşünceleri	96
Çizelge 4.52. Son 5 Yılda Elde Edilen Gelir.....	96
Çizelge 4.53. İncelenen İşletmelerde Üretiminde Karşılaşılan Sorunlar (<i>N=110</i>)	98
Çizelge 4.54. İncelenen İşletmelerde Turunçgil Üretiminde Karşılaşılan Sorunlar İçin Çözüm Önerileri (<i>N=110</i>)	101
Çizelge 4.55. İncelenen İşletmelerde Bilgi Kaynakları (<i>N=110</i>).....	103
Çizelge 4.56. İncelenen İşletmelerde Ziraat Mühendisi İle Görüşme Sıklığı	103
Çizelge 4.57. İncelenen İşletmelerde Köye Yenilikleri Getiren Kişiler.....	104

Çizelge 4.58. İncelenen İşletmelerde İletişim Araçları	104
Çizelge 4.59. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Amaçlı Kredi Kullanımı	105
Çizelge 4.60. İncelenen İşletmelerde Kullanılan Tarımsal Amaçlı Kredi Türü	105
Çizelge 4.61. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Amaçlı Kredi Kullanmama Nedenleri (N=56).....	106
Çizelge 4.62. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Amaçlı Kredi Kullanılmayan Durumlarda Tarımsal İşleri Finanse Etme.....	106
Çizelge 4.63. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Amaçlı Kredinin Yeterliliği	107
Çizelge 4.64. İncelenen İşletmelerde Kredinin Kullanılma Zamanı	107
Çizelge 4.65. İncelenen İşletmelerde Kredi Kaynağı (N=54)	108
Çizelge 4.66. İncelenen İşletmelerde Kredi Kullanım Amaçları (N=54)	109
Çizelge 4.67. İncelenen İşletmelerde Kredi Kullanırken Dikkat Edilen Faktörler (N=54)	109
Çizelge 4.68. İncelenen İşletmelerde Kredi Kullanırken Bir Engelle Karşılaşma	110
Çizelge 4.69. İncelenen İşletmelerde Kredi Kullanırken Karşılaşılan Engeller (N=19)	111
Çizelge 4.70. İncelenen İşletmelerde Kullanılan Kredinin Etkileri.....	112
Çizelge 4.71. İncelenen İşletmelerde Tarım Kredi Kooperatifi'nden Kredi Kullanma.....	112
Çizelge 4.72. İncelenen İşletmelerde Kooperatif Kredisinden Memnun Olma	112
Çizelge 4.73. İncelenen İşletmelerde Tarım Kredi Kooperatifi Hakkında Düşünceler (N=110)	113
Çizelge 4.74. İncelenen İşletmelerde Şahıstan Borç Alma Durumu	114
Çizelge 4.75. İncelenen İşletmelerde Şahıstan Borç Alma Nedenleri (N=21).....	114
Çizelge 4.76. İncelenen İşletmelerde Şahıstan Alınan Borç İçin Ödenen Faiz.....	115
Çizelge 4.77. İncelenen İşletmelerde Şahıstan Alınan Borcun Vadesini Belirleme	115
Çizelge 4.78. İncelenen İşletmelerde Ziraat Bankası'nı Değerlendirme (N=49).....	116
Çizelge 4.79. İncelenen İşletmelerde Özel Bankaları Değerlendirme (N=5)	117
Çizelge 4.80. İncelenen İşletmelerde Tarım Kredi Kooperatifi'ni Değerlendirme (N=8)	118
Çizelge 4.81. İncelenen İşletmelerde Şahısları Değerlendirme (N=21).....	119
Çizelge 4.82. İncelenen İşletmelerde Kredi Kullanımını Değerlendirme	120

Çizelge 4.83. İncelenen İşletmelerde Ziraat Bankası'ndan Kredi Kullanımını Değerlendirme	121
Çizelge 4.84. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Krediler İle İlgili Bilgi Düzeyi (N=54)	121
Çizelge 4.85. İncelenen İşletmelerde Banka Kredisi Kullanımında Etkili Olan Ekonomik Faktörler (N=53)	122
Çizelge 4.86. İncelenen İşletmelerde Banka Kredisi Kullanımında Etkili Olan Sosyal Faktörler (N=53)	123
Çizelge 4.87. İncelenen İşletmelerde Banka Kredisi Kullanımında Etkili Olan Kurum Özellikleri (N=53)	124
Çizelge 4.88. İncelenen İşletmelerde Banka Kredisi Kullanımında Etkili Olan Kişisel Faktörler (N=53)	125
Çizelge 4.89. İncelenen İşletmelerde Banka Kredisi Kullanımından Memnun Olma Durumu (N=53)	126
Çizelge 4.90. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Kredi Kartı Kullanma	126
Çizelge 4.91. İncelenen İşletmelerde Kullanılan Kredi Kartları (N=36)	127
Çizelge 4.92. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Kredi Kartı Kullanma Nedenleri (N=36)	128
Çizelge 4.93. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Kredi Kartı Kullanmama Nedenleri (N=74)	128
Çizelge 4.94. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Destek Alma	129
Çizelge 4.95. İncelenen İşletmelerde Alınan Tarımsal Destekler (N=42)	130
Çizelge 4.96. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Geliri Değerlendirme (N=110)	130
Çizelge 4.97. Turunçgil Üretiminde Karar Almada Etkili Kişiler	131
Çizelge 4.98. İncelenen İşletmelerde Sürdürülebilirlik Üzerinde Etkili Olabilecek Bazı Konularda Üreticilerin Görüşleri	131
Çizelge 4.99. İncelenen İşletmelerde Üreticilerin Sosyal Güvenceleri	132
Çizelge 4.100. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Faaliyet Yapma Nedenleri (N=110) ..	132
Çizelge 4.101. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Faaliyete Devam Etmede Yardımcı Olacak Unsurlar (N=110)	133
Çizelge 4.102. Gençlerin Tarımsal Faaliyete Devam Etme Düşüncesi	135
Çizelge 4.103. İncelenen İşletmelerde Gençlerin Tarımsal Faaliyete Devam Etmek İstememe Nedenleri (N=52)	135

Çizelge 4.104. İncelenen İşletmelerde Üreticilerin Geleceğe Yönelik Hedef ve Amaçları (N=110)	136
Çizelge 4.105. İncelenen İşletmelerde Üretim Riski Kaynakları (N=110)	138
Çizelge 4.106. İncelenen İşletmelerde Finansman Riski Kaynakları (N=110)	139
Çizelge 4.107. İncelenen İşletmelerde Pazarlama ve Fiyat Riski Kaynakları (N=110)	140
Çizelge 4.108. İncelenen İşletmelerde Kişisel Risk Kaynakları (N=110)	141
Çizelge 4.109. İncelenen İşletmelerde Politik ve Yasal Risk Kaynakları (N=110)	141
Çizelge 4.110. İncelenen İşletmelerde Hayvancılık Riski Kaynakları (N=8)	142
Çizelge 4.111. İncelenen İşletmelerde Üretim Riski Yönetimi Stratejileri (N=110) ...	144
Çizelge 4.112. İncelenen İşletmelerde Finansman Riski Yönetimi Stratejileri (N=110)	145
Çizelge 4.113. İncelenen İşletmelerde Pazarlama ve Fiyat Riski Yönetimi Stratejileri (N=110)	146
Çizelge 4.114. İncelenen İşletmelerde Kişisel Risk Yönetimi Stratejileri (N=110)	147
Çizelge 4.115. İncelenen İşletmelerde Politik ve Yasal Risk Yönetimi Stratejileri (N=110)	147
Çizelge 4.116. Kredi Kullanan Üreticilere Yönelik Risk Kaynakları İçin Faktör Analizi	150
Çizelge 4.117. Kredi Kullanan Üreticilere Yönelik Risk Yönetimi Stratejileri İçin Faktör Analizi	154
Çizelge 4.118. Kredi Kullanmayan Üreticilere Yönelik Risk Kaynakları İçin Faktör Analizi	158
Çizelge 4.119. Kredi Kullanmayan Üreticilere Yönelik Risk Yönetimi Stratejileri İçin Faktör Analizi	162
Çizelge 4.120. Standartlaştırılmış Diskriminant Fonksiyonu Katsayıları	164
Çizelge 4.121. Diskriminant Fonksiyonu Katsayıları	165
Çizelge 4.122. Sınıflandırma Sonuçları	166

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Önemi

Tarım sektörü; insanların yaşamlarını devam ettirebilmesi, milli gelire ve istihdama katkısı, diğer sektörlerle hammadde sağlaması, ihracata doğrudan ve dolaylı olarak etkisi ve biyolojik çeşitlilik ile ekolojik dengeye olan katkısı sayesinde tüm dünyada vazgeçilmez bir sektör niteliğindedir. Bu nedenle tarım; ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarıyla toplumun bütün kesimlerini yakından ilgilendirmektedir. Ülkelerin ve toplumların kalkınmasında büyük rol oynayan tarım sektörünün önemi, küreselleşen ekonomik sistem, artan rekabet ortamları ve hızla değişen pazar şartlarının da etkisiyle giderek artmaktadır (*Küçükoğlu, 2019*).

Tarım sektöründe ekonomik önemi artan faaliyetlerden birisi de meyveciliktir. Dünya nüfusunun beslenmesi açısından önem taşıyan meyveler, büyük bir cins ve tür zenginliği gösterirler. Meyvecilik açısından zengin ülkeler arasında yer alan Türkiye'de iklim özellikleri ve toprak yönünden farklı bölgelerin bulunması; tropikal iklim bölgelerinin meyvelerinden, subtropikal ve serin bölgelerin meyvelerine kadar birçok meyvenin yetiştirilmesine zemin hazırlamıştır. İşte bunlardan birisini narenciye olarak da bilinen turunçgil meyveleri oluşturmaktadır (*Doğanay, 1998; Doğanay ve ark., 2006*).

Citrus cinsi içerisinde yer alan ve anavatanı Çin, Güneydoğu Asya ve Hindistan olan turunçgillerin günümüzde subtropik iklimlere sahip hemen hemen tüm ülkelerde yetiştiriciliği yapılmaktadır. Turunçgiller; greyfurt, limon, lim, mandarin ve portakal gibi yetiştiriciliği yaygın ve ekonomik değeri olan türlerin dışında şadok, ağaç kavunu, bergamot gibi diğer türleri de içerisinde bulunduran bir bitki topluluğudur. C vitamini içeren, insan sağlığına önemli yararları bulunan turunçgiller; sofralık, taze tüketimin yanında reçel, marmelat ve meyve suyu olarak değerlendirilmekte, bunun yanında kozmetik sektöründe de ham madde olarak kullanılmaktadır (*Uysal ve Polatöz, 2017*).

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) verilerine göre 2021 yılında dünya üzerinde yaklaşık 66 milyon hektar alanda gerçekleştirilen yaş meyve üretiminin %15,38'i turunçgillere aittir. Turunçgil üretimi 138 ülkede, yaklaşık 10 milyon hektar alanda yapılmakta olup, Çin %29,42'lik pay ile lider ülke konumundadır. Çin'i Hindistan (%10,74) ve Nijerya (%8,31) izlemekte, Türkiye ise %1,63'lük pay ile 10. sırada yer almaktadır. Dünyadaki toplam turunçgil üretim alanlarının ise %38,47'sinde portakal, %30,41'inde mandarin, %13,09'unda limon, %3,53'ünde greyfurt ve %14,49'unda diğer turunçgil çeşitleri yetiştirilmektedir (*FAO, 2022*).

Dünyada turunçgil üretim miktarları da 1960'lı yıllardan günümüze düzenli ve hızlı bir artış göstermiştir. 1961 yılında 25 milyon ton olan üretim, yaklaşık 6 kat artarak

2021 yılında 162 milyon tona ulaşmıştır. Bu üretim hacmiyle turunçgiller dünyada en fazla üretilen meyve grubunu oluşturmaktadır. Dünyada toplam turunçgil üretim miktarının %46,70'ini portakal oluştururken; portakalı sırasıyla mandarin (%25,93), limon (%12,87), greyfurt (%5,91) ve diğer turunçgil çeşitleri (%8,59) takip etmektedir. Bu üretimin %28,56'sı Çin'de, %11,67'si Brezilya'da, %8,84'ü Hindistan'da yapılmaktadır. Dünya turunçgil üretiminin %3,31'ini karşılayan Türkiye ise 7. sırada yer almaktadır (FAO, 2022).

Dünya turunçgil üretim alanlarının en kuzey sınırında yer alan Türkiye'de turunçgil en fazla Akdeniz (%88,32) ve Ege (%11,13) bölgelerinde, kısmen de Güney Marmara (%0,51) ve Doğu Karadeniz (%0,04) bölümlerinde yetiştirilmektedir. Türkiye'deki toplam turunçgilin %79,47'si Çukurova Bölgesi'nde üretilmektedir. Limon üretiminde Mersin, mandarin üretiminde Adana ve Hatay, greyfurt ve turunç üretiminde Adana illeri lider konumdadır. Portakal en çok Antalya'da üretilmekte olup, ülkemiz portakal üretimindeki payı %33,65'tir. Ege Bölgesi'nde turunçgil üretiminde ise Muğla öne çıkmaktadır (TÜİK, 2023).

“Üstü açık fabrika” olarak nitelendirilen tarım sektörü yapısı gereği üretimden pazarlamaya kadar olan süreçte üretim, pazarlama, finansman, teknolojik gelişmeler, üreticilerin sosyo-ekonomik özellikleri ve hükümet müdahalelerinden kaynaklanan çok sayıda risk faktörünün etkisi altındadır. Ürün için uygun olan zamanda yağışın olmaması, ürün fiyatlarının ürün satışından sonra artması, gerekli zamanda yeterli işgücü bulunamaması, tarımsal araç gereçlerin beklenmeyen durumlarda arızalanması, hükümet politikalarındaki değişkenlik vb. faktörler risk ve belirsizliği ortaya çıkarmaktadır (Akçaöz ve ark., 2006a). Turunçgil yetiştiricilerinin de turunçgil üretiminde karşılaştıkları olumsuz faktörlerin başında; girdi maliyetlerinin her yıl artması, hastalık ve zararlıların verimi düşürmesi, ürünlerin verimindeki değişiklikler, ürünlerin fiyatlarındaki değişiklikler, ürünlerin pazar garantisinin olmaması, üretici örgütlenmesinin yetersiz olması, etkin bir pazarlama organizasyonunun olmaması, ülkenin ekonomik durumundaki değişiklikler gelmektedir.

Turunçgil üretimini olumsuz yönde etkileyen faktörlere karşı üreticilerin alabilecekleri önlemler; işletme dışı yatırım yapmak, ürünün satılacağı pazar hakkında bilgi sahibi olmak, girdilerin kullanım düzeylerini iyi belirlemek şeklinde sıralanabilir. Diğer üreticilerle ortak hareket etmek, ürünü satın alan kişi hakkında bilgi edinmek, borçlanmayı azaltmak, vadeli satış yapmak, mevcut kaynakların kullanımını planlamak, uygun fiyattan girdileri önceden depolamak, işletmede birden çok ürüne yer vermek, ürün sigortası yaptırmak öne çıkan diğer faktörler arasında yer almaktadır. Tarımsal faaliyetler sonucu elde edilecek gelirin garanti olmaması veya işletmecinin ve ailesinin geçimini sağlayacak düzeyde olmaması gibi sebeplerden dolayı üreticiler işletme dışı yatırım

yapmaya yönelmektedir. Turunçgil üretiminin sürekliliği; turunçgil üreticilerinin yeterli ve istikrarlı bir gelir elde etmeleri ile mümkün olacaktır (*Athı ve Söyler, 2018*).

Tarımsal üretim; risk ve belirsizliklerin yüksek olması, tarımsal ürünler arz ve talebinin esnek olmayışı, tarımsal piyasaların istikrarsız olması ve üretimin özelliği sebebiyle sermayenin devir hızının yavaş olması gibi kendine has özelliklerinden dolayı diğer sektörlere göre kârlılık bakımından bazı olumsuzluklara sahiptir. Bu olumsuzluklar üretimde dalgalanmalara ve bunun doğal bir sonucu olarak da fiyatlarda dalgalanmalara neden olabilmektedir. Fiyatlarda yaşanan dalgalanmalar ise üreticilerin gelirlerinde belirsizlikler yaratmakta ve işletmelerin sermaye yetersizliği, uzun vadeli planlama ve finansman sorunlarını sıkça yaşamalarına neden olmaktadır. Yaşanan sorunlar tarım işletmelerinde işletme dışı kaynaklara başvurulmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle tarımsal krediler işletmelerin sürdürülebilir üretim yapabilmeleri açısından büyük önem taşımaktadır.

Tarım sektörü ve işletmelerinin özellikleri bakımından tarımsal krediler; tarımsal ürünlerin üretilmesi, işlenmesi, değerlendirilmesi, depolanması, bozulmadan saklanması ve pazarlanmasına, üretimi geliştirici bilgi ve teknolojiye yararlanmasına yönelik her türlü yatırım ve işletme harcamaları ile bir bölge veya ürüne yönelik özel projelerin finansmanına açılan kredilerdir (*Anonim₁, 2003; Yılmaz, 2008*). Üreticiler işletmeleri için oluşan kredi ihtiyacını teşkilatlanmış ve teşkilatlanmamış kredi kaynakları tarafından karşılamaya çalışmaktadır. Teşkilatlanmış kredi kaynakları T.C. Ziraat Bankası (TCZB), Tarım Kredi Kooperatifleri (TKK), Tarım Satış Kooperatifleri (TSS) ve özel bankalar iken teşkilatlanmamış kredi kaynakları; akrabalar, yakın arkadaşlar, tüccarlar ve tefecilerdir. Bu özellikleriyle tarımsal krediler; işletmenin finansal açıdan zayıfladığı ve likidite açısından eksikliğe düştüğü zamanlarda destek olmakta, işletmenin devamlılığının sağlanmasına yardımcı olmaktadır (*Taşkıran ve Özüdoğru, 2010*).

1.2. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışma; araştırma bölgesinde daha önce turunçgil üretiminde kredi kullanımı ve finansman riski konusunda çalışma yapılmamış olmasından dolayı gelecekte bu konu ile ilgili araştırma yapacak araştırmacılara kaynaklık etmesi ve daha güncel bilgiler sunması yönünden önem arz etmektedir.

Çalışmada, Türkiye’de turunçgil üretiminde 4. sırada yer alan Antalya ilinde turunçgil üretimi yapan üreticilerin kredi kullanımları ve finansman riskine yaklaşımları incelenmiştir.

Bununla birlikte Antalya ilinde yapılan bu çalışmada;

- ❖ Tarımda kredi kullanımını genel hatlarıyla incelemek,
- ❖ Turunçgil üretimindeki gelişmeleri ortaya koymak,
- ❖ Turunçgil üretimi yapan tarım işletmelerinin sosyo-ekonomik yapılarını incelemek,
- ❖ Üreticilerin tarımsal amaçlı kredi kullanım durumunu belirlemek,
- ❖ Tarımsal amaçlı kredi kullanma ve kullanmama nedenlerini araştırmak,
- ❖ Üreticilerin kredi kullanımında karşılaştıkları sorunları belirlemek,
- ❖ Tarımsal kredi kullanımıyla ortaya çıkan finansman riski kaynaklarını belirleyerek, bu risklere karşı uyguladıkları risk yönetimi stratejilerini ortaya koymak,
- ❖ Üreticilerin tarımsal kredi kullanma ve kullanmamasına yönelik ayırıcı özellikleri belirlemek amaçlanmıştır.

2. KAYNAK TARAMASI

2.1. Turunçgil İle İlgili Ekonomik Çalışmalar

Özsan (1964) çalışmasında; turunçgillerin ana vatanı, yayılışları ve tarihçeleri hakkında kısa bilgiler vermiş, sonrasında turunçgil meyvelerinin üretim, tüketim ve pazarlamasını detaylı olarak incelemiş ve bu konuların özellikle rakiplerimiz olan Akdeniz ülkeleriyle karşılaştırmalarını yapmıştır. Daha sonra ülkemizde gerek kaliteli ve verimli gerekse de emniyetli bir turunçgil üretimi için üzerinde öncelikle ve titizlikle durulması gereken en önemli problemler hakkında bilgi vermiştir.

Öztunç (1987) yaptığı çalışmada; Adana ilinde 1980-1986 yılları arasında turunçgil toptan satış fiyatlarındaki değişimler ve nedenlerini incelemiştir. Araştırmada kullanılan verileri Adana Toptancı Meyve-Sebze Hali'nden sağlamıştır. Araştırma konusu olan türlerin fiyatlarını büyük ölçüde günlük, aylık, mevsimlik ve yıllık olarak almış ve fiyat değişimlerini inceleyerek karşılaştırmıştır. Fiyat değişimlerinin bir kısmının üretime bağlı, diğer bir kısmının da pazarlama sistemindeki düzensizliklerden kaynaklandığını belirlemiştir.

Özkan ve ark. (2002) yaptıkları çalışmada; Antalya ilinde turunçgil üretiminin maliyet ve gelir durumunu saptamayı amaçlamışlardır. Çalışmayı; Kemer, Kumluca, Finike, Manavgat ve Serik ilçelerindeki üretimin yoğun olduğu köylerde, 1999-2000 döneminde yürütmüşlerdir. Araştırmada kullanılan verileri 105 turunçgil üreticisinden anket yöntemiyle elde etmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre işletmelerde dekara üretim masrafını; portakalda 422,39 milyon TL, mandarinde 345,95 milyon TL ve limonda ise 370,05 milyon TL bulmuşlardır. Turunçgil üretiminde elde edilen net kâr ise portakalda 252,61 milyon TL/da, mandarinde 38,85 milyon TL/da ve limonda 37,95 milyon TL/da olarak bulmuşlardır. Araştırma kapsamına alınan turunçgiller içerisinde en yüksek oransal kârlılığın portakal üretiminde olduğunu belirlemiştir.

Özkan ve ark. (2003) yaptıkları çalışmada; portakal, limon ve mandarinde üretici eline geçen fiyatlardaki gelişmeleri 1982-1998 dönemi için Türkiye genelinde incelemişlerdir. Araştırmada ayrıca 1994-2001 döneminde Antalya ilinde portakal ve limonun toptancı hali fiyatlarındaki mevsimsel dalgalanmaların analizini yapmış ve pazarlama marjlarını hesaplamışlardır. Araştırma sonuçları; inceledikleri dönem boyunca portakal, limon ve mandarin fiyatlarının sırasıyla %6,37, %64,50 ve %15,01 oranında arttığını göstermiştir.

Karadeniz (2003) yaptığı çalışma ile Antalya ilinde turunçgil meyvelerinden portakal, limon ve mandarin üretimi ve pazarlama yapısını incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmasında turunçgil üreticileri, aracıları ve ihracatçılardan anket yöntemiyle elde ettiği

verileri kullanmıştır. Araştırma kapsamında; üretim maliyetlerini ve pazarlama masraflarını portakal, limon ve mandarin için ayrı ayrı belirlemiştir. Ayrıca turunçgil meyvelerinin pazarlama yapısını üretici, aracı ve ihracatçı düzeyinde incelemiş, pazarlama kanallarının, pazarlama marjlarının ve pazarlama sorunlarının ortaya konulmasını amaçlamıştır.

Demirtaş (2005) yaptığı çalışmada; Türkiye’de limon üretimi, pazarlama yapısı, depolama ve turunçgil fidancılığını inceleyerek, sektörde yaşanan sorunları belirlemiştir. Bu amaçla; Mersin, Antalya, Adana, Hatay ve Muğla illerinde limon üreticileri, Mersin ve Nevşehir bölgelerinde limon depo işletmeleri, Mersin, Adana, Hatay ve Antalya bölgelerinde ise turunçgil fidancılık işletmeleri ile görüşmeler yapmıştır. Çalışma sonucunda; işletmelerde limon üretiminde ortalama bahçe alanını 18,49 da, verimi 2.088 kg/da ve 73 kg/ağaç olarak bulmuştur. Hasatın kasım-şubat aylarında yoğunlaştığını, limon pazarlamada tüccarların etkili olduğunu belirlemiştir.

Can ve Yercan (2006) yaptıkları çalışmada; İzmir’in Seferihisar ilçesi merkezinde yoğun olarak mandarin üretimi yapan tarım işletmelerinden anket yöntemiyle toplanan verilere dayanarak; mandarin üretiminin teknik ve ekonomik analizini yapmayı ve bu konuda karşılaşılan sorunları belirleyerek çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlamışlardır. Bu kapsamda 2001-2002 döneminde Seferihisar merkezde tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 63 üretici ile anket gerçekleştirmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre; mandarin bahçelerinin ortalama büyüklüğünü 8,32 dekar, ortalama verimi 4.605,46 kg/da, ağaç başına ortalama verimi ise 92,67 kg olarak belirlemişlerdir. Mandarinin ortalama üretim maliyetini 925,24 TL/da, dekara net gelirini 315,79 TL ve ağaç başına net gelirini 6,36 TL olarak bulmuşlardır.

Özdemir (2006) Edremit, Havran ve Burhaniye ilçelerinde gerçekleştirdiği çalışmada; bölgenin turunçgil yetiştiriciliği yapılan alanlarının mevcut durumunu anket çalışmaları ile belirlemiştir. Edremit Körfez Bölgesi ile diğer bölgelerde yetiştiriciliği yapılan Satsuma mandarin meyvelerinin, 2003 yılına ait meyve örneklerinde yapılmış olan pomolojik analizlerinin karşılaştırılmasını yapmış, üretici sorunları ve bölgede turunçgil yetiştiriciliğinin daha başarılı bir yapıya kavuşması için alınması gereken önlemleri incelemiştir.

Zenginoğlu (2007) yaptığı çalışmada; Türkiye turunçgil ihracatının yapısını AB perspektifinden değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeyi yaparken; Türkiye ve AB turunçgil ihracat yapısını makro verilerle incelemiş ve turunçgil ihracatında ortaya çıkan sorunları İzmir ilindeki ihracatçı firmaların tamamıyla yaptığı anket görüşmelerinden elde ettiği sonuçlara göre belirlemiştir. AB üyeliği için uyum zorunluluğu olan Ortak Tarım Politikası ve Meyve Sebze Ortak Piyasa Düzeni’ni Türkiye turunçgil sektörünün

uyumu açısından incelemiştir. AB sürecinde, Türkiye turunçgil ihracatının geleceğine ilişkin tahmin ve değerlendirmeleri, AB dışı alternatif pazarlar için de yapmış; Türkiye'nin turunçgil üretim ve ihracat potansiyelinden yararlanmanın, iyi organize edilmiş, yüksek kaliteli ürün ve pazarda süreklilik ilkelerine odaklı bir ihracat yapısına bağlı olduğu sonucuna varmıştır. Araştırmada ayrıca etkin bir ihracat yapısı oluşumunu engelleyen sorunları belirlemiş ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri de sunmuştur.

Lindsey ve ark. (2009) yaptıkları çalışmada; Satsuma mandarin (*Citrus unshiu Marc.*)'de donma riski için risk yönetimi stratejilerini değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Alternatif risk azaltma senaryoları altında net indirgenmiş getirileri ve getirilerin dağılımını (minimum, maksimum, standart sapma) karşılaştırmak için simülasyon teknikleri kullanmışlardır. Başa baş fiyatları veya ıskonto edilmiş 20 yıllık getirilerin sifıra eşit olduğu fiyatı da her senaryo için hesaplamışlardır.

Güven (2010) yaptığı çalışmada; Adana ilinde turunçgillerin pazarlama yapısının incelenmesini, bölgede pazarlama organizasyonunun etkinliğinin değerlendirilmesini ve belirlenen yetersizlikler için çözüm önerileri getirilmesini amaçlamıştır. Bu araştırma kapsamında Adana Merkez ilçe ve köylerinde üreticilerin yetiştiricilikten başlayarak pazarlamada karşılaşılan sorunları, turunçgil alım-satımı yapan komisyoncular, tüccarlar, ihracatçı kuruluşların sorunlarını, üretici ve devletten beklentilerini araştırmıştır.

Kadanalı ve ark. (2010) yaptıkları çalışmada; limon pazarlama yapısını incelemiş, 1992-2009 dönemindeki fiyat dalgalanmaları üzerinde durmuşlardır. Türkiye'de limon üretim ve veriminde yıllara göre artış olduğunu tespit etmişlerdir. Mersin ilinin limon üretim ve veriminde sahip olduğu değerlerle Türkiye ortalamasının üstünde olduğunu görmüşlerdir. Limon pazarlama marjını hesaplamış, tüketicinin ödediği fiyatın üretici eline geçen oranında dalgalanmaları belirlemekle birlikte üretici eline geçen oranların çok yüksek olmadığını ve aracılardan eline geçen oranların yüksek olduğunu belirlemişlerdir.

Muthoo ve Mutuswami (2010) çalışmalarında, limon piyasalarındaki etkinsizlik derecesi üzerinde rekabetin etkisini incelemişlerdir. Bu çalışmada araştırmacılar, sınırlı sayıda alıcı ve satıcıya sahip bir limon pazarındaki en iyi ikinci mekanizmayı yani özel bilgilere sahip en uygun mekanizmayı karakterize etmişler, ardından en iyi ikinci mekanizmanın verimlilik derecesi ile piyasa rekabet gücü arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir.

Bülbül (2011) yaptığı çalışmada; Türkiye'de ve dünyada turunçgillerin sektörel durumunu incelemiş, ülkemizde patent almış Finike Portakalı'nın değer zinciri analizi metodolojisini izleyerek sürdürülebilir rekabeti araştırmıştır. Değer zinciri analizini oluştururken; tüketicilerin portakal satın alırken nelere önem verdiğini ve tüketici bilincini tespit etmek adına İstanbul ilinde anket çalışması yapmıştır. Tedarik zincirindeki

tüm aktörlerle birebir görüşmeler yapmış, zincirdeki materyal akışı, bilgi akışı ve ilişkilerin boyutunu değerlendirmiştir. Araştırma sonucunda tüketici talepleri doğrultusunda tedarik sürecindeki her aşamada gelişim önerileri sunmuştur.

Yaykaşlı (2011) yaptığı çalışmada; Finike ve Kumluca bölgelerinde portakal üretimini etkileyen faktörleri incelemiştir. Çalışmasında birincil verileri 65 üretici ile yapılan anketler yoluyla elde etmiş, ikincil veri olarak da iklim verilerinden faydalanmıştır. Toprakla ilgili verilerin önemli bir bölümünü, anket ve bölge laboratuvarlarında yapılan araştırmalardan elde etmiştir. Çalışmada üretimi etkileyen faktörleri, iklim faktörleri ve iklim dışı faktörler olarak iki gruba ayırmıştır. Bu yapı üzerinden faktör analizi uygulamıştır. Sonuç olarak; iklim faktörlerinin bağımsız değişken olduğu, bir diğeri ise iklim dışındaki tüm faktörlerin bağımsız değişken olduğu iki ayrı regresyon modeli elde etmiştir. Her iki modelin de çıktısı, yani bağımlı değişkeni; ağaç başına portakal üretim miktarıdır. Her iki regresyon modelini verilerle test ettiğinde, modelin çıktısı olan ağaç başına üretimle bağımsız değişkenler arasında anlamlı ilişki olduğunu gözlemiş ve üretim rakamlarının tahmin edilmesinde %90'lara varan oranda isabetli sonuçlar elde etmiştir.

Güney (2012) yaptığı çalışmada; ticaret alanında yaşanan gelişmeleri tarım ve turunçgil piyasaları açısından değerlendirmiş, limon ve portakal için kârlılık ve rekabet göstergelerini hesaplamıştır. Araştırma kapsamında; 2009-2010 pazarlama dönemi üretici anket verilerine dayanarak Çukurova Bölgesi'nde limon ve portakal üretimi için Açıklamalı Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi oluşturmuştur. Bu bağlamda portakal ve limon üretiminin özel ve sosyal kârlılığı ile rekabet edebilirliğini analiz etmiştir. Çalışmada yaptığı hesaplamalardan özel kârlılıkların; limon üretimi için düşük, portakal üretimi için ise negatif olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca Politika Analiz Matrisi yardımıyla verimlilik katsayılarını hesaplayarak her iki ürünün üretiminin de rekabetçi olduğunu ancak limon üretiminin rekabet gücünün portakaldan daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Çalışmada sonucunda Çukurova Bölgesi'nde portakal ve limon üretiminin sosyal kârlılık açısından bölge için sürdürülebilir bir üretim dalı olduğunu belirlemiştir.

Güney ve Ören (2012); yaptıkları çalışma kapsamında dünya turunçgil sektöründe üretim, tüketim, ticaret, fiyat ve politikalara ilişkin gelişmeleri incelenmiş ve turunçgil sektörünün yapısını ve önemini ortaya koymuştur. Çalışmayı hazırlarken daha önce yapılan bir doktora çalışmasında yararlanılan ikincil veri kaynaklarını kullanarak; bu kaynaklardan derlenen verileri yorumlamaya çalışmışlardır.

Oral (2014) yaptığı çalışmada; Türkiye'de portakal pazarlama etkinliğinin üretici düzeyinde belirlenmesini ve pazarlama olanaklarının geliştirilmesine yönelik politikaların üretilmesine katkı sağlamayı amaçlamıştır. Bu amaçla; Akdeniz Bölgesi kıyı

şeridinde yer alan Adana, Antalya, Mersin ve Hatay illerini araştırmanın alan kapsamı olarak dikkate almıştır. Çalışmada 145 portakal üreticisi ile gerçekleştirdiği anket verilerini kullanmıştır. Örnek işletme seçimini tabakalı örnekleme yöntemine göre belirlemiştir. Elde ettiği sonuçlarda; portakal pazarlamasında üründe markalaşma ve marka değerinin önemli olduğunu, en önemli sorunların fiyat istikrarsızlığı ve işletmelerde pazarlama ve hizmetlerine yönelik bilgi düzeyinin yetersizliği olduğunu belirlemiştir.

Clemente ve ark. (2015) yaptıkları çalışmada; 2009 ve 2010 yıllarında Sao Paulo eyaletindeki turunçgil üretim özelliklerinin teknik etkinliğini analiz etmeyi amaçlamışlardır. Bu amaçla üreticilerle görüşmeler yaparak; teknik verimlilik düzeylerini hesaplamak için parametrik olmayan veri zarflama analizi yaklaşımı, teknik verimlilik belirleyicilerini belirlemek için ise ekonometrik bir yaklaşım uygulamışlardır. Sonuçlar; Sao Paulo turunçgil üretim tesislerinin büyük bir bölümünün verimsiz çalıştığını ve verimliliği artırmaya en çok katkıda bulunan değişkenlerin “üretici eğitimi” ve “üretici deneyimi” olduğunu göstermiştir.

Atlı (2016) yaptığı çalışmada; Hatay ili Dört Yol ilçesinde turunçgil üretiminin mevcut durumu, pazarlanma yapısını, sorunlarının belirlenmesini ve çözüm önerilerinin ortaya konulmasını amaçlamıştır. Çalışmasının ana materyalini Hatay ili Dört Yol ilçesinde turunçgil üretimi yapan 91 üretici ile yapılan anketlerden elde edilen veriler oluşturmuştur. Araştırma sonuçlarına göre işletmelerde ortalama turunçgil arazi varlığını 47,31 da olarak belirlemiştir. Turunçgil üretiminde değişken masraflarda en büyük payı hasat masraflarının oluşturduğunu, üreticilerin %69’unun ürünlerini depolamayı tercih ettiğini, en önemli üretim risk faktörünün üretim teknolojisi olduğunu, ürün pazarlamada ise en önemli risk faktörünün fiyat belirsizliği olduğunu saptamıştır.

Tan (2016) yaptığı çalışmada; Adana ilinde turunçgil ihracatı yapan firmaların genel yapısı, pazarlama şekilleri ve sorunlarının belirlenmesini amaçlamıştır. Bu kapsamda 2016 yılında Akdeniz İhracatçıları Birliği kayıtlarında yer alan turunçgil ihracatı yapan 47 firmayla anket çalışması yapmıştır. Araştırma sonuçlarına göre firmaların %89’unun ihracat yaparken dış piyasa talebini dikkate aldığını ve %57’sinin tüm turunçgil türlerini ihraç ettiğini belirlemiştir. İncelediği firmaların %92’sinin ihracat yaparken sözleşme yaptığını, en çok turunçgil ürünü ihraç edilen ülkelerin sırasıyla Irak, Gürcistan ve Rusya olduğunu tespit etmiştir. İhracat yapan firmaların yaşadıkları sorunları incelediğinde bu firmaların; %62’sinin pazar, %55’inin fiyat düşüklüğü ve %43’ünün rekabet sorunu yaşamakta olduğunu belirlemiştir. Firmaların %92’sinin Rusya krizinden çok etkilendiğini ve bu krizden çıkış için %79’unun başka pazarlara ve %49’unun ise iç pazara yöneldiğini tespit etmiştir.

Carrer ve ark. (2017) yaptıkları çalışmada; 98 São Paulo (Brezilya) turunçgil yetiştiricisinden oluşan bir örnek kullanarak, üreticilerin riskten korunma davranışını analiz etmeyi amaçlamışlardır. Üretici pazarlama davranışını; nakit satışlar, kısa ve uzun vadeli sözleşmeler arasında bir seçim olarak modellemişlerdir. Davranışsal, kişisel ve yönetsel değişkenlerin üretici pazarlamasının benimsenmesindeki rolünü değerlendirmek için çok terimli lojistik regresyon modeli kullanmışlardır. Sonuçları; turunçgil üreticileri tarafından ileriye dönük fiyatlandırma kullanımını açıklayan faktörlerin risk eğilimi, meyve suyu işleme şirketlerine satış, çeşitlendirme, yönetime aşırı güven, yönetim araçlarının kullanımı ve teknik yardım olduğunu göstermiştir. Ampirik sonuçların ise üreticiler, politika yapımcılar, devlet kurumları, tüccarlar ve yayım ajansları için faydalı olabileceğini düşünmektedirler.

Kızıltuğ (2017) yaptığı çalışmada; Hatay ilinde portakal ihracatı yapan işletmelerin uluslararası pazarlarda uyguladıkları stratejileri belirlemeyi ve ihracatta karşılaşılan sorunları değerlendirmeyi amaçlamıştır. Çalışmada yaptığı analizlerde kare-kare bağımsızlık testi uygulamış, bunun yanında frekans, oran ve aritmetik ortalamalar gibi temel istatistik analizler de kullanmıştır. İşletmelerde 2014-2015 dönemini kapsayan anket uygulamış, elde edilen verileri analizlerde kullanmıştır. Anket sonuçlarına göre; işletmelerin farklılaştırılmış pazarlama stratejisini benimsemiş olduklarını, dış pazarlardaki fiyatlandırmanın piyasa fiyatlarına göre yapıldığını, dış pazarlarda ürün kalitesi ve maliyetinde rekabet edilebilirliği artırdığını belirlemiştir.

Atlı ve Söyler (2018) yaptıkları çalışmada; dünyada ve Türkiye’de turunçgil üretiminin mevcut durumunu değerlendirmiş, pazar ile ilgili tespitler ve tahminler yapmış, öneriler getirmiş, sonuçları tüm ilgililere ulaştırabilmeyi amaçlamışlardır. Çalışma sonuçlarında; üreticilerin ürünlerini tüketicilere ulaştırana kadar aracı sayısının çokluğu üretici fiyatları ile tüketici fiyatları arasındaki farkı artırdığını, turunçgil dağıtım kanallarında üretici ve tüketici lehine aracı ya da aracı kuruluş sayısının azaltılmasının yararlı olacağını belirlemiştir.

Kahraman (2018) yaptığı çalışmada; Mersin ili Tarsus-Silifke ilçeleri arasında turunçgil üretim alanları haritalarının üretilmesi, ağaç sayısı, türü, yaşı ve verimliliği gibi bilgilerin yanı sıra toprak ve iklim gibi çevresel koşulları da içeren dinamik bir yönetim modeli oluşturarak bu modeli web sistemi üzerinden sorgulama yapılabilir hale getirmeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda uydu görüntülerini kullanarak, turunçgil alanlarının sınıflamasını gerçekleştirmiştir. Arazide yapılan tespitler doğrultusunda çalışma alanında bulunan parsellere ait “ürün çeşidi”, “ağaç sayısı”, “ağaç yaşları”, “anaç türü”, “alan büyüklüğü”, “sulama yöntemi”, “içeriği (saf/karışık)” tespit etmiş; toprak yapısı, iklim verileri (don riski) gibi öznitelik bilgileri üretmiştir. Verileri Coğrafi Bilgi Sistemi ortamına aktararak bilgi sistemi oluşturmuştur.

Özer (2018) yaptığı çalışmada; Erdemli ilçesinde limon yetiştiriciliği yapan üreticilerin risk karşısındaki tutum ve davranışlarını etkileyen faktörleri ele almıştır. Araştırma kapsamında 163 üretici ile anket çalışması gerçekleştirmiştir. Çalışmadan elde ettiği verilerle üreticilerin riske karşı tutumlarını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla Ordered Probit Modeli kullanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre üreticilerin %30,7'sinin riski sevdiğini, %30,0'unun riske nötr (kayıtsız) olduğunu ve %39,3'ünün riski sevmemekte olduğunu tespit etmiştir. Sıralı Probit Analizi sonucunda üreticilerin yaşı, eğitim durumu, şans oyunu oynama durumu ve iyi tarım uygulamaları hakkında bilgi sahibi olma durumunun risk karşısındaki tutumlarını pozitif yönde etkilerken, tarım dışında herhangi bir iş yapma, herhangi bir afetle karşılaşma ve üretici birliğine üye olma durumlarının risk karşısındaki tutumlarını negatif yönde etkilediğini tespit etmiştir.

Can ve Durul (2019) yaptıkları çalışmada; Türkiye'deki mandarin üretimi ve dış pazar yapısını değerlendirmeyi ve dünya ticaretindeki yerini ve önemini ortaya koyarak elde edilen sonuçlara ilişkin bazı öneriler getirmeyi amaçlamışlardır. Elde edilen verileri değerlendirirken mandarin ihracatındaki rakibimiz olan İspanya'yı rakip ülke olarak seçmiş, bulguları bu ülke açısından da incelemişlerdir. Araştırmada elde ettikleri verilerin değerlendirilmesinde 2008-2017 dönemini esas almış; yüzde, indeks hesaplamaları yaparak çizelgeler halinde sunmuşlardır.

Veziroğlu (2019) yaptığı çalışmada; turunçgil üretiminde üreticilerin üretimden satışın sonuna kadar geçen süreçte aldıkları kararları inceleyerek; bu kararları nelerin etkilediğini tespit etmeyi, üreticilerin bu kararları alırlarken göz önünde bulundurdıkları kriterlerin ağırlıklarından faydalanarak en fazla faydayı sağlayacakları en uygun politika bileşimlerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi ile elde edilen kriter ağırlıklarını, 0-1 Tam Sayılı Programlama ile birleştirerek üreticilerin tarımsal destek ve politikalar bazında hangi uygulamalardan daha fazla faydayı (tatmini) sağlayacaklarını tespit etmiştir. Üreticiler için en önemli destekleri; “pazarlama desteği”, “pazarlama kanalı olarak ihracata dayalı kooperatif”, “girdi desteği”, “fiyat desteği” olarak belirlemiştir. Çalışmada 115 üreticiden 88'inin en fazla faydayı sağladığı senaryoda pazar seçiminin dış pazar olduğu, ihracata yönelik kooperatifin pazarlama kanalı olarak tercih edildiği, iç piyasadaki pazarlama kanalı olarak da tüccar ve doğrudan hale satışın beraber olduğu bir model tespit etmiştir.

Ertek ve ark. (2020) yaptıkları çalışmada; Türkiye'de portakal fiyatlarını, pazarlama yapısını incelemiş ve 2003-2017 yılları arası üretim-tüketim, dış ticaret, fiyat dalgalanmaları üzerinde durmuşlardır. Türkiye'de meyve veren ağaç sayısı ve üretim miktarındaki artış ile birlikte verimde de artış olduğunu tespit etmişlerdir. Portakal cari ve reel fiyatlarına göre pazarlama marjlarını hesaplamış, cari fiyatlara göre üretici ve tüketici zincirleme indekslerini hesaplayarak yıllık enflasyon oranları ile

karşılaştırmışlardır. Portakal ile ilgili arz ve talep modelleri tahmin etmiş ve istatistiki olarak yorumlamışlardır. Sonuç olarak; portakal üretim miktarı üzerine gübre reel fiyatı ve trendin (zamanın), portakal tüketim miktarı üzerine ise nüfusun etkili olduğunu belirlemişlerdir.

Tezel (2020) yaptığı çalışmada; Çukurova'nın merkezinde yer alan Adana'da turunçgil yetiştiriciliği ve üretimini incelemiştir. Yerli, yabancı birçok kurum ve kuruluştan elde ettiği verilere dayanarak Adana'da turunçgil tarımına çeşitli önerilerle katkı sağlamayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda; turunçgillerin tanımını yaparak çeşitleri ve türleri hakkında bilgi vermeye, turunçgillerin dünyadaki ve Türkiye'deki ekonomik değerlerini belirlemeye, araştırma sahasının beşerî ve fiziki coğrafya özelliklerini inceleyerek, bu coğrafi şartların turunçgil tarımı üzerindeki etkisini ortaya koymaya ve Adana'da turunçgil yetiştiriciliği ve üretimi konusunu ilçeler bazında ele alarak detaylandırmaya çalışmıştır. Sonuç olarak yaptığı tüm bu çalışmayla turunçgil tarımının önünde engel teşkil eden problemlere ve ekonomik kayıplara yönelik çeşitli çözümler önermiştir.

Veziroğlu ve Emeksiz (2020) yaptıkları çalışmada; üreticilerin turunçgil üretim ve satış süreçleri ile ilgili güncel uygulamalarında aldıkları kararlara etki eden faktörleri belirlemeyi amaçlamışlardır. Bu süreçleri; tür ve anaç seçim, gübre çeşidi ve miktarı kararı, gübre markası kararı ve ilaçta orijinal/muadil kararı, bitki koruma programı kararı, sulama sistemi kararı, toprak işleme kararı, budama kararı, satış türü kararı, satış yapılacak tüccar kararı olarak belirlemişlerdir. Çalışmada model tahminlemesi için iki durumlu ve çok durumlu lojistik regresyon modeli kullanmışlardır. İki durumlu lojistik regresyon modeline göre eğitim seviyesinin 1 yıl artmasının üreticilerin ot mücadelesi için ilaç kullanım olasılıklarını arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Üreticilerin geçmiş tecrübeleri ve ürün bedelinin ödenmesinde yaşadıkları problemlerin çoğu zaman satış türü seçimlerinde özgür karar almalarının önünde engel olduğunu ancak yine de eğitim ve arazi büyüklüğü değişkenlerinin üreticilerin satış türü kararı üzerinde etkili olduğunu bulmuşlardır.

2.2. Tarımsal Kredi İle İlgili Çalışmalar

Artukoğlu (1993) çalışmasında; tarım sektörüne sermaye sağlanmasında etkili bir araç olan tarımsal krediyi tarımsal gelişme açısından incelemiş ve kredi uygulamalarını araştırma alanı olan Manisa Merkez ilçe bazında değerlendirmiştir. Ülke genelinde ve araştırma alanında tarımsal kredi kullanımının tarımsal üretim teknikleri, modern girdi kullanımı ve üretime olan etkilerini de araştırdığı çalışmada kredi uygulamalarına dönük sorunları belirlemiş ve öneriler geliştirmiştir.

Fırat (1999) yaptığı çalışmada; T.C. Ziraat Bankası'nın tarımsal kredi uygulamaları ve Tokat ili Merkez ilçedeki tarım işletmelerinin bu uygulamadan yararlanma etkinliğini araştırmıştır. Ayrıca Türkiye'de tarımın genel yapısını, kredi uygulamalarının genel durumunu belirlemiş, araştırma bölgesindeki işletmelerin yapısal özelliklerini, işletme sonuçlarını ve araştırma bölgesinde tarımsal kredilerden yararlanma durumlarını incelemiştir. Çalışma sonucunda; tarım işletmelerinde verimliliğin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılırken, tarım işletmelerinin finans sağlama sorunlarının çözülmesi, kredi faizlerinin aşağı seviyelere çekilerek tarımın desteklenmesi ve planlanması ile kaynakların daha etkin kullanılabileceğini belirlemiştir.

Gustafson (2004) yaptığı çalışmada; küçük tarım işletmelerinin ticari kredi uygulamalarını karşılaştırmak ve üstünlük derecesini belirlemek için küçük işletme finansmanı anketinden yararlanmıştır. Sonuçlar, bu firmaların borç para aldıklarını ve daha sonra ticari kredi şeklinde başkalarına borç verdiklerini göstermiştir. Bu işletmelerin sahip oldukları çeşitli borç biçimleri ile alacak hesaplarının seviyeleri (örneğin, müşterilere verilen ticari kredi) arasında güçlü bir doğrudan ilişki olduğunu bulmuştur.

Adıgüzel (2006) yaptığı çalışmada; tarımsal kredi kullanan işletmelerin sosyo-ekonomik özelliklerini ve yıllık faaliyet sonuçlarını, tarımsal kredi kullanım durumlarını incelemiştir. Bu kapsamda Tokat ili Turhal ilçesindeki 71 işletme anket çalışması gerçekleştirmiş, anket çalışmasından elde ettiği verilere khi-kare ve varyans analizi yapmıştır. Araştırma sonucunda; işletmelerin %35,21'inin sadece kurumlaşmış kredi kaynakları ile sermaye eksikliğini tamamladığını, üreticilerin yaşı, işletmelerde kullanılan kredinin şekli, kredi kullanım sıklığı, ihtisaslaşma düzeyi ve pazara dönüklük oranı ile kredi kullanımı arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu belirlemiştir.

Altürk (2007) yaptığı çalışmada; Polatlı ilçesinin münavebe sisteminde yer alan ürünlere ait işletme sermayesi talebini ve kredi kaynakları ile kredi gereksiniminin dönemsel olarak ortaya konulmasını amaçlamıştır. Araştırmada tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemi ile belirlediği 75 işletmeden, 2004-2005 üretim dönemi için anket uygulaması ile topladığı verileri kullanmıştır. Çalışmadan sonucunda; 1 kg buğday maliyetini 0,24 TL, şekerpancarı maliyetini, 0,05 TL, soğan maliyetini ise 0,07 TL olarak bulmuştur. Araştırma bulguları doğrultusunda, işletme genişliklerinin büyümesiyle dekara girdi kullanımının ve verimin azaldığını ve araştırma alanında Tarım Kredi Kooperatifleri'nin verdiği kredilerin üreticilerin o döneme ait masraflarını karşılamakta yetersiz kaldığını belirlemiştir.

Nyikal R.A. (2007) yaptığı çalışmada; gözlenen planları resmileştirmek ve kâr maksimizasyonu altında olanları belirlemek için doğrusal programlama modeli kullanmış ve hem faaliyetler hem de çıktıların farklı hedefler altındaki değerlerini karşılaştırmıştır.

İşletme faaliyetlerinin kredi yoluyla finanse edilmesinin uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla İşletme Yatırım Analizi yapmıştır. Çalışmayı Murang'a ve Kisumu ilçelerinin seçilmiş bölgelerinde gerçekleştirmiştir. Örnek üreticileri ziyaret etmiş ve 1995'teki kısa süreli yağmurların ve 1996'daki uzun süreli yağmurların işletme olaylarını ve fiziksel kaynaklarını kapsayacak şekilde yapılandırılmış anketler uygulamıştır. Araştırma sonucunda; üreticilerin gözlemlenen planlardaki faaliyetlerinin katı bir şekilde kâr maksimizasyonu altındaki faaliyetlerden farklı olduğunu, gözlemlenen planların kâr maksimizasyonu kapsamındaki planlardan önemli ölçüde daha düşük kâra sahip olduğunu ve kısıtlamaların kredi yoluyla karşılanmasının yalnızca amaç kâr maksimizasyonu olduğunda mümkün olduğunu belirlemiştir.

Özcan (2009) yaptığı çalışmada; Antalya ili Kaş ilçesinde tarımsal üretimde kredi kullanımını ve T.C. Ziraat Bankası'nın tarımsal kredi uygulamalarını araştırmıştır. Bu çalışma ile kredi kullanan ve kullanmayan üreticilerin sosyo-ekonomik özelliklerini, kredinin kullanım amaçlarını, geri ödeme durumu ve karşılaşılan güçlükleri, kredi kullanmayanların gerekçelerini ve tarımsal kredililerle ilgili karşılaşılan sorunları tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda 106 işletmede anket uygulaması gerçekleştirmiştir. Araştırma sonucunda kredi kullananların %90,5'inin seracılık, %6,8'inin meyvecilik ve %2,7'sinin hayvancılık faaliyetleri ile meşgul olduğunu, kredi kullananların %32,4'ünün aldıkları krediyi gecikmeli ödediğini, kredi kullanmayanların %21,9'unun tapu sorunundan dolayı kredi kullanamadıklarını belirlemiştir.

Aksoy ve ark. (2010) yaptıkları çalışmada antepfıstığı işletmelerini ele almış ve bu işletmelerin kredi kullanımına etki eden faktörleri araştırmışlardır. Bunun için Gaziantep ili Karkamış ve Nizip ilçelerinde 136 üretici ile yüz yüze anketler yapmış ve tarım kesiminin ana finansman kaynağı olan Ziraat Bankası kayıtlarından faydalanmışlardır. Regresyon analizi sonuçları ova köylerindeki üreticilerin dağ köylerindekiilerden daha fazla kredi kullandıklarını göstermiştir. Ailedeki fert sayısının fazlalığı ve üretim miktarının artmasının kredi kullanmayı pozitif yönde etkilerken, üreticinin tarım dışı gelire sahip olmasının negatif yönde etkilediğini belirlemişlerdir.

Erdal (2012) yaptığı araştırmada meyvecilik işletmelerinin kredi kullanım düzeyleri ve kredi kullanımını etkileyen faktörlerin belirlenmesini amaçlamıştır. Meyvecilik işletmelerinin kredi kullanım düzeyini ve etkileyen faktörleri tespit etmek amacıyla Bursa ili merkez ilçelerinde bulunan 57 meyvecilik işletmesi ile yüz yüze görüşmeye dayalı bir anket çalışması yapmıştır. Anket sonucu elde edilen verileri kullanarak Spearman korelasyon ve regresyon analizi yapmıştır. Yaptığı bu analizler sonucunda işletmecinin yaşının, eğitim düzeyinin, kredi vadesinin ve yetiştirilen ürün sayısının meyvecilik işletmelerinin kredi kullanım düzeyinde etkili olduğunu belirlemiştir.

Erdaş (2012) yaptığı çalışmada, Türkiye’de tarım politikaları içinde önemli bir paya sahip olan tarımsal kredilerin tarım sektörüne etkilerini incelemiş, Edirne Bölgesi örneği ile tarımın finansmanında tarımsal kredilerin üstlenmiş olduğu rolü ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmada elde edilen verilerin ışığında Türkiye’de mevcut olan tarımsal destekleme politikaları ve tarımsal kredi politikalarını değerlendirmiş; kamu bankalarının, özel bankaların, Tarım Kredi Kooperatifleri’nin ve Trakya Birlik Genel Müdürlüğü’nün vermiş olduğu tarımsal kredileri incelemiştir.

Ünlüer (2014) çalışmasında Eskişehir ilinde tarımsal kredi kullanan tarım işletmelerinin ekonomik analizini yapmıştır. Araştırma materyalini tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemiyle 117 tarım işletmesinden anket yoluyla topladığı veriler oluşturmuştur. Araştırma sonuçlarına göre işletmelerde son beş yılda %58,27 oranında kısa vadeli, %41,73 oranında ise orta ve uzun vadeli kredi kullanıldığını belirlemiştir. Üreticilerin kullandıkları kredilerin temerrüde düşmesine neden olabilecek faktörleri belirlemek amacıyla lojistik regresyon analizi yapmış, analiz sonucunda ekonomik rantabilite oranı, kredinin vadesi ve kaldıraç oranı değişkenlerinin kredi ödenebilirliğinde belirleyici olduklarını bulmuştur.

Kaşık (2015) yaptığı çalışmada; Kahramanmaraş ili Türkoğlu ilçesinde üreticilerin tarımsal amaçlı kredi kullanımında etkili olan sosyo-ekonomik faktörleri belirlemeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda 92 üretici ile anket gerçekleştirmiştir. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler ve khi-kare analizinden yararlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre üreticilerin %45,7’sinin kredi kullandığını, kredi kullanan işletmelerin kredi kullanmayan işletmelere göre daha büyük araziye ve daha fazla süt sığına sahip olduğunu belirlemiştir. Kredi kullanan üreticilerin %85,7’sinin Ziraat Bankası’nı, %14,3’ünün ise Tarım Kredi Kooperatifi’ni tercih ettiğini, üreticilerin kredi kullanımında etkili olan sosyal faktörleri 3,98 likert ortalaması ile en yüksek, ekonomik faktörleri ise 3,10 likert ortalaması ile en düşük bulmuştur. Üreticilerin eğitim düzeyi ile kredi kullanıp kullanmama durumu arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemiştir.

Asante-Addo ve ark. (2016) yaptıkları çalışmada; Gana’dan anket verilerini kullanarak üreticilerin katılımının ve kredi karnesinin belirleyicilerini analiz etmişlerdir. Üreticilerin kredi programlarına katılma veya katılmama nedenlerini analiz etmek için Garrett Sıralama Tekniği ve işletme hanelerinin kredi programlarına katılımını etkileyen faktörleri tahmin etmek için bir probit regresyon modeli kullanmışlardır. İşletme hanelerinin tarım amaçlı gelişmiş kredi erişimi ve tasarruf seferberliği nedeniyle kredi programlarına katıldığını, kredi temerrüdü korkusu ve tasarruf eksikliği nedeniyle kredi programlarına katılmadığını belirlemişlerdir. Ayrıca, üretici temelli kuruluşlara üyelik ve hane reisinin örgün eğitiminin, üreticilerin kredi programlarına katılımıyla olumlu bir şekilde ilişkili olduğunu belirlemişlerdir.

Ifft ve Jodlowski (2017) yaptıkları çalışmada, federal ürün sigortasının ABD işletmeleri tarafından kredi kullanımı üzerindeki nedensel etkisini ele almışlardır. Ayrıca, bu ilişkinin ABD tarım sektörünün genel finansal sağlığı veya banka düzenlemesi üzerinde etkileri olup olmadığını da incelemişlerdir. Ürün sigortası katılımına ve ödenen sigorta primlerine yanıt olarak çeşitli önlemlerle daha yüksek işletme kredisi kullanıldığını ancak uzun vadeli kredi veya kaldıraçla sağlam bir ilişkisi olmadığını bulmuşlardır. Örnekleme ve analizi işletme büyüklüğüne ve işletmecinin yaşına göre sınıflandırdıklarında, bu alt grupların hepsinin ürün sigortası yoluyla işletme kredisi kullanımını artırabildiğine, bununla birlikte ortalama olarak daha borçlu olan işletmelerin işletme kredisi kullanımını artırmadığına dair kanıtlar bulmuşlardır. Genel olarak, ürün sigortası katılımı, ürün sigortası ve kredi kullanımıyla ilgili artırılmış finansal düzenleyici risklere dair hiçbir kanıt olmaksızın işletme kredisine erişimi kolaylaştırdığını belirlemişlerdir.

Korkmaz (2018) yaptığı çalışmada; mikro kredi (mikro finans) kavramını ortaya koymaya çalışmış, dünyada ve Türkiye’de mikro kredi uygulamalarını incelemiştir. Çalışmada Aydın ilinde, özellikle tarım ve hayvancılık sektöründe kullandırılan mikro kredi desteklerinden yararlanan ve yararlanmayan bireyleri esas alarak; gruplara göre tanımlayıcı istatistikler ortaya koymuş ve mikro kredi desteğinin etki değerlendirmesini yapmıştır. Araştırmada mikro kredi sisteminden destek alan ve benzer özelliklere sahip olan 59 ve mikro kredi desteğinden hiç yararlanmayan 61 birey olmak üzere toplam 120 birey ile anket çalışması yapmıştır. Anket çalışmaları 2012-2013 dönemini kapsamıştır. Çalışma sonucunda; mikro kredi desteğinden yararlanmanın, yararlanmama durumuna göre bireyler ve dolayısıyla bu bireylerin içinde yaşamış oldukları hanehalkı gelirleri ve sahip oldukları mal varlıkları üzerinde pozitif etkilere sahip olduğunu belirlemiştir.

Ceylan ve Sabuncu (2019) yaptıkları çalışmada; Türkiye’de tarımsal krediye yönelik uygulamaları değerlendirmişlerdir. Türkiye’deki 81 ilin tarımsal kredi performansını, toplam tarımsal üretim değerini, toplam ekili alanı ve kullanılan tarımsal kredi miktarını dikkate alarak karşılaştırmışlardır. Çalışmada kullandıkları verileri Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ve Türkiye İstatistik Kurumu’ndan elde etmişlerdir. Türkiye’nin 81 ili arasındaki ilişkileri belirlemek için elde edilen ikincil verilere K-ortalamlar Kümeleme Yöntemi uygulamışlardır. Sonuç olarak tarımsal üretim değeri, toplam ekili alan, tarımsal kredi hacmi verilerini kullanarak illerin kredi performansını değerlendirmiş, benzerlikler ve farklılıkları ortaya koymuşlardır.

Çıkıllı (2019) yaptığı çalışmada; Sivas merkez ilçede hayvansal üretim yapan işletmelerin mevcut durumları ile kredi kullanımını ele almıştır. Araştırmada kullanılan verileri Sivas Merkez ilçede hayvansal üretim yapan 92 işletmeden anket yoluyla derlemiştir. Araştırma bölgesindeki işletmelerin; demografik özelliklerini, sermaye

varlıklarını, üretici örgütlerine üyelik durumlarını ve hayvansal üretimdeki maliyetlerini ve finansman durumlarını incelemiştir. Üreticilerin %78,26'sının üretici örgütlerine üye olduklarını, üye olmamalarındaki en önemli nedeninin ise üretici örgütlerinin faydalı olmamasından kaynaklandığını belirlemiştir. Üreticilerin hayvancılık faaliyetini sürdürebilmesi ve geliştirebilmesi için örgütlere üyeliklerin artması, kazançlarını faaliyetlerine ayırma konusunda bilinçlenmelerinin yanında devletin hayvancılık alanında sağlayacağı destekler ile üretimin devam ettirilebileceği sonucuna ulaşmıştır.

Karagaytan (2019) yaptığı çalışmada; tarım işletmelerinin Tarım Kredi Kooperatifleri'nin kredisine erişimini ve kredi taleplerini etkileyen faktörleri ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırma kapsamında Samsun ili Çarşamba ilçesinde 160 üreticiye anket uygulamıştır. Üreticilerin Tarım Kredi Kooperatifleri'nin kredisine erişimi ve kredi talebini etkileyen faktörleri belirlemede Heckman's Sample Selection modelinden yararlanmıştır. Çalışma sonucunda; işletmelerin %30'unun Tarım Kredi Kooperatifleri'nin kredisine erişerek ortalama 17.447,92 TL'lik kredi kullandığını, işletme yöneticisinin yaşı, eğitim seviyesi, asıl mesleği, hanehalkı nüfusu, sulama imkânı, net tarımsal gelirler, işletme kaydı tutma, Tarım Kredi Kooperatifi'ne üyelik süresi, kredi kartı varlığı, kredi faiz oranı faktörlerinin işletmelerin Tarım Kredi Kooperatifi kredisine erişimini istatistiki olarak pozitif yönde, işletmenin traktör varlığı, işgücü kiralama, hane halkı geliri ve faize karşı dini tutumu değişkenlerinin ise Tarım Kredi Kooperatifleri'nin kredisine erişimini istatistiki olarak negatif yönde etkilediğini belirlemiştir.

Köksal (2019) yaptığı çalışmada, Samsun ilinde faaliyet gösteren karma tarım işletmeleri, büyükbaş hayvancılık işletmeleri ve broiler yetiştiren işletmelerin kredi kullanımlarını belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma kapsamında Samsun ilinde faaliyet gösteren 22 broiler işletmesinde, 60 karma tarım işletmesinde ve 25 büyükbaş hayvancılık işletmesinde anket uygulamıştır. Kredi kullanım etkinliğini ölçmede Stokastik Sınır Modeli, kredi kullanım durumunu etkileyen faktörleri belirlemede Logit Modeli, faiz oranında meydana gelen değişimin işletme organizasyonu ve kredi kullanım miktarı üzerindeki etkilerini belirlemede ise Değişken Fiyatlı Doğrusal Programlama Modeli kullanmıştır. Araştırma sonucunda; faiz oranında meydana gelen artışların, tarımsal kredi talebini ve işletme brüt karını negatif yönde etkilediğini belirlemiştir.

Küçükoğlu (2019) yaptığı çalışmada, tarımsal kredilerin ekonomik olarak kalkınma sürecinde olan ülkemiz ekonomisi üzerindeki etkileri ile sektörün mevcut sorunları ve çözüm önerileri üzerinde durmuştur. Çalışma sonucunda; tarımsal kredi kullanımının yaygınlaşması ve tarımsal üretimin sigorta ile güvence altına alınması, üretim miktarının ve kalitesinin artması, gıda güvenliği ve dışa bağımlılığın asgari düzeye indirilmesi, devletin tarım sektörüne daha fazla kaynak ayırması ile mümkün olabileceğini belirlemiştir.

Orhan (2019) yaptığı çalışmada; Konya ili Merkez ilçelerinde faaliyet gösteren ve tarımsal kredi kullanan işletmelerin kredi kullanım düzeyleri ve geri ödeme stratejilerini belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışma kapsamında 85 işletmede üreticilerle görüşmüş, işletmelerin demografik özellikleri, sermaye varlıkları, üretim desenleri, borçluluk durumları ve yıllık faaliyet sonuçlarını ortaya koymuştur. Çalışma sonucunda; işletmelerde sermayelerin %12,99'unun yabancı sermaye, %87,01'inin öz sermayeden meydana geldiğini, işletmelerin halen borçlanma potansiyelinin bulunduğunu ve borç ödeme güçlerinin oldukça iyi seviyelerde olduğunu belirlemiştir.

Özvardar (2019) yaptığı çalışmada, Tekirdağ ili tarım işletmelerinde tarımsal kredi kullanımı ve finansman konularını araştırmıştır. Bu kapsamda Tekirdağ ilinin 11 ilçesinde 169 tarım işletmesinde üreticilere anket uygulamıştır. Anketlerden elde ettiği verileri lojistik regresyon yöntemiyle analiz etmiştir. Çalışmada işletmelerin sosyo-ekonomik durumlarını, tarımsal amaçlı kredi kullanımlarını ve kredi kaynaklarını incelemiştir. Araştırma sonucunda; üreticilerin %84'ünün öz sermaye yetersizliği nedeniyle tarımsal girdi maliyetlerini karşılayamadıklarını, %82'sinin Ziraat Bankası'ndan, %17'sinin özel bankalardan tarımsal kredi kullanarak işletmelerini finanse ettiklerini, üreticilerin Ziraat Bankası'nı tercih etme sebeplerinin ise faiz oranlarının uygunluğu olduğunu belirlemiştir.

Rad ve Aydoğdu (2019) yaptıkları çalışmada, finansmanın araçlarından biri olan bankalardan sağlanan tarımsal kredileri ele almıştır. Tarımsal üretimde sürdürülebilirliğin sağlanmasında etkili bir araç olan kredi konusunda; Mersin ilinin mevcut durumu ve üreticilerin beklentilerinin ortaya konulmasını amaçlamışlardır. Yaptıkları çalışmalar; küçük üreticilerin tarımsal krediye erişimlerinin sınırlı olduğunu göstermiştir. Araştırmadan elde ettikleri sonuçlara göre tarımsal kredilerin sağlanmasında; bölge koşullarının ve ürün gruplarının dikkate alınmasının, talebe uygun olarak farklı seçeneklerde kredi işlem maliyeti, faiz oranı, geri ödeme süresi, teminat miktarı belirlenmesinin önemli olduğunu ifade etmişlerdir.

Tusha (2019) yaptığı çalışmada; Arnavutluk'ta tarım işletmelerinde üreticilerin kredi kullanımını, kredi kullanımını etkileyen demografik ve ekonomik faktörleri belirlemeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda Arnavutluk'ta Tiran Bölgesi'ndeki 67 tarım işletmesinden üreticilerle anket çalışması yapmıştır. Anketlerden elde ettiği verilere lojistik regresyon analizi uygulamıştır. Araştırma sonucunda; küçük tarım işletmelerinin yaygın olduğunu ve bunların kredi kullanma konularında zayıf kaldıklarını, üreticilerin kredi kullanma konularındaki en temel eksikliklerinin finansal ve yönetsel bilgi eksikliği olduğunu, kredi kullanan üreticilerin %42'sinin resmi kredi kaynaklarını kullandığını ve kredi kullanımında; eğitim durumu, tarımsal tecrübe, iş durumu ve yıllık maliyet gibi değişkenlerin etkisinin olduğunu belirlemiştir.

2.3. Risk İle İlgili Çalışmalar

Akçaöz ve Akdemir (2001) yaptıkları çalışmada; risk kaynakları, risk stratejileri, risk analizleri, risk ölçme yöntemleri ve risk davranışlarını hem teorik olarak hem de Aşağı Seyhan Ovası tarım işletmelerinde uygulamalı olarak açıklamışlardır. Araştırma bölgesinde üretilen; buğday, pamuk, karpuz, mısır, ikinci ürün mısır ve ikinci ürün soya ürünlerinin verim, fiyat ve gelir belirsizliklerini ortaya koymak amacıyla değişkenlik katsayıları ile tesadüfi değişkenlik katsayılarını hesaplamışlardır. Değişkenlik katsayılarına göre verim belirsizliğinin mısırdaki, fiyat ve gelir belirsizliğinin ise karpuzda en yüksek olduğunu bulmuşlardır. Çalışmada oyun teorisi yöntemini de kullanmışlardır. Oyun teorisinden elde ettikleri sonuçlara göre pamuk ve karpuzun riskli ürünler arasında yer aldığını belirlemişlerdir.

Özsayın (2005) yaptığı çalışmada; tarımsal üretimde karşılaşılan risk kaynakları ve risk yönetimi stratejilerini belirlemiştir. Araştırmada 60 işletmede üreticilere anket uygulamış ve elde ettiği verileri faktör analizinde kullanmıştır. Araştırmada işletmeler için 8 risk kaynağı faktörü belirlemiştir. Bu 8 faktör, toplam varyansın %72'sini açıklamıştır. Faktör analizi sonucunda risk kaynaklarını sırasıyla; üretim kaybı, finans, işletme büyüklüğü, işgücü verimliliği, sigorta isteği, doğum, hayvan sağlığı ve doğal koşullar olarak tanımlamıştır. Ayrıca üreticiler tarafından alınabilecek 3 tane de risk stratejisi faktörü belirlemiştir. Bu 3 faktör toplam varyansın %58'ini açıklamıştır. Risk stratejilerini ise sırasıyla; fiyat, girişimcilik ve sigorta olarak isimlendirmiştir.

Akçaöz ve ark. (2006a) yaptıkları çalışmada; Antalya ilinde tarımsal üretimde risk kaynaklarını ve risk stratejilerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırmada kapsamında Merkez, Manavgat ve Serik ilçelerinde 143 tarımsal işletmede üreticilere anket uygulamışlardır. Araştırma sonuçlarına göre, en önemli risk unsurunun girdi maliyetlerindeki değişiklikler ve risk stratejisinin borçlanmayı azaltmak olduğunu belirlemişlerdir. Çalışmada elde edilen verilere faktör analizi uygulamışlardır. Faktör analizi sonucunda risk kaynaklarını; doğal afet, hastalık ve zararlılar, ekonomi ve politika, iklim koşulları, borçluluk ve teknoloji, finans, kişisel faktörler, yağış ve üretim maliyeti olarak, risk stratejilerini ise borç yönetimi, pazarlama yönetimi, çeşitlendirme, işletme dışı iş ve sermaye yönetimi olarak adlandırmışlardır.

Gündüz (2007) yaptığı çalışmada; domates yetiştiriciliği yapan tarım işletmelerinde üreticilerin riske karşı tutumlarını belirleyerek, belirlenen risk faktörlerine göre işletme planlaması yapmayı ve riskin ölçülmesini amaçlamıştır. Araştırma kapsamında Tokat ili Merkez ilçedeki 77 üreticiye anket uygulamıştır. İşletmelerde üreticilerin riske karşı tutumlarını referans kumarı ve tercih eğrisi yardımı ile saptamıştır. Çalışma sonucunda; işletmelerin 25 tanesinin riski seven, 52 tanesinin de riski sevmeyen

grupta yer aldığını, sahip oldukları sermaye yapısı ve yıllık faaliyet sonuçları bakımından aralarında belirgin farklılıkların olmadığını tespit etmiştir. Ayrıca ürün fiyatlarındaki değişimin, verimden daha fazla olduğunu, üreticilerin ürün çeşitlemesi ve örgütlenme yoluyla risklerden sakınabileceklerini belirlemiştir.

Çukur ve Saner (2008) yaptıkları araştırmada; Malatya ilinde kayısı üretiminde risk kaynakları ve risk yönetimi stratejilerini araştırmışlardır. Çalışmada 1991-2007 dönemi için kayısı üretiminin verim, fiyat ve brüt üretim değeri verilerinin değişkenlik katsayısını hesaplamışlardır. Ayrıca Malatya ilinin Doğanşehir ilçesinde 65 kayısı işletmesinde üreticilerle anket gerçekleştirmiş ve elde edilen verilere faktör analizi uygulamışlardır. Kayısı üretiminde tek bir ürüne dayalı üretimin yapılmasının %23,08, arazi fiyatlarının yüksekliğinin %20,60 ve girdi fiyatlarının yüksekliğinin %11,14 oranında ağırlıklı olduğunu belirlemişlerdir. Buna karşın risk stratejileri arasında yer alan; birden fazla ürüne yer verilmesinin %25,48, ürün sigortasının %12,94 ve sözleşmeli üretim modelinin benimsenmesinin ise %10,07 oranında kayısı üretimindeki risk stratejileri üzerinde ağırlıklı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Şahin (2008) yaptığı çalışmada; İzmir ili Bayındır ilçesindeki tarımsal üretim yapan işletmelere risk koşullarında işletme planlaması için Doğrusal Programlama Modeli ve Oyun Teorisi yaklaşımı uygulamıştır. Araştırma kapsamında 162 işletmede üreticilerle anket gerçekleştirmiştir. Araştırma alanında yetiştirilen 18 ürün için optimum satış dönemi ve fiyatın hesaplanmasında Wald (Maksimin) ve Fayda kriterlerini kullanmıştır. Çalışma sonucunda; ürünlerde ortalama fiyat riskini %25,5 ve fiyattan kaynaklanan riskin en fazla %40,2 ile pamukta olduğunu belirlemiştir.

Hazneci (2009) yaptığı çalışmada; Amasya ili Merzifon ilçesinde süt sığırcılığı yapan işletmelerin ekonomik özelliklerini, sermaye yapılarını ve yıllık faaliyet sonuçlarını saptamayı, üreticilerin riske karşı tutumlarını belirlemeyi ve risk kaynakları ile uygulanabilecek risk yönetimi stratejilerini tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda 67 işletmede üreticilere anket uygulamıştır. Üreticilerin riske karşı tutumlarını belirlemede von Neuman Morgenstern modelinden yararlanmıştır. Ekonomik analiz sonucunda; üçüncü grup işletmelerin diğerlerine oranla daha başarılı olduğunu, birinci ve ikinci grup işletmelerin yatırmış oldukları toplam ve öz sermaye karşılığında tatminkâr gelir elde edemediklerini belirlemiştir.

Çetin (2012) yaptığı çalışmada; tarım işletmelerinde üreticilerin riske karşı tutumlarını belirlemeyi, sermaye yapılarını ve yıllık faaliyet sonuçlarını ortaya koymayı, risk kaynakları ile uygulanabilecek risk yönetim stratejilerini belirlemeyi ve riskli koşullarda optimum işletme organizasyonlarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu amaçlara ulaşabilmek için Amasya ilinde kuru soğan yetiştiren 101 tarım işletmesinde

uygulanan anketlerden elde ettiği verileri kullanmıştır. Çalışmada riskli koşullarda optimum işletme planlarını elde etmede MOTAD yönteminden yararlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; işletmelerin 36 tanesinin riski seven, 65 tanesinin de riski sevmeyen grupta yer aldığını, risk seven işletmelerin daha fazla gelire sahip olduklarını belirlemiştir.

Kisaka-Lwayo ve Obi (2012) çalışmalarında, 200 küçük üreticiden toplanan saha verilerini kullanarak risk algılarını ve yönetim stratejilerini incelemişlerdir. Araştırmada işletmelerin sosyo-ekonomik özellikleri ve risk kaynakları arasındaki ilişkileri değerlendirmişlerdir. Genel olarak fiyat, üretim ve finansal riskleri en önemli risk kaynakları olarak algılamışlardır. Temel Bileşenler Analizi kullanarak, varyasyonun %66,13'ünü açıklayan yedi temel bileşen çıkarmışlardır. Yaş, cinsiyet, eğitim, konum, bilgiye erişim ve risk alma yeteneği faktörlerinin çeşitli risk kaynaklarıyla önemli bir ilişkisi olduğunu belirlemişlerdir. Ankete katılan üreticiler tarafından kullanılan en önemli geleneksel risk yönetimi stratejilerini ise ürün çeşitlendirme, ihtiyatı tasarruf ve sosyal ağlara katılım olarak bulmuşlardır.

Bayramoğlu ve ark. (2013) yaptıkları çalışmada; tarımsal üretimde üreticilerin karşılaştıkları risk kaynaklarını ve uyguladıkları risk stratejilerini araştırmışlardır. Araştırmada kullandıkları verileri Konya ili Çumra ilçesinde faaliyet gösteren 66 tarım işletmesinden anket yoluyla elde etmişlerdir. Çalışmadan elde ettikleri verilere faktör analizi uygulamışlardır. Faktör analizi sonucunda öne çıkan risk kaynaklarını; iklim, işletmelerin kuruluş yeri, hastalık ve zararlılar, sermaye, teknoloji, hayvan sağlığı, piyasa, sosyal ve mali faktörler, risk yönetim stratejilerini ise; yeniliklerin benimsenmesi, hastalık ve zararlılarla mücadele, örgütlenme, mali kontrol ve üretim etkinliğinin artırılması olarak adlandırmışlardır.

Ullah ve ark. (2015) yaptıkları araştırmada, üreticilerin afet risklerine ilişkin algılarını, risk tutumlarını ölçmeyi, üreticilerin bilgi ve kredi kaynaklarına erişiminin risk algıları ve risk tutumları üzerindeki etkisini değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Üreticilerin riske karşı tutumunu ortaya çıkarmak için Eşit Olasılıklı Kesinlik Eşdeğer Yaklaşımı ve üreticilerin sel, şiddetli yağmurlar, hastalık ve zararlılar ile kuraklıklar dâhil olmak üzere dört risk kaynağına ilişkin algılarını sıralamak için risk matrisi kullanmışlardır. Sonuçlar, üreticilerin çoğunluğunun riskten kaçındığını ve selleri, şiddetli yağmurları, zararlıları ve hastalıkları tarım işletmeleri için potansiyel tehditler olarak gördüklerini ortaya koymuştur. Sosyo-ekonomik ve demografik faktörlerin üreticilerin risk algıları üzerindeki etkileri önemsizken, resmi bilgilere ve gayri resmi kredi kaynaklarına erişimin, üreticilerin risk algılarına katkıda bulunduğunu belirlemişlerdir.

Ghasemian ve ark. (2016) yaptıkları çalışmada; 16 uzman tarafından doldurulan anketler aracılığıyla turunçgil bahçelerinin ana risklerini Delphi yöntemine göre belirlemişlerdir. Ardından TOPSIS tekniğini kullanarak, 2010-2016 yılları arasında Mazandaran Eyaleti'nin bahçe tarımında yer alan risklere öncelik vermiş ve Shannon Ağırlıksız Entropi Matrisi'ne göre Mazandaran bahçelerinin en önemli risklerini seçmişlerdir. Sonuçlar, en önemli bahçecilik risklerinin sırasıyla zararlı ve hastalık riskleri, fiyat, hasar ve üretim riskleri ile ilgili olduğunu göstermiştir. Ayrıca, en düşük risklerin sırasıyla teknik, işçilik ve kredi riskleriyle ilgili olduğunu belirlemişlerdir.

Alp (2017) yaptığı çalışmada; Çanakkale ili Kumkale ovasında domates üretimi yapan tarımsal işletmelerin ekonomik analizini yapmayı ve risk yönetimi ile ilgili görüşlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda 58 tarım işletmesinde anket uygulamıştır. Çalışmada elde ettiği verilere faktör analizi uygulamış ve üreticilerin iklimsel faktörleri, borçlu olma durumunu, ürün ve girdi fiyatlarındaki istikrarsızlığı risk olarak gördüklerini, risk faktörlerine karşılık, borçlanma oranının düşürülmesini, girdi ve ürün maliyetlerinin düşürülmesini ve örgütlenmeyi ise risk stratejileri olarak gördüklerini belirlemiştir. Çalışmada risk davranışı üzerinde etkili olan faktörleri lojistik regresyon modeli ile tahmin etmiş ve risk davranışı üzerinde; hastalık riski, arazi yapısının parçalı oluşu, don riski, kaza riski teknoloji riski ve işgücü riskinin etkili olduğunu bulmuştur.

Mançı ve Eren (2017) yaptıkları çalışmada; Harran Ovası'nda sulu koşullarda üretim yapan tarım işletmelerinde üreticilerin karşılaştıkları riskleri belirlemeyi ve riske karşı olan tutumlarını ortaya koymayı amaçlamışlardır. Bu kapsamda işletmelerde 140 üreticiye anket uygulamış ve istatistiki açıdan uygun yöntemler kullanarak elde ettikleri verilerin analizlerini yapmışlardır. Çalışma sonucunda en çok karşılaşılan risklerin; hastalık ve zararlılar, iklim koşulları ve fiyatların istikrarsız oluşu olduğunu tespit etmişlerdir. Eğitim düzeyinin, medeni halin, daha önce tarım sigortası yaptırap yaptırmama değişkeninin, kredi kullanma durumunun ve devletin tarım sigortası için prim desteğinin üreticilerin tarım sigortası yaptıрма kararında etkili olduğunu saptamışlardır.

Riwthong ve ark. (2017) yaptığı çalışmada üreticiler için önemli bir risk kaynağı olan ürün zararlıları ve hastalıklarından kaynaklanan riskin yönetilmesinde pestisitlerin rolüne odaklanmıştır. Çalışmada kullanılan verileri on tarımsal ticarileştirme düzeyine göre sınıflandırılan 240 Taylandlı yayla üreticisi için toplamıştır. Sonuçlar, risk algılarının ve yönetim stratejilerinin tarımsal ticarileşme seviyeleri ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu göstermiştir. Ticari üreticiler için temel stratejiler arasında piyasa fiyatlarının izlenmesi, satış kanallarının çeşitlendirilmesi ve büyük miktarlarda pestisit uygulanmasının, geçim amaçlı üreticiler için ise ürün çeşitlendirmesi ve borçtan kaçınmanın daha önemli olduğunu belirlemiştir.

Sogue ve Akçaöz (2017); “Tarımda Risk Yönetimi: Bazı Ülkelerden Örnekler” başlıklı çalışmalarında risk yönetiminin kaynakçasını tek bir çatı altında özetlemişlerdir. Bu amaçla riskin temel anlamını vurgulayan, risk yönetimi araçlarını ve dünyada bu risk yönetimi araçlarının nasıl uygulandığının örneklerini bir literatür çalışmasıyla açıklamışlardır.

Akhtar ve ark. (2018) yaptıkları çalışmada; hibrit mısır üreticilerinin tarımsal üretimde karşılaşılan risklere ilişkin algılarını, riske karşı tutumlarını ölçmeyi ve sosyo-ekonomik faktörlerin üreticilerin risk tutumları ve risk algıları üzerindeki etkilerini araştırmayı amaçlamışlardır. Çalışmayı Pakistan'ın Punjab Eyaleti'nin dört hibrit mısır yetiştirme bölgesinde, 400 hibrit mısır üreticisinden elde edilen verileri kullanarak yürütmüşlerdir. Üreticilerin iklim, biyolojik, fiyat ve finansal riskler dahil olmak üzere dört katastrofik risk kaynağına ilişkin algılarını sıralamak ve sırasıyla üreticilerin riskten kaçınma tutumlarını araştırmak için risk matrisi ve eşit derecede olası kesinlik eşdeğeri yöntemini, üreticilerin risk tutumlarını ve risk algılarını etkileyen belirleyicileri analiz etmek için probit regresyonu kullanmışlardır. Çalışmanın sonuçları, üreticilerin çoğunluğunun doğal gereği riskten kaçındıklarını, fiyat, biyolojik ve iklimi tarım işletmeleri için potansiyel risk kaynakları olarak algıladıklarını göstermiştir.

Bal (2018) yaptığı çalışmada; tarım işletmelerinde üretimden pazarlamaya kadar olan süreçte karşılaşılan risk faktörlerini belirleyerek, üreticilerin riskli ve belirsiz durumlar karşısında hangi risk yönetimi stratejilerini uyguladıklarını incelemiştir. Bu kapsamda Trakya Bölgesi'nde buğday ve ayçiçeği üretimi yapan işletmelerde 205 üreticiyle anket gerçekleştirmiştir. Çalışmada anket uygulamasından elde edilen verilerin analizini Yapısal Eşitlik Modellemesi kullanarak yapmıştır. Faktör analizi sonuçlarına göre; Trakya Bölgesi'nde buğday ve ayçiçeği üretimi yapan üreticilerin ortak olarak algıladığı riskleri; doğal riskler, teknolojik riskler, sosyal ve politik riskler olarak, uygulama eğiliminde olduğu stratejileri ise planlı ve bilinçli üretim, borçlanmama ve ürün satış stratejileri olarak kesinleştirmiş, üreticilerin tarımsal üretimdeki riskleri algılamasının, risk yönetim stratejilerinin uygulanmasında olumlu ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu belirlemiştir.

Erdoğan (2018) yaptığı çalışmada; üreticilerin tarımsal üretim yaparken karşılaşılabilecekleri riskleri belirlemiştir. Bu kapsamda Konya ilinin Çumra ilçesindeki 82 üreticiyle anket çalışması gerçekleştirmiştir. İşletmelerde üreticilerin karşılaştıkları risk kaynaklarını; doğal, ekonomik ve sosyal riskler olarak gruplandırmış ve Finne-Kinney Risk Analiz metoduna göre değerlendirmiştir. Çalışma sonucunda işletmelerde en çok karşılaşılan doğal risklerin; zararlılar, salgın hastalıklar ve hayvanların ölümü, ekonomik risklerin; ürün ve girdi fiyatlarındaki dalgalanmalar, sosyal risklerin ise; çiftçinin hastalanması veya ölümü olduğunu belirlemiştir.

Gündüz ve ark. (2018) kuru kayısı üreticilerinin risk değerlendirmeleri üzerine yaptıkları araştırmada; üreticilerin karşı karşıya kaldıkları riskleri ve bu riskler için uyguladıkları risk yönetimi stratejilerini araştırmışlardır. Çalışma kapsamında Malatya ilinin Hekimhan ilçesindeki kuru kayısı işletmelerinde 45 üreticiye anket uygulamış ve anketlerden elde edilen verileri analizlerde kullanmışlardır. Araştırma sonucuna göre en önemli risk kaynaklarını; ilkbahar geç donları, dolu ve tarımsal desteklerin yetersizliği olarak bulurken, en önemli risk yönetim stratejilerini ise faaliyetlerin çeşitlendirilmesi, satış ve girdi desteklemeleri ile üreticilerin birlikte hareket etmesi olarak belirlemişlerdir.

Nalinci (2018) yaptığı çalışmada; Amasya’da tarımsal üretim yapan işletmelerin tarım sigortası yaptırmalarında etkili faktörleri belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma kapsamında 40 köyden 384 üretici ile anket çalışması gerçekleştirmiştir. Çalışmada elde edilen verilerin analizinde khi-kare testi ve lojistik regresyon yöntemi kullanmıştır. Araştırma sonucunda üreticilerin karşılaştıkları en önemli risklerin; don, dolu ve kuraklık riski olduğunu belirlemiştir. Lojistik regresyon analizi sonucunda ise tarım sigortası yaptırma durumunu; tarım dışı gelir durumunun, yenilikleri öğrenme kaynağının, yeniliği benimsemesini teşvik eden etmenlerin, radyo dinleme sıklığının, gazete okuma sıklığının ve tarım sigortasında karşılaştıkları sorunlarının pozitif yönde etkilediği belirlemiştir.

Akhtar ve ark. (2019) çalışmalarında, üreticilerin mısır üretimi riskini yönetmek için kullandıkları tarım dışı gelir çeşitlendirmesi ve tarımsal kredinin aynı anda benimsenmesini etkileyen faktörleri araştırmayı amaçlamışlardır. Pakistan'daki Punjab Eyaleti'nin dört ilçesinden toplanan birincil verilere iki değişkenli ve çok terimli probit yaklaşımlarını uygulamışlardır. Çalışmada elde ettikleri sonuçlar; tarım dışı çeşitlendirme ile tarımsal kredi arasında güçlü korelasyonların var olduğunu, bunun da bir risk yönetimi stratejisinin kullanılmasının diğerine yol açtığını göstermiştir. Ayrıca bulgular yetiştiricilerin eğitim, hayvan sayısı, mısır yetiştirme deneyimi, biyolojik risk algıları ve riskten kaçınma doğasının; çeşitlendirmenin bir risk yönetimi aracı olarak benimsenmesini önemli ölçüde teşvik ettiğini, işletme büyüklüğünün ise çeşitlendirmenin benimsenmesini ters yönde etkilediğini göstermiştir.

Bayramoğlu ve ark. (2019) yaptıkları çalışmada; Konya ilinde faaliyet gösteren tarım işletmelerinin yöneticilerinin riske karşı tutumları ve bunu etkileyen faktörleri analiz etmişlerdir. Bu doğrultuda Konya ilindeki 396 işletmede anket çalışması yapmışlardır. Bu işletmelerin yöneticilerine referans kumarı olarak bilinen tercih ölçeği soruları yönelterek risk tutumlarını belirlemişlerdir. Tarım işletmelerinin risk davranışlarına göre ekonomik performanslarını Laur muhasebe sistemine göre analiz etmişlerdir. Ayrıca işletme yöneticilerinin risk tutumlarını etkileyen faktörleri lojistik regresyon analizi kullanarak belirlemişlerdir. Sonuç olarak tarım işletmelerinin %70,45'nin risk sevmediğini ve %29,55'nin risk sevdiğini, işletme yöneticilerinin risk

tutumlarını etkileyen en önemli faktörün ise işletme arazisinin büyüklüğü olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca risk seven işletmelerin ekonomik performansının risk sevmeyen işletmelere göre daha iyi olduğunu tespit etmişlerdir.

Uçar ve Engindeniz (2019) yaptıkları çalışmada; Malatya’da kayısı üretimi yapan işletmelerde üreticilerin karşılaştıkları risk kaynakları ve karşılaşılan risklere yönelik uygulanabilecek risk yönetimi stratejilerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Bu kapsamda; Akçadağ, Darende ve Merkez ilçelerindeki 159 kayısı işletmesinde üreticilere anket uygulamışlardır. Araştırmada öncelikle üreticilerin sosyo-ekonomik özelliklerini incelemiş, daha sonra kayısı üretiminin teknik ve ekonomik yönlerini ortaya koymuşlardır. Üreticilere göre risk kaynakları ve stratejilerini 5’li Likert ölçeği ile değerlendirmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre, kayısı üretiminde en önemli risk kaynaklarını sırasıyla; girdi fiyatları yüksekliği, iklim koşulları ve sulama koşulları, bu riskler için uygulanan en önemli risk stratejilerini ise; satışların zaman dilimine yayılması, nakit sermayenin yüksekliği ve ürün sigortası olarak belirlemişlerdir.

Hakorimana ve Akçaoz (2020) yaptıkları çalışmada; risk yönetimi stratejilerini benimsemek için üreticilerin risk algılarını değerlendirmiş ve üreticilerin Ruanda kahve sektöründeki risk yönetimi stratejilerine katılımını etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlamışlardır. Bu doğrultuda 110 kahve üreticisi ile görüşmüşlerdir. Çalışmada kahve üreticilerinin karşılaştıkları risk kaynakları ve uyguladıkları risk yönetim stratejilerini belirlemek amacıyla faktör analizi kullanmışlardır. Araştırmadan elde ettikleri sonuçlara göre risk kaynaklarını; kahve kirazının fiyat değişkenliği, yetersiz yağış, kahve çeşidinin verimsizliği ve sel, risk yönetimi stratejilerini ise; çeşitlendirme, yeterli kimyasal girdi kullanımı, yeni ve dayanıklı kahve çeşitlerinin kullanımı ve pestisit kullanımı olarak tanımlamışlardır.

Tümer ve Birinci (2020) yaptıkları çalışmada; Erzurum, Erzincan, Bayburt illerini kapsayan TRA I Bölgesi’nde üreticilerin karşılaştıkları risk kaynakları ve risk yönetimi stratejileri ile demografik özelliklerini karşılaştırmayı amaçlamışlardır. Bu doğrultuda araştırma bölgesinde 122 üretici ile anket yapmışlardır. Anket çalışması sonucunda elde ettikleri verilerden risk kaynaklarına ve risk yönetimi stratejilerine faktör analizi uygulamışlardır. Bölgedeki risk kaynaklarını 10, risk stratejilerini ise 4 faktöre indirgemişlerdir. Kümeleme Analizi sonucunda risk faktörlerini; yabancı işgücü, gelir ve borç, risk yönetimi stratejilerini ise mücadele, harcama, modern tarım olarak isimlendirmişlerdir. Yabancı işgücü, gelir ve borç kümesinde; karma üretim yapanlar, arazi varlığı 50-99 da ve 7-25 baş hayvanı olan üreticilerin yoğunlukta olduğunu, mücadele, harcama ve modern tarım kümesinde; risk sevmeyen grup, ilköğretim mezunları, 5-9 bireyli aileler, 20-39 yıl tecrübesi olanların yoğunlukta olduğunu belirlemişlerdir.

Özer ve Tümer (2020) yaptıkları çalışmada; Mersin ili Erdemli ilçesinde limon yetiştiriciliği yapan işletmelerde üreticilerin risk karşısındaki tutumlarını etkileyen faktörleri belirlemeyi amaçlamışlardır. Bu doğrultuda araştırma bölgesindeki 163 limon üreticisi ile anket yapmışlardır. Üreticilerin %30,7'sinin riski seven, %30,0'unun riske nötr (kayıtsız) ve %39,3'ünün riski sevmeyen olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışmada elde ettikleri verilerin analizinde Sıralı Probit Model kullanmışlardır. Analiz sonucunda üreticilerin risk karşısındaki tutumları ile yaş, eğitim, şans oyunu oynama, iyi tarım uygulamaları hakkında bilgi sahibi olma durumu arasında pozitif, tarım dışında bir işte çalışma, herhangi bir afetle karşılaşma, üretici birliğine üyelik durumu arasında negatif yönlü bir ilişki belirlemişlerdir.

Akgün (2021) yaptığı çalışmada; Türkiye'de 1994 ve 2020 yılları arasında tarım sigortaları ve tarımsal risk konuları üzerine yapılmış; ulusal ve uluslararası dergilerde yayınlanmış makaleler, yüksek lisans/doktora çalışmaları ve kongre/sempozyum bildirilerinin bibliyografik incelemelerine yer vermiştir. Tarım sigortası ve tarımsal risk alanında 36'sı genel kapsamlı, 38'i bitkisel ürün sigortası, 9'ü hayvan hayat sigortası ve 2'si su ürünleri sigortası konusunda yapılan çalışmalar olmak üzere toplamda 85 adet çalışmaya ait tanımlayıcı istatistiki bilgiler vermiştir.

3. MATERYAL VE METOT

3.1. Materyal

Çalışmanın materyalini birincil ve ikincil kaynaklardan derlenen veriler oluşturmaktadır. Çalışmanın birincil materyalini Antalya ilinde turuncgil yetiştiriciliği yapan üreticilere uygulanan anketlerden elde edilen veriler oluşturmıştır. Bu kapsamda Ocak-Mayıs 2022 tarihleri arasında Antalya ilinin Finike, Kumluca ve Aksu ilçelerinde üreticilerle görüşülerek anket çalışması yapılmıştır.

Çalışmanın ikincil materyalini ise ilgili kurum ve kuruluşlardan elde edilen veriler (Antalya İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) vb.), ile konuyla ilgili daha önce yapılan tez, makale, rapor vb. yayınlar oluşturmıştır.

3.1.1. Araştırma Alanı İle İlgili Bilgiler

Bir tarım ve turizm kenti olan Antalya; 20.177 km²'lik alanıyla büyüklük bakımından Türkiye'nin altıncı, 2.688.004 nüfusuyla en kalabalık beşinci şehridir (TÜİK, 2023). Akdeniz Bölgesi'nin en önemli kentlerinden olan Antalya'nın kara sınırını Toros sıradağları oluşturur. İl bu kesimde batıdan doğuya doğru; Muğla, Burdur, Isparta, Konya, Karaman ve Mersin illeri, güneyde; Akdeniz ile çevrelenmektedir.

Şekil 3.1. Antalya İl Haritası

Antalya ilinin toplam tarım alanı yaklaşık 3,5 milyon dekar olup, bu alanın %50,83'ünde tahıllar ve diğer bitkisel ürünler, %24,40'ında meyveler, içecek ve baharat bitkileri, %12,94'ünde sebze, %0,23'ünde süs bitkileri yetiştirilmektedir (Çizelge 3.1).

Çizelge 3.1. Antalya İli Kullanım Amaçlarına Göre Tarım Alanları (2022)

Üretim Alanları	Alan (Dekar)	Oran (%)
Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler	1.767.006	50,83
Meyveler, İçecek ve Baharat Bitkileri	848.052	24,40
Sebze	449.818	12,94
Nadas	403.023	11,59
Süs Bitkileri	8.066	0,23
Toplam	3.475.965	100,00

Kaynak: TÜİK, 2023

Antalya ili sahip olduğu Antalya Ovası ile tarımsal potansiyel ve ekolojik uygunluk açısından Türkiye tarımında da önemli bir yere sahiptir. Topraklarının beşte birinde tarım yapılan Antalya'da tarım yapılan yerler kıyı kesimi ve kıyıdan uzak kesimler olarak ayrılabilir. Kıyı kesimi portakal, muz, avokado gibi tropikal bitkilerin yetiştirilebilmesinin yanında sera tarımına da uygundur. Kıyıdan uzak kesimlerde ise elma, armut, ayva gibi soğuğa dayanıklı meyve türleri yetiştirilebilir. En çok yetiştirilen tarım ürünlerinin başında domates, hıyar ve portakal gelir (Anonim₂, 2021).

Antalya ili 2022 yılında 4.919.681 ton sebze üretimiyle Türkiye'deki üretimin %15,57'sini, 1.912.926 ton meyve üretimiyle Türkiye'deki üretimin %7,59'unu karşılamıştır. Tüm bitkisel kalemler göz önüne alındığında ise Antalya; Türkiye'deki yıllık tarımsal ürün ihtiyacının %4,08'ini karşılamaktadır (TÜİK, 2023).

3.1.1.1. Aksu

Antalya'ya 16 kilometre uzaklıkta bulunan ve yüzölçümü 406 km² olan Aksu ilçesi; 2008 yılında 4 beldenin (Pınarlı, Yurtpınar, Çalkaya ve Aksu) birleşmesiyle ilçe statüsüne kavuşmuştur. Aksu ilçesi 2022 yılı itibarıyla 77.623 nüfusa sahiptir (TÜİK, 2023). İlçe sınırları güneyde Akdeniz, güney batısında Muratpaşa, batısında Kepez, kuzeybatısında Döşemealtı, doğusunda Serik ilçesi ile kuzeyinde Burdur'a dayanmaktadır (Anonim₃, 2021).

Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü bölgede, önemli ölçüde turfanda sebzecilik ve turuncgil üretimi yapılmaktadır. Aksu ilçesinin ekonomik gelir kaynakları da tarım ve tarım sanayisine dayanmaktadır. Birçok sebze ve meyvenin üretildiği ilçe, endüstri

bitkilerinin yetiştirildiği önemli bir merkezdir. Seracılığın geliştiği Aksu'da modern tarım uygulamaları da yaygındır. İlçede nüfusun büyük kısmı tarımla uğraşır (*Anonim4, 2021*). 2022 yılı itibariyle 174.827 dekar tarım alanına sahip olan Aksu'da 41.529 dekar meyve bahçesi bulunmakta olup yaklaşık 65.195 dekarlık alanda da açık tarla sebzeçiliği yapılmaktadır. Bununla birlikte önemli bir fide üretim merkezi olan ve 1.078 dekarlık alanda süs bitkileri yetiştirilen ilçe, bu özellikleriyle dört mevsim meyve-sebze tedarikçisi durumundadır (*TÜİK, 2023*).

3.1.1.2. Finike

Finike; konum itibariyle günümüzde "Teke Yarımadası", eski çağda ise Likya olarak adlandırılan bölgede bulunmaktadır. İlçe; Antalya merkeze 117 km uzaklıkta olup, doğuda Alakır çayı ile Kumluca ilçesi, kuzeyde Avlan belı ile Elmalı ilçesi, batıda Alacadağ, Gülmez dağı ile Kale ilçesi, güneyde ise Akdeniz ile çevrilidir.

Finike 768 km² yüzölçümüne sahip olup, ilçe merkezi Akdeniz kıyısında verimli bir ovada 2.458 dönümlük alana yerleşmiştir. İlçe mülki alanı ise 655 km²'dir. İlçenin toplam olarak 28 km sahil kıyı şeridi vardır. Dağlık coğrafi yapısı, iç kesimlerle sahil arasında doğal bir set oluşturmuştur. Bu set yüzünden, Akdeniz'in ılıman etkisi iç kesimlere geçememiştir. Finike'de yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı, tipik bir Akdeniz iklimi hüküm sürer.

Finike ovası alüvyonla kaplı olmasından dolayı her türlü tarımsal bitkinin kolaylıkla yetişebilmesine imkân sağlamaktadır. Bu nedenle çevresinde hâkim olan ekonomik yapı tarımsal karakterlidir. İlçe ekonomisinde seracılık ve turunçgil üretimi çok önemlidir. Finike'nin dışa açılması ve ekonomisinin gelişmesi ise 1965 yılından itibaren başlamıştır. Cumhuriyet döneminde ovadaki bataklık kurutulmuş ve çeltik, yer fıstığı, pamuk ekimi yapılmıştır. Turunçgil ve seracılık 1970'li yıllarda başlayınca, bu ekimlerden vazgeçilmiştir. Bölgedeki hayvancılık ise seracılık ve meyveciliğin yoğunluğu nedeniyle gelişememiştir. Hayvancılık bir ekonomik değer olmaktan çok, aile içi ihtiyaçları karşılamak için yapılmaktadır.

İlçede tarımın ve turizmin mevsimlik oluşu, farklı zaman dilimlerinde yoğunluk kazanmaları yeni gelişmeye başlayan turizmin, tarıma alternatif bir gelir kaynağı olmaktan ziyade, bir ek gelir kaynağı olabileceğini göstermektedir. Finike marina, Finike'nin coğrafi ve kültürel konumuyla yat turizmini birleştirerek, ilçe ve ülke ekonomisine önemli katkılar sağlamaktadır. Bu da ilçe tarımının ve turizminin birbirlerini mevsimsel özellikleriyle dengelemesi, mevsimsel işsizlik sorunun kısmen çözülmesi demektir (*Anonim5, 2021*).

3.1.1.3. Kumluca

Kumluca ilçesi, Akdeniz Bölgesi'nde, Antalya Körfezi ile Fethiye Körfezi arasında Teke Yarımadası adı verilen Akdeniz'e doğru uzanan çıkıntı üzerinde yer almaktadır. Antalya ilinin batısında yer alan ilçelerinden biri olan Kumluca, merkeze 95 km uzaklıkta olup, 1.225 km² yüzölçümüne sahiptir. 2022 yılı itibariyle 73.496 nüfusa sahip olan ilçe; güneyden Akdeniz, doğudan Kemer, kuzeyden Korkuteli, kuzeybatıdan Merkez ilçe, batıdan Elmalı ve Finike ilçeleri ile çevrilidir.

Kumluca ilçesi Akdeniz iklimi (yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlı) içinde nitelendirilmekte ise de meteorolojik yönden üç değişik iklim tipi göze çarpar. Sahil ve yayla kesimi arasında iklim ve bitki örtüsü bakımından farklılık görülür. Sahil kesimi örtüaltı tarımı ve turuncgil tarımı yapılmasına uygundur. İlçenin yayla kesiminde ise (rakımı 800 m üzerinde olan yerler) elma, armut gibi muhtelif meyve türleri yetişir.

İlçenin kuruluş tarihinde ekonomisi hububat, hayvancılık ve az miktarda da meyvecilik gelirlerine dayanmaktadır. 1960'lı yıllardan sonra turuncgil tarımı, 1970'li yıllardan itibaren plastiğin örtü materyali olarak kullanılması ile örtüaltı tarımı hızla yayılmış olup, seracılık önemli gelir kaynaklarına dönüşmüştür. Seracılık ilçe nüfusunun tamamına yakınına doğrudan etkilemektedir İlçenin en önemli gelir kaynağı örtüaltı tarımı (seracılık) ve turuncgil üretimidir. İlçede sanayi tesisi bulunmamaktadır (Anonim₆, 2021).

3.2. Metot

3.2.1. Örneklemeye Uygulanan Metot

Araştırmanın popülasyonunu Antalya ilinde turuncgil üretimi yapan işletmeler oluşturmuştur. Antalya ilinin tamamında turuncgil üretimi yapılmadığı ve tüm işletmelerin incelenmesi mümkün olmadığından Antalya ilini temsil etmesi açısından 2021 yılı itibariyle turuncgil üretiminin %64,61'inin gerçekleştiği Finike (%27,21), Kumluca (%19,42) ve Aksu (%17,99) ilçeleri seçilmiştir.

Antalya İl Tarım ve Orman Müdürlüğü'nden temin edilen verilere göre araştırma alanında Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıtlı 6.447 turuncgil üretimi yapan işletme bulunmaktadır. Araştırma kapsamına alınan işletmelerden ana kitleyi temsil edecek düzeyde örnek çekilmiştir. Örnek sayısı hesaplanırken; işletmelerdeki turuncgil üretim alanları esas alınarak ortalamaya dayalı oransal tabakalı örneklem yöntemi formülü kullanılmıştır.

Tabakalı örneklem yöntemi; işletmelerden toplanacak bilgilerle elde edilecek bulguların doğruluğunu arttırmak ve ana kitledeki farklı bölümlerin yeterince temsil

edilmesini sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Bu yöntemde temel ilke, ana kitleyi homojen tabakalara ayırıp varyansı azaltmaktır. Bu şekilde daha az örnekle, daha sağlıklı ve ayrıntılı bir çalışma mümkün olabilmektedir (*Güneş ve Arıkan, 1988*).

Oransal tabakalı örnekleme yöntemi aşağıdaki şekilde formüle edilebilir (*Yamane ve ark, 2001*):

$$n = \frac{N \cdot \sum N_h \cdot S_h^2}{N^2 \cdot D^2 + \sum N_h \cdot S_h^2}$$

Bu formülde;

n : Örnek büyüklüğü,

N : Ana kitleye dahil işletme sayısı,

N_h : h'nci tabakadaki birim sayısı,

S_h² : h'nci tabakanın varyansı,

D² = (d² / z²) : ortalamadan izin verilen hata payı,

d : Araştırmacı tarafından kabul edilebilecek maksimum hata miktarı veya örnek ortalaması ile popülasyon ortalaması arasındaki fark,

z : Bu hata payına göre standart normal dağılım tablosundaki z değeridir.

Ana kitleyi temsil edecek örnek işletme sayısının belirlenmesi ile ilgili bilgiler ve sonuçları Çizelge 3.2’de sunulmuştur. Örnekleme çerçevesinde yer alan işletmeler turunçgil üretim alanları esas alınarak 3 gruba ayrılmıştır. Turunçgil üretim alanı genişlik grupları olarak ifade edilebilecek bu gruplar; 1. grup 1-20 da, 2. grup 21-50 da, 3. grup 51-110 da şeklinde oluşturulmuştur. Örnek sayısının belirlenmesinde yaklaşık 1.48 da sapma ve %92,5 güven derecesi ile çalışılmıştır. Yapılan hesaplamalar sonucunda çalışılması gereken örnek işletme sayısı 110 olarak bulunmuştur.

Çizelge 3.2. Örnekleme Çizelgesi

Tabaka	Tabaka Sınırları (da)	Frekans (fi, N _h)	N _h	Ortalama	Varyans	N _h *Var
1	01-20	78	4.656	10,62	35,98	167.518
2	21-50	23	1.373	34,48	82,72	113.566
3	51-110	7	418	73,07	315,87	131.989
Toplam	-	108	6.447	19,75	354,03	413.073

Belirlenen örnek sayıları seçilen ilçelere dağıtılarak Çizelge 3.3’de verilmiştir.

Çizelge 3.3. İlçelere Göre Anket Sayıları

İlçeler	Anket Sayısı	%
Aksu	31	28,18
Finike	33	30,00
Kumluca	46	41,82
<i>Toplam</i>	<i>110</i>	<i>100,00</i>

3.2.2. Anket Aşamasında Uygulanan Metot

Çalışmada anket formları benzer konularda yapılmış çalışmalardan faydalanılarak araştırmanın amacına uygun olarak hazırlanmıştır. Ankette yer alan soruların uygunluğu ve yeterliliğini test edebilmek amacıyla pilot anket çalışması yapılmış, gerekli düzeltmeler sonucunda ankete son şekli verilmiştir.

Anket formunda bulunan sorular oransal tabakalı örnekleme yöntemi ile belirlenen 110 işletmede üreticilere yöneltilmiştir. Ocak-Mayıs 2022 tarihleri arasında örneğe seçilen her işletmede bir anket formu doldurulmuştur. İşletmelerde doldurulan anket formları 5 bölümden oluşmuştur:

- Öncelikle üreticinin ve aile nüfusunun yaşı, eğitim durumu, çalışma durumu, işletme geliri, sermaye yapılarını ortaya koyabilme açısından arazi sermayesi, bitki sermayesi, hayvan sermayesi, para mevcutları, alacak ve borç detaylarına yönelik sorular yöneltilmiştir.
- İkinci bölümde turunçgil üretme nedenleri, turunçgil üretimi ve pazarlaması ile ilgili bilgiler, karşılaştıkları sorunlar, bu sorunlara yönelik çözüm önerileri ve üreticilerin turunçgil üretimi konusunda bilgi kaynaklarına yer verilmiştir.
- Üçüncü bölümde üreticilerin son beş yılda kredi kullanım durumu, krediyi neden kullandıkları, nereden temin ettikleri, kredi kullanımlarında etkili olan faktörler, kredi kullanırken karşılaştıkları sorunlar, krediyi geri ödeyebilme durumları hakkında sorular sorulmuştur.
- Ardından işletmelerde tarımsal üretimde karşılan risk kaynakları ve risk yönetimi stratejileri incelenmiştir.
- Son bölümde ise üreticilerin tarımsal üretim yapma nedenleri, tarımsal faaliyete devam etmelerinde yardımcı olacak unsurlar, geleceğe yönelik hedef ve amaçlarına yönelik yer verilmiştir.

3.2.3. Analiz Aşamasında Uygulanan Metot

Anket yoluyla elde edilen veriler SPSS paket programında değerlendirilmiştir. Bu programda anket uygulamasından elde edilen verilerin; frekans, ortalama, oran, çaprazlama şeklinde analizleri yapılmış ve çizelgeler halinde bu değerler özetlenmiştir.

Çalışmada, incelenen bölgede uygulanan anket formlarında tutum ölçüm yöntemlerinden dereceli ölçekler grubunda yer alan Likert ölçeği de kullanılmıştır. Deneklerin ön plana alındığı ölçekleme yaklaşımının tipik bir örneği olan Likert ölçeğinde; tutumları ölçülecek bireylerin tepkide bulunacakları çeşitli ifadeler yer almaktadır. Tutum ölçeğini alan birey, benimsediği ifadeleri işaretlemek yerine, verilen her ifadeye ne ölçüde katılıp katılmadığını dereceler içinde belirlemektedir. Bir cevaplayıcı, dereceleme toplamları modeline dayalı olarak hazırlanan bir ölçekte bulunan ifadelerin her birine tepkide bulunurken, bu ifadenin kapsamına ilişkin tutumunun derecesini de bildirir. Ölçek puanı da bu dereceler toplamından oluşur. Likert tipi ölçekler, bireyin kendisi hakkında bilgi vermesi esasına dayanmaktadır (Tavşancıl, 2014).

Likert ölçeğinde temel yaklaşım kişilere, araştırılan konuyla ilgili yargıların verilmesi ve bu yargılar üzerindeki yoğunlaşmanın bulunmasıdır. Bu amaçla, öncelikle faktör saptanır, her bir faktör ölçek şartlarına uygun olarak yargı haline getirilir. İkinci safhada bu yargılar için kişilerin katılma derecelerini belirten ölçek noktaları oluşturulur (Erdoğan, 1997).

Bir toplamalı sıralama tekniği olan Likert ölçeği, tutum ölçekleri içinde en yaygın olarak kullanılanıdır. Bunun nedeni Likert tipi ölçeklerin geliştirilmesinin diğer ölçeklere göre daha kolay ve kullanışlılığının da yüksek olmasıdır. Ayrıca bu ölçek çok çeşitli tutum objelerine ve durumlarına uyum sağlayabilmekte ve tutumun ölçülebilen boyutlarından hem yönünü hem de derecesini hesaplayabilme kolaylığı sağlamaktadır. Bu çalışmada kullanılan Likert tipi ölçek seçenekleri aşağıda verilmiştir:

- ✓ Çok Önemli, Önemli, Nötr, Önemli Değil, Hiç Önemli Değil
- ✓ Kesinlikle Katılıyorum, Katılıyorum, Nötr, Katılmıyorum, Hiç Katılmıyorum
- ✓ Çok Etkili, Etkili, Nötr, Etkili Değil, Hiç Etkili Değil
- ✓ Çok Başarılı, Başarılı, Nötr, Başarısız, Çok Başarısız

3.2.3.1. Faktör Analizi

Bu çalışmada anket uygulanan turuncgil işletmelerinde üreticilerin kredi kullanımı ve finansman riski yönetimi üzerinde etkileme gücü yüksek olan değişkenleri belirlemek için çok değişkenli analiz tekniklerinden, veriler arasındaki ilişkilere dayanarak onların daha önemli ve özet olarak sunulmasını sağlayan *faktör analizi* kullanılmıştır.

Faktör analizi; 1930-1950 yılları arasında matematiğin genel gelişimi içinde gelişen çok değişkenli bir analiz türüdür. Genellikle tutum ve davranış ölçümlerinde kullanılan faktör analizi ilk olarak psikoloji bilim dalında geniş uygulama alanı bulmuş ve 1950'den sonra bilgisayarların gelişimiyle başta diğer sosyal alanlar olmak üzere, farklı alanlarda kullanılmaya başlamıştır (Toktay, 2017).

Faktör analizi birbirleriyle ilişkili çok sayıdaki karmaşık değişkeni bir araya getirerek, az sayıda anlamlı ve birbirinden bağımsız yeni değişkenler oluşturan ve yaygın olarak kullanılan çok değişkenli istatistik tekniklerinden biridir (Kalaycı, 2006; Polat, 2012). Analiz; gözlenen ve aralarında korelasyon bulunan X veri matrisindeki P değişkenden, gözlenmeyen fakat değişkenlerin bir araya gelmesi ile ortaya çıkan, sınıflamayı yansıtan rastgele yeni değişkenleri ortaya çıkarmayı amaçlar. Analizde türetilen yeni değişkenlere "*faktör*" adı verilir (Özdamar, 1999).

Çok sayıda değişkenin sahip olduğu ortak boyutların sayısı hakkında ön bilgiye sahip olunmadığında, sadece bu ortak boyutların sayısı hakkında bilgi edinmek için Açımlayıcı faktör analizi kullanılırken, amaç geliştiren bir hipotezi test etmek için Doğrulayıcı faktör analizi kullanılmaktadır. Açımlayıcı faktör analizinde; değişkenler arasındaki ilişkiden yararlanılarak, faktörlerin oluşturulması amaçlanır. Doğrulayıcı faktör analizinde ise daha önceden saptanmış olan bir hipotezin veya kuramın test edilmesi amaçlanmaktadır (Güriş ve Astar, 2015).

Faktör sayısına karar verilirken dikkate alınan başlıca ölçütler öz değer (Eigenvalue) ve varyans kriterleridir. Genellikle uygulamada öz değeri 1'in üzerinde olan faktörler seçilmektedir. Ölçeklerde iç tutarlılığın da sınanması gerekir. Bunun için en uygun yol Cronbach α güvenirlik katsayısının hesaplanmasıdır. Cronbach α katsayısı ölçek içinde bulunan maddelerin iç tutarlılığının, homojenliğinin bir ölçüsüdür. Ölçeğin α katsayısı ne kadar yüksek olursa bu ölçekte bulunan maddelerin o ölçüde birbirleriyle tutarlı ve aynı özelliğin öğelerini yoklayan maddelerden oluştuğu şeklinde yorumlanır (Tezbaşaran, 1996). Bir ölçekte α katsayısının 0,40'ın altında olması ölçeğin güvenilir olmadığını gösterirken, yeterli sayılabilecek güvenirlik katsayısı olabildiğince 1'e yakın olmalıdır.

Faktör analizi aşağıdaki şekilde formüle edilebilir;

$$X = \Lambda F + e$$

X : $p \times 1$ boyutlu orijinal değişkenler vektörü,

Λ : $p \times k$ boyutlu faktör katsayıları matrisi,

F : $k \times 1$ boyutlu ortak ve genel (common) faktörler vektörü,

e : $p \times 1$ boyutlu özel (unique) faktörler vektörüdür.

Model (Özdamar, 1999);

$$X_1 - M_1 = L_{11}F_1 + L_{12}F_2 + \dots + L_{1j}F_j + \varepsilon_1$$

$$X_2 - M_2 = L_{21}F_1 + L_{22}F_2 + \dots + L_{2j}F_j + \varepsilon_2$$

$$X_i - M_i = L_{i1}F_1 + L_{i2}F_2 + \dots + L_{ij}F_j + \varepsilon_i$$

L_{ij} : Faktörlerin katsayısını (faktör yükünü),

i : Değişkeni,

j : Faktör yükünü (ağırlığını) belirtir.

Faktör analizi üç aşamada özetlenebilir;

- ❖ Bütün değişkenler için bir korelasyon matrisi oluşturulur.
- ❖ Faktörler, değişkenlerin korelasyon katsayılarına dayanan korelasyon matrisinden çıkarılır.
- ❖ Faktörler, faktörlerin bazısı ve değişkenler arasındaki ilişkiyi maksimum yapmak için rotasyona tabi tutulur.

Bu çalışmada faktör analizi; tarımsal amaçlı kredi kullanan ve kullanmayan işletmelerde risk kaynakları ve risk stratejilerini ana başlıklar altında özet olarak sunabilmek için uygulanmıştır.

3.2.3.2. Diskriminant (Ayrım) Analizi

Çalışmada diskriminant (ayrım) analizi de uygulanmıştır. Bu çalışmada diskriminant analizi kullanılmasıdaki amaç; araştırma kapsamında incelenen turuncgil işletmelerinde analiz öncesi tanımlanmış iki sayıda grubun ortalama nitelikleri arasında önemli farklılıkların olup olmadığını test etmektir. Çalışmada diskriminant analizi; incelenen işletmelerde tarımsal amaçlı kredi kullanan 54 üretici ve kredi kullanmayan 56 üretici olmak üzere iki gruba uygulanmıştır.

Diskriminant analizi; temelleri 1930’larda Fisher tarafından atılan biyoloji, davranış bilimleri ve finans alanlarında sıklıkla kullanılan çok değişkenli istatistik yöntemlerden biridir. Hem iş dünyası hem de akademisyenler tarafından kullanılan bu yöntemden tüketici kredilerinin değerlendirilmesi ve başarılı başarısız işletmelerin belirlenmesi gibi birçok alanda yararlanılmaktadır (Öz, 2005; Yakut ve Elmas, 2013).

Diskriminant analizi; grup üyeliklerini tahmin etmeye yönelik bir model kurma amacına hizmet eden çok değişkenli bir istatistiksel tekniktir. Diskriminant (ayrım) analizinde; birimlerin (bireylerin) hangi gruptan geldiğinin ve birimlerin farklı gruplarda yer almalarına neden olan değişkenlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Diğer bir ifade ile diskriminant analizi; minimum hata ile grup farklılıklarını açıklamakta ve birimlerin belli bir sınıfa ait olup olmadığını belirlemektedir. Analizde, birimlerin sınıflandırılmasına neden olan değişkenlerin belirlenmesi için birimleri gruplara ayırmayı sağlayacak diskriminant fonksiyonu oluşturulmaktadır (Güriş ve Astar, 2015).

Değişkenlerin doğrusal bileşenlerinden oluşan diskriminant fonksiyonları, birimler arasındaki ayrımı maksimum yapacak şekilde elde edilir ve bu fonksiyon ile ayrımı en fazla etkileyen değişken belirlenirken, hangi gruba ait olduğu bilinmeyen bireyin hangi gruba dâhil edilebileceği de belirlenmiş olur. Ayrımı en fazla etkileyen bu değişken diskriminant değişken (ayırıcı değişken) olarak adlandırılır (Güriş ve Astar, 2015).

Diskriminant analizi için her birey, bir ya da daha fazla nicel değişkene ilişkin puan ya da puanlara ve grup üyeliğini gösteren sınıflamalı (kategorik) değişkene ilişkin bir değere sahip olmalıdır. Diskriminant analizinde nicel değişkenler çoğunlukla *bağımsız değişken*, *ayırıcı değişken* ya da *tahmin edici değişken* olarak adlandırılırken, grup üyeliğini gösteren değişken *bağımlı değişken* ya da *ölçüt değişken* olarak adlandırılır (Çokluk ve ark., 2010).

Diskriminant analizi şu amaçlar için uygulanabilir;

- ❖ Diskriminant fonksiyonu kullanılarak bireyleri ya da birimleri sınıflamak,
- ❖ Bireylerin ya da birimlerin tahminlere dayalı olarak sınıflanıp sınıflanamayacağına ilişkin teorileri test etmek,
- ❖ Gruplar arasındaki farklılıkları araştırmak,
- ❖ Grupları ayırmadaki en tutucu yolu belirlemek,
- ❖ Bağımlı değişkende, bağımsız değişkenlerce açıklanan varyans oranını belirlemek,
- ❖ Bağımlı değişkene göre yapılan sınıflamada, bağımsız değişkenlerin göreceli önem sırasını değerlendirmek,
- ❖ Grupları ayırmada çok az önemi olan (ya da önemsiz olan) değişkenleri elemek.

Diskriminant analizinin uygulanabilmesi için bazı koşulların sağlanmış olması gerekmektedir. Bu koşullar;

- ❖ İki veya daha fazla grup söz konusu olmalı,
- ❖ Her grupta en az iki birim olmalı,
- ❖ Değişkenler aralıklı veya oransal olmalı,
- ❖ Her grubun varyans kovaryans matrisleri eşit olmalı,
- ❖ Gruplarda çok değişkenli normal dağılım varsayımı sağlanmış olmalı,
- ❖ Veri setinde yer alan değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı olmamalı şeklinde sıralanabilir (*Güriş ve Astar, 2015*).

Eğer uygulamada veri seti için iki grup söz konusu ise *İki Gruplu Diskriminant Analizi*, ikiden fazla grup söz konusu ise *Çoklu Diskriminant Analizi* uygulanmaktadır. Diskriminant analizinde aşağıdaki şekilde diskriminant fonksiyonu oluşturulmaktadır (*Hair ve ark., 1992*);

$$Y = b_0 + b_1X_1 + b_2X_2 + b_3X_3 + + b_iX_i$$

Y: Ayrım değerleri,

b: Ayrım katsayıları ya da ağırlıkları,

X: Bağımsız değişken (Tahmin edici).

Bu fonksiyon, önceden belirlenmiş iki ya da daha fazla grubu (bağımlı değişken sınıklarını) birbirinden en iyi ayıran doğrusal ve tahmini fonksiyondur. Diskriminant analizinin aşamaları;

- Soru/Hipotez Yazma,
- Değişkenleri Tanımlama,
- Varsayımları İnceleme,
- Hesaplama,
- Karar ve yorum,
- Raporlaştırma (*Çokluk ve ark., 2010*).

Çalışmada uygulanan diskriminant analizinde bağımlı değişken turuncgil işletmelerinde üreticilerin kredi kullanma ve kullanmama durumudur. Analizde kullanılan bağımsız değişkenler ise üreticilerin demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, eğitim, gelir vb.), kredi, risk vb. konulardaki verilerdir.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Turunçgil Sektörü

Turunçgillerin anavatanı Arap yarımadasının doğusundan, Filipinler'in doğusuna kadar ve Himalayalar ile Hindistan'dan Avustralya'ya kadar olan bölgeyi içine alan geniş bir coğrafya olmasına rağmen, asıl anavatanı Güneydoğu Asya'dır (*Uzun, 2015*). Günümüzde ise subtropik iklimlere sahip hemen hemen tüm ülkelerde yetiştiriciliği yapılmaktadır. Turunçgiller; sedef otugiller familyasına ait limon, portakal, mandarin, bergamot, turunç, greyluft, kamkat, şadok ve bu familyaya ait daha birçok türün ağacına ve meyvesine verilen genel addır. Ayrıca bu türler de kendi içerisinde çok farklı çeşitler barındırmaktadır. Günümüzde turunçgiller hem taze tüketim hem de sanayi mamul maddesi olarak kullanılan yüksek ekonomik değere sahip meyve grubudur. Yüksek C vitamini içeriğiyle kış mevsiminde yoğun olarak taze tüketilen bir meyve grubu olmasının yanında gıda, ilaç, kozmetik gibi daha birçok sanayi kolunda hammadde ve katkı maddesi olarak kullanılmaktadır (*Tezel, 2020*).

Turunçgiller, sahip oldukları tür ve çeşit zenginliği, çok uzun bir hasat dönemi, oldukça uzun muhafaza süresi, taşımaya uygunluk ve sanayi hammadde olma gibi özellikleri nedeniyle, dünyada ve Türkiye'de; üretim, tüketim, endüstri ve ticarete konu olan ender meyvelerin oluşturduğu bir ürün grubudur. Bu özellikleri nedeniyle, başlıca ticari türleri olan portakal, mandarin, limon ve greyluft meyvelerinin; üretim, pazara hazırlama, sanayi-işleme, taşıma, iç ve dış satım gibi temel aşamalarında oldukça fazla sayıda kişiye iş imkânı sağlamaktadır. Bundan dolayı hem tarım sektörü hem de ülke ekonomisi bakımından oldukça önemli katkıları bulunmaktadır (*Hızal, 2012*). Dünya turunçgil pazarları incelendiğinde de ağırlıklı ticaret hacmi ve rekabetin sofralık turunçgillerde olduğu görülmektedir. Bu çerçevede özellikle subtropik koşullarda üretim yapan ülkeler ya da havzalar sofralık üretime yönelmelerinden dolayı rekabeti de belirleyici durumdadır (*Budak ve ark., 2016*).

Turunçgil üretimi her geçen yıl sürekli artmaktadır. Taze olarak tüketimi ve alternatif kullanım alanlarının çeşitlenmesi ile dikim alanlarında da artışa neden olmaktadır (*Atlı, 2016*). Turunçgil üretimi 2021 yılı itibarıyla dünya üzerinde 138 ülkede, yaklaşık 10 milyon hektarlık geniş bir alanda yapılmaktadır. İklim koşullarının uygunluğu ve coğrafi konumun da etkiyle Çin, Hindistan ve Nijerya toplam turunçgil alanlarının %48,47'sine sahiptir. Türkiye ise %1,63'lük pay ile 10. sırada yer almaktadır (Çizelge 4.1). Turunçgil türleri içerisinde en çok üretim alanı %38,47'lik pay ile portakala aittir. Bunu sırasıyla mandarin (%30,41), limon (%13,09), greyluft (3,53) ve diğer turunçgil türleri (%14,49) izlemektedir (*FAO, 2022*).

Çizelge 4.1. Dünya Turunçgil Üretim Alanlarında Lider Ülkeler (Ha)

	2011		2016		2021	
	Alan	%	Alan	%	Alan	%
1. Çin	2.288.300	25,64	2.575.400	27,53	3.007.119	29,42
2. Hindistan	755.300	8,46	1.001.219	10,70	1.098.000	10,74
3. Nijerya	795.000	8,91	819.267	8,76	849.324	8,31
4. Brezilya	922.091	10,33	742.702	7,94	696.438	6,81
5. Meksika	558.607	6,26	601.689	6,43	660.874	6,46
6. İspanya	317.605	3,56	295.331	3,16	300.500	2,94
7. ABD	328.282	3,68	298.580	3,19	271.379	2,65
8. Pakistan	194.500	2,18	199.164	2,13	199.512	1,95
9. Mısır	166.207	1,86	176.805	1,89	192.285	1,88
10. Türkiye	120.485	1,35	135.643	1,45	166.417	1,63
<i>Diğer Ülkeler</i>	<i>2.478.044</i>	<i>27,77</i>	<i>2.507.980</i>	<i>26,81</i>	<i>2.780.567</i>	<i>27,20</i>
Dünya Toplamı	8.924.421	100,00	9.353.780	100,00	10.222.415	100,00

Kaynak: FAO, 2022

Dünya turunçgil üretimi incelendiğinde; 1961 yılında 25 milyon ton olan toplam üretim yaklaşık 6 kat artarak 2021 yılında 162 milyon tona yükselmiştir (FAO, 2022). Bu üretim hacmiyle turunçgiller dünyada en fazla üretilen meyve grubunu oluşturmaktadır. FAO verilerine göre 2021 yılında toplam turunçgil üretiminin %28,56'sı Çin'de, %11,67'si Brezilya'da, %8,84'ü Hindistan'da gerçekleşmiştir. Türkiye ise %3,31'lik pay ile 7. sırada yer almıştır. Portakal toplam turunçgil üretiminde %46,70'lik paya sahipken, bunu sırasıyla mandarin (%25,93), limon (%112,87), greyfurt (%5,91) ve diğer turunçgil türleri (%8,59) izlemektedir (Çizelge 4.2).

Çizelge 4.2. Dünya Turunçgil Üretim Miktarlarında Lider Ülkeler (Ton)

	2011		2016		2021	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
1. Çin	29.440.434	21,96	37.648.700	25,91	46.207.078	28,56
2. Brezilya	22.018.815	16,42	19.308.832	13,29	18.882.580	11,67
3. Hindistan	7.464.000	5,57	11.581.000	7,97	14.307.000	8,84
4. Meksika	7.176.282	5,35	8.265.300	5,69	8.826.145	5,45
5. İspanya	5.736.197	4,28	7.085.819	4,88	6.711.940	4,15
6. ABD	10.690.005	7,97	7.936.060	5,46	6.281.796	3,88
7. Türkiye	3.613.766	2,70	4.293.007	2,95	5.362.615	3,31
8. Mısır	3.730.884	2,78	4.253.935	2,93	4.356.407	2,69
9. Nijerya	3.800.000	2,83	4.040.573	2,78	4.112.301	2,54
10. İran	3.865.074	2,88	3.094.947	2,13	3.865.098	2,39
<i>Diğer Ülkeler</i>	<i>36.547.343</i>	<i>27,26</i>	<i>37.822.293</i>	<i>26,03</i>	<i>42.887.920</i>	<i>26,51</i>
Dünya Toplamı	134.082.800	100,00	145.330.466	100,00	161.800.881	100,00

Kaynak: FAO, 2022

4.1.1. Türkiye’de Turunçgil Sektörü

Türkiye 36-42 kuzey enlemleri arasında yer alır. Orta kuşakta yer alması ve sahip olduğu topoğrafya şartlarına bağlı olarak çok çeşitli iklim tipleri görülmektedir. İklim farklılıklarına bağlı olarak tarım ürünleri çeşitliliği de oldukça fazladır. Bu tarım ürünleri çeşitliliğinden birini de turunçgiller oluşturmaktadır. Turunçgil tarımı için uygun ekolojiye sahip Türkiye’nin orta kuşakta yer alması bu tarım faaliyetinin sulamaya bağlı olarak belirli sahalarda yapılabilmesine imkân vermektedir (Tezel, 2020).

Türkiye genel olarak kış mevsiminde polar, yaz mevsiminde tropikal olmak üzere iki ana hava kütesinin etkisi altındadır. Polar hava kütesinin etkili olduğu kış dönemlerinde karasallığın da etkisiyle Türkiye’nin iç bölgelerinde uzun süreli düşük sıcaklıklar ve donlu günler görülür. Bu durum düşük sıcaklıklara karşı hassas olan turunçgillerin iç bölgelerde yetiştiriciliğinin yapılmasına imkân vermemektedir. Bu nedenle İç Anadolu Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde turunçgil yetiştiriciliği yapılamamaktadır (Tezel, 2020).

Yükseltinin az olduğu kıyı kesimlerinde denizin de etkisine bağlı olarak iç kesimlere nazaran daha ılıman bir iklim karakterize olmuştur. Turunçgil tarım alanlarının; sulama imkânlarına sahip genel olarak eğimin az olduğu, düz ve düze yakın arazilerde, daha çok kumlu-tınlı topraklarda yayılış gösterdiği bilinmektedir. Türkiye’nin Akdeniz ve Ege kıyıları uygun toprak ve iklim koşulları yönünden diğer kıyı bölgelerine göre turunçgil tarımı için daha elverişli sahaları oluşturmaktadır (Tezel, 2020).

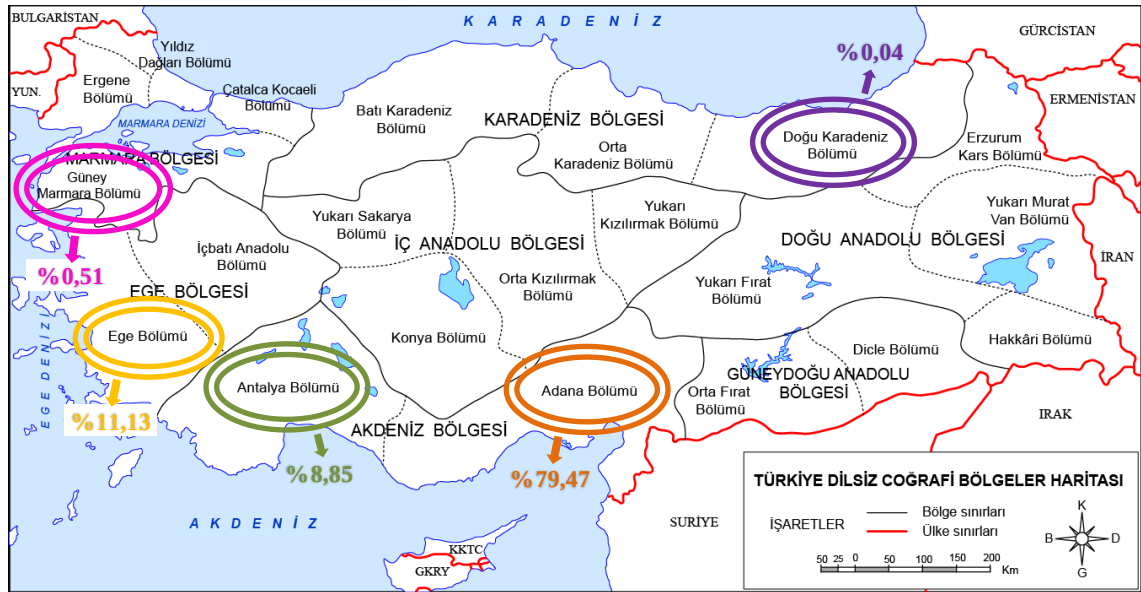
Akdeniz Bölgesi’nde turunçgil tarım alanları sulama olanaklarına sahip verimli düz alüvyal ovalar üzerinde yoğunluk göstermektedir. Hatay-Antalya arasında yer alan denize açık kıyı kuşağında, Toros Dağları’nın güneye bakan eteklerinde 300-400 metre yükseltiye kadar turunçgiller yetiştirme olanağı bulunmaktadır. Ege Bölgesi’nde ise turunçgil tarım alanları daha çok kıyı kuşağında, graben ovalarının düzlüklerinde yoğunluk gösterir. Muğla’dan Çanakkale’ye kadar olan Ege kıyı kuşağında Akdeniz Bölgesi’ne göre turunçgil yetiştirme sahasının yükselti değeri enlemin etkisine bağlı olarak daha da düşmektedir. Bu durum Ege Bölgesi sahil kuşağında turunçgil tarımında soğuğa dayanıklı türlerin ve çeşitlerin seçimini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca Marmara Bölgesi’nin güneyinde Akdeniz iklim tipinin hâkim olduğu sahalarda az da olsa turunçgil yetiştiriciliğinin yapıldığı lokal sahalar mevcuttur. Yetiştiriciliği yapılan tek tür ise soğuğa dayanıklılığıyla bilinen tür mandarindir (Tezel, 2020).

Karadeniz Bölgesi’nde ise çoğunlukla Doğu Karadeniz kıyı kuşağındaki sınırlı alanlarda turunçgil tarımı yapılmaktadır. Bu bölgede turunçgil tarımı Doğu Karadeniz Dağları’nın kıyıya yakın, nispeten kuzey sektörlü soğuk hava akımlarına karşı korunaklı bölgelerinde yapılmaktadır. Her ne kadar Karadeniz kıyı kuşağında turunçgil tarımı

yapılıyor olsa da düşük sıcaklıklar bu bölgede yetiştirilen turunçgillerin soğuğa dayanıklı türlerden ve çeşitlerden oluşmasını zorunlu kılmaktadır. Bu duruma bağlı olarak Karadeniz Bölgesi'nde daha çok soğuğa dayanıklılığıyla bilinen satsuma mandarini yoğunluk kazanmıştır. Ayrıca Doğu Karadeniz kıyılarında; Akdeniz ve Ege kıyılarına göre daha düşük sıcaklıkların görülmesi anaç türlerinin seçiminin bu bölgede farklılık göstermesine neden olmuştur. Akdeniz Bölgesi'nde daha çok turunç anacı kullanılırken Karadeniz Bölgesi'nde soğuğa dayanıklı üç yaprak anacı kullanılması bu durumun sonucudur. Tüm bu nedenler günümüzde turunçgil tarım alanlarının hemen hemen tamamının Akdeniz ve Ege kıyı kuşağında toplanmasına neden olmuştur (Tezel, 2020).

4.1.1.1. Türkiye'de Turunçgil Üretimi

Türkiye'de turunçgil üretimi çok eski yıllardan beri yapılmakla birlikte ekonomik üretimi cumhuriyetten sonra önem kazanmıştır. Türkiye'de 2022 yılı itibariyle toplam tarım alanlarının %14,78'inde meyve yetiştirilmekte olup, meyve alanlarının da sadece %5,05'inde turunçgil üretimi yapılmaktadır. Buna rağmen turunçgiller en çok yetiştirilen meyve grubudur. Türkiye'deki turunçgil üretimi toplam 20 ilde yapılmakta, bu üretim alanlarının %88,32'si Akdeniz Bölgesi'nde, %11,13'ü Ege Bölgesi'nde, %0,51'i Marmara Bölgesi'nde ve %0,04'ü Karadeniz Bölgesi'nde yer almaktadır. Portakal üretiminde Antalya, mandarin üretiminde Hatay, limon üretiminde Mersin, greyfurt ve turunç üretiminde Adana illeri lider konumdadır. Karadeniz Bölgesi'nde soğuğa dayanıklılığı sayesinde ağırlıklı olarak mandarin üretimi yapılmaktadır (TÜİK, 2023).

Şekil 4.1. Türkiye'de Turunçgil Üretim Bölgeleri

Türkiye’de 2004 yılında 1.104.950 dekar arazide gerçekleştirilen turunçgil üretimi 2022 yılında 1.777.984 dekara yükselmiştir. Turunçgil üretimi yapılan bu alanlarda 48.428.462 adet meyve veren ağaç ve 11.593.304 adet meyve vermeyen ağaç bulunmaktadır. Turunçgil üretimi toplam 20 ilde gerçekleşirken, üretimin en fazla olduğu il Adana (%35,45) olup, bunu sırasıyla Hatay (%20,78), Mersin (%18,80) ve Antalya (%10,88) izlemektedir (Çizelge 4.3).

Çizelge 4.3. Türkiye’de İllere Göre Turunçgil Üretimi (2022)

İller	Toplu Meyveliklerin Alanı (Dekar)	Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı (Adet)	Meyve Vermeyen Yaşta Ağaç Sayısı (Adet)	Üretim Miktarı	
				(Ton)	%
1. Adana	722.798	17.744.840	7.328.605	1.669.971	35,45
2. Hatay	306.124	9.501.378	1.106.127	978.793	20,78
3. Mersin	370.803	9.725.320	2.223.046	885.814	18,80
4. Antalya	157.282	4.154.087	316.638	512.596	10,88
5. Muğla	104.887	3.077.045	261.498	360.908	7,66
6. İzmir	47.455	1.762.537	58.117	164.512	3,49
7. Osmaniye	11.241	382.961	80.735	54.707	1,16
8. Aydın	45.472	1.447.096	163.067	44.087	0,94
9. Balıkesir	8.912	275.449	11	27.151	0,58
10. Kahramanmaraş	2.000	43.100	15.490	4.772	0,10
<i>Diğer İller</i>	<i>1.010</i>	<i>314.649</i>	<i>39.970</i>	<i>7.497</i>	<i>0,16</i>
Toplam	1.777.984	48.428.462	11.593.304	4.710.808	100,00

Kaynak: TÜİK, 2023

Türkiye’de yetiştirilen turunçgil türleri ve çeşitlerinin üretim dönemleri türlere göre de farklılık göstermekle birlikte yetiştirilen turunçgil çeşitlerinin üretim dönemleri genellikle eylül ayında başlayıp mayıs ayına kadar devam edebilmektedir. 2022 yılında gerçekleşen turunçgil üretiminin %39,59’u mandarine, %28,08’i limona, %28,06’sı portakala, %4,20’si greyfurta ve %0,06’sı turunca aittir (TÜİK, 2023).

Türkiye’de 2008/09 döneminde yaklaşık 3 milyon ton gerçekleşen turunçgil üretimi 2020/21 döneminde 4,3 milyon tona yükselmiştir. İthalat ve ihracat miktarlarında yıllar itibariyle büyük bir artış yaşanmıştır. 2020/21 döneminde kendine yeterlilik derecesi %189 ve kişi başına tüketim 24,7 kg olarak belirlenmiştir (Çizelge 4.4).

Çizelge 4.4. Turunçgil Denge Tablosu

Piyasa Yılı	Üretim (Ton)	Üretim Kayıpları (Ton)	Arz (Kullanım) (Ton)	Kullanılabilir Üretim (Ton)	İthalat (Ton)	Yurt İçi Kullanım (Ton)	Tüketim (Ton)	Kayıplar (Ton)	İhracat (Ton)	Kişi Başına Tüketim (Kg)	Yeterlilik Derecesi (%)
2020/'21	4.348.742	90.963	4.496.125	4.257.779	238.346	2.249.902	2.068.876	181.025	2.246.223	24,7	189,2
2019/'20	4.301.415	98.281	4.408.388	4.203.134	205.254	2.326.220	2.139.061	187.159	2.082.168	25,7	180,7
2018/'19	4.902.052	110.795	4.961.578	4.791.257	170.321	2.690.432	2.474.267	216.165	2.271.146	30,2	178,1
2017/'18	4.769.726	110.143	4.837.319	4.659.583	177.736	2.281.948	2.098.327	183.621	2.555.371	26,0	204,2
2016/'17	4.293.007	101.386	4.425.279	4.191.621	233.658	2.298.432	2.113.209	185.223	2.126.847	26,5	182,4
2015/'16	3.975.873	96.432	4.037.525	3.879.441	158.084	2.296.504	2.111.517	184.987	1.741.021	26,8	168,9
2014/'15	3.783.517	93.011	3.921.317	3.690.506	230.811	2.231.373	2.051.656	179.717	1.689.944	26,4	165,4
2013/'14	3.681.158	91.927	3.770.571	3.589.231	181.340	2.171.837	1.996.540	175.297	1.598.734	26,0	165,3
2012/'13	3.475.024	86.532	3.562.485	3.388.492	173.993	2.309.038	2.123.030	186.008	1.253.447	28,1	146,7
2011/'12	3.613.766	90.179	3.689.154	3.523.587	165.567	2.057.944	1.892.353	165.591	1.631.210	25,3	171,2
2010/'11	3.572.376	89.158	3.644.360	3.483.218	161.142	2.096.085	1.927.721	168.364	1.548.275	26,1	166,2
2009/'10	3.513.772	87.734	3.566.365	3.426.038	140.327	2.340.500	2.152.658	187.843	1.225.865	29,7	146,4
2008/'09	3.026.936	74.889	3.115.559	2.952.047	163.513	1.894.128	1.741.563	152.565	1.221.431	24,4	155,9

Kaynak: TÜİK, 2022

4.1.1.2. Turunçgillerin Türkiye’de Bilinen Bazı Türleri

4.1.1.2.1. Portakal

Portakallar, yüksek C vitamini ve antioksidan içeriği nedeniyle antik çağlardan beri insanlar tarafından sevilen ve üretilen turunçgil meyvelerinin başında gelmektedir. Portakalların gen merkezi Himalaya’ların güneydoğu etekleri, Assam’ın doğu bölgesi, Myanmar’ın kuzeyi ve Çin’in Yunnan eyaletinin batısını kapsayan bölgelerdir. Yazılı kaynaklarda M.S. 15. yüzyıla kadar Avrupa’da portakal (*Citrus sinensis* (L.) Osbeck) tarımı yapıldığına dair bir belge bulunamasa da portakalların dünyaya dağılımlarının ilk yazılı kaynaklardan çok önce olduğuna inanılmaktadır (Eryılmaz, 2020).

Portakalın tam bir tür olmadığı ve şadok ile mandarin hibriti olduğu görüşü vardır. Ancak bu durum tam olarak kesinlik kazanmamıştır. Portakallar meyvenin morfolojik karakterleri bakımından; normal portakallar, göbekli portakallar, kan portakalları ve şeker portakalları olarak dört grupta sınıflandırılmaktadır (Kafa ve ark., 2010).

Ülkemizde çoğunlukla sofralık tüketim için Washington Navel grubu portakallar üretilirken, meyve suyu sanayisi için Valencia grubu portakallar üretilmektedir. Washington Navel grubu portakalların üretim öncesi ve sonrası kaliteli portakal çeşitleri olmadığı için portakal üretim sezonu bu grupla açılıp, Valencia grubuyla kapanmaktadır. Az miktarda da olsa Taracco, Moro (Kan Portakalı), Shamoti (Yafa Portakalı), Hamlin, Alanya dilimli, Finike Yerli portakalları üretilmektedir (Sancak ve Aygören, 2010).

Türkiye’de 2022 yılında yaklaşık 1,3 milyon ton portakal üretimi gerçekleşmiştir. Bu üretim içerisinde en büyük pay %33,65 ile Antalya’ya aittir. Antalya’yı ise %25,02’lik pay ile Adana, %16,42’lik pay ile Muğla, %12,57’lik pay ile Hatay ve %9’luk pay ile Mersin izlemektedir (TÜİK, 2023).

Portakal denge tablosu incelendiğinde ise; 2020/21 döneminde yaklaşık 1,3 milyon ton üretimin gerçekleştiği, yurt içi kullanımın ise 894 bin ton olduğu görülmektedir. Yeterlilik derecesi yıllar itibariyle artış göstererek %143,8 olmasına rağmen kişi başına tüketim 9,8 kg kalmıştır (Çizelge 4.5).

Çizelge 4.5. Portakal Denge Tablosu

Piyasa Yılı	Üretim (Ton)	Üretim Kayıpları (Ton)	Arz (Kullanım) (Ton)	Kullanılabilir Üretim (Ton)	İthalat (Ton)	Yurt İçi Kullanım (Ton)	Tüketim (Ton)	Kayıplar (Ton)	İhracat (Ton)	Kişi Başına Tüketim (Kg)	Yeterlilik Derecesi (%)
2020/21	1.333.975	48.023	1.436.782	1.285.952	150.830	894.134	822.603	71.531	542.648	9,8	143,8
2019/20	1.700.000	61.200	1.769.849	1.638.800	131.049	1.113.948	1.024.832	89.116	655.901	12,3	147,1
2018/19	1.900.000	68.400	1.932.602	1.831.600	101.002	1.200.873	1.104.803	96.070	731.729	13,5	152,5
2017/18	1.950.000	70.200	1.995.574	1.879.800	115.774	949.643	873.672	75.971	1.045.931	10,8	197,9
2016/17	1.850.000	66.600	1.944.361	1.783.400	160.961	1.228.815	1.130.510	98.305	715.546	14,2	145,1
2015/16	1.816.798	65.405	1.859.048	1.751.393	107.655	1.348.151	1.240.299	107.852	510.897	15,8	129,9
2014/15	1.779.675	64.068	1.877.701	1.715.607	162.094	1.451.682	1.335.547	116.135	426.019	17,2	118,2
2013/14	1.781.258	64.125	1.828.581	1.717.133	111.448	1.411.564	1.298.639	112.925	417.017	16,9	121,7
2012/13	1.661.111	59.800	1.742.431	1.601.311	141.120	1.436.899	1.321.947	114.952	305.532	17,5	111,4
2011/12	1.730.146	62.285	1.792.816	1.667.861	124.955	1.356.991	1.248.431	108.559	435.825	16,7	122,9
2010/11	1.710.500	61.578	1.775.296	1.648.922	126.374	1.373.871	1.263.961	109.910	401.425	17,2	120,0
2009/10	1.689.921	60.837	1.732.155	1.629.084	103.071	1.468.067	1.350.621	117.445	264.088	18,6	111,0
2008/09	1.427.156	51.378	1.476.772	1.375.778	100.994	1.171.435	1.077.720	93.715	305.338	15,1	117,4
2007/08	1.426.965	51.371	1.522.085	1.375.594	146.491	1.265.209	1.163.992	101.217	256.876	16,5	108,7

Kaynak: TÜİK, 2022

4.1.1.2.2. Limon

Köken olarak limonun anavatanı Himalaya Dağları'nın güney etekleridir. Anavatan olarak belirtilen bu bölgede bildiğimiz limonlara rastlanılmamakta ve daha çok limon benzerleri ya da melezleri bulunmaktadır. Limon (*Citrus limon*) aslında Akdeniz Havzası ve Ortadoğu'da oluşmuş bir türdür. Çok eski tarihlerde oluşmuş bir göz mutasyonu ya da tesadüf çöğüründen ortaya çıkmış olduğu kabul edilmektedir. Limon genellikle kuzey ve güney yarı kürenin subtropik iklim bölgelerinde yetiştirilen bir türdür (Kafa, 2015; Tezel, 2020).

Limon çeşitleri; ekşi limonlar, tatlı limonlar ve farklı grup (limon benzerleri) olmak üzere üç grupta incelenir. Ticari anlamda yetiştirilen limon çeşitleri çoğunlukla ekşi limonlar grubundan oluşmaktadır (Sancak ve Aygören, 2010).

TDK limonu dilimize Rumcadan geçmiş; “Turunçgillerden, 3-5 metre yüksekliğinde, kışın yapraklarını dökmeyen, beyaz çiçekli bir ağaç (*Citrus limonum*)” olarak tanımlamaktadır. Bazı çeşitlerinin dalları dikenli yapıya sahiptir. Ticari değeri oldukça yüksek olup taze olarak sofralık tüketimden ziyade suyunun asitli ve ekşi olmasından dolayı çeşitli endüstri dallarında hammadde olarak kullanılmaktadır. Akdeniz Bölgesi'nde hemen hemen her müstakil evin bahçesinde öz tüketimi karşılamak için bir limon ağacı bulunmaktadır (Tezel, 2020).

Türkiye'de 2022 yılında yaklaşık 1,3 milyon ton limon üretimi gerçekleşmiştir. Bu üretimin %46,48'i Mersin iline aittir. Mersin'i ise Adana (%31,84), Hatay (%10,02), Muğla (%8,38) ve Antalya (%2,94) illeri takip etmektedir (TÜİK, 2023).

Türkiye'de 2007/08 döneminde 651 bin ton olan limon üretimi 2020/21 döneminde 1,2 milyon tona yükselmiştir. Üretim kayıpları yıllar itibariyle artmış, buna rağmen arz ve kullanılabilir üretimde de büyük bir artış gerçekleşmiştir. İthalat miktarı 2020/21 döneminde 3.824 ton, ihracat miktarı ise 642.125 ton gerçekleşmiştir. Kişi başına tüketim 5,8 kg olmasına rağmen kendine yeterlilik derecesi %220,4 olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 4.6).

Çizelge 4.6. Limon Denge Tablosu

Piyasa Yılı	Üretim (Ton)	Üretim Kayıpları (Ton)	Arz (Kullanım) (Ton)	Kullanılabilir Üretim (Ton)	İthalat (Ton)	Yurt İçi Kullanım (Ton)	Tüketim (Ton)	Kayıplar (Ton)	İhracat (Ton)	Kişi Başına Tüketim (Kg)	Yeterlilik Derecesi (%)
2020/'21	1.188.517	20.205	1.172.136	1.168.312	3.824	530.011	487.610	42.401	642.125	5,8	220,4
2019/'20	950.000	16.150	936.819	933.850	2.969	519.451	477.895	41.556	417.368	5,7	179,8
2018/'19	1.100.000	18.700	1.083.221	1.081.300	1.921	540.469	497.231	43.238	542.752	6,1	200,1
2017/'18	1.007.133	17.121	999.886	990.012	9.874	409.724	376.946	32.778	590.162	4,7	241,6
2016/'17	850.600	14.460	841.550	836.140	5.410	338.966	331.849	27.117	502.584	3,9	246,7
2015/'16	750.550	12.759	741.375	737.791	3.584	295.441	271.805	23.635	445.934	3,5	249,7
2014/'15	725.230	12.329	720.918	712.901	8.017	272.155	250.383	21.772	448.763	3,2	261,9
2013/'14	726.283	12.347	717.073	713.936	3.137	261.721	240.783	20.938	455.352	3,1	272,8
2012/'13	710.211	12.074	707.351	698.137	9.214	311.950	286.994	24.956	395.401	3,8	223,8
2011/'12	790.211	13.434	783.215	776.777	6.438	309.516	284.755	24.761	473.699	3,8	251,0
2010/'11	787.063	13.380	776.477	773.683	2.794	261.713	240.776	20.937	514.764	3,3	295,6
2009/'10	783.587	13.321	776.341	770.266	6.075	293.195	269.739	23.456	483.146	3,7	262,7
2008/'09	672.452	11.432	673.373	661.020	12.353	289.337	266.190	23.147	384.037	3,7	228,5
2007/'08	651.767	11.080	657.686	640.687	16.999	405.988	373.509	32.479	251.698	5,3	157,8

Kaynak: TÜİK, 2022

4.1.1.2.3. Mandarin

Mandarin; *Rutaceae* familyasının *Aurantioideae* alt familyasının *Citrus* cinsi içerisinde yer almakta olan bir türdür. Mandarin çeşitlerinin; kolay soyulmaları, pazarlama kolaylıkları, soğuğa diğer turunçgil türlerine göre dayanıklı olmaları, farklı dönemlerde olgunlaşan çeşitlerin bulunması, çekirdeksiz çeşitlerin bulunması ve çekirdeksiz çeşitlere olan talebin artması nedeniyle önemi ve ticareti gün geçtikçe artmaktadır (Turgutoğlu, 2020).

Mandarinin Avrupa'ya getirilmesi diğer turunçgil türlerine göre daha sonra olmuştur. Güneydoğu Asya'da mandarin yetiştiriciliğinin M.Ö. 12. yüzyıla dayandığı bildirilmektedir. 1805 yılında İngilizler tarafından Malta Adasına getirilen mandarinin, asıl gelişimini Akdeniz Bölgesi'nde gösterdiği bildirilmektedir. Mandarinin diğer turunçgil türlerine göre soğuklara daha dirençli olması geniş bir adaptasyon yeteneği sağlamıştır. Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu subtropik bölgelerde kaliteli sofralık üretim yapılmakta, diğer bölgelerdeki üretim genellikle meyve suyu sanayisine yönelik olmaktadır. Hodgson (1961) mandarinleri; Satsuma grubu (*Citrus unshiu* Marc.) Akdeniz mandarini (*Citrus deliciosa*), King mandarini (*Citrus nobilis*) ve normal mandarinler (*Citrus reticulata* Blanco) olmak üzere dört grup altında toplamıştır (Turgutoğlu, 2020).

Türkiye'de 2022 yılında yaklaşık 1,9 milyon ton mandarin üretimi gerçekleşmiştir. Bu üretimin %39,87'si Adana, %36,26'sı Hatay, %8,78'i İzmir ve %7,66'sı Mersin illerine aittir (TÜİK, 2023).

Mandarin denge tablosu incelendiğinde; 2007/08 döneminde 744 bin ton olan üretimin, 2020/21 döneminde 1,6 milyon tona yükseldiği görülmektedir. Kullanılabilir üretimin yıllar itibarıyla arttığı Bununla birlikte 2020/21 döneminde üretimin yurt içi kullanımdan daha fazlasının ihraç edildiği görülmüştür. Mandarinde kişi başına tüketim 7,7 kg olmasına rağmen yeterlilik derecesi %224,3 olarak hesaplanmıştır (Çizelge 4.7).

Çizelge 4.7. Mandarin Denge Tablosu

Piyasa Yılı	Üretim (Ton)	Üretim Kayıpları (Ton)	Arz (Kullanım) (Ton)	Kullanılabilir Üretim (Ton)	İthalat (Ton)	Yurt İçi Kullanım (Ton)	Tüketim (Ton)	Kayıplar (Ton)	İhracat (Ton)	Kişi Başına Tüketim (Kg)	Yeterlilik Derecesi (%)
2020/'21	1.585.629	17.442	1.607.241	1.568.187	39.054	699.033	643.110	55.923	908.208	7,7	224,3
2019/'20	1.400.000	15.400	1.427.075	1.384.600	42.475	594.829	547.243	47.586	832.246	6,6	232,8
2018/'19	1.650.000	18.150	1.664.851	1.631.850	33.001	958.490	881.811	76.679	706.361	10,8	170,3
2017/'18	1.550.469	17.055	1.558.905	1.533.414	25.491	788.285	725.222	63.063	770.620	9,0	194,5
2016/'17	1.337.037	14.707	1.347.288	1.322.330	24.958	630.635	580.184	50.451	716.653	7,3	209,7
2015/'16	1.156.365	12.720	1.166.436	1.143.645	22.791	586.755	539.815	46.940	579.681	6,9	194,9
2014/'15	1.046.899	11.516	1.054.079	1.035.383	18.696	440.431	405.197	35.234	613.648	5,2	235,1
2013/'14	942.226	10.364	948.385	931.862	16.523	413.200	380.144	33.056	535.185	5,0	225,5
2012/'13	874.832	9.623	875.331	865.209	10.122	465.891	428.620	37.271	409.440	5,7	185,7
2011/'12	872.251	9.595	872.383	862.656	9.727	394.669	363.096	31.574	477.714	4,9	218,6
2010/'11	858.699	9.446	856.700	849.253	7.447	405.875	373.405	32.470	450.825	5,1	209,2
2009/'10	846.390	9.310	841.440	837.080	4.360	512.029	471.066	40.962	329.411	6,5	163,5
2008/'09	756.473	8.321	750.815	748.152	2.663	371.593	341.866	29.727	379.222	4,8	201,3
2007/'08	744.339	8.188	737.054	736.151	903	462.475	425.477	36.998	274.579	6,0	159,2

Kaynak: TÜİK, 2022

4.1.1.2.4. Greyfurt

Greyfurt, *Rutaceae* familyasının *Aurantioideae* alt familyasının *Citrus* cinsi içerisinde yer almakta olan bir türdür. Orijini tam olarak bilinmemekle birlikte, son çalışmalar doğal bir portakal-şadok (*pummelo*) melezi olduğunu ortaya koymuştur. Barbados adasında bir şans çöğürü olarak ortaya çıktığı sanılmaktadır. *Grapefruit* olarak isimlendirilmesinin nedeni tam olarak bilinmemekle birlikte bunun nedeni olarak, bir görüşe göre tadının üzüme benzemesi, diğer görüşe göre ağaç üzerinde salkım şeklinde meyve bağlaması gösterilmektedir. 1880’li yıllarda ABD’de ticari olarak üretilmeye başlanmıştır (*Turgutoğlu, 2020*).

Portakaldan hacimce büyük olan bu meyvenin dış kabuk rengi açık sarıdan kırmızı renge kadar değişen benekli bir yapıya sahiptir. Kullanım alanı limon, portakal ve mandarin kadar geniş değildir. Halk arasında greyfurt olarak da isimlendirilen greyfurt tadının acımsı olmasından dolayı sofralık tüketimden çok meyve suyu ve reçel yapımında kullanılmaktadır. Kuzey Amerika ve Avrupa ülkelerinde, greyfurt dilim konservesi şeklinde yoğun olarak tüketilirken, ülkemizde ise greyfurtun sofralık tüketimi ve sanayi mamul maddesi olarak kullanımı oldukça sınırlı düzeyde kalmaktadır (*Tezel, 2020*).

Türkiye’de 2022 yılında toplam 1,98 milyon ton greyfurt üretimi gerçekleşmiştir. Bu üretimde Adana %87,13’lük pay ile lider konumdayken, Adana’yı sırasıyla Mersin (%4,49), Muğla (%3,34) ve Antalya (%2,30) izlemektedir (*TÜİK, 2023*).

Greyfurt tarımında; 2020/21 dönemi itibariyle üretim 238.012 ton, üretim kayıpları ise 5.236 ton olmuştur. Yurtiçi kullanım 71 bin ton iken ihracat 167 bin ton gerçekleşmiştir. Greyfurt üretiminde kendine yeterlilik ise yıllar itibariyle azalmasına rağmen %329,8 olarak hesaplanmıştır (Çizelge 4.8).

Çizelge 4.8. Greyfurt Denge Tablosu

Piyasa Yılı	Üretim (Ton)	Üretim Kayıpları (Ton)	Arz (Kullanım) (Ton)	Kullanılabilir Üretim (Ton)	İthalat (Ton)	Yurt İçi Kullanım (Ton)	Tüketim (Ton)	Kayıplar (Ton)	İhracat (Ton)	Kişi Başına Tüketim (Kg)	Yeterlilik Derecesi (%)
2020/'21	238.012	5.236	237.593	232.776	4.817	70.591	64.943	5.647	167.002	0,8	329,8
2019/'20	249.185	5.482	245.538	243.703	1.835	57.349	52.761	4.588	188.189	0,6	424,9
2018/'19	250.000	5.500	246.438	244.500	1.938	97.213	89.436	7.777	149.225	1,1	251,5
2017/'18	260.000	5.720	256.356	254.280	2.076	52.853	48.625	4.228	203.503	0,6	481,1
2016/'17	253.120	5.569	251.366	247.551	3.815	118.444	108.969	9.476	132.922	1,4	209,0
2015/'16	250.025	5.501	247.508	244.524	2.984	49.401	45.449	3.952	198.107	0,6	495,0
2014/'15	229.555	5.050	228.075	224.505	3.570	75.524	69.482	6.042	152.551	0,9	297,3
2013/'14	228.799	5.034	230.507	223.765	6.742	45.581	41.935	3.647	184.926	0,6	490,9
2012/'13	226.738	4.988	228.989	221.750	7.239	87.707	80.690	7.017	141.282	1,1	252,8
2011/'12	218.988	4.818	219.504	214.170	5.334	29.623	27.253	2.370	189.881	0,4	723,0
2010/'11	213.768	4.703	217.840	209.065	8.775	51.669	47.536	4.134	166.171	0,7	404,6
2009/'10	190.973	4.201	193.785	186.772	7.013	29.890	27.498	2.391	163.895	0,4	624,9
2008/'09	167.765	3.691	170.994	164.074	6.919	32.999	30.359	2.640	137.994	0,4	497,2
2007/'08	162.621	3.578	165.636	159.043	6.593	19.103	17.575	1.528	146.533	0,3	832,6

Kaynak: TÜİK, 2022

4.1.1.2.5. Turunç

Turuncun (*Citrus aurantium L.*) M.S. 1. veya 2. yüzyılda Romalılarca ticaret yoluyla Avrupa'ya getirildiği bildirilmektedir. M.S. 2. yüzyıla ait Kartaca'da bulunan ve bu türlere ait olduğu düşünülen mozaikler bu görüşü desteklemektedir (Tezel, 2020).

Turunç; dış görünüşü portakala benzer olmasına rağmen portakaldan acımtırak ve ekşimsi tadıyla farklılık gösterir. Çok çekirdekli bir yapıya sahip olan bu turunçgil türü halk arasında acı portakal veya ekşi portakal olarak da isimlendirilmektedir. Meyvelerinin acı ve ekşimsi tadı nedeniyle Adana ve Hatay başta olmak üzere Doğu Akdeniz'de limona alternatif olarak kullanılmaktadır. Sağlam kök yapısına sahip olmasının yanında soğuğa dirençli olmasından dolayı portakal, limon ve greylort türlerine Akdeniz Bölgesi'nde anaç olarak kullanılmaktadır. Üretimi hem dünyada hem de ülkemizde diğer turunçgil türlerine göre oldukça azdır. Meyve kabuklarından esans ve reçel yapımında yararlanılan bu bitki daha çok kozmetik, gıda ve ilaç endüstrisi gibi endüstri kollarında hammadde olarak kullanımı söz konusudur. Adana ve çevre illerinde bu turunçgil türüne ana cadde refüjlerinde ve kaldırım kenarlarında sıklıkla rastlanılmaktadır (Tezel, 2020).

Türkiye'de 2022 yılında yaklaşık 2,8 bin ton turunç üretimi gerçekleşmiştir. Turuncun kayıtlara geçen üretimi sadece Adana (%62,68), Aydın (%19,84), Muğla (%8,33), Hatay (%5,24) ve Mersin (%3,92) illerinde yapılmaktadır (TÜİK, 2023).

4.1.1.2.6. Kamkat

Kamkat (*Citrus fortunella*) "turunçgiller ailesinin küçük mücevheri" olarak adlandırılmaktadır. Dünyada Çin, Japonya, Amerika'da yaygın olarak; daha küçük ölçekte Porto Riko, Guatemala, Kolombiya, Brezilya; Güney Hindistan'da da yalnızca deniz seviyesinden yüksek yerlerde yetiştirilmektedir. Avustralya ve Güney Afrika'da sınırlı olarak yetiştirilmektedir (Hocagil, 2015; Tezel, 2020).

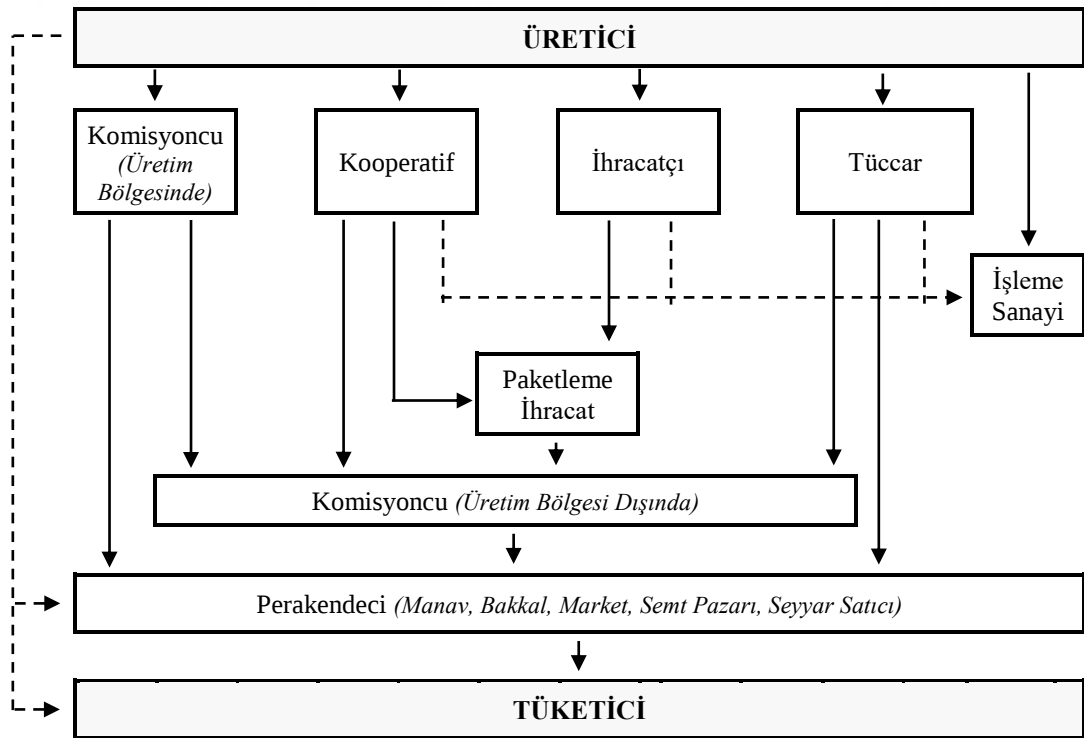
Türkiye'de 2000'li yılların başında yeni yeni tanınmaya başlamış turunçgil türü olan kamkat; hacimce mandarinden küçük, şekil itibariyle limona benzeyen, parlak turuncu renkli bir meyveye sahiptir. Ağaç formundan çok çalı formuna benzerdir. Ülkemizde ilk tanındığında peyzaj mimarisinde saksı ve süs bitkisi olarak kullanılmıştır. Günümüzde bu şekilde kullanımı devam etmesinin yanında ekonomik getirisinin yüksek olmasından dolayı Türkiye'de ticari anlamda yetiştiriciliği az da olsa yapılmaya başlanmıştır. Diğer turunçgil türlerinden en büyük farkı ise bu meyvenin kabuğuyla tüketilmesidir (Tezel, 2020).

4.1.1.3. Türkiye’de Turunçgil Pazarlama Yapısı

Turunçgiller dalından koparıldığı anda tüketime hazır ürünlerdir. Çabuk bozulabilir nitelikteki bu ürünleri, tüketicinin istediği tazelik, biçim ve zamanda, istediği yerde hazır bulundurmak gerekir. Bu tür ürünlerin tüketiciye ulaştırılmasında pazarlama oldukça önemli bir aşamadır (Akgün, 2006).

Tarımsal pazarlama tarımsal ürünün üreticiden tüketiciye ulaştırılmasına kadar olan aşamaların tümünü içine alan bir sistemdir. Tarımsal pazarlama; gerek üretimin zayıf olmadan tüketiciye ulaştırılması ve işlenmesi, gerekse iyi bir şekilde pazara sunulması, araçlara uygun kâr oranları içinde yapılması ve fiyatın ayarlanması ile üretici ve tüketici gelirleri üzerine ve dolayısıyla ülke ekonomisine önemli derecede etkili olmaktadır (Dere, 2006; Kızılaslan ve Yalçın, 2012).

Ülkemizde turunçgillerin pazarlaması yaş meyve sistemi içinde değerlendirilmekte olup, yaş sebze ve meyve ticareti; 26 Mart 2010 tarih, 27533 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 5957 sayılı “*Sebze ve Meyveler İle Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun*” hükümlerine göre yapılmaktadır. Yeni yasada da ürünler tüketiciye ulaşmaya kadar üretici, komisyoncu, perakendeci kanalından geçerek tüketiciye ulaşmaktadır (Anonim₇, 2022). Turunçgillerin ülkemizdeki dağıtım kanalları aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

Şekil 4.2. Türkiye’de Turunçgillerde Pazarlama Kanalları

Bu organizasyonun işlerliği bir sistem dahilinde olmadığı için çoğu kez ihracatçı ve üreticilerin kişisel yaptırımları ile sınırlı kalmaktadır. Üretici anlamında Antalya Pamuk ve Narenciye Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'nden başka gelişmiş bir organizasyon yoktur. Mahalli ölçekli kooperatiflerin etkinliği ise yeterli olmamaktadır. Türkiye'de diğer birçok tarım ürününde olduğu gibi iletişim ve bilgi eksikliği nedeniyle turunçgillerde de sorunların çözümü uzamakta ve zorlaşmaktadır. Turunçgil ürünleri, devlet desteklemesinin başladığı 60'lı yılların başından buyana hiç bu kapsamda değerlendirilmemiş sadece ihracata verilen ve sürekli olmayan teşviklerle günü kurtarma politikası izlenmiştir (*Karahocagil ve ark., 2003, Güven, 2010*).

Ülkemizde turunçgil üretim ve pazarlamasında İspanya, İsrail ve Hollanda gibi ülkelerde uygulanan modellerden bahsetmek mümkün değildir. Turunçgil ürünlerinin dış pazara yönelik pazarlamasını Ticaret Bakanlığı bünyesinde İhracat Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak faaliyet gösteren İhracatçı Birlikleri sağlamaktadır. İhracatçı Birlikleri'ne üye olmayan özel ve tüzel kişi ve tüccarlar ihracat yapamamaktadırlar. Turunçgillerle ilgili olarak yoğun çalışan İhracatçı Birlikleri; Akdeniz, Ege ve Antalya İhracatçı Birlikleri'dir. İhracata yönelik olarak bu konuda çalışan diğer bir kuruluşta İGEME'dir. Bunun yanı sıra Türk Eximbank tarafından ihracatçılara ihracat ve döviz kredileri verilmektedir (*Güven, 2010*).

4.1.1.4. Türkiye'de Turunçgillerde Fiyatlandırma

Turunçgillerde üreticiden tüketiciye ulaşıncaya kadar olan pazarlama zincirinin uzunluğuna bağlı olarak pazarlama marjı değişmektedir. Pazarlama zincirinin uzaması neticesinde üretici fiyatları ile tüketici fiyatları arasındaki uçurumda artmaktadır (*Anonim7, 2022*).

Fiyatlandırma, pazarlama stratejisinde genellikle en kritik aşamadır. Fiyatlandırmanın önemi, pazarlama karmasında geliri oluşturan tek faktör olmasından kaynaklanmaktadır. Fiyat ürünün değerini temsil etmekle birlikte, etkisel olarak maliyetin bir fonksiyonudur ve bu nedenle maliyetlerdeki her değişim genellikle önemli bir şekilde ürünün fiyatını etkiler. Etkin bir fiyatlandırma stratejisi sadece organizasyonun maliyetlerini karşılamakla kalmaz, aynı zamanda satıcının kararını belirler (*Güney ve Ören, 2012*).

Dönemsellik ve çabuk bozulma özellikleri nedeniyle genelde tarımsal ürünlerin özelde ise turunçgillerin fiyatlandırması diğer tüketim ürünlerinden oldukça farklı yapıdadır. Çoğu üründen farklı olarak turunçgil meyvelerinin perakende fiyatı üreticiler tarafından değil de değişik seviyelerdeki dağıtım kanalları tarafından belirlenir.

Turunçgillerde fiyatlandırma ürün daha ağaçta iken meyvenin kalite ve miktarı, hasat masrafları, taşıma ve pazar koşulları dikkate alınarak yapılır. (Ali, 2004; Güney ve Ören, 2012).

Turunçgillerde son yıllarda fiyat, arz ve talep koşullarına göre belirlenmektedir. Birçok tarımsal üründe olduğu gibi turunçgillerde de fiyat konjonktürel bir eğilim gösterir. Bununla beraber bitkinin çok yıllık ve uzun ömürlü olmasından dolayı fiyatta dalgalanmalar diğer bitkilerden daha uzun dönemli olma eğilimindedir. Dikim alanları, verim, ağaç yaşı, iklim koşulları ve hastalık etkileri arz faktörleri arasında sayılabilir. Gelir seviyesi, nüfus artışı, ikame meyvelerin pazar içindeki durumu ve bunların fiyatları ve kalite, sağlık, işlevsellik ve tat özellikleri gibi tüketici tercihlerini etkileyici faktörler ise talebin belirleyicileridir. Ayrıca promosyon kampanyaları da yine yaş/taze turunçgil ya da turunçgil suyu talebini arttırmada önemli bir rol oynayabilir. Buna ek olarak perakende zincirlerinin dağıtım faaliyetleri içindeki yoğunluğu ve gücündeki artış ve yine satın alma güçlerinde meydana gelen artışlar üretici fiyatlarını aşağı çekme yönünde baskı uygulayabilir ve bu olasılık nedeniyle de perakendeciler raflarına ürün tahsisi yaparken tedarik, kalite ve izlenebilirlikle ilgili daha katı taleplerde bulunabilmektedirler (Güney ve Ören, 2012).

Türkiye’de turunçgil üretici fiyatları incelendiğinde yıllar içerisinde sürekli olarak bir artış gerçekleştiği görülmektedir. Turunçgillerde 2021 yılında ortalama 1,98 TL/Kg ile en yüksek fiyatlı ürünün portakal, 1,07 TL/Kg ile en düşük fiyatlı ürünün mandarin olduğu görülmektedir (Çizelge 4.9).

Çizelge 4.9. Türkiye’de Turunçgil Meyve Fiyatları (TL/kg)

Meyveler	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Limon	0,89	0,99	1,36	1,48	1,41	1,69	2,03	1,38
Portakal	0,67	0,61	0,62	0,73	0,84	1,05	1,37	1,98
Portakal (Washington)	0,84	0,59	0,56	0,65	0,77	1,04	1,49	2,01
Portakal (Yafa)	0,72	0,63	0,67	0,82	0,95	1,09	1,17	1,85
Portakal (Diğer)	0,45	0,62	0,63	0,73	0,79	1,03	1,44	2,08
Mandarin	0,78	0,67	0,69	0,74	0,81	0,86	1,19	1,50
Mandarin (Satsuma)	0,80	0,56	0,57	0,62	0,71	0,90	1,37	1,75
Mandarin (Clementin)	0,83	0,66	0,71	0,85	0,91	0,89	1,21	1,54
Mandarin (King)	0,79	0,75	0,76	0,64	0,69	0,76	0,99	1,30
Mandarin (Diğer)	0,69	0,72	0,72	0,86	0,93	0,87	1,18	1,41
Greyfurt	0,51	0,44	0,59	0,76	0,89	1,05	0,97	1,07
Turunç	0,22	0,45	0,42	0,40	0,50	-	-	-

Kaynak: TÜİK, 2022

4.1.1.5. Türkiye’de Turunçgil Dış Ticareti

Turunçgil üreticileri gerek yurt içi gerekse yurt dışı pazarların ihtiyaçlarını zamanında ve istenen kalitede karşılayabilmek için sürekli arayış içerisinde (Güven, 2010). Üretimin yoğun olarak yapıldığı Akdeniz Havzası ülkeleri bir araya gelerek 1950 yılında CLAM (Akdeniz Narenciye İrtibat Komitesi)’i kurmuşlardır. İtalya’da kurulan CLAM’ın merkezi İspanya’nın Madrid şehrinde. Türkiye bu komiteye 1989 yılında üye olmuştur. Diğer üyeler ise İspanya, Fas, İsrail, Tunus, İtalya, Kıbrıs Rum Kesimi, Yunanistan, Fransa ve Cezayir’dir. Komite her ay olağan toplantı yaparak turunçgil sezonu hakkında istatistik bilgi alışverişinde bulunmakta, yasal uygulamalar ve pazar şartlarına bağlı sorunlar ile çözüm önerileri üzerinde durmaktadır (Hasdemir, 2007; Bülbül, 2011).

Türkiye’nin yaş meyve ihracatının yaklaşık yarısını oluşturan turunçgiller; 2001 yılında meyve ihracatı içerisinde %46,50’lik paya sahipken, 2021 yılında %42,95’lik bir paya sahiptir. Türkiye’de toplam meyve ihracatı içerisinde turunçgillerin payının stabil kaldığı görülmektedir. Turunçgiller; ihracatında yıllar içerisinde ufak dalgalanmalar yaşansa da ihraç edilen meyveler arasında önemini hep korumuştur (Çizelge 4.11).

Çizelge 4.10. Türkiye’de Turunçgil İhracatı

Yıl	İhracat Miktarı (Ton)			İhracat Değeri (1.000\$)		
	Toplam Meyve	Turunçgil	%	Toplam Meyve	Turunçgil	%
2001	1.354.836	630.055	46,50	819.528	212.365	25,91
2006	1.972.226	1.023.502	51,90	1.386.065	366.364	26,43
2011	2.691.190	1.482.331	55,08	3.224.452	1.065.140	33,03
2016	3.175.331	1.706.710	53,75	3.124.671	893.414	28,59
2017	3.430.738	1.689.669	49,25	3.250.929	851.601	26,20
2018	3.933.562	2.008.187	51,05	3.447.631	888.622	25,77
2019	3.785.732	1.601.588	42,31	3.727.858	750.889	20,14
2020	4.095.378	1.804.737	44,07	4.215.571	937.975	22,25
2021	4.539.573	1.949.783	42,95	4.682.173	930.700	19,88

Kaynak: FAO, 2022

Turunçgilde ithalat verilerine bakıldığında; 2001 yılında toplam meyve ithalatının sadece %3,21’ini karşılayan ürün grubunun yıllar içerisinde dalgalanmalar yaşansa da 2021 yılında yaklaşık 744 bin tona ulaşarak ithalatın %11,90’ını karşıladığı görülmektedir. İthalat değeri ise toplam meyve ithalat değerleri içerisinde 2001 yılında %0,67’lik bir paya sahipken, 2021 yılında %5,45’e yükselmiştir (Çizelge 4.10).

Çizelge 4.11. Türkiye’de Turunçgil İthalatı

Yıl	İthalat Miktarı (Ton)			İthalat Değerleri (1.000\$)		
	Toplam Meyve	Turunçgil	%	Toplam Meyve	Turunçgil	%
2001	66.460	2.133	3,21	31.686	212	0,67
2006	300.692	52.300	17,39	148.100	8.054	5,44
2011	402.778	59.074	14,67	250.728	18.158	7,24
2016	393.824	64.439	16,36	251.172	18.661	7,43
2017	438.189	80.333	18,33	261.363	20.578	7,87
2018	404.267	66.183	16,37	216.049	20.561	9,52
2019	763.338	78.676	10,31	566.610	22.886	4,04
2020	744.672	99.985	13,43	566.278	32.687	5,77
2021	743.954	88.534	11,90	598.483	32.614	5,45

Kaynak: FAO, 2022

4.1.1.6. Türkiye’de Turunçgil Sektöründe Yaşanan Sorunlar

4.1.1.6.1. Üretimde Yaşanan Sorunlar

Tarımsal işletmelerin küçük olması, teknolojiye yeterince yararlanmayı engellemektedir. Türkiye tarım işletmelerinin genelde küçük ve çok parçalı yapısı, turunçgil üretimi yapan işletmeler için de söz konusudur ve ortalama işletme genişliği yaklaşık 50 dekadır. Küçük işletmeler geleneksel yöntemlerle üretime devam etmekte ve yeni gelişmeleri çok fazla uygulamamaktadırlar (*Rad ve Polatöz, 2006*).

Turunçgiller çok yıllık meyve türü olması nedeniyle üretime başlarken yani bahçe tesis ederken planlamanın çok iyi yapılması gerekmektedir. Hem arazinin toprak yapısının turunçgil üretimine elverişli olması hem de meyveler özellikle don olayı gibi iklim değişikliklerinden önemli ölçüde etkileneceği için soğuk rüzgârlara açık arazilere karşı gerekli tedbirlerin alınması ile birlikte uygun çeşitlerin seçimi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca turunçgil ağaçlarından kaliteli, bol ürün alabilmek için virüs/virüs benzeri hastalıklardan ve nematod/fungal hastalıklar gibi toprak kökenli patojenlerden arı doğru ve sağlıklı fidanlar ile bahçelerin kurulması sağlanmalıdır (*Anonim₇, 2022*).

Birim alandan elde edilen üretim miktarının yani verimin artırılması, turunçgil ağaçlarının optimum bir gelişme göstermesi bakımından, ihtiyaç duyulan bitki besin maddelerini içeren gübrenin toprağa verilmesi gerekmektedir. Üreticilerin düzenli olarak yaprak ve toprak analizi yaptırmaması sonucu, bilinçsiz şekilde zirai ilaç ve kimyasal gübre kullanımı toprağın fiziksel ve kimyasal yapısını bozduğu gibi meyve miktarını ve kalitesini olumsuz etkilemektedir. Besin maddelerinin yetersizliği ve fazlalığı turunçgilde

meyve iriliğini, kabuk kalınlığını, kabuğun düzgünlüğünü ve rengini, meyvenin su oranını etkilemektedir. Örneğin, fazla azot meyvenin küçük olmasına yol açarken, fazla miktarda verilen fosforda meyvenin kaba olmasına yol açarak kaliteyi düşürmektedir. Ayrıca gereksiz yapılan gübrelemeler üretim maliyetlerini de artırmaktadır. Yeterli gübreleme yapılmadığında ise ağaçlar ihtiyaç duydukları maddeleri alamamakta, verim ve kalite düşmektedir. Turunçgil ağaçlarında verim ve kalitede yaşanan düşüşlerin bir diğer nedeni de demir, çinko, mangan gibi mikro besin elementlerinin noksanlıklarıdır (Anonim₇, 2022).

4.1.1.6.2. Pazarlamada Yaşanan Sorunlar

Turunçgil üreticileri çeşitli pazarlama sorunları ile karşı karşıya kalmaktadır. Üreticilerin pazarlama problemlerinin üstesinden tek başlarına gelebilmeleri mümkün değildir. Giderek büyük bir gelişme gösteren süpermarketler karşısında rekabet edebilmeleri, kaliteli bir üretim gerçekleştirebilmeleri ve bu üretim karşılığında hak ettikleri geliri elde edebilmeleri için üretimden pazarlamaya kadar örgütlenme şarttır (Anonim₇, 2022).

Turunçgil üretiminde önemli bir yeri olan aynı zamanda da AB ülkesi olan İspanya'ya bakıldığında satışın büyük çoğunluğunun kooperatifler aracılığıyla yapıldığı görülmektedir. Ülkemizde kooperatifler aracılığıyla pazarlama yok denecek kadar azdır. Üreticiler tam olarak örgütlenemedikleri için herhangi bir pazarlık güçleri de bulunmamaktadır. Üreticilerin hak ettikleri geliri elde edebilmeleri bakımından üreticilerin örgütlenmesi için gerekli eğitim ve yayım faaliyetlerine ağırlık verilmeli, üreticiler özellikle pazarlama problemlerini çözmede örgütlenmenin önemi konusunda bilinçlendirilmelidir (Anonim₇, 2022).

İhracatta düzenli bir pazarlama organizasyonunun olmaması, talep edilen çeşitlerin zamanında, istenen kalite ve miktarda temin edilememesi, iklimsel değişikliklere bağlı olarak üretimde meydana gelen dalgalanmalar ihracatı olumsuz etkilemektedir. Ayrıca ihracatçıların kendi aralarında rekabete girerek çok parçalı olarak pazara girmeleri ihracat yapılan ülkelerdeki pazar payının yeterince artırılmamasına yol açtığı gibi, mevcut pazarların da kaybedilmesine neden olabilmektedir. Bu olumsuzluklar doğal olarak üreticilere de yansımaktadır. Ayrıca alıcı ülkelerin kararları da ihracatı doğrudan etkilemektedir. Turunçgillerde en önemli pazarlar Rusya ve Irak'tır. Rusya'nın 2016 yılı ocak ayından itibaren portakal ve mandarinde uygulamış olduğu ambargo üreticileri mağdur ettiği gibi ekonomik bir kayba neden olmuştur. Her ne kadar aynı yılın Ekim ayının başında turunçgiller için uygulanan ambargo kaldırılrsa da bir pazarlama sezonu kayıpla kapanmıştır (Anonim₇, 2022).

Turunçgil ticaretinin geliştirilmesinde ilk aşama standardizasyondur. Türkiye’de turunçgil ile ilgili olarak standartlar bulunmaktadır. Ancak ihracatta, bu standartlara tam anlamıyla uyulmamasından kaynaklanan sorunlar yaşanmaktadır. İhracat periyodunu uzatmaya yönelik olarak farklı çeşitlerin kullanımı yaygın değildir ve pazar isteklerine uygun olmayan kalitedeki üretim ve hasat süresinin kısalığı pazar taleplerini karşılayamamaktadır. Bu, Türkiye’nin pazar kaybına neden olmaktadır (Anonim₇, 2022).

Son yıllarda gıda güvenliği kapsamında tarladan sofraya kadar, çevre ve insan sağlığına zarar vermeyen, üretimin her aşamasında gerekli kontrolleri yapılmış, sağlıklı ve güvenilir ürünlere olan talep giderek artmaktadır. Artan talep doğrultusunda dünya ticaretinde de gıda güvenliği ve kalitesi gibi unsurların önemi gün geçtikçe artmakta hatta ticaret yapabilmenin ön koşulu haline gelmektedir. Ülkemizin sahip olduğu potansiyelin en iyi şekilde değerlendirilmesi ve ihracat imkânlarının artırılabilmesi bakımından İyi Tarımsal Uygulamalar (GLOBALGAP) gibi gıda güvenliğini sağlamaya yönelik üretim sistemleri yaygınlaştırılmalı, bu standartlar kapsamında üretim yapılması teşvik edilmelidir. Bu tür gıda güvenliği ve kalitesine yönelik sistemlerin uygulanması ülkemiz için dış pazarlarda rekabet üstünlüğü yaratacağı gibi dünya pazarından pay alma imkânını da artıracaktır (Anonim₇, 2022).

Dış pazar taleplerindeki değişim de ihracatta önemli olup, direkt olarak üreticiyi etkilemektedir. Son yıllarda dünyada tüketici talepleri çekirdeksiz, kolay soyulabilen meyveler yönünde gelişme göstermektedir. Bu durumda ülkemizin dış pazara daha kolay ürün sunabilmesi bakımından üretimin tüketici talepleri doğrultusunda yönlendirilmesi sağlanmalı, dış pazarlar talepleri dikkate alınarak aranan çeşitlerin kaliteli bir şekilde üretilmesi sağlanmalı ve bu konuda üreticiler yönlendirilmelidir. Ayrıca dış pazarlarda turunçgillerin azaldığı dönemde piyasaya ürün sunabilme ve oluşan bu pazar boşluğunu doldurabilmek için erkenci ve geççi çeşitler üzerinde araştırmalar yapılmalıdır (Anonim₇, 2022).

Pazarlamada sorunlara yol açan konulardan biri de erken hasattır. Yeterli olgunlaşma gerçekleşmeden yapılan hasat hem iç hem de dış pazarda sorunlara yol açmaktadır. Bu ürünlerin piyasaya sürülmesi durumunda tüketici talebi daralmakta, tüketici tarafından satın alınmayan ürünler nedeniyle ürün fiyatlarının düşmekte, bu durum daha sonra olgunluğa erişen ürünün fiyatını olumsuz etkilemektedir. Yine bu ürünlerin ihraç edilmesi halinde dış pazarda da sorun yaşanmaktadır. Nitekim 2018’de erken kesim nedeniyle geri dönen ürünler büyük sıkıntı oluşturmuştur. Bu nedenledir ki şeker ve asit oranı yeterli seviyeye gelmemiş turunçgillerin hasat edilmesini engelleyici tedbirler alınmalıdır (Anonim₇, 2022).

4.1.2. Antalya’da Turunçgil Sektörü

Tarımsal potansiyelinin zenginliği ve ekolojik koşulların uygunluğu sebebiyle tarım Antalya ekonomisinin temel sektörü olma niteliğini taşımaktadır. Özellikle son yirmi yılda yaşanan hızlı gelişmelere paralel olarak tarımda kendi yapısında önemli değişimlere ve gelişimlere sahne olmuştur. Antalya turizm sektöründeki gelişme ve hızlı kentleşme sonucu özellikle son yıllarda tarımsal ürün talebinde önemli artışlar gerçekleşmiştir. Gerek Antalya ilindeki gayrisafi hâsıla payı, gerek aktif nüfus içerisinde tarımda istihdam edilen nüfusun yeri ve gerekse Antalya ili dış ticaretindeki ağırlığı nedenleriyle tarım, Antalya’da önemli bir sektör olarak yerini korumaktadır.

Tarımın önemli bir sektör olduğu Antalya’da; tarla bitkileri yetiştiriciliği, açık tarla sebzeciliği, örtüaltı yetiştiriciliği, süs bitkileri ve meyve yetiştiriciliği yaygın olarak yapılmaktadır. Turunçgil türlerinin üretimi ve örtüaltı yetiştiricilik ise bölge tarımında öne çıkmaktadır.

Türkiye turunçgil üretiminde 4. sırada yer alan Antalya’da turunçgil üretim miktarlarına ait veriler Çizelge 4.12’de verilmiştir. 2013 yılında yaklaşık 619 bin ton gerçekleşen üretim 2022 yılında yaklaşık 512 bin tona gerilemiştir. Bu üretim içerisinde portakal ilk sırada gelmektedir. Limon ve mandarin üretimi ise 2013 yılından bu yana azalış eğilimi göstermektedir. Turunçgil üretim verileri oransal olarak değerlendirildiğinde; üretimin %86,79’unun portakala ait olduğu görülmektedir. Aynı zamanda Türkiye’deki portakal üretiminde Antalya ilk sırada yer almaktadır. Portakalı %7,58 ile limon, %4,73 ile mandarin ve %0,89 ile greyfurt izlemektedir. Turunç üretimine yönelik veriler net olmadığından burada verilmemiştir.

Çizelge 4.12. Antalya’da Turunçgil Üretim Miktarı

	Portakal		Limon		Mandarin		Greyfurt		Toplam	
	Ton	%	Ton	%	Ton	%	Ton	%	Ton	%
2013	506.588	81,80	72.668	11,73	34.347	5,55	5.714	0,92	619.317	100,00
2014	500.663	81,52	73.369	11,95	34.518	5,62	5.638	0,92	614.188	100,00
2015	496.487	81,85	71.046	11,71	33.750	5,56	5.312	0,88	606.595	100,00
2016	504.655	84,29	55.605	9,29	33.457	5,59	5.003	0,84	598.720	100,00
2017	549.681	84,20	62.065	9,51	35.157	5,39	5.950	0,91	652.853	100,00
2018	525.821	85,13	54.318	8,79	31.594	5,12	5.916	0,96	617.649	100,00
2019	508.903	86,09	50.995	8,63	26.524	4,49	4.674	0,79	591.096	100,00
2020	522.395	87,57	43.915	7,36	25.974	4,35	4.230	0,71	596.514	100,00
2021	544.612	87,97	43.405	7,01	24.962	4,03	6.139	0,99	619.118	100,00
2022	444.903	86,79	38.873	7,58	24.269	4,73	4.551	0,89	512.596	100,00

Kaynak: TÜİK, 2023

Antalya’da 2022 yılı itibariyle toplam 4.144.087 adet meyve veren yaşıta turuncğil ağacı bulunmakta, bu ağaçlar arasında 3.472.956 ağaç ile ilk sırada portakal ağacı yer almaktadır. Meyve veren yaştaki turuncğil ağaçlarının %83,81’ini portakal, %8,70’ini limon, %6,50’sini mandarin ve %1’ini greyfurt ağaçları oluşturmaktadır (Çizelge 4.13).

Çizelge 4.13. Antalya’da Meyve Veren Yaşıta Ağaç Sayısı

	Portakal		Limon		Mandarin		Greyfurt		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
2013	3.348.311	78,72	593.298	13,95	266.189	6,26	45.525	1,07	4.253.323	100,00
2014	3.429.557	78,93	599.143	13,79	271.088	6,24	45.010	1,04	4.344.798	100,00
2015	3.427.600	79,05	591.793	13,65	273.202	6,30	43.605	1,01	4.336.200	100,00
2016	3.459.191	79,07	594.488	13,59	279.456	6,39	41.955	0,96	4.375.090	100,00
2017	3.402.148	80,18	513.808	12,11	282.826	6,67	44.364	1,05	4.243.146	100,00
2018	3.368.468	81,07	457.930	11,02	285.330	6,87	43.119	1,04	4.154.847	100,00
2019	3.390.943	81,27	452.345	10,84	292.095	7,00	36.930	0,89	4.172.313	100,00
2020	3.632.289	82,93	421.673	9,63	290.940	6,64	35.072	0,80	4.379.974	100,00
2021	3.620.561	83,29	400.866	9,22	276.899	6,37	48.470	1,12	4.346.796	100,00
2022	3.472.956	83,81	360.617	8,70	269.222	6,50	41.292	1,00	4.144.087	100,00

Kaynak: TÜİK, 2023

Antalya’da meyve vermeyen yaşıta turuncğil ağacı sayısının -mandarin hariç- yıllar itibariyle azaldığı görülmektedir. Antalya ilinde 2013 yılında 422.827 adet olan meyve vermeyen yaşıta turuncğil ağaç sayısı, 2022 yılında 316.638’dir. Meyve vermeyen yaşıta turuncğil ağaç sayısının 2022 yılı itibariyle %67,69’unu portakal, %15,98’ini mandarin, %15,17’sini limon ve %1,16’sını greyfurt oluşturmaktadır (Çizelge 4.14).

Çizelge 4.14. Antalya’da Meyve Vermeyen Yaşıta Ağaç Sayısı

	Portakal		Limon		Mandarin		Greyfurt		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
2013	326.578	77,24	55.790	13,19	32.289	7,64	8.170	1,93	422.827	100,00
2014	182.571	62,89	48.885	16,84	50.871	17,52	7.990	2,75	290.317	100,00
2015	222.325	66,67	53.801	16,13	49.458	14,83	7.895	2,37	333.479	100,00
2016	269.867	70,44	53.276	13,91	51.888	13,54	8.095	2,11	383.126	100,00
2017	273.322	69,61	55.975	14,25	54.820	13,96	8.555	2,18	392.672	100,00
2018	242.008	68,49	47.165	13,35	55.027	15,57	9.135	2,59	353.335	100,00
2019	247.935	69,04	48.473	13,50	56.287	15,67	6.425	1,79	359.120	100,00
2020	229.210	68,16	48.838	14,52	50.717	15,08	7.505	2,23	336.270	100,00
2021	240.528	73,05	38.596	11,72	45.591	13,85	4.545	1,38	329.260	100,00
2022	214.328	67,69	48.045	15,17	50.593	15,98	3.672	1,16	316.638	100,00

Kaynak: TÜİK, 2023

Antalya’da 2022 yılı itibariyle turuncgillerde toplu meyveliklerin alanı 157.282 dekarıdır. Turuncgil toplam meyvelik alanı içerisinde greyfurt ve limon alanları 2012-2021 döneminde azalma eğilimi gösterirken, portakal ve mandarin alanlarında az da olsa bir artış yaşanmıştır. Toplu turuncgil meyvelik alanlarında; %84,15 ile portakalın ilk sırada geldiği, bunu sırasıyla limon (%8,93), mandarin (%5,79) ve greyfurtun (%1,13) izlediği görülmektedir (Çizelge 4.15).

Çizelge 4.15. Antalya’da Toplu Meyveliklerin Alanı

	Portakal		Limon		Mandarin		Greyfurt		Toplam	
	Dekar	%	Dekar	%	Dekar	%	Dekar	%	Dekar	%
2013	130.762	81,86	18.109	11,34	8.697	5,44	2.161	1,35	159.729	100,00
2014	128.891	81,42	17.966	11,35	9.323	5,89	2.119	1,34	158.299	100,00
2015	130.381	81,72	17.775	11,14	9.323	5,84	2.069	1,30	159.548	100,00
2016	130.780	81,63	17.930	11,19	9.531	5,95	1.979	1,24	160.220	100,00
2017	128.530	82,69	15.146	9,74	9.757	6,28	2.009	1,29	155.442	100,00
2018	127.541	82,64	14.921	9,67	9.837	6,37	2.034	1,32	154.333	100,00
2019	128.207	82,75	14.916	9,63	10.000	6,45	1.809	1,17	154.932	100,00
2020	131.611	84,04	13.508	8,63	9.711	6,20	1.775	1,13	156.605	100,00
2021	136.636	84,21	14.555	8,97	9.141	5,63	1.925	1,19	162.257	100,00
2022	132.358	84,15	14.048	8,93	9.103	5,79	1.773	1,13	157.282	100,00

Kaynak: TÜİK, 2023

Antalya’da yıllar itibariyle ağaç verimlerinde büyük bir değişiklik olmamakla birlikte, son 10 yıl ortalamasında ağaç başına portakal verimi 131 kg, limon verimi 102 kg, mandarin verimi 93 kg ve greyfurt verimi 114 kg civarındadır (Çizelge 4.16).

Çizelge 4.16. Antalya’da Turuncgil Verimi (Kg/Meyve Veren Ağaç)

	Portakal	Limon	Mandarin	Greyfurt
2013	154	122	122	126
2014	144	122	121	125
2015	148	120	110	122
2016	151	94	106	119
2017	162	121	116	134
2018	146	119	105	137
2019	135	113	85	127
2020	130	104	82	121
2021	142	108	86	127
2022	124	108	86	110
10 Yıllık Ortalama	131	102	93	114

Kaynak: TÜİK, 2023

Antalya ilinde turunçgil meyve fiyatlarına bakıldığında; limon, portakal ve mandarin fiyatları birbirine yakın olmakla birlikte, mandarin fiyatlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. 2010 yılından bu yana ise fiyatı en çok artmış ürün portakaldır (Çizelge 4.17).

Çizelge 4.17. Antalya’da Turunçgil Meyve Fiyatları (TL/kg)

Meyveler	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Limon	1,27	0,99	1,67	2,12	1,64	1,76	2,25	2,05
Portakal	1,01	0,81	0,91	1,00	1,08	1,02	1,43	2,19
<i>Portakal (Washington)</i>	<i>1,08</i>	<i>0,87</i>	<i>0,77</i>	<i>0,94</i>	<i>0,99</i>	<i>1,22</i>	<i>1,62</i>	<i>2,05</i>
<i>Portakal (Yafa)</i>	<i>1,00</i>	<i>0,66</i>	<i>0,99</i>	<i>1,04</i>	<i>1,21</i>	<i>1,06</i>	<i>1,12</i>	<i>1,83</i>
<i>Portakal (Diğer)</i>	<i>0,94</i>	<i>0,90</i>	<i>0,96</i>	<i>1,01</i>	<i>1,03</i>	<i>0,78</i>	<i>1,56</i>	<i>2,68</i>
Mandarin	1,21	0,85	1,01	1,00	1,01	1,28	1,46	2,28
<i>Mandarin (Satsuma)</i>	<i>1,05</i>	<i>0,97</i>	<i>1,19</i>	<i>1,21</i>	<i>1,14</i>	<i>1,31</i>	<i>1,47</i>	<i>2,43</i>
<i>Mandarin (Clementin)</i>	<i>1,31</i>	<i>0,97</i>	<i>1,02</i>	<i>1,05</i>	<i>1,07</i>	<i>1,39</i>	<i>1,49</i>	<i>2,29</i>
<i>Mandarin (Diğer)</i>	<i>1,27</i>	<i>0,60</i>	<i>0,83</i>	<i>0,75</i>	<i>0,83</i>	<i>1,13</i>	<i>1,43</i>	<i>2,13</i>
Greyfurt	0,83	0,69	0,86	0,99	0,79	1,13	1,09	1,71

Kaynak: TÜİK, 2022

4.2. Tarımsal Finansman ve Kredi

4.2.1. Tarımsal Finansman

Finansman, işletmenin çalışmalarını sürdürebilmesi için gerekli olan parasal kaynaktır (Erdaş, 2012). Tarımsal girdilerin kullanımı, tarımsal yatırımların gerçekleştirilmesi ve tarımsal üretim faaliyetlerinin başlayabilmesi için yeterli miktarda öz sermayeye sahip olamayan işletmeler için kaynak ihtiyacının karşılanması, tarımsal işletmelerin ekonomik faaliyetlerinin tamamının sürdürülebilmesi tarım işletmelerinin finansmanına bağlıdır (Yılmaz, 2008).

Üreticiler 3 temel nedenden dolayı finansmana ihtiyaç duymaktadır. Buna göre:

- Üretimin sadece sezon sonunda elde edildiği ve maliyetlerin tüm sezon boyunca devam ettiği göz önüne alındığında, gelir elde etmek ve yeni bir üretim sürecine başlayabilmek için bekleme süresi bulunmaktadır.
- Tarımsal üretimden elde edilen verim yıldan yıla değişkenlik göstermektedir. Ürün veriminin düşük olduğu yıllarda sermaye gereksinimi daha fazla olmaktadır.
- Bir yatırım gerçekleştirildiğinde, maliyetler başlangıçta ödenmekte ve faydaları ise uzun yıllar boyunca elde edilmektedir.

Bu nedenlerden ötürü üreticiler kişisel tasarruflarını kullanmak zorunda kalmaktadır. Ancak, özellikle yatırımlar için kişisel tasarruflar yeterli olmamakta veya bir yatırımın yapılabilmesi için uzun süreler gerekmektedir. Herhangi bir ekonomide, resmi veya gayri resmi olarak her zaman bir kredi piyasası bulunmaktadır. Sermaye birikimine sahip olanlar, bir teminat karşılığında ihtiyacı olanlara finansman sağlamaktadır. Modern ekonomilerde finansal aracılık rolü bankacılık sistemi tarafından yerine getirilmektedir (Ellis, 1993; Aydemir, 2022).

Tarım işletmelerinin finansmanı, tarımda sermaye temini ve kullanımı, fon kaynakları ve son yıllarda finansal yönetim sürecini de kapsamaktadır. Yaşanan ekonomik krizler, hızlı nüfus artışı, gıda ürünlerine talebin her geçen gün yükselmesi, tarımın önemini ve gerekliliğini daha da artırmaktadır. Türkiye’de tarımsal işletmelerde 1950’lerden sonra yoğun girdi kullanımı nedeniyle döner sermaye gereksinimleri artmış ve bu durum finans kaynaklarının önemini ve gerekliliğini belirgin olarak ortaya çıkarmıştır. Süreç içerisinde olumsuz koşul ve etkilerden tarımın etkilenmemesi açısından da politika uygulamaları içinde desteklemeler zorunlu hale gelmiştir. Bu aşamada tarımsal finansman içinde de tarımsal kredi gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün üretim ve yatırım yapısının gelişmesinde önemli bir faktör olmuş ve tarımsal kalkınmanın önemli bir aracı olarak değerlendirilmiştir (Güneş ve ark., 2019).

Finansman şekilleri tarımsal faaliyetin özellikleri de dikkate alınarak sermayenin kaynağına göre üç başlık altında ele alınmaktadır (*Çetin, 2008*):

Öz Kaynaklardan Finansman: İşletmenin sahip ve ortakları tarafından gerek kuruluş sırasında gerekse daha sonradan işletmeye öz kaynaklardan sağlanmış sermayeyi veya finansmanı ifade etmektedir. Bu sermaye miktarı işletmenin faaliyet alanı, işletme ölçeği, ortak sayısı gibi birçok faktöre bağlı olarak değişmektedir

Yabancı Kaynaklardan Finansman: İşletmenin dışarıdan kurumsal veya kurumsal olmayan kaynaklardan borçlanmak yoluyla sağladığı fonlardır. Yabancı kaynak sermayesi kısa ve uzun vadeli olmak üzere sürelidir.

Oto Finansman: İşletme faaliyeti sonucu oluşan kârın gerek yasal gerekse işletme yönetiminin zorunlu gördüğü nedenlerle tamamen dağıtılmayarak işletme bünyesinde bırakılması işlemidir.

4.2.1.1. Tarım İşletmelerinde Finansman İhtiyacını Doğuran Nedenler

İşletmelerin kuruluşlarından itibaren finansman ihtiyaçları ön plana çıkmaktadır. İşletme faaliyetlerinin sürdürülebilir olması; bu finansman ihtiyaçlarının giderilmesine bağlıdır. Tarım sektörü de üretim türüne, üretim koşullarına ve gelir elde etme dönemlerine göre diğer sektörlerden ayrılmakta ve buna bağlı olarak finansman yapısı diğer sektörlerden farklılık göstermektedir. Tarımın finansmanını etkileyen belli başlı sebepler aşağıdaki gibi sayılabilir (*Yılmaz, 2008*):

- **Küçük ve Organize Olamamış İşletmeler:** Tarım işletmelerinin sayıca fazla olması, sahip oldukları üretim alanlarının küçük ve bölünmüş olması, işletmelerden birden fazla ailenin gelir elde ediyor olması ve hissedarların çokluğu; birim maliyetlerin ve dolayısı ile işletme giderlerinin artmasına neden olmakta, işletmenin yönetimi ile kaynakların etkin kullanımını da zorlaştırmaktadır. Artan fon ihtiyacı, hem söz konusu fonun teminini zorlaştırmakta hem de işletmenin gelişimine ve tarımsal piyasalarının yeni finansman olanakları yaratmasına engel teşkil etmektedir. Bu tip işletmeler temin edilecek olan fonun yüksek maliyeti ile de karşı karşıya kalacaktır.
- **Değişen Pazar Koşulları ve Teknik Değişimler:** Küreselleşmekte olan dünyada hem sanayi hem finans sektöründe meydana gelen değişimler ve devinim halinde olan gereklilikler her geçen gün yeni piyasa şartları yaratmaktadır. Tarımsal alanda büyüyen pazar ve çeşitlenen ürün talepleri, yenilenen tarımsal girdiler ve bu ürünlerin değişen pazarlama koşulları, teknolojik yenilikler, finans piyasalarında

oluşan koşullar ve ülkelerin ekonomik dinamikleri tarımsal işletmelerin üretim süreçlerini etkilemektedir. Diğer yandan finans piyasalarında yaşanan rekabet ve yenilikler, yukarıda bahsi geçen koşullarla birleşerek fon miktar ve maliyetlerini arttırmaktadır.

- **Zayıf Sermaye Yapısı ve Yavaş Devir Süresi:** Tarımda ilk yatırım sermayesinin fazla olması, söz konusu yatırımdan gelir elde edilmesi zaman gerektirdiğinden finansman ihtiyacı oluşmaktadır. Ayrıca tüm tarımsal faaliyetlerde ürün temini için belirli bir süre gerekmesi ve sınırlı süre içinde elde edilebilecek ürün miktarının sınırlı olması sermaye devir hızını düşürmekte, dolayısı ile fon ihtiyacı doğurmaktadır.
- **Risk ve Belirsizlikler:** Tarımsal faaliyetlerin hemen tümünde; doğal koşullara bağlı olarak üretim yapılmakta olması, hastalık ve zararlılardan kaynaklı kayıplar, girdi temininde ya da kullanımında yapılan hatalar, ürün elde edilmesi için teknik gerekliliklerin tam olarak bilinmemesi ya da uygulanamaması, üreticilerin bireysel olarak etki edemeyeceği ve kısa vadede çözüm bulunamayacak küresel iklim değişikliği gibi dünya genelinde yaşanan olumsuzluklar, öngörülemeyen ürün kayıpları ve halen gerekli gelişimi gösterememiş olan sigorta yapısı finansman ihtiyacını arttırmaktadır.
- **Ürün Fiyatlarında Yaşanan Dalgalanmalar:** Tarımda üretim koşullarına bağlı olarak arza yeterli üretim her zaman yapılamadığından tarımsal ürün arzı inelastiktir. Diğer yandan insanların gıda ihtiyaçlarının sınırlı olması nedeniyle tarımda talep elastikiyeti az ya da inelastiktir. Bu durum ürün arz ve talebinde dengesizlik yaşanmasına neden olmaktadır. Bu dengesizliğin iyi yönetilebilmesi de tarımsal ürünlerin ticaretinin organize edildiği piyasaların gelişmesine bağlıdır.

4.2.2. Tarımsal Kredi

Kredi; belirli bir süre sonra ödemek vaadiyle, mal, hizmet, para cinsinden satın alma gücü sağlanması ya da var olan satın alma gücünün belli bir süre sonunda geri alınmak üzere başka bir kimse ya da kuruma devri işlemidir (*Parasız, 2007*).

Tarımsal krediler ise; tarımsal ürünlerin üretilmesi, işlenmesi, değerlendirilmesi, depolanması, bozulmadan saklanması ve pazarlanmasına, üretimi geliştirici bilgi ve teknolojiye yararlanmasına yönelik her türlü yatırım ve işletme harcamaları ile bir bölge veya ürüne yönelik özel projelerin finansmanına açılan kredilerdir. Tarımsal kredilerin bir takım kullanım amaçları vardır (*Erdal, 2012*). Bunlar;

- Tarımsal faaliyette bulunan işletmelerin finansman ihtiyaçlarının karşılanması suretiyle kaliteli ve yüksek verimli üretimin yapılması,
- Tarım kesiminde faaliyet gösteren tarımsal işletmelerin işletme ve yatırım sermayesi unsurlarına ait finansman ihtiyacının karşılanması,
- Tarıma dayalı sanayi ve tarımsal sanayi işletmelerinin finansman ihtiyaçlarının karşılanarak bu sanayilere girdi veren ve girdi alan tarımsal işletmelerin devamlılıklarının sağlanması (*Abay ve ark., 2005*),
- İşletmeyi yapısal olarak büyütmek veya mevcut tarımsal işletmeyle ilgili her türlü yeni yapı ve tesis edindirilmesi,
- Tarım üreticileri ve üreticilerin, tarımsal amaçlı kooperatiflerden işlemek üzere toprak teminini sağlaması,
- İç ve dış pazarlarda tarım ürünlerinin pazarlanmasının ve uluslararası rekabet gücünün sağlanması (*İnan, 2006*),
- Tarım işletmelerinde bitkisel ve hayvansal üretime ait maliyetlerin düşürülebilmesi,
- Üretilen ürünlerin işlenebilmesi, depolanabilmesi ve pazarlanabilmesi için gerekli olan finansman ihtiyacının sağlanması,
- Üreticilerin tarımsal gelir ve refah düzeyinin artırılmasıdır.

Kısacası tarım kredilerinin kullanılmasındaki temel amaç; kullanılan kredi ile yeterli miktarda girdi sağlanarak, üretim miktarını ve devamlılığını sağlamaktır. Ayrıca Türkiye’de daha çok küçük aile işletmelerinin var olması, tarım sektöründe ürünün elde edilebilmesi için belirli bir sürenin geçmesi gerekliliği, yani gelir ile gider arasında zaman uyumunun olmaması tarımda kredi ihtiyacını artıran nedenlerden birisidir. Genel olarak tarım sektöründe kredi ihtiyacı, tarımsal işletmelerin sermaye yapısı, üretim teknikleri, planlanan üretim yapısı ve şekli, işletmecinin bu konudaki uzmanlığı ve eğitimi ile tarımsal girdilerden yararlanma imkanları gibi faktörlerle alakalıdır. Bir anlamda bu faktörler, tarımsal işletmelerde kredi kullanımının başlıca nedenlerini belirlemektedir (*Bülbül, 2006*).

4.2.2.1. Tarımsal Kredilerin Tarım Sektörüne Etkileri

Tarımsal kredilerin tarım sektörüne etkileri hakkında yapılan çalışmalar Çizelge 4.18’de verilmiştir (*Rad ve Aydoğdu, 2019*). Bu çalışmalarda krediye erişimin üreticilerin verimliliğini ve refahını artırmak için güçlü bir araç olduğu vurgusu yapılmaktadır.

Çizelge 4.18. Tarımsal Kredilerin Tarım Sektörüne Etkileri Hakkında Araştırmalar

Yazar, Yıl	Sonuç
McNelly ve Christopher, 1999	Tarımsal kredilere erişim sağlandığı ve kadınların eğitim düzeyinin yükseldiği yerlerde gelir artmaktadır.
Fırat ve Çiçek, 2000	İşletme büyüklüğü kredi kullanımını artırmaktadır.
Feijo, 2001	Tarımsal krediler, üreticilerin yaşamlarını pozitif etkilemektedir.
Ceylan ve Durkaya, 2010	Ekonomik büyüme, kredi kullanımını pozitif yönde etkilemektedir.
Saleem ve Farzad, 2011	Tarımsal krediler, tarımsal üretimi artırmaktadır.
Asghar ve Chughtai, 2012	Tarımsal kredi kullanımının buğday üretimi üzerinde pozitif bir etkisi vardır.
Mahmood vd., 2013	Pakistan’da hayvancılık sektöründe kredi kullanımı, hane gelirini %181 artırmıştır.
Girabi ve Mwakaje, 2013	Tarımsal krediler gübre, iyi tohum vb. girdilere erişimi sağladığından, verimlilik üzerinde pozitif etkiye sahiptir.
Radović vd., 2013	Uygun kredi politikası, tarımsal üretim üzerinde pozitif etkiye sahiptir.
Terin vd., 2014	Türkiye’de tarımsal üretim değerindeki artış, tarımsal kredi kullanımını artırmaktadır.
Işık vd., 2015	Türkiye Düzey-2 alt bölgesinde gerek kısa gerekse uzun dönemde tarımsal kredilerin artması, tarımsal üretimi arttırmaktadır.
Filli vd., 2015	Üreticilerin tarım sigortası yaptırımları ile tarımsal kredi kullanmaları arasında pozitif ilişki vardır.
Hananu vd., 2015	Bir kooperatife üye olan üreticilerin, kredi kullanma olasılıkları artmaktadır.
Hayran ve Gül, 2018	Üreticilerin eğitim düzeyi ile tarımsal kredi kullanımı doğru orantılıdır.
Duramaz ve Taş, 2018	Ege Bölgesi’nde üreticilere kullandırılan kredilerin, bölge illerinde tarımsal üretime pozitif etkisi olmuştur.

4.2.2.2. Tarımsal Kredi Kaynakları

Tarımsal faaliyette bulunan işletmeler ihtiyaçları olan kredileri çeşitli kaynaklardan temin edebilirler. Tarım işletmelerinin kredi kaynakları; teşkilatlanmış ve teşkilatlanmamış kredi kaynaklarıdır.

4.2.2.2.1. Teşkilatlanmış Kredi Kaynakları

Teşkilatlanmış kredi kaynakları tarımsal faaliyette bulunan işletmelerin kredi ihtiyacını karşılamak amacıyla kanun ve yönetmeliklerle kurulmuş, kredi işlemini belirli esaslara göre yürüten kamu ve özel kuruluşlar olup, faiz oranlarını istedikleri gibi değiştiremezler. Faiz oranlarının tespitinde belirli kanun ve yönetmelikleri uygulayarak. Tarımsal işletmeleri belirli bir esasa göre finanse eden bu kuruluşlar; Kamu Kredi Kuruluşları, Tarım Kredi Kooperatifleri, Özel Kredi Kuruluşları, Merkez Bankaları şeklinde gruplandırılabilir (Çetin, 2020; Civan, 2021).

4.2.2.2.2. Teşkilatlanmamış Kredi Kaynakları

Ülkemizde aracı, tüccar, esnaf, akraba, arkadaş, tefeci gibi şahıslar teşkilatlanmamış kredi kaynaklarını oluşturmaktadır. Teşkilatlanmamış kredi kaynakları iki gruba ayrılacak olursa; ilki, karşılıklı güven esasına dayanan faiz ödemesi ve yazılı sözleşme esasına dayalı olmadan komşu, akraba ve arkadaş gibi tanıdık çevreden borç almak üzere sağlanan kaynaklardır. İkincisi ise; borç vermeyi meslek haline getirmiş olan tüccar, esnaf, aracı gibi kişilerden kredi sağlama yöntemidir (Civan, 2021).

4.2.2.3. Tarımsal Kredi Türleri

Tarım sektöründe krediler genellikle ya üretim ya da tüketim amacıyla talep edilmektedir. Üretim amacıyla talep edilen krediler; tarım işletmelerinin gelirini artırmak, mevcut işletmeyi genişletmek veya toprağı olmayan üreticilerin işletme sahibi olmasını sağlamak, işletmede gerekli iyileştirmeyi yapmak, işletmenin işletme sermayesi noksanını tamamlamak ve tarım ürünlerinin pazarlanmasına yardımcı olmak amacıyla kullanılan kredilerdir. Tüketim kredileri ise; daha ziyade üretici ve ailesinin masraflarını ve günlük ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılan kredilerdir.

Tarımsal krediler amaçlarına, sürelerine, konularına ve faiz oranlarına göre olmak üzere çeşitli şekillerde sınıflandırılabilmektedir. Tarımsal krediler; amaçlarına göre

üretim ve tüketim kredisi, sürelerine göre işletme ve yatırım kredisi, konularına göre nakdi ve ayni krediler, faizlerine göre ise cari faizli, indirimli faizli, belirli dönem faizsiz ve faizsiz krediler olarak çeşitli isimler almaktadır (*Adıgüzel, 2006; Başaran ve ark., 2016*).

- ❖ **Üretim kredisi;** doğrudan üreticilere verilir ve sonuçta yeni kazanç sağlanır. Böylece hiç işletmesi olmayan veya işletmesi yeterli bulunmayan üreticiler, ülkenin potansiyelinin işletilmesine katkı sağlamış olurlar.
- ❖ **Tüketim kredisi;** doğrudan doğruya üretici ve ailesinin ihtiyaçlarının giderilmesine dönük bir kredi şeklidir. Ancak değer yaratma söz konusu olmadığından bu tür krediler teşvik edilmemektedir.
- ❖ **İşletme kredisi;** üreticilerin tarımsal işletmelerine ait tohumluk, fide, gübre, ilaç, yem, akaryakıt, besi hayvanı, kanatlı hayvan vb. girdilerinin karşılanması ve ekme, biçme, toplama faaliyetleriyle ilgili işçilik giderlerinin ödenmesi gibi işletme sermayesi ihtiyacının finansmanına yönelik olarak, azami bir yıl vadeli kullanılan kredilerdir. Ancak ürünün hasat zamanı yani gelirin elde edildiği döneme kadar kullanılması dolayısı ile vade süresi bir yıldan daha az olarak da belirlenebilmektedir.
- ❖ **Yatırım kredisi;** tarımsal işletmelerin üretim için ihtiyaç duydukları canlı ve cansız demirbaş unsurlarını oluşturan her türlü tarımsal araç gereçlerin sağlanması amacıyla orta ve uzun vadeli olarak kullanılan kredilerdir.
- ❖ **Nakdi krediler;** üretim unsurlarının finansmanı için nakdi olarak kullanılan kredilerdir.
- ❖ **Ayni krediler;** kredi veren kurumca ayni olarak karşılanan ve tohumluk, fide, fidan, kimyevi gübre, zirai ilaç, yem, akaryakıt, zirai alet, canlı hayvan, sera malzemesi vb. girdilerin bizzat tedarik edilerek üreticilere fiili olarak teslim edilmesi suretiyle kullanılan kredilerdir.
- ❖ **Cari faizli krediler;** cari faiz oranlarının uygulandığı kredilerdir.
- ❖ **İndirimli faizli krediler;** yıllık olarak Bakanlar Kurulu Kararları kapsamında çıkarılan kararnamelere istinaden 2004 yılından beri T.C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri tarafından kullanılan ve uygulanan tarımsal kredi cari faizinin belirli bir oranının hazine tarafından üretici adına krediyi veren kuruma ödenmesi şeklinde kullanılan kredilerdir.

- ❖ **Belirli dönem faizsiz krediler;** belirli bir tarihe kadar faizsiz, o tarihten itibaren vade tarihine kadar cari faizli olarak kullandırılan kredilerdir.
- ❖ **Faizsiz krediler;** kullandırılan kredinin vade tarihine kadarki kaynak maliyeti dikkate alınarak tahsil edilecek tutarın kredi olarak kullandırılmasını öngören kredi şeklidir. Faiz uygulamasına olumsuz yaklaşan üreticiler için uygulanan bir kredi türüdür.

4.2.2.4. Türkiye’de Tarımsal Kredi Kullanımı

Sektörlere göre banka kredileri incelendiğinde; toplam krediler içerisinde tarımsal krediler yıllar itibariyle artan bir seyir göstermektedir. Ancak toplam krediler içerisinde tarımsal kredilerin payı 1990 yılında %16,02 iken 2021 yılında %2,88’e düşmüştür (Çizelge 4.19).

Çizelge 4.19. İhtiyaç Kredileri ve Tarım Kredileri (Bin TL)

	İhtiyaç Kredileri	İhtiyaç Dışı Krediler	Toplam Krediler	Tarım Kredileri	Toplam Krediler İçinde Tarımın Payı
1990	22	58	80	13	16,02
1995	442	1.302	1.744	327	18,75
2000	5.024	29.181	34.206	3.282	9,59
2005	11.788	140.507	152.295	5.277	3,46
2010	33.477	473.517	506.994	17.727	3,50
2015	89.581	1.358.887	1.448.467	45.583	3,15
2016	111.956	1.592.806	1.704.762	56.898	3,34
2017	134.836	1.924.905	2.059.741	68.239	3,31
2018	158.499	2.208.934	2.367.433	77.824	3,29
2019	186.329	2.413.293	2.599.623	97.849	3,76
2020	209.529	3.240.424	3.449.952	101.658	2,95
2021	258.810	4.459.093	4.717.903	135.715	2,88

Kaynak: TBB, 2022

Ülkemizde kullanılan tarımsal kredilerin bölgeler bazında dağılımı Çizelge 4.20’de verilmiştir. 2000 yılında en fazla tarımsal kredi kullanılan bölge Doğu Karadeniz olmasına rağmen, 2021 yılında en fazla tarımsal kredi kullanılan bölgeler Ege ve Akdeniz bölgeleridir.

Çizelge 4.20. Bölgelere Göre Tarımsal Kredi Kullanımının Dağılımı (Milyon TL)

Bölgeler	2001		2006		2011		2016		2021	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
Ege	424	15,63	703	11,76	5.304	21,63	10.329	18,15	24.749	18,24
Akdeniz	388	14,30	1.213	20,30	4.660	19,00	10.431	18,33	24.037	17,71
Batı Anadolu	190	7,00	376	6,29	2.024	8,25	5.681	9,99	14.890	10,97
Orta Anadolu	69	2,54	363	6,07	1.969	8,03	5.168	9,08	13.929	10,26
Güneydoğu Anadolu	51	1,86	372	6,22	1.625	6,62	5.090	8,95	12.374	9,12
Batı Marmara	137	5,06	470	7,86	2.325	9,48	5.190	9,12	11.218	8,27
Doğu Marmara	138	5,08	702	11,73	2.094	8,54	4.522	7,95	9.924	7,31
Batı Karadeniz	122	4,48	432	7,23	1.885	7,68	3.783	6,65	9.287	6,84
Kuzeydoğu Anadolu	79	2,89	167	2,79	784	3,19	2.337	4,11	5.082	3,74
Ortadoğu Anadolu	47	1,72	249	4,16	803	3,27	2.157	3,79	4.930	3,63
Doğu Karadeniz	1.067	39,30	183	3,07	591	2,41	1.325	2,33	2.958	2,18
Toplam	2.715	100,00	5.979	100,00	24.528	100,00	56.898	100,00	135.715	100,00

Kaynak: TBB, 2023

4.3. Risk ve Risk Yönetimi

4.3.1. Tarımda Risk ve Belirsizlik

Risk; geleceğin veya herhangi bir olayın sonucunun belirli olasılıklarla tahmin edilmesini ifade eder. Belirsizlik ise genellikle gelecekteki olaylar hakkında bilgilerin tam ve yeterli olmadığı durumlarda karar alma işlemidir. Risk ve belirsizlik birçok kez aynı anlamda kullanılsa da bu kavramlar birbirinden farklı anlamları ifade etmektedir. Risk ve belirsizlik arasındaki anlam farklılığı şu şekildedir: Risk, normal koşullarda üretimde meydana gelebilecek kayıp veya zarardır. Riskin meydana gelme olasılığı istatistik metotlarla ve belirli bir olasılıkla tahmin edilebildiğinden, risk objektif bir olaydır. Belirsizlik ise, gelecekte meydana gelme olasılığı istatistiksel yöntemlerle önceden tahmin edilemeyen subjektif bir olaydır. Bu nedenle, belirsizliği önceden tahmin etmek olanaksızdır (*Barış, 2007*).

Tarımsal üretim faaliyetleri kontrol edilebilen ve kontrol edilemeyen birçok faktöre bağlı bulunmaktadır. Tarımsal üretimde; üretim, pazar, finansman, teknoloji, politika ve iklim koşullarından kaynaklanan risk ve belirsizlikler yer almaktadır. Ürün için uygun olmayan zamanda yağışın olmaması, ürün fiyatlarının ürün satışından sonra artması, istenilen zamanda yeterli işgücünün olmayışı, tarımsal araç ve gereçlerin gerekli olduğu durumlarda arızalanması, hükümet politikalarındaki değişkenlik gibi faktörler risk ve belirsizliği ortaya çıkarmaktadır (*Çetin, 2010*).

Tarımsal üretimde kaynaklarının belirlenmesi önemlidir. Tarım sektöründe üreticilerin karşılaştıkları risk ve belirsizlikler için birçok sınıflandırma yapılmakla birlikte yaygın olarak kullanılan sınıflandırma aşağıdaki gibidir (*Akçaöz ve Akdemir, 2001*):

1. **Üretim ve Teknoloji Riski:** İklimsel faktörler, hastalık ve böcek zararlıları, üretim teknolojisindeki değişimler üretim riski olarak adlandırılmaktadır. Teknoloji ise üretimde kullanılan kaynakların verimliliğini artıran önemli bir faktördür. İşletmenin sahip olduğu makine ve ekipmanların teknolojilerinin eskimesi yüksek maliyetli üretim ve dolayısı ile rekabet açısından dezavantajlı olup, teknolojik risk olarak adlandırılmaktadır.
2. **Pazarlama ve Fiyat Riski:** Girdi ve ürün fiyatlarında meydana gelen değişimler pazarlama riski olarak adlandırılmakta olup, gelirden değişimlere neden olmaktadır.
3. **Finansman Riski:** İşletmelerde üretim ve yatırım için gerekli finansmanın sağlanamaması ve borç-gelir dengesindeki bozulma finansman riski olarak adlandırılabilir.

4. **İnsan Kaynaklı Riskler:** Tarım işletmelerinde çalışan bireylerin sosyo-ekonomik özellikleri ve yönetici kabiliyeti, üretim üzerinde etkili faktörlerdir. Bunların üretim üzerindeki olumsuz etkileri de insan kaynaklı risk olarak adlandırılmaktadır.
5. **Politik ve Yasal Riskler:** Hükümet politikalarının üretim üzerindeki olumsuz etkisi resmi ve sosyal risk olarak adlandırılmaktadır.

4.3.2. Tarımda Risk Yönetimi Stratejileri

Risk yönetimi, hızlı kararlar ve faaliyetlerle sürekli olarak risklerin belirlendiği, hangi risklerin öncelikle çözümlenmesi gerektiğinin değerlendirildiği, riskleri kontrol edebilmek için stratejiler ve planların geliştirilerek uygulandığı bir düzenlemedir (*Dayan, 2006; Özcan, 2012*).

Her ne kadar farklı yazarlar tarafından risk yönetim süreci farklı sayıda aşamadan oluşacak şekilde tanımlanmış olsa da özü itibarıyla bütün risk yönetim süreci modelleri aynı veya çok benzer aşamaları kapsayacak şekilde oluşturulmuşlardır. Risk yönetim süreci birbirine bağımlı altı işlem basamağından oluşur. Bu basamaklar; riskin tanımlanması, riskin analiz edilmesi, riskin değerlendirilmesi ve hesaplanması, alternatif risk düzeltme araçları arasından bir seçim yapılması, seçilen alternatiflerin uygulanması, değerlendirme ve kontrol süreçlerini kapsamaktadır. Tüm bu basamakları ilgilendiren iletişim ve istişare süreci de yönetim sürecinin vazgeçilmez bir unsurudur (*Özcan, 2012*).

Riskin düzeyi ve meydana gelme ihtimali net olarak ortaya konulmadan önerilecek risk stratejileri sağlıklı sonuçlar doğurmayacaktır. Uygulamada en çok uygulanan risk yönetim stratejileri dört grup altında toplanabilmektedir. Bunlar:

1. ***Riski Kontrol Etme;*** İlaçlama ve hastalıkları azaltma, riski azaltıcı kültürel önlemler alma, üretim faaliyetini çeşitlendirme, tarım dışı işler yapma, borçlanma oranını düşürme,
2. ***Riski Transfer Etme;*** Tarım sigortaları, sözleşmeli yetiştiricilik, örgütlenme, pazarlama sözleşmeleri ile riski bir başkasına, kurum ya da kuruluşa transfer etmek,
3. ***Riskten Kaçınma,***
4. ***Riski Kabul Etme*** şeklindedir.

Çeşitli kaynaklardan derlenen ve çoğunlukla uygulanan risk stratejileri ana başlıklar altında kısaca açıklanmıştır:

Çeşitlendirme: İşletmede birden fazla çeşide veya birden fazla ürüne yer verilmesi şeklinde tanımlanabilir. Tarım işletmesi üründe çeşitlendirmeye gittiği zaman, ürünlerin verim ve fiyatları farklı zaman ve dönemlerde dalgalanma göstereceği için işletmenin gelirinde önemli dalgalanmalar yaratmayacaktır.

Sigorta: Tarım sigortası sayesinde doğal koşullar nedeniyle ürün kaybına uğramış üreticilerin zararları kısmen ödenerek zararın şiddeti azaltılır. Tarım sigortası yolu ile ancak önlenmesi maddi araçlarla imkân olmayan doğal koşullardan zarar gören üreticilere yardım edebilmektedir. Tarım sigortası, hayat sigortası ve mal sigortası olarak sınıflandırılabilir.

Fleksibilite: İşletme gelirindeki dalgalanmaları en aza indirmek için değişen koşullara karşı işletme yönetiminde ayarlamalar, düzenlemeler yapabilme kabiliyetidir. Fleksibilite, sahip olunan varlıklar, üretim, pazar, maliyet ve zaman olmak üzere sınıflandırılır.

İşletmede Stabil Teşebbüslere Yer Vermek: İşletmede daha düzenli bir gelir sağlayan teşebbüslere yer verilerek üretim riski azaltılabilir.

Ürün Satışlarının Zaman İçine Yayılması: Tarımsal ürünlerin tamamının aynı anda satılması yerine, satış işlerinin farklı zamanlarda gerçekleştirilmesi pazarlama riskini azaltıcı bir etki yapmaktadır. Böylece ürünün çok düşük bir fiyatla satılması riski ortadan kalkacak ve ortalama fiyat düzeyi yakalanabilecektir.

Sözleşmeli Üretim: Sözleşmeli üretim, tüketiciyi beklenmedik fiyat değişimlerine karşı koruduğu gibi, bu yolla tarım kesiminde önemli bir etkiye sahip olan risk faktörü taraflarca paylaştırılarak minimum düzeye indirilebilmektedir.

İşletme Dışı Gelir: İşletmecinin ve aile bireylerinin tarım dışında gelir sağlayıcı işlere yönelmesi tarımsal üretimde karşılaşılan riskler sonucu aile gelirinin olumsuz etkilenmesini ortadan kaldırabilmektedir.

Bilgi Toplamak: Tarım işletmelerinde üretim kayıtlarının tutulması geçmiş yıllardaki durum tahminine olanak sağlar. Pazar konusunda yapılan araştırmalar, üretilen ürünün pazarlama koşullarının bilinmesi açısından önemlidir. Güncel olayların, devletin uyguladığı genel ve tarım politikalarının izlenmesi üreticilerin geleceği görmesini sağlar.

4.3.3. Tarımda Finansman Riski ve Finansman Riski Yönetimi Stratejileri

4.3.3.1. Finansman Riski

Finansman riski, işletmeye finansman kaynağı sağlamak amacıyla kişi ve kuruluşlardan borç alındığı taktirde ortaya çıkar (Musser, 1998). Bu risk gelecekteki faiz oranlarının belirsizliği, aynı borçlanmaların piyasa değerlerindeki değişiklikler, borç ödemeleri için gerekli nakit akımının sağlanamaması vb. nedenlerle ortaya çıkar. Üretim, pazarlama ve finansman riski birbirini etkileyen risklerdir. Borçların ödenmesi üretim düzeylerine ve ürün fiyatlarına bağlıdır. Malların üretimi ve depolanması için gerekli finansman gerekli sermayenin ödeme gücüne bağlıdır. Bu yüzden, bu üç risk tipinin birlikte düşünülmesi, özellikle işletme planlarının geliştirilmesinde önemlidir. Tarımsal işletmelerin nakit varlığını etkileyen faktörler; işletmenin büyütülmesi, işletme dışı gelir ve harcamalar, borç özellikleri ve borç yapısı olarak belirtilebilir (Kay ve Edwards, 1994).

Finansman riski; faiz oranları riski, likit ve ödeme gücü riski olmak üzere üç başlık altında incelenmektedir. Faiz oranı riski borcun maliyeti ile ilgili olup, makroekonomik koşullar ve politika uygulamalarına bağlı olarak ortaya çıkar. Likit, firmanın borcunu nakit olarak ödeyebilme gücü ile ilgili olup, fiyat ve üretim riski likit sorunlarının doğrudan birer nedeni olabilmektedir. Ödeme gücü riski de işletmede karşılaşılan diğer riskler ile yakından ilgilidir. Bu riski azaltabilmek için finansman kayıtlarının düzenli olarak tutulması gerekmektedir (Akçaöz ve ark., 2006b).

İşletmelerde gittikçe artan oranlarda girdi kullanılması, tarımsal girdi fiyatlarının ürün fiyatlarına göre daha hızlı artması, üretici ihtiyaçlarının giderek çeşitlenmesi, artması ve tarımsal ürünlerin verim ve fiyatlarındaki belirsizlikler sonucu tarımsal gelirin yıldan yıla büyük dalgalanma göstermesi ile tarımsal işletmelerin küçük yapıda olması üreticileri kredi kaynaklarına yöneltmektedir. Özellikle, üretici gelirinin az olduğu yıllarda öz kaynaklar işletme sermayesini karşılamaktan uzaktır. Bu nedenle kredi, işletmelerin sermaye ihtiyacı için bir çözüm olarak görülmektedir (Akdemir ve Vuruş 1999).

Tarım işletmelerinde kredi kullanımını etkileyen faktörler ise, kişisel özellikler, yönetim yeteneği, finansman durumu, geri ödeme kapasitesi, kredi kullanım amacı ve aynı olarak teminat verebilme olarak ifade edilebilir. Tarımsal ürün fiyatlarının ve dolayısıyla tarımsal gelirin belirsizliği, üreticilerin yeni yatırım yapmaktan kaçınmalarına neden olmaktadır. Çünkü yeni yatırımların gerekli finansmanı ya mevcut tasarruflardan ya da kredi ile karşılanmaktadır. Gelirin düşük olması yeni yatırımlar için gerekli finansmanın tasarruf yoluyla biriktirilmesine olanak vermemektedir. Bu nedenle, yeni yatırımlar ancak kredi ile gerçekleştirilebilir. Kredi almak durumunda olan üreticiler bir yandan cari faiz haddinin üzerinde bir kârlılığın olmasını ararken, diğer yandan da

aldıkları krediyi zamanında ödemeyi göz önünde tutmak zorundadır. Vadesi geldiğinde aldığı krediyi ödeme gücü olmayan üretici böyle bir riske girmektense, yeni yatırım yapmamayı tercih etmektedir (*Dinler, 2000; Akçaöz ve ark., 2006b*).

4.3.3.2. Finansman Riskine Karşı Uygulanabilecek Risk Yönetim Stratejileri

Tarımsal işletmelerde finansman riskine karşı uygulanacak başlıca stratejiler harcamaları doğru planlama, borçlanmayı azaltma, nakit rezervi ve kredi rezervi, yatırımların düzenlenmesi, kredinin sınırlandırılması, arazi, makine, ekipman gibi varlıkları kiralamak, ortak fon oluşturmak, tarım dışı çalışmak olarak belirtilebilir.

Harcamaların doğru planlanabilmesi için işletmelerde kayıt tutulması gerekmektedir. Tutulan kayıtların analizinin yapıp; üretim ve pazarlama sürecinde hangi kalemlere ne kadar kaynak aktarılması gerektiğinin tespitinin yapılması gerekir. Kısıtlı kaynaklarla, azami verim alma gayesiyle kurulan işletmelerin mevcut kaynaklarını en doğru şekilde kullanmalıdır (*Özcan, 2012*).

Borçlanmayı azaltmak da finansman riskine karşı alınabilecek önlemler arasında sayılabilir. O yıl için işletme giderleri ve o yıl elde edilmesi umulan değer hesaplanarak borçlanma bu değer nispetinde olmalıdır. Kapasitesini artırmak adına büyük borç altına giren üretici büyümek yerine beklenmeyene sonuçlarla karşılaşabilir. Üreticilerin belli bir miktar nakit rezervinin bulunması likidite riskini ortadan kaldırır. Güvenle iş yapabilmesini sağlar. Ancak bu her zaman mümkün olmamakta; üreticiler çoğu zaman nakit sıkıntısı yaşamaktadır. Birçok banka artık tarımsal işletmelere kredi sağlayarak finansman sıkıntısını ortadan kaldırmaya çalışmaktadır (*Özcan, 2012*).

4.4. Araştırma Bulguları

4.4.1. Sosyo-Ekonomik Özellikler

4.4.1.1. Turunçgil İşletmelerinde Demografik Özellikler

Tarımsal yapı içerisinde, diğer kesimlerden farklı olarak, üretimin gerçekleştiği birim olan tarım işletmesi ve üretici ailesi arasında çok sıkı ilişkiler bulunmaktadır. Bu nedenle çalışmada işletmelerdeki nüfusun sosyal ve ekonomik nitelikleriyle incelenmesi gerekli görülmüştür (Oral, 2014). Araştırma kapsamında incelenen 110 işletmede toplam aile nüfusu 380 kişi olup; nüfusun %52,89'unu erkek, %47,11'ini kadın bireyler oluşturmaktadır. Ailelerde ortalama birey sayısı ise 3,45 kişidir.

Türkiye’de tarımsal işletmelerde daha önce yapılan benzer çalışmalarda ortalama aile genişliği; 4,39 kişi (Şahin, 2008), 4,51 kişi (Ünlüer, 2014), 2,81 kişi (Atlı, 2016), 3,84 kişi (Alp, 2017), 4,25 kişi (Bal, 2018), 5,74 kişi (Orhan, 2019) olarak bulunmuştur.

Araştırma kapsamında yaş durumuna göre işletmelerdeki nüfus dört gruba ayrılarak incelenmiştir. İşletmelerde genç nüfus ortalaması düşük olmakla birlikte, bireylerin %49,21’i 15-49 yaş aralığında, %38,95’i 50 yaş ve üzerinde, %8,16’sı 7-14 yaş aralığında ve %4,47’si 0-6 yaş aralığındadır. Eğitim durumları incelendiğinde ise nüfusun %37,37’sinin ilkökul mezunu, %30,53’ünün yüksekokul/üniversite mezunu, %16,05’inin lise mezunu ve %10’unun ortaokul mezunu olduğu görülmektedir (Çizelge 4.21).

Çizelge 4.21. İncelenen İşletmelerde Aile Nüfusunun Demografik Özellikleri

		Kişi	%
Cinsiyet	Erkek	201	52,89
	Kadın	179	47,11
	Toplam	380	100,00
Yaş Grupları	0 - 6	14	3,68
	7 - 14	31	8,16
	15 - 49	187	49,21
	50 +	148	38,95
	Toplam	380	100,00
Eğitim Durumu	Okuryazar Değil	17	4,47
	Okuryazar	6	1,58
	İlkokul Mezunu	142	37,37
	Ortaokul Mezunu	38	10,00
	Lise Mezunu	61	16,05
	Yüksekokul/Üniversite Mezunu	116	30,53
	Toplam	380	100,00
Ortalama		3,45	-
Aile Genişliği			

Üreticilerin yaş, eğitim durumu, tarımsal deneyim süresi gibi özellikleri işletmelerin yönetim biçimi, organizasyonu, teknolojik yeniliklerin benimsenmesi ve uygulanması gibi bütün işletme faktörleri üzerinde etkilidir. Bu nedenle üreticilerin demografik özellikleri ayrı olarak ele alınmıştır. İncelenen işletmelerde anket uygulanan 110 üreticinin tamamı erkektir. Üreticilerin %66,36'sının 50 yaş ve üzerinde, %33,64'ünün ise 15-49 yaş aralığında olduğu, ortalama yaşlarının 53,54, ortalama deneyim sürelerinin 30,32 yıl olduğu belirlenmiştir (Çizelge 4.22).

Türkiye'de tarım işletmelerinin yapısı gereği işgücü, yönetici ve girişimci genellikle aynı kişiden oluşmaktadır. Girişimci üretim faktörlerini bir araya getiren ve üretimde karşılaşılabilecek muhtemel risklerin sorumluluğunu üzerine alan kişi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre girişimcinin bilgisi ve buna paralel olarak eğitim düzeyinin yüksek olması işletmede yapılan üretimin başarısı açısından önemlidir. Hem işgücünün etkinliği hem de girişimci tarafından alınan kararın etkinliği açısından bilginin varlığı, düzeyi ve kullanımı önemlidir. Bu nedenle eğitim düzeyinin; etkin işletme uygulamaları ve yeni tarım tekniklerinin benimsenmesi ile işletme başarısı üzerinde etkileri vardır (Bayramoğlu ve ark., 2013; Ünal, 2020). İncelenen işletmelerde üreticilerin %38,18'i ilkökul mezunu, %26,36'sı yüksekokul/üniversite mezunu, %20'si lise mezunu ve %15,45'i ortaokul mezunudur (Çizelge 4.22).

Karadeniz (2003) Antalya'da turuncğil üzerine yaptığı çalışmada; üreticilerin ortalama yaşını 53,47, eğitim durumlarını ise %34,58 ilkökul mezunu, %24,30 ortaokul mezunu, %19,63 lise mezunu, %11,21 yüksekokul/üniversite mezunu olarak bulmuştur. Akçaöz ve ark. (2006) Antalya'da risk yönetimi üzerine yaptıkları çalışmada; üreticilerin yaş ortalamasını 44,7, ortalama deneyim süresini 24,5 yıl ve eğitim durumlarını %61,5'i ilkökul, %21,7'si lise, %9,8'i ortaokul, %4,9'u ise üniversite mezunu olarak belirlemişlerdir. Veziroğlu ve Emeksiz (2020) Adana, Mersin ve Hatay illerinde portakal üreticileri ile yaptıkları çalışmada; üreticilerin ortalama yaşını 51, tarımsal üretim deneyimlerini 31 yıl olarak belirlemişlerdir. Üreticilerin eğitim durumlarını ise %67,83 lisans ve üzeri, %14,78 lise, %8,70 ilkökul, %7,83 ortaokul olarak bulmuşlardır.

Çizelge 4.22. İncelenen İşletmelerde Üreticilerin Demografik Özellikleri

		Kişi	%
Yaş Grupları	15 - 49	37	33,64
	50 +	73	66,36
	Toplam	110	100,00
Eğitim Durumu	İlkökul Mezunu	42	38,18
	Ortaokul Mezunu	17	15,45
	Lise Mezunu	22	20,00
	Yüksekokul/Üniversite Mezunu	29	26,36
	Toplam	110	100,00

<i>Ortalama Yaş (Yıl)</i>	53,54	-
<i>Ortalama Deneyim Süresi (Yıl)</i>	30,32	-

4.4.1.2. Çalışma Durumu

Türkiye’de tarım işletmeleri genellikle küçük aile işletmelerinden oluştuğu için aile nüfusu; işgücü olarak da yer almaktadır. Araştırma kapsamında toplam aile nüfusunun %52,11’inin kendi işletmesinde çalıştığı görülmektedir. Bununla birlikte nüfusun %7,63’ünün kendi işletmesi dışındaki tarımsal işlerde çalıştığı, %18,95’inin de tarım dışı işlerde çalıştığı belirlenmiştir. Kendi işletmesi dışındaki tarımsal işlerde çalışan bireylerin daha çok ilaç-gübre bayilerinde ya da fide üretim tesislerinde çalıştıkları ifade edilmiştir (Çizelge 4.23).

Çizelge 4.23. İncelenen İşletmelerde Aile Nüfusunun Çalışma Durumu

	Evet		Hayır		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
İşletmede Çalışma	198	52,11	182	47,89	380	100,00
İşletme Dışı Tarımsal İşlerde Çalışma	29	7,63	351	92,37	380	100,00
Tarım Dışı İşlerde Çalışma	72	18,95	308	81,05	380	100,00

Tarım dışı işlerde çalışan aile bireylerinin meslekleri incelenmiş ve elde edilen bulgular Çizelge 4.24’te verilmiştir. Araştırma kapsamındaki işletmelerde tarım dışı işlerde çalışan 72 kişinin %36,11’inin özel sektörde çalıştığı, %31,94’ünün devlet memuru olduğu, %19,44’ünün esnaf olduğu ve %12,50’sinin sağlık sektöründe çalıştığı görülmektedir.

Çizelge 4.24. İncelenen İşletmelerde Tarım Dışı Çalışan Aile Bireylerinin Meslekleri

	Kişi	%
Esnaf	14	19,44
Memur	23	31,94
Sağlık Sektörü	9	12,50
Özel Sektör	26	36,11
Toplam	72	100,00

İncelenen işletmelerde üreticilerin %91,82'sinin kendi işletmesinde çalıştığı, %15,45'inin kendi işletmesi dışındaki tarımsal işlerde çalıştığı ve %19,09'unun tarım dışı işlerde çalıştığı belirlenmiştir. Kendi işletmesinde çalışmayan üreticiler (%8,18); tarımsal işletmeleriyle çocuklarının ilgilendiğini ya da işletmenin her işiyle ilgilenecek daimî işçi çalıştırdıklarını ifade etmişlerdir (Çizelge 4.25).

Demirtaş (2005) yaptığı çalışmada; işletmecilerin ortalama olarak %24,7'sinin tarım dışı iş yaptığını, diğerlerinin sadece tarımsal üretim yaptığını, *Özer (2018)* ise çalışmasında üreticilerin %28,2'sinin tarım dışında bir işte çalıştığını belirlemiştir.

Çizelge 4.25. İncelenen İşletmelerde Üreticilerin Çalışma Durumu

	Evet		Hayır		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
İşletmede Çalışma	101	91,82	9	8,18	110	100,00
İşletme Dışı Tarımsal İşlerde Çalışma	17	15,45	93	84,55	110	100,00
Tarım Dışı İşlerde Çalışma	21	19,09	89	80,91	110	100,00

İncelenen işletmelerde tarım dışı işlerde çalışan 21 üreticinin de çalıştıkları meslek grupları incelenmiş ve elde edilen bulgular Çizelge 4.26'da verilmiştir. Üreticilerin %52,38'inin esnaf olduğu, %33,33'ünün özel sektörde çalıştığı, %9,52'sinin devlet memuru olduğu ve %4,76'sının sağlık sektöründe çalıştığı belirlenmiştir.

Cengiz (2020) çalışmasında; işletmecilerin mesleklerini incelemiş ve %53,91'inin üretici, %16,25'inin tüccar-sanayici, %17,09'unun memur-işçi olduğunu ve %12,74'ünün diğer meslek gruplarında çalıştığını bulmuştur.

Çizelge 4.26. İncelenen İşletmelerde Tarım Dışı Çalışan Üreticilerin Meslekleri

	Kişi	%
Esnaf	11	52,38
Memur	2	9,52
Sağlık Sektörü	1	4,76
Özel Sektör	7	33,33
Toplam	21	100,00

4.4.1.3. Arazi Durumu

Araştırma kapsamındaki 110 işletmede toplam işletme genişliği 4220,9 dekar, ortalama işletme genişliği 38,37 dekardır. İşletmelerde toplam parsel sayısı 332, ortalama parsel sayısı ise 3,02'dir.

Çalışmada incelenen işletmelerde arazilerin mülkiyet durumu, topoğrafik durumu, toprak yapısı, toprak verimliliği ve arazi nevi ile ilgili veriler araştırılmıştır. İşletmelerin parsel sayıları dikkate alındığında %86,45'sinin mülk, %7,53'ünün kira ve %6,02'sinin ortak araziden oluştuğu, toplam arazi genişlikleri dikkate alındığında %74,95'inin mülk, %15,59'unun kira ve %9,46'sının ortak araziden oluştuğu görülmektedir (Çizelge 4.27).

Demirtaş (2005) Tokat'ta yaptığı çalışmada üreticilerin arazi varlığının %90'ının mülk, %2,2'sinin kira ve %7,5'inin de ortak olarak işletildiğini belirlemiştir. *Adıgüzel (2006)* Tokat ili Turhal ilçesinde yaptığı çalışmada işletmelerdeki toplam arazinin %86,94'ünün mülk, %6,37'sinin kira ve %6,69'unun ortağa tutulan arazilerden oluştuğunu belirlemiştir. *Altürk (2007)* Ankara-Polatlı'da gerçekleştirdiği çalışmada işleme arazilerinin %86,53'ünü mülk arazi, %11,13'ünü kira arazi ve 2,34'ünü ortakçılıkla işletilen arazi olarak saptamıştır. *Ünlüer (2014)* Eskişehir'de gerçekleştirdiği çalışmada işletmelerin %85,93 mülk arazi, %12,95 kiralanan arazi ve %1,12 oranında ortakçılıkla kullanılan arazi olduğunu bulmuştur. *Güney (2021)* çalışmasında işletme arazisi içinde mülk arazinin oranını %86,81, kiraya tutulan arazinin oranı %13,19 olarak belirlemiştir.

Çizelge 4.27. İncelenen İşletmelerde Arazilerin Mülkiyet Durumu

	Parsel Sayısı		Genişlik	
	Adet	%	Dekar	%
Mülk	287	86,45	3163,4	74,95
Kira	25	7,53	658,1	15,59
Ortak	20	6,02	399,4	9,46
Toplam	332	100,00	4220,9	100,00

Araştırma kapsamındaki işletmelerde işletme arazilerinin topoğrafik durumu incelenmiştir (Çizelge 4.28). İşletmelerin parsel sayıları dikkate alındığında %93,98'inin düz arazi, %4,82'sinin hafif engebeli arazi ve %1,20'sinin orta engebeli arazi olduğu belirlenmiştir. İşletmelerde toplam arazi genişlikleri dikkate alındığında ise %94,11'inin düz arazi, %4,83'ünün hafif engebeli arazi ve %1,06'sının orta engebeli arazi olduğu görülmüştür.

Çizelge 4.28. İncelenen İşletmelerde Arazilerin Topoğrafik Durumu

	Parsel Sayısı		Genişlik	
	Adet	%	Dekar	%
Düz	312	93,98	3972,3	94,11
Hafif Engebeli	16	4,82	204	4,83
Orta Engebeli	4	1,20	44,6	1,06
Toplam	332	100,00	4220,9	100,00

Araştırma kapsamında işletme arazilerinin toprak yapısı incelenmiştir (Çizelge 4.29). İşletmelerin parsel sayıları dikkate alındığında; %53,92'si taban, %17,47'si milli, %12,65'i kumlu, %12,05'i taşlı ve %3,92'si kıraç toprağa sahiptir. İşletmelerin arazi genişlikleri dikkate alındığında ise; %52,74'ü taban, %22,65'i kumlu, %11,39'u taşlı, %10,71'i milli ve %2,51'i kıraç toprağa sahiptir.

Çizelge 4.29. İncelenen İşletmelerde Arazilerin Toprak Yapısı

	Parsel Sayısı		Genişlik	
	Adet	%	Dekar	%
Taban	179	53,92	2226,2	52,74
Kumlu	42	12,65	956,1	22,65
Milli	58	17,47	452	10,71
Taşlı	40	12,05	480,6	11,39
Kıraç	13	3,92	106	2,51
Toplam	332	100,00	4220,9	100,00

Araştırma kapsamındaki arazilerin verimleri incelenmiş ve Çizelge 4.30'da verilmiştir. İşletmelerin parsel sayıları dikkate alındığında; %55,42'sinin yüksek, %42,17'sinin orta ve %2,41'inin düşük verime sahip olduğu belirlenmiştir. İşletmelerin arazi genişlikleri dikkate alındığında ise; %60,90'ını yüksek, %37,92'sini orta ve %1,18'ini düşük verimli arazilerin oluşturduğu görülmektedir.

Çizelge 4.30. İncelenen İşletmelerde Arazilerin Toprak Verimi

	Parsel Sayısı		Genişlik	
	Adet	%	Dekar	%
Yüksek	184	55,42	2570,5	60,90
Ortak	140	42,17	1600,4	37,92
Düşük	8	2,41	50	1,18
Toplam	332	100,00	4220,9	100,00

Araştırma kapsamındaki işletmelerde arazi nevi de incelenmiştir (Çizelge 4.31). İşletmelerin parsel sayıları dikkate alındığında arazilerin %58,13'ünde meyve, %35,54'ünde sebze yetiştirildiği, %5,12'sinin kuru tarla ve %1,20'sinin sulu tarla olduğu görülmüştür. İşletmelerin arazi genişlikleri dikkate alındığında ise; %70,69'unda meyve, %18,03'ünde sebze yetiştirildiği, %10,40'ının kuru tarla ve %0,88'inin sulu tarla olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 4.31. İncelenen İşletmelerde Arazi Nevi

	Parsel Sayısı		Genişlik	
	Adet	%	Dekar	%
Sulu Tarla	4	1,20	37	0,88
Kuru Tarla	17	5,12	439	10,40
Sebze	118	35,54	761,2	18,03
Meyve	193	58,13	2983,7	70,69
Toplam	332	100,00	4220,9	100,00

4.4.1.4. İşletmelerde Bitkisel Üretim

Araştırma kapsamında incelenen işletmelerde toplam arazi genişliği 4220,9 dekar olmasına rağmen bazı üreticiler çift ekim yaptığı için toplam üretim alanı 4245,4 dekar olmaktadır. Üretim alanlarının %69,64'ünde meyve, %17,79'unda sebze, %6,45'inde tahıl, %2,94'ünde endüstri bitkileri yetiştirilmektedir. İşletmelerde yetiştirilen ürünlerden elde edilen toplam üretim miktarları değerlendirildiğinde; üretimin %66,18'ini meyve, %32,53'ünü sebze ve %1,29'unu diğer ürünler oluşturmaktadır. İşletmelerde üreticilerin bitkisel üretimden elde ettikleri gelirlerin ise neredeyse tamamı meyve ve sebze üretiminden sağlanmaktadır. İşletmelerde toplam üretim miktarının %61,08'ü, üretim değerinin %45,54'ü sadece turunçgil üretimine aittir. (Çizelge 4.32).

Çizelge 4.32. İncelenen İşletmelerde Bitkisel Üretim

	Üretim Alanı		Üretim Miktarı		Üretim Değeri	
	da	%	kg	%	TL	%
Meyve	2956,7	69,64	15.445.100	66,18	43.563.075	53,59
Sebze	755,2	17,79	7.591.200	32,53	36.789.855	45,26
Tahıllar	274,0	6,45	101.500	0,43	549.360	0,68
Yağ Bitkileri	112,5	2,65	79.700	0,34	294.000	0,36
Endüstri Bitkileri	125,0	2,94	76.000	0,33	86.380	0,11
Yem Bitkileri	22,0	0,52	45.000	0,19	10.000	0,01
Toplam	4245,4	100,00	23.338.500	100,00	81.292.670	100,00
Turunçgil	2671,7	62,93	14.254.000	61,08	37.024.260	45,54

İşletmelerde üreticilerin bitkisel üretimden elde ettikleri gelirler Çizelge 4.33’de verilmiştir. Araştırma kapsamındaki işletmelerde toplam üretim değeri içinde portakal ilk sırada yer almakta olup, bunu sırasıyla domates, biber ve limon izlemektedir.

Çizelge 4.33. İncelenen İşletmelerde Ürün Bazında Bitkisel Üretim Değeri (TL)

Ürün	İşletme Sayısı	İşletme Başına Ortalama	Toplam
Portakal	101	319.919	32.311.775
Domates	52	403.691	20.991.925
Biber	32	367.571	11.762.270
Limon	34	106.461	3.619.685
Avokado	3	1.086.667	3.260.000
Salatalık	18	178.604	3.214.880
Nar	10	137.409	1.374.090
Kavun	5	267.000	1.335.000
Mandarin	12	91.067	1.092.800
Patlıcan	9	83.662	752.960
Zeytin	11	48.169	529.860
Karpuz	6	60.821	364.925
Pamuk	3	98.000	294.000
Elma	2	89.900	179.800
Lahana	2	30.940	61.880
Buğday	3	19.993	59.980
Mısır	1	26.400	26.400
Ejder Meyvesi	1	25.000	25.000
Susam	1	19.500	19.500
Yonca	1	10.000	10.000
Fasulye	1	5.940	5.940
Toplam	308	-	81.292.670

Araştırma kapsamında üreticilerin ürünlerini satış yerleri de incelenmiş ve Çizelge 4.34’de verilmiştir. Üreticilerin %54,22’si tüccara, %39,94’ü hale, %1,95’i kooperatife ve %1,62’si fabrikaya satış yaptığını, %2,27’si ise perakende olarak ürününü kendisinin sattığını ifade etmiştir. Meyve satışlarının %91,38’inin tüccara, sebze satışlarının %95,61’inin hale, tahıl satışlarının %75’inin tüccara, endüstri bitkilerinin satışlarının ise sadece kooperatife yapıldığı belirlenmiştir.

Çizelge 4.34. İncelenen İşletmelerde Bitkisel Ürün Satış Yerleri (%)

	Hal	Tüccar	Fabrika	Perakende	Kooperatif	Toplam
Meyve	6,90	91,38	1,72	-	-	100,00
Sebze	95,61	3,51	-	0,88	-	100,00
Tahıllar	25,00	75,00	-	-	-	100,00
Yağ Bitkileri	8,33	-	16,67	50,00	25,00	100,00
Endüstri Bitkileri	-	-	-	-	100,00	100,00
Yem Bitkileri	-	100,00	-	-	-	100,00
Toplam	39,94	54,22	1,62	2,27	1,95	100,00

Araştırma kapsamında incelenen işletmelerde üreticilerin; %51,62'sinin vadeli, %25,32'sinin peşin ve %23,05'inin yarı peşin yarı vadeli şekilde satış yaptıkları belirlenmiştir. Meyve ve sebze üreticileri her 3 satış şeklinde de satışlarını gerçekleştirirken, tahıl, yağ bitkileri, endüstri bitkileri ve yem bitkileri üreticilerinin sadece peşin satış yaptıkları görülmüştür (Çizelge 4.35).

Çizelge 4.35. İncelenen İşletmelerde Bitkisel Ürün Satış Şekilleri (%)

	Peşin	Vadeli	Yarı Peşin Yarı Vadeli	Toplam
Meyve	25,29	45,40	29,31	100,00
Sebze	12,28	70,18	17,54	100,00
Tahıllar	100,00	-	-	100,00
Yağ Bitkileri	100,00	-	-	100,00
Endüstri Bitkileri	100,00	-	-	100,00
Yem Bitkileri	100,00	-	-	100,00
Toplam	25,32	51,62	23,05	100,00

İşletmelerde üreticilere ürünlerini hangi fiyatlardan sattıkları da sorulmuş ve ürün bazında fiyatların ortalamaları alınarak Çizelge 4.36'da sunulmuştur. Ülkemizde son yıllarda gelişim gösteren tropikal meyvelerin, diğer ürünlere oranla daha pahalı olduğu görülmektedir. Üreticiler tahıl ürünlerini (arpa, buğday, mısır, susam) Toprak Mahsulleri Ofisi'nin, endüstri bitkilerini (pamuk, zeytin) ise kooperatiflerin belirlediği fiyatlara göre sattıklarını ifade etmişlerdir.

Çizelge 4.36. İncelenen İşletmelerde Ortalama Ürün Satış Fiyatları (TL/kg)

Ürün	Fiyat	Ürün	Fiyat
Arpa	4,30	Limon	2,27
Avokado	116,67	Mandarin	2,77
Biber	5,70	Mısır	2,10
Buğday	2,61	Nar	2,49
Domates	4,60	Pamuk	4,08
Ejder Meyvesi	50,00	Patlıcan	4,42
Elma	2,60	Portakal	2,55
Fasulye	5,50	Salatalık	4,36
Karpuz	2,42	Susam	15,00
Kavun	3,80	Yonca	2,75
Lahana	1,50	Zeytin	7,36

4.4.1.5. İşletmelerde Hayvansal Üretim

Araştırma kapsamında incelenen işletmelerin 8 tanesinde hayvansal üretim yapılmaktadır. İşletmelerdeki hayvan sermayesi Çizelge 4.37’de verilmiştir. Buna göre işletmelerde yılbaşı hayvan mevcudu toplam 130 baş olup, toplam değeri 875.400 TL’dir. Dönem içerisinde satılan alınan, satılan, tüketilen, doğan ve ölen hayvanlar da değerlendirildiğinde yıl sonu hayvan sermayesi 92 baş olup, toplam değeri 806.878 TL olarak bulunmuştur. Ayrıca işletmelerde hayvan sermayesi içerisinde demirbaş değer artışı 89.578 TL hesaplanmıştır.

Çizelge 4.37. İncelenen İşletmelerde Hayvan Sermayesi

	Yılbaşı		Satın Alınan		Satılan		Diğer*		Yıl Sonu	
	Adet	Değer	Adet	Değer	Adet	Değer	Adet	Değer	Adet	Değer
İnek	54	749.000	2	23.000	7	92.000	11	150.260	54	737.978
Koyun	48	92.800	-	-	15	30.000	14	22.000	35	65.300
Keçi	28	33.600	-	-	27	32.400	6	7.200	3	3.600
Toplam	130	875.400	2	23.000	49	154.400	31	179.460	92	806.878

* Diğer: Tüketilen + Doğan + Ölen

İncelenen işletmelerde üreticilerin sadece et ve süt satışı yaptığı, elde ettikleri gübreleri ise kendi arazilerinde kullandıkları görülmüştür. Bu veriler değerlendirildiğinde ortalama et satış fiyatının 54,83 TL/kg olduğu ve bir üretim dönemi içerisinde ortalama 715 kg satış yapıldığı belirlenmiştir. Süt verilerine bakıldığında ise ortalama süt satış

fiyatının 4,28 TL/lit olduğu ve işletmelerde günlük ortalama 44 lit süt satıldığı görülmektedir (Çizelge 4.38).

Çizelge 4.38. İncelenen İşletmelerde Hayvansal Üretim Değeri

	Miktar	Fiyat (TL)	İşletmede Tüketilen	Satılan	Toplam Değer (TL)
Et (kg)	715	54,83	165	660	33.933,33
Süt (Günlük) (lt)	44	4,28	1,75	42,60	182,16

İşletmelerde et satışı yapan 6 üreticinin %50'si ürünlerini perakende satarken, %50'si kasaba sattığını ifade etmiştir. Gerçekleştirilen bu satışların ise %50'sinin peşin %33,33'ünün vadeli ve %16,67'sinin yarı peşin yarı vadeli yapıldığı görülmektedir (Çizelge 4.39).

Çizelge 4.39. İncelenen İşletmelerde Canlı Hayvan Satış Verileri

		Kişi	%
Satış Yeri	Perakende	3	50,00
	Kasap	3	50,00
	Toplam	6	100,00
Satış Şekli	Peşin	3	50,00
	Vadeli	2	33,33
	Yarı Peşin Yarı Vadeli	1	16,67
	Toplam	6	100,00

İşletmelerde üreticilerin süt satışına ait veriler de incelenmiş ve Çizelge 4.40'da sunulmuştur. Süt satışı yapan 5 üreticinin %20'si tüccara %20'si perakende ve %60'ı kooperatife satış gerçekleştirmektedir. Bu satışların ise %60'ının peşin ve %40'ının vadeli yapıldığı görülmektedir.

Çizelge 4.40. İncelenen İşletmelerde Süt Satış Verileri

		Kişi	%
Satış Yeri	Tüccar	1	20,00
	Perakende	1	20,00
	Kooperatif	3	60,00
	Toplam	5	100,00
Satış Şekli	Peşin	3	60,00
	Vadeli	2	40,00
	Toplam	5	100,00

4.4.1.6. Para Mevcudu ve Borçlar

Araştırma kapsamında anketler yüz yüze görüşme tekniği ile yapıldığından üreticilerle yapılan görüşmelerde üreticilerin tamamına yakını gelirlerini ve giderlerini tam olarak beyan etme konusunda tereddütlü ifadeler kullanmışlardır. Üreticilerin net cevaplar vermeme nedeninin ise “başlarına bir iş geleceği” korkusu, bunun yanı sıra vergilendirme ile ilgili yaşadıkları tereddütten kaynaklandığı görülmüştür.

Üreticilerin beyanları doğrultusunda işletmelerde para mevcudu ve alacakları belirlenmiş, elde edilen veriler Çizelge 4.41’de verilmiştir. Üreticilerde halihazırda bulunan para miktarı ortalama 104.517 TL, bankada bulunan miktar ortalama 338.272 TL’dir. Anket uygulanan üreticilerin aynı alacakları olmayıp, nakdi alacakları ise ortalama 136.895 TL’dir.

Çizelge 4.41. İncelenen İşletmelerde Ortalama Para Mevcudu ve Alacaklar

		TL	%
Para Mevcudu	Kişide	104.517	18,03
	Bankada	338.272	58,35
Alacaklar	Nakdi Alacaklar	136.895	23,62
Toplam		579.684	100,00

İncelenen işletmelerde üreticilerin borçlanma durumlarına bakıldığında ise kişilere, bankaya ve kooperatife borçlu oldukları görülmektedir. Şahıslara ortalama borçları 46.529 TL, bankalara ortalama borçları 121.192 TL ve gübre, ilaç aldıkları kooperatife ortalama borçları ise 33.833 TL’dir (Çizelge 4.42).

Çizelge 4.42. İncelenen İşletmelerde Ortalama Borçlar

	TL	%
Kişilere	46.529	23,09
Bankaya	121.192	60,13
Kooperatife	33.833	16,79
Toplam	201.554	100,00

4.4.2. Turunçgil Üretimi

Araştırma kapsamında turunçgil üreticilerinin neden bu üretim dalını tercih ettikleri incelenmiştir. Üreticiler turunçgil üretmelerindeki en önemli nedeni bölgede rağbet görmesi (1,39) olarak belirtmişlerdir. Üreticilerin turunçgil üretimi ile ilgili bilgilerinin olması (1,73), ziraatının kolay olması (1,90) ve geleneksel üretim alışkanlığı

(1,99) ise önemli görülen nedenlerdir. Ürünün depolanabilmesi (4,42), başka üretim alternatifinin olmaması (3,95) ve aile işgücünü değerlendirme (3,59) ise üreticiler tarafından önemli değil şeklinde ifade edilen nedenlerdir (Çizelge 4.43).

Güven (2010) Adana ilinde yaptığı çalışmada turunçgil yetiştiricilerinin turunçgil üretimi yapma nedenlerini sırasıyla; getirisinin yüksek olması, bölgede rağbet görmesi, ziraatının kolay olması, pazarlamasının kolay olması şeklinde bulmuştur. *Atlı (2016)* Hatay ili Dört Yol ilçesinde yaptığı çalışmada ise turunçgil yetiştiricilerinin turunçgil üretimini tercih etme nedenlerini önem sırasıyla; geleneksel üretim alışkanlığı, bölgede rağbet görmesi ve getirisinin yüksek olması olarak belirlemiştir.

Çizelge 4.43. İncelenen İşletmelerde Turunçgil Üretim Nedenleri (N=110)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Bölgemizde rağbet görmesi	1,39	0,77	1,00	72,73	20,00	3,64	2,73	0,91	100,00
Turunçgil üretimi ile ilgili bilgisinin olması	1,73	1,08	1,00	55,45	30,00	7,27	0,91	6,36	100,00
Ziraatının kolay olması	1,90	1,11	2,00	47,27	30,00	12,73	5,45	4,55	100,00
Geleneksel üretim alışkanlığı	1,99	1,28	2,00	47,27	30,91	7,27	4,55	10,00	100,00
Toprağa değer kazandırması	2,10	1,24	2,00	42,73	26,36	16,36	7,27	7,27	100,00
Pazarlamasının kolay olması	2,13	1,10	2,00	33,64	36,36	18,18	7,27	4,55	100,00
Getirisinin yüksek olması	2,57	1,36	2,00	27,27	28,18	16,36	16,36	11,82	100,00
Ürün çeşitlemesine giderek risk ve belirsizliği azaltma	3,37	1,44	4,00	14,55	17,27	14,55	23,64	30,00	100,00
Aile iş gücünü değerlendirme	3,59	1,55	4,00	17,27	12,73	6,36	20,91	42,73	100,00
Başka üretim alternatifinin olmaması	3,95	1,22	4,00	8,18	5,45	10,91	33,64	41,82	100,00
Ürünün depolanabilmesi	4,42	1,16	5,00	6,36	3,64	5,45	10,91	73,64	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

İşletmelerde turunçgil yetiştiricilerinin sahip oldukları turunçgil arazisi varlığı, dekadaki ağaç sayısı, ağaç yaşı ve ağaç başına meyve verimi incelenmiştir. İncelenen işletmelerde sadece portakal, limon ve mandarin üretimi yapan üreticilerle anket gerçekleştirilebilmiştir. Greyfurt ve turunç ağacı bulunan üretici sayısı az olmakla birlikte bahçelerinde 1-2 ağaç bulunduğunu belirttikleri için değerlendirmeye alınmamıştır.

Araştırma alanındaki işletmelerde turunçgil türlerinden portakal üretiminde; ortalama arazi varlığı 22,49 dekar, dekadaki ortalama ağaç sayısı 592,52, ağaçların ortalama yaşı 28,55 olup, ağaç başına ortalama verim 182,43 kg/ağaç olarak tespit edilmiştir. İncelenen işletmelerde limon üretiminde ortalama arazi varlığı 9,79 dekar, dekadaki ortalama ağaç sayısı 280,21, ağaçların ortalama yaşı 23,56 olup, ağaç başına ortalama verim 182,43 kg/ağaç olarak bulunmuştur. İşletmelerde mandarin üretiminde ise ortalama arazi varlığı 7,92 dekar, dekadaki ortalama ağaç sayısı 257,92, ağaçların ortalama yaşı 19,25 olup, ağaç başına ortalama verim 152,92 kg/ağaç olarak belirlenmiştir (Çizelge 4.44).

Çizelge 4.44. Turunçgil Üretimi

		Ortalama	Min.	Max.	Toplam
Portakal	Üretim Alanı (Dekar)	22,49	1	360	2.271
	Ağaç Sayısı (Adet)	592,52	35	6.500	59.845
	Ağaç Yaşı (Yıl)	28,55	8	70	-
	Verim (kg/ağaç)	182,43	70	250	-
Limon	Üretim Alanı (Dekar)	9,79	1	30	333
	Ağaç Sayısı (Adet)	280,21	30	900	9.527
	Ağaç Yaşı (Yıl)	23,56	9	50	-
	Verim (kg/ağaç)	157,65	80	240	-
Mandarin	Üretim Alanı (Dekar)	7,92	2	15	95
	Ağaç Sayısı (Adet)	257,92	60	600	3.095
	Ağaç Yaşı (Yıl)	19,25	8	40	-
	Verim (kg/ağaç)	152,92	70	240	-

İşletmelerde portakalın satış dönemleri incelendiğinde en çok satışın %57,96'luk oranla Aralık-Şubat dönemin gerçekleştiği, portakal fiyatlarının ise Mart-Mayıs döneminde en yüksek olduğu görülmektedir (Çizelge 4.45). Bu durumun gerçekleşmesinde ürünün ilk çıktığı ve artık bitmek üzere olduğu dönemlerdeki arz-talep dengesinin devreye girmesi etkilidir.

Atlı (2016) çalışmasında turunçgil türlerinden portakal satış zamanını miktara göre oransal olarak incelediğinde; satışların %63,34'ünün Eylül-Kasım döneminde, %36,66'sının ise Aralık-Şubat döneminde olduğu tespit etmiştir.

Çizelge 4.45. İncelenen İşletmelerde Portakal Satış Dönemleri

Satış Dönemi	Fiyat (TL)	Miktar	
		Ton	%
Eylül-Kasım	2,55	2.533.000	20,41
Aralık Şubat	2,50	7.194.500	57,96
Mart-Mayıs	2,75	2.684.500	21,63
Toplam	-	12.412.000	100,00

Araştırmada yer alan işletmelerin limon üretimindeki satış dönemleri incelendiğinde; toplam üretimin %72,62'sinin Aralık-Şubat döneminde, %25,46'sının Eylül-Kasım döneminde gerçekleştiği görülmektedir. Üreticilerin limon satış fiyatları ise Mart-Mayıs döneminde en yüksek seviyeye ulaşmıştır (Çizelge 4.46).

Öztunç (1987) Adana ilinde yaptığı çalışmasında turuncgil fiyatlarının aylara göre büyük değişiklik göstermekte olduğunu, üretimin bol olduğu dönemlerde satış fiyatlarının düşük olduğunu, kıt olduğu dönemlerde ise yüksek olduğunu belirtmiştir.

Çizelge 4.46. İncelenen İşletmelerde Limon Satış Dönemleri

Satış Dönemi	Fiyat (TL)	Miktar	
		Ton	%
Eylül-Kasım	2,33	399.000	25,46
Aralık Şubat	2,21	1.138.000	72,62
Mart-Mayıs	3,00	30.000	1,91
Toplam	-	1.567.000	100,00

Araştırmada incelenen işletmelerde mandarin satış dönemlerine ait veriler Çizelge 4.47'de verilmiştir. Mandarin satışlarının %50,96'sının Aralık-Şubat döneminde, %49,04'ünün ise Eylül-Kasım döneminde gerçekleştiği belirlenmiştir.

Atlı (2016) Hatay ili Dörtöyl ilçesinde mandarin satışlarının %73,47'sinin Eylül-Kasım döneminde, %26,53'ünün ise Aralık-Şubat döneminde olduğunu belirlemiştir.

Çizelge 4.47. İncelenen İşletmelerde Mandarin Satış Dönemleri

Satış Dönemi	Fiyat (TL)	Miktar	
		Ton	%
Eylül-Kasım	3,04	280.000	49,04
Aralık Şubat	2,86	291.000	50,96
Toplam	-	571.000	100,00

İncelenen işletmelerde turunçgil ürünlerinin satış yerleri ve satış şekillerine ait bulgular Çizelge 4.48’de verilmiştir. Üreticilerin turunçgil satışlarının %94,55’inin tüccara, %2,73’ünün komisyoncuya ve %2,73’ünün fabrikaya yapıldığı görülmektedir. Satış şekillerine bakıldığında ise genel itibariyle %48,18’inin vadeli, %29,09’unun yarı peşin yarı vadeli ve %22,73’ünün peşin gerçekleştiği belirlenmiştir.

Karadeniz (2003) Antalya ilinde yaptığı çalışmada turunçgiller için pazarlama kanallarını portakal, limon ve mandarin için ayrı ayrı ele almış ve hepsinde üreticilerin çoğunlukla tüccara, sonra komisyoncuya ve ihracatçıya satış yaptıklarını, satışların ise %21,50 peşin, %78,50 vadeli gerçekleştiğini belirlemiştir. *Can ve Yercan (2006)* İzmir ili Seferihisar ilçesinde yaptıkları çalışmada işletmelerde turunçgil satışı sonrasında parasını hemen alabilen hiçbir üreticinin olmadığını, üreticilerin %81’lik kısmının da yarısını peşin yarısını ocak ayında alacak şekilde anlaştıkları belirlemiştir. *Güven (2010)* Adana ilinde yaptığı çalışmasında üreticilerin ürünlerini %51,32 ile ihracatçı kuruluşlara, %27,63 ile tüccara, %14,47 ile komisyoncuya, %5,26 ile doğrudan tüketiciye ve %1,32 ile işleme sanayine pazarladıklarını belirlemiştir.

Çizelge 4.48. İncelenen İşletmelerde Turunçgil Satış Yerleri

	Peşin		Vadeli		Yarı Peşin Yarı Vadeli		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Tüccar	23	92,00	49	92,45	32	100,00	104	94,55
Komisyoncu	1	4,00	2	3,77	-	-	3	2,73
Fabrika	1	4,00	2	3,77	-	-	3	2,73
Toplam	25	100,00	53	100,00	32	100,00	110	100,00

Turunçgil satışı yapan üreticilerin %89,09’u ürünlerini meyve döneminde dalında kabala sattıklarını belirtmiştir. Bir nevi sözleşmeli üretim sayılabilen bu satış şekli üreticileri güvende hissettirmektedir. Bu satışı da sırasıyla hasat sonrası kilo hesabı toptan satış (%8,18), çiçeklenme döneminde kabala satış (%1,82) ve hasat sonrası perakende satış (%0,91) izlemektedir (Çizelge 4.49).

Karadeniz (2003) Antalya’da işletmecilerin %48,60’ının ürünlerini götürü (kabala) satmayı tercih ettiğini, %19,63’ünün kilo usulü sattığını, %31,78’i ise hem götürü hem de kilo usulü sattıklarını tespit etmiştir. *Güven (2010)* ise Adana’da üreticilerin ürünlerinin satışında %58,02’inin kabala (götürü) usulü tercih ederken, %41,98’inin kilo ile satışı tercih ettiğini belirlemiştir.

Çizelge 4.49. İncelenen İşletmelerde Turunçgil Satış Zamanı

	Kişi	%
Meyve Döneminde (Dalında) Kabala	98	89,09
Hasat Sonrası (Kilo Hesabı) Toptan	9	8,18
Çiçeklenme Döneminde Kabala	2	1,82
Hasat Sonrası Perakende Satış	1	0,91
Toplam	110	100,00

Üreticilerin ürün satışlarında fiyat oluşumunu takip etme yöntemleri incelenmiş ve elde edilen bulgular Çizelge 4.50’de verilmiştir. İşletmelerde üreticilerin %46,36’sı ülkedeki turunçgil fiyatlarını takip ederek karar verdiğini, %30’u alıcı firmaların teklif ettikleri fiyatları mukayese ederek karar verdiğini, %17,27’si bölgedeki turunçgil komisyoncuları ile görüşerek karar verdiğini ve %6,36’sı ise hiçbirine bakmayıp teklif edilen fiyat uygunsa satış yaptığını ifade etmiştir.

Adana’da yapılan bir çalışmada üreticilerin %37,34’ünün ihracatçı kuruluşların teklif ettikleri fiyatları mukayese ederek karar verdiği, %29,33’ünün bölgedeki turunçgil komisyoncuları ile görüşerek karar verdiği, %29,33’ünün hiçbirine bakmayıp teklif edilen fiyat uygunsa satış yaptığı bulunmuştur (Güven, 2010).

Çizelge 4.50. İncelenen İşletmelerde Turunçgil Fiyat Oluşumuna Karar Verme

	Kişi	%
Ülkedeki turunçgil fiyatlarını takip ederek karar veriyorum.	51	46,36
Alıcı firmaların teklif ettikleri fiyatları mukayese ederek karar veriyorum.	33	30,00
Bölgemizdeki turunçgil komisyoncuları ile görüşerek karar veriyorum.	19	17,27
Hiçbirine bakmayıp teklif edilen fiyat uygunsa satıyorum.	7	6,36
Toplam	110	100,00

Araştırma kapsamında üreticilere depolama ve sözleşmeli üretim ile ilgili sorular da yöneltilmiştir. Üreticilerin depolama yapmadıkları görülmüştür. Üreticiler depolama yapmama nedenlerini ise; turunçgillerde hasat döneminin uzun olması nedeniyle depolamaya fazla ihtiyaç duyulmaması, yetiştirdikleri bazı çeşitlerin depolamaya uygun olmaması, bunun yanı sıra yakınlarında turunçgil depolama tesisi olması şeklinde ifade etmişlerdir. Buna karşın üreticilerin %25,45’i turunçgillerde depolamanın fiyat avantajı sağlayabileceğini düşünmektedir (Çizelge 4.51).

Çizelge 4.51. İncelenen İşletmelerde Üreticilerin Turunçgillerde Depolama Düşünceleri

	Evet		Hayır		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Turunçgillerde depolama yapıyor musunuz?	-	-	110	100,00	110	100,00
Depolamanın size göre fiyat avantajı var mı?	28	25,45	82	74,55	110	100,00

Üreticilerden son 5 yılda turunçgil üretiminden elde ettikleri gelirin ne yönde değiştiğini de değerlendirmeleri istenmiştir. Portakal üretimi yapan üreticilerin %41,58'i portakaldan elde ettikleri gelirin arttığını, %32,67'si ise gelirin azaldığını belirtmiştir. Limon üretimi yapan üreticilerin %35,29'u limon üretiminden elde ettikleri gelirin arttığını, %35,29'u gelirin değişmediğini ve %29,41'i gelirin azaldığını ifade etmiştir. Mandarin üretimi yapan üreticilerin ise %50'si gelirinin son 5 yılda değişmediğini belirtirken, %41,67'si gelirinin arttığını ifade etmiştir (Çizelge 4.52).

Çizelge 4.52. Son 5 Yılda Elde Edilen Gelir

	Portakal		Limon		Mandarin	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Arttı	42	41,58	12	35,29	5	41,67
Azaldı	33	32,67	10	29,41	1	8,33
Değişmedi	26	25,74	12	35,29	6	50,00
Toplam	101	100,00	34	100,00	12	100,00

4.4.2.1. Turunçgil Üretiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Turunçgil yetiştiricilerinin turunçgil tarımına yönelmesinde; bölgede rağbet görmesi, üretim tekniği hakkında bilgi sahibi olma, tarımının ve pazarlamasının kolay olması, toprağa değer kazandırması gibi nedenler öne çıkmıştır. Ancak üretimi olumsuz yönde etkileyen birçok sorun da bulunmaktadır. Araştırma kapsamında bu sorunlar incelenmiş ve Çizelge 4.53'de verilmiştir. İncelenen işletmelerde üreticiler turunçgil üretiminde karşılaşılan en önemli sorunları; girdi maliyetlerinin her yıl artması (1,11), üretici örgütlenmesi, kooperatifleşmenin yetersiz olması (1,29) ve etkin, iyi işleyen bir pazarlama organizasyonun olmaması (1,35) şeklinde ifade etmişlerdir. Gübre, ilaç, sulama, mazot gibi temel girdilere yeterli desteklemelerin yapılmaması (1,56) ve tüketici fiyatlarının üretici eline geçen fiyatlardan 5-6 kat kadar daha yüksek olmasının talebi olumsuz etkilemesi (1,59) de önemli görülen sorunlar arasındadır. Tarım alanlarının yasal güvence altına alınmamış olmasının sanayileşmenin etkisiyle fabrika arazisine dönüşme riskini ortaya çıkarması (3,34), sanayileşme nedeniyle çevre kirliliğinin tarım alanlarını

tehdit etmesi (3,11), ürünün ambalajlanmasında/paketlenmesinde standartlara ulaşamaması (2,98) ve üretimi desteklemeye yönelik etkin ve üreticiler tarafından ulaşılabilir bir kredi/finansman sisteminin olmaması (2,92) ise üreticilerin nötr olarak değerlendirdikleri sorunlardır.

Hatay ilinde yapılan bir çalışmada turunçgil pazarlamasında ortaya çıkan en önemli sorunlar; pazarlamada dışsatımı özendirecek ihracat teşvik primleri ile desteklerin yetersiz olması, tarım alanlarının yasal güvence altına alınmamış olmasının, sanayileşmenin etkisiyle fabrika arazisine dönüşme riskini ortaya çıkarması, girdi maliyetlerinin her geçen yıl artması, gübre ilaç, sulama, mazot gibi temel girdilere yeterli desteklemelerin yapılmaması, turunçgil tüketim alışkanlığının istenilen düzeyde olmamasının yurt içi talebin yetersiz olmasına neden olması, etkin, iyi işleyen bir pazarlama organizasyonu olmaması, ürünün ambalajlanmasında/paketlenmesinde standartlara ulaşamamış olması ve sanayileşme nedeniyle çevre kirliliğinin tarım alanlarını tehdit etmesi olarak sıralanmıştır (*Atl, 2016*).

Çizelge 4.53. İncelenen İşletmelerde Üretiminde Karşılaşılan Sorunlar ($N=110$)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Katılım Durumu (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Girdi maliyetleri her geçen yıl artmaktadır.	1,11	0,31	1,00	89,09	10,91	-	-	-	100,00
Üretici örgütlenmesi, kooperatifleşme yetersizdir.	1,29	0,67	1,00	79,09	15,45	3,64	0,91	0,91	100,00
Etkin, iyi işleyen bir pazarlama organizasyonu yoktur.	1,35	0,74	1,00	74,55	19,09	4,55	-	1,82	100,00
Gübre, ilaç, sulama, mazot gibi temel girdilere yeterli desteklemeler yapılmamaktadır.	1,56	0,72	1,00	55,45	34,55	8,18	1,82	-	100,00
Tüketici fiyatlarının üretici eline geçen fiyatlardan 5-6 kat kadar daha yüksek olması talebi olumsuz etkilemektedir.	1,59	0,79	1,00	53,64	38,18	5,45	0,91	1,82	100,00
Turunçgil yetiştiriciliği ve pazarlaması konusunda ülkemizde uzun yıllar istikrarlı bir şekilde izlenen bir ürün politikası bulunmamaktadır.	1,63	0,74	1,00	51,82	34,55	12,73	0,91	-	100,00
Üretim ve pazarlama amaçlı üretici örgütleri yetersiz ve az sayıda olup, var olanlar da yasalardaki eksikliklerden dolayı işlevlerini yerine getirememektedir.	1,68	0,80	2,00	48,18	39,09	10,00	1,82	0,91	100,00
Gelir dağılımı dengesizliği üreticiyi olumsuz etkilemektedir.	1,76	0,77	2,00	40,00	47,27	9,09	3,64	-	100,00
Turunçgil fiyatlarındaki reel gerilemenin önemli nedenlerinden biri yurtiçi talebin yetersiz olmasıdır.	1,89	0,92	2,00	35,45	49,09	10,00	1,82	3,64	100,00
Verim kaybına ve pazarlama şansının düşmesine neden olan, hastalık ve zararlılarla mücadelede araştırma ve yayım gibi kamu hizmetleri yetersiz kalmaktadır.	1,89	0,83	2,00	31,82	53,64	10,00	2,73	1,82	100,00
Turunçgillerde dışsatımı özendirecek ihracat teşvik primleri ile destekler yetersizdir, ayrıca üreticileri kapsamamaktadır.	2,06	1,15	2,00	41,82	29,09	11,82	15,45	1,82	100,00
Turunçgil tüketim alışkanlığının istenilen düzeyde olmaması yurt içi talebin yetersiz olmasına neden olmaktadır.	2,06	0,86	2,00	23,64	54,55	15,45	4,55	1,82	100,00
Alicılara güven duyulmamaktadır.	2,09	1,19	2,00	40,91	31,82	7,27	17,27	2,73	100,00
Ürün ödemeleri zamanında yapılmamaktadır.	2,11	1,14	2,00	36,36	35,45	13,64	10,00	4,55	100,00
Pazar değeri yüksek, yeni çeşitlerin geliştirilmesine yönelik araştırma-geliştirme ve yayım çalışmaları yetersizdir.	2,15	0,87	2,00	18,18	59,09	13,64	7,27	1,82	100,00
Kimyasal kalıntı, kalite standardı, insan sağlığına uygunluk gibi tarife dışı engeller pazarlamayı olumsuz etkilemektedir.	2,23	1,02	2,00	23,64	45,45	19,09	8,18	3,64	100,00

Ölçek*: 1: Kesinlikle Katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3: Nötr, 4: Katılmıyorum, 5: Hiç Katılmıyorum

Çizelge 4.53. İncelenen İşletmelerde Üretiminde Karşılaşılan Sorunlar ($N=110$) (Devamı)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Katılım Durumu (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
İşletme büyüklükleri verimli bir üretim için yeterli değildir.	2,23	1,01	2,00	24,55	43,64	18,18	11,82	1,82	100,00
Organik tarım uygulamaları yaygın değildir.	2,24	1,27	2,00	34,55	35,45	10,00	11,82	8,18	100,00
Binlerce üreticinin ürettiği aynı tür meyvenin bir anda pazara sunulması ve talebe göre arz fazlalığı fiyatın düşük düzeyde oluşmasına sebep olmaktadır.	2,26	1,04	2,00	21,82	48,18	15,45	10,91	3,64	100,00
Toptancı Halleri Yasası; kooperatif gibi önemli bir aracın pazarlamada pratik olarak kullanılamamasına neden olmaktadır.	2,34	1,14	2,00	24,55	42,73	10,91	18,18	3,64	100,00
Sözleşmeli tarım uygulanmamaktadır.	2,42	1,32	2,00	28,18	37,27	9,09	15,45	10,00	100,00
Üreticiler genellikle iş güçlerini üretime yönlendirdikleri için pazarlama fonksiyonuna yeterli zaman ayıramamaktadırlar.	2,46	1,13	2,00	18,18	46,36	10,00	21,82	3,64	100,00
Gerek fiyat gerekse üretim risklerine karşı üreticiyi koruyacak yararlanılabilir, ucuz ve yaygın bir sigorta sistemi yoktur.	2,60	1,20	2,00	17,27	40,00	15,45	20,00	7,27	100,00
Turunçgil üretimi ile işleme sanayi arasındaki iş birliği zayıftır.	2,62	1,37	2,00	29,09	24,55	10,00	28,18	8,18	100,00
Turunçgilde konserve, meyve suyu ve konsantresi gibi işleme oranı oldukça düşüktür.	2,62	1,40	2,00	29,09	24,55	13,64	20,91	11,82	100,00
Alıcı sayısı azdır.	2,70	1,58	2,00	35,45	18,18	5,45	22,73	18,18	100,00
Pazar değeri yüksek, tüketici isteklerine yönelik sağlıklı ve ucuz fidan yeterli ölçüde bulunmamaktadır.	2,90	1,20	3,00	12,73	28,18	26,36	21,82	10,91	100,00
Üretimi desteklemeye yönelik etkin ve üreticiler tarafından ulaşılabilir bir kredi ve finansman sistemi yoktur.	2,92	1,20	3,00	12,73	28,18	23,64	25,45	10,00	100,00
Ürünün ambalajlanmasında/paketlenmesinde standartlara ulaşamamaktadır.	2,98	1,20	3,00	11,82	26,36	24,55	26,36	10,91	100,00
Sanayileşme nedeniyle çevre kirliliği tarım alanlarını tehdit etmektedir.	3,11	1,27	3,00	14,55	20,00	16,36	38,18	10,91	100,00
Tarım alanlarının yasal güvence altına alınmamış olması, sanayileşmenin etkisiyle fabrika arazisine dönüşme riskini ortaya çıkarmaktadır.	3,34	1,40	4,00	12,73	20,91	13,64	25,45	27,27	100,00

Ölçek*: 1: Kesinlikle Katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3: Nötr, 4: Katılmıyorum, 5: Hiç Katılmıyorum

Araştırma kapsamında üreticilere turunçgil üretiminde karşılaştıkları sorunları çözmek için neler yapılabileceği hakkında düşünceleri sorulmuş, elde edilen veriler Çizelge 4.54’de verilmiştir. Üreticiler temel girdilerin desteklenmesi (1,33), verimlilik ve kalite artırıcı araştırmaların teşvik edilmesi (1,47), devletin üretim ve pazarlamada daha fazla yardımcı olması (1,48) çözümlerine kesinlikle katıldıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte üreticiler; üretici ile alıcı arasında satış ve ödemede aracı bir kurum olması (1,58), tüketici fiyatlarının üretici eline geçen fiyatlardan 5-6 kat kadar daha yüksek olmasının önüne geçilmesi (1,60), üreticilerin kurduğu kooperatiflerin pazarlamada etkin olmasının sağlanması (1,61) önerilerine katıldıklarını belirtmişlerdir. İncelenen işletmelerde üreticiler paketleme evleri sayısının arttırılmasının sağlanması (3,22), tanıtım ve reklam çalışmalarının kamu kaynakları ile desteklenmesi (3,13), bölgede işleme sanayii tesislerinin kurulması (2,95) ve turunçgil bahçelerinin miras vb. yollarla bölünmesinin önüne geçilmesi önerilerinde ise nötr olarak görüş bildirmişlerdir.

Atlı (2016) yaptığı çalışmada turunçgil pazarlamasında ortaya çıkan sorunlara ilişkin üreticilerin görüş ve önerileri incelemiş ve öne çıkan başlıca önerileri önem sırasıyla; paketleme evleri sayısının arttırılması, tüketici fiyatlarının üretici eline geçen fiyatlardan 5-6 kat kadar daha yüksek olmasının önüne geçilmesi, üretici ile alıcı arasında satış ve ödemede aracı bir kurum olması, ihracatçıya verilen teşviklerin yetiştiricilere de verilmesi, üreticilerin yetiştirme ve pazarlama konusunda daha çok eğitilmesi, turunçgil üretimi ile işleme sanayi arasındaki koordinasyonun arttırılması, temel girdilerin desteklenmesi olarak belirlemiştir. Adana’da yapılan bir başka çalışmada; en önemli çözüm önerileri; devletin üretim ve pazarlamada daha fazla yardımcı olması, ihracatçıya verilen teşviklerin üreticilere de verilmesi, devletin turunçgil yetiştiricilerine ucuz kredi vermesi, turunçgil yetiştiricilerine vergi kolaylığı sağlanması, Avrupa Birliği’ne yapılan ihracatlarda ülkemiz lehine vergi indirimi sağlanması, üreticilerin yetiştirme ve pazarlama konusunda daha çok eğitilmesi olarak sıralanmıştır (*Güven, 2010*).

Çizelge 4.54. İncelenen İşletmelerde Turunçgil Üretiminde Karşılaşılan Sorunlar İçin Çözüm Önerileri (N=110)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Katılım Durumu (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Temel girdiler desteklenmelidir.	1,33	0,65	1,00	74,55	20,91	1,82	2,73	-	100,00
Verimlilik ve kalite artırıcı araştırmalar teşvik edilmelidir.	1,47	0,55	1,00	55,45	41,82	2,73	-	-	100,00
Devlet üretim ve pazarlamada daha fazla yardımcı olmalıdır.	1,48	0,67	1,00	59,09	36,36	1,82	2,73	-	100,00
Üretici ile alıcı arasında satış ve ödemede aracı bir kurum olmalıdır.	1,58	0,90	1,00	59,09	31,82	3,64	2,73	2,73	100,00
Tüketici fiyatlarının üretici eline geçen fiyatlardan 5-6 kat kadar daha yüksek olmasının önüne geçilmelidir.	1,60	0,59	2,00	44,55	51,82	2,73	0,91	-	100,00
Üreticilerin kurduğu kooperatiflerin pazarlamada etkin olması sağlanmalıdır.	1,61	0,74	1,50	50,00	42,73	4,55	1,82	0,91	100,00
İyi tarım uygulamaları geliştirilmeli, üreticilerin bunları benimsemesi özendirilmeli ve desteklenmelidir.	1,64	0,67	2,00	46,36	44,55	8,18	0,91	-	100,00
Ürün standartlarının geliştirilmesi için üretici eğitilmelidir.	1,69	0,93	1,00	50,91	37,27	7,27	0,91	3,64	100,00
İhracatımızda çok önemli bir sorun olan Akdeniz Meyve Sineği'nin kontrolü için acil önlemler alınmalıdır.	1,77	0,92	2,00	44,55	41,82	8,18	2,73	2,73	100,00
Turunçgil satışının artırılması için üretimin kalitesi artırılmalıdır.	1,78	0,75	2,00	37,27	50,91	8,18	3,64	-	100,00
Kooperatiflerin pazarlama olanağının önündeki engeller kaldırılmalıdır.	1,80	0,94	2,00	44,55	39,09	10,91	2,73	2,73	100,00
Üretim, pazar isteklerine ve tüketici talebine yönelik planlanmalıdır.	1,80	0,80	2,00	38,18	49,09	7,27	5,45	-	100,00
Gerek üretim gerekse de pazarlama için etkin kolay ve ucuz bir finansman organizasyonu sağlanmalıdır.	1,90	0,86	2,00	37,27	40,00	18,18	4,55	-	100,00
Üretici yetiştirme ve pazarlama konusunda daha çok eğitilmelidir.	1,97	1,15	2,00	39,09	44,55	4,55	3,64	8,18	100,00
Sözleşmeli tarım hakkında üretici bilgilendirilmeli ve alıcı kuruluşlar teşvik edilmelidir.	2,05	1,07	2,00	29,09	53,64	7,27	2,73	7,27	100,00

Ölçek*: 1: Kesinlikle Katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3: Nötr, 4: Katılmıyorum, 5: Hiç Katılmıyorum

Çizelge 4.54. İncelenen İşletmelerde Turunçgil Üretiminde Karşılaşılan Sorunlar İçin Çözüm Önerileri (N=110) (Devamı)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Katılım Durumu (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Marka oluşturulmasında üreticiler teşvik edilmelidir.	2,07	1,11	2,00	36,36	36,36	15,45	7,27	4,55	100,00
Devlet turunçgil yetiştiricilerine ucuz kredi vermelidir.	2,09	1,19	2,00	39,09	32,73	14,55	7,27	6,36	100,00
Hal sistemi üretici lehine yeniden düzenlenmelidir.	2,09	1,18	2,00	40,91	27,27	19,09	7,27	5,45	100,00
Virüsten ari, sertifikalı fidan üretimi ve bu fidanlarla kurulan bahçelerin artırılmasına özel bir önem verilmelidir.	2,14	1,05	2,00	30,00	42,73	13,64	10,91	2,73	100,00
Turunçgil üretimi ile işleme sanayi arasındaki entegrasyon artırılmalıdır.	2,18	1,27	2,00	42,73	21,82	14,55	16,36	4,55	100,00
İhracatçıya verilen teşvikler yetiştiricilere de verilmelidir.	2,23	1,29	2,00	40,91	22,73	14,55	16,36	5,45	100,00
Üretimde sofralık ve sanayilik üretim dengesi kurulmalıdır.	2,27	1,17	2,00	30,91	31,82	22,73	8,18	6,36	100,00
Yerel yönetimler örnek paketleme tesisleri ve işleme sanayii tesisleri kurarak üreticiye destek olmalıdır.	2,37	1,19	2,00	26,36	36,36	16,36	15,45	5,45	100,00
Çevre kirliliğinin tarım alanlarına etkisi en aza indirilmelidir.	2,52	1,23	2,00	23,64	33,64	16,36	20,00	6,36	100,00
Tarım arazileri üzerinde yapılaşmaya yasal olarak engel olunmalıdır.	2,72	1,43	2,00	25,45	26,36	15,45	16,36	16,36	100,00
Turunçgil bahçelerinin miras vb. yollarla bölünmesinin önüne geçilmelidir.	2,86	1,40	3,00	21,82	23,64	17,27	20,91	16,36	100,00
Bölgede işleme sanayii tesisleri kurulmalıdır.	2,95	1,46	3,00	20,91	23,64	15,45	19,09	20,91	100,00
Tanıtım ve reklam çalışmaları kamu kaynakları ile desteklenmelidir.	3,13	1,41	3,00	17,27	19,09	19,09	22,73	21,82	100,00
Paketleme evleri sayısının artırılması sağlanmalıdır.	3,22	1,34	4,00	17,27	12,73	16,36	38,18	15,45	100,00

Ölçek*: 1: Kesinlikle Katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3: Nötr, 4: Katılmıyorum, 5: Hiç Katılmıyorum

4.4.2.2. Turunçgil Üretiminde Bilgi Kaynakları

İncelenen işletmelerde üreticilerin turunçgil üretimi ile ilgili ihtiyaç duydukları bilgiyi nereden ve hangi kaynaklardan karşıladıkları incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Çizelge 4.55’de verilmiştir. Araştırma kapsamında anket uygulanan işletmelerde turunçgil üretiminde bir sorunla karşılaşan üreticilerin %51,82’si ziraatçı/veterinere, %34,55’i bayilere, %30,91’i diğer üreticileri/komşulara danıştığını ifade etmiştir.

Çizelge 4.55. İncelenen İşletmelerde Bilgi Kaynakları (N=110)

	Kişi	%
Ziraatçı / Veteriner	57	51,82
Bayi	38	34,55
Diğer Üreticiler / Komşu	34	30,91
Tarım İl / İlçe Müdürlüğü	26	23,64
Kendim	13	11,82
Tarım Danışmanı	3	2,73

* Birden fazla cevap alınmıştır.

Araştırma alanındaki işletmelerde üreticilerin ziraat mühendisleri ile görüşme sıklıkları incelendiğinde %28,18’inin ayda 1 kez görüştüğü, %17,27’sinin işletmesinde devamlı ziraat mühendisi olduğu, %15,45’inin üç ayda 1 kez görüştüğü, sadece %4,55’inin ise ziraat mühendisi ile görüşmediği belirlenmiştir (Çizelge 4.56).

Çizelge 4.56. İncelenen İşletmelerde Ziraat Mühendisi İle Görüşme Sıklığı

	Kişi	%
Ayda 1 kez	31	28,18
İşletmede devamlı ziraat mühendisi var.	19	17,27
Üç ayda 1 kez	17	15,45
Haftada 1 kez	14	12,73
15 günde 1 kez	14	12,73
Yılda 2 kez	10	9,09
Görüşmüyorum.	5	4,55
Toplam	110	100,00

Tarımsal üretimde devamlı gelişmeler yaşanmaktadır. Araştırma kapsamında üreticilere köylerine yenilikleri kimin getirdiği de sorulmuş ve elde edilen veriler Çizelge 4.57’de sunulmuştur. Buna göre üreticilerin %37,27’si ilaç/gübre/tohum bayilerinin, %33,64’ü ziraatçı/yayım elemanlarının, %13,64’ü kendisinin, %10,91’i il müdürlüğü personelinin getirdiğini ifade etmiştir.

Çizelge 4.57. İncelenen İşletmelerde Köye Yenilikleri Getiren Kişiler

	Kişi	%
İlaç / Gübre / Tohum Bayi	41	37,27
Ziraatçı / Yayım Elemanı	37	33,64
Kendim	15	13,64
İl Müdürlüğü Personeli	12	10,91
Muhtar	4	3,64
Diğer Üreticiler / Komşu	1	0,91
Toplam	110	100,00

Araştırmada yer alan işletmelerde üreticilerin turunçgil üretimi konusunda kullandıkları iletişim araçları Çizelge 4.58’de verilmiştir. Buna göre üreticilerin %57,27’si internetten, %8,18’i televizyondan, %7,27’si broşürlerden ve %0,91’i dergilerden faydalandığını belirtmiştir. Buna karşın %26,36’sı ise turunçgil üretimi konusunda hiçbir iletişim aracından faydalanmadığını ifade etmiştir.

Çizelge 4.58. İncelenen İşletmelerde İletişim Araçları

	Kişi	%
İnternet	63	57,27
Televizyon	9	8,18
Broşürler	8	7,27
Dergi	1	0,91
Hiçbiri	29	26,36
Toplam	110	100,00

4.4.3. Kredi Kullanımı

Araştırma kapsamında incelenen işletmelerde üreticilerin %49,09’u tarımsal amaçlı kredi kullandığını, %50,91’i ise kredi kullanmadığını belirtmiştir (Çizelge 4.59).

Güven (2010) Adana’da turunçgil üzerine yaptığı çalışmasında üreticilerin %43,06’ünün tarımsal kredi kullandığını, *Kaşık (2015)* Kahramanmaraş’ta yaptığı çalışmada üreticilerin %45,7’si kredi kullandığını, *Beserek (2019)* Muğla’da sera üreticileri ile yaptığı çalışmasında üreticilerin %90,32’sinin tarımsal kredi kullandığını, %9,68’inin ise hiç tarımsal kredi kullanmadığını, *Çelik (2019)* Edirne, Kırklareli ve Tekirdağ’da yaptığı çalışmada üreticilerin %97’sinin tarımsal kredi kullandığını, *Güney (2021)* Ankara’da yaptığı çalışmasında işletmelerin %17,39’unun son beş yılda hiç kredi almazken, %68,12’sinin bazı yıllar ve % 14,49’unun ise her yıl aldığını tespit etmiştir.

Çizelge 4.59. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Amaçlı Kredi Kullanımı

	Kişi	%
Kullandım	54	49,09
Kullanmadım	56	50,91
Toplam	110	100,00

Tarımsal amaçlı kredi kullanan üreticilerin kullandıkları kredi türü Çizelge 4.60'da verilmiştir. Buna göre; üreticilerin %61,11'i işletme kredisi, %20,37'si yatırım kredisi, %18,52'si ise hem işletme kredisi hem de yatırım kredisi kullanmaktadır.

Bursa'da meyvecilik işletmelerindeki üreticilerle yapılan bir çalışmada üreticilerin %61,4'ünün işletme kredisi, %38,6'sının yatırım kredisi kullandığı (Erdal, 2012), İzmir'de gerçekleştirilen bir çalışmada tarım kredisi kullanan üreticilerin %38,7'sinin hem işletme hem de yatırım kredisi kullandığı, %46,8'inin sadece işletme ve %14,5'inin sadece yatırım kredisi kullandığı (Özden ve ark., 2012) belirlenmiştir.

Çizelge 4.60. İncelenen İşletmelerde Kullanılan Tarımsal Amaçlı Kredi Türü

	Kişi	%
İşletme Kredisi	33	61,11
Yatırım Kredisi	11	20,37
Her İkisi	10	18,52
Toplam	54	100,00

Tarımsal amaçlı kredi kullanmayan 56 üreticinin kredi kullanmamalarındaki en önemli neden yeterli sermayeye sahip olmalarıdır (1,54). Bunun yanı sıra faiz oranlarının çok yüksek olması (2,25), yapılan işten yeterli gelir veya kazanç elde edememe riski (2,91) ve geri ödeme koşullarının uygun olmaması (2,96) da üreticilerin kredi kullanmamalarında önemli gördükleri nedenlerdir. Üreticiler kredi kaynaklarına uzak konumda olma (4,27) ve yeterli teminat olmaması (3,82) nedenlerine ise katılmadıklarını ifade etmişlerdir (Çizelge 4.61).

Özden ve ark. (2012) tarımsal kredi kullanmayan üreticilerin kredi kullanmama nedenlerini sırasıyla; üreticilerin borçlanmaktan hoşlanmamaları, faizlerin yüksekliği ve üreticilerin yeterli öz kaynağa sahip olmaları olarak bulmuştur. Cengiz (2020) kredi kullanmayan üreticilerin kredi kullanmama nedenlerini; inançlarına ters düşmesi, kredi alamama, borçlananların akıbetinin üreticiyi korkutması, borçtan korkma şeklinde belirlemiştir. Güney (2021) işletmecilerin kredi almamalarındaki en önemli nedenleri; yeterli sermayeye sahip olma, yapılan işlerden yeterli gelir veya kazanç elde edememe riski, bürokratik işlemlerin çokluğu ve karışıklığı olarak belirlemiştir.

Çizelge 4.61. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Amaçlı Kredi Kullanmama Nedenleri
(N=56)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Katılım Durumu (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Yeterli sermayeye sahip olmak	1,54	0,89	1,00	64,29	25,00	5,36	3,57	1,79	100,00
Faiz oranlarının çok yüksek olması	2,25	1,34	2,00	39,29	25,00	17,86	7,14	10,71	100,00
Yapılan işten yeterli gelir veya kazanç elde edememe riski	2,91	1,52	3,00	25,00	21,43	12,50	19,64	21,43	100,00
Geri ödeme koşullarının uygun olmaması	2,96	1,44	3,00	21,43	19,64	19,64	19,64	19,64	100,00
Bürokratik işlemlerin çok ve karışık olması	3,00	1,55	3,00	25,00	19,64	8,93	23,21	23,21	100,00
Krediyi geri ödeyememe korkusu	3,11	1,59	3,50	26,79	12,50	10,71	23,21	26,79	100,00
Kredi kullanım şartları çok katı	3,20	1,59	3,00	19,64	23,21	8,93	14,29	33,93	100,00
Kredi kuruluşlarına olan güvensizlik	3,48	1,44	4,00	17,86	7,14	12,50	33,93	28,57	100,00
Yeterli teminatım yok	3,82	1,54	5,00	16,07	5,36	14,29	8,93	55,36	100,00
Kredi kaynaklarına uzak konumda olmak	4,27	1,10	5,00	5,36	1,79	12,50	21,43	58,93	100,00

Ölçek*: 1: Kesinlikle Katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3: Nötr, 4: Katılmıyorum, 5: Hiç Katılmıyorum

Araştırma kapsamında tarımsal amaçlı kredi kullanmayan üreticilerin üretim dönemindeki işlerini nasıl finanse ettikleri incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Çizelge 4.62’de verilmiştir. Üreticilerin %69,64’ü elindeki imkanlara göre üretim yapacağını, %17,86’sı gübre, ilaç vb. girdi kullanımını azaltacağını, %12,50’si ise daha çok tasarruf yapacağını belirtmiştir.

Güney (2021) yaptığı çalışmada; tarımsal amaçlı kredi kullanmayan üreticilerin üretim dönemindeki işlerini finanse etmek için %26,08’sinin elindeki imkanlara göre üretim yapacağını, %49,28’sinin şahıslardan borç alacağını, %24,64’ünün daha çok tasarruf yapacağını tespit etmiştir.

Çizelge 4.62. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Amaçlı Kredi Kullanılmayan Durumlarda Tarımsal İşleri Finanse Etme

	Kişi	%
Daha çok tasarruf yaparım	7	12,50
Elimdeki imkânlarla göre üretim yaparım	39	69,64
Gübre, ilaç vb. girdi kullanımını azaltırım	10	17,86
Toplam	56	100,00

İncelenen işletmelerde tarımsal amaçlı kredi kullanan 54 üreticinin tamamı krediyi amacına uygun kullandıklarını ifade etmişlerdir. Ancak üreticilerin %37,04'ü verilen kredi miktarının yeterli olmadığını belirtmiştir (Çizelge 4.63).

Daha önce yapılan bir çalışmada kredi kullanan üreticilerin %38,1'i (Cengiz, 2020), bir başka çalışmada ise %20,51'i (Güney, 2021) ihtiyaç duydukları krediyi yeterince temin edemediklerini ifade etmiştir.

Çizelge 4.63. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Amaçlı Kredinin Yeterliliği

	Kişi	%
Yeterli	34	62,96
Yeterli Değil	20	37,04
Toplam	54	100,00

Tarımsal amaçlı kredi kullanılan işletmelerde kredinin daha çok dikim-bakım (%74,07) ve hasat (%5,56) dönemlerinde kullanıldığı görülmüştür. Tarımsal amaçlı kredi kullanan üreticilerin %20,37'si ise bina yatırımı, sera kurulumu gibi amaçlarla herhangi bir üretim dönemine bağlı kalmadan kredi kullandıklarını ifade etmişlerdir (Çizelge 4.64).

Erdal (2012) çalışmasında işletmelerin %77 gibi önemli bir kısmının en çok dikim-bakım döneminde kredi kullandığını, hasat döneminde kredi kullanan işletme oranının %16, depolama döneminde kredi kullanan oranının %7 olduğunu bulmuştur.

Çizelge 4.64. İncelenen İşletmelerde Kredinin Kullanılma Zamanı

	Kişi	%
Dikim-Bakım Dönemi	40	74,07
Hasat Dönemi	3	5,56
Diğer	11	20,37
Toplam	54	100,00

İncelenen işletmelerde tarımsal amaçlı kredi kullanan üreticilerin %90,74'ü Ziraat Bankası'nı, %38,89'u şahısları (akraba, tüccar), %14,81'i Tarım Kredi Kooperatifi'ni ve %9,26'sı diğer (özel) bankaları tercih etmektedir (Çizelge 4.65). Diğer (özel) bankalar ise İş Bankası, Denizbank, Garanti Bankası ve Türkiye Ekonomi Bankası'dır.

Demirtaş (2005) işletmelerin limon üretimi amacıyla kullandıkları kredilerin kaynaklarına göre dağılımını incelemiş ve şahıslardan alınan kredilerin oranını %54,31 kooperatif kredilerinin oranını %25,13 ve banka kredilerinin oranını %20,55 olarak bulmuştur. Adıgüzel (2006) kredi kullanan işletmelerin %38,03'ünün sadece kurumlaşmamış kredi kaynaklarını, %35,21'inin sadece kurumlaşmış kredi kaynaklarını

ve %26,76'sının her iki kredi grubunu da kullandığını belirlemiştir. Ünlüer (2014) işletmelerin yılbaşı finansman kaynaklarını %63,24 ile Ziraat Bankası, %16,9 ile özel bankalar, %11,5 ile kooperatif ve %8,36 ile şahıslar olarak bulmuştur. Demirtaş (2015) kredi kullanan işletmelerin %42,86'sının T.C. Ziraat Bankası'na, %21,98'inin diğer bankalara, %15,38'inin tarım kredi kooperatiflerine, %15,39'unun şahıslara, %4,39'unun diğer kooperatiflere borçlandıklarını belirlemiştir. Güney (2021) işletmelerin %91,22'nin Ziraat Bankası'ndan, %1,76'sının Halkbank'tan, %1,76'sının Tarım Kredi Kooperatifi'nden, %1,76'sının Denizbank'tan, %3,50'sinin İş Bankası'ndan kredi kullanmayı tercih ettiklerini belirlemiştir.

Çizelge 4.65. İncelenen İşletmelerde Kredi Kaynağı (N=54)

	Kişi	%
Ziraat Bankası	49	90,74
Şahıslar (Akraba, Tüccar)	21	38,89
Tarım Kredi Kooperatifi	8	14,81
Diğer (Özel) Bankalar	5	9,26
Denizbank	3	42,86
Garanti Bankası	2	28,57
İş Bankası	1	14,29
Türkiye Ekonomi Bankası	1	14,29

* Birden fazla cevap alınmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen işletmelerde üreticiler daha çok işletme sermayesi eksikliğini tamamlama (%83,33) ve tarımsal girdi temini (ilaç, gübre, yem vb.) (%79,63) amacıyla kredi kullandıklarını belirtmiştir. Bu amaçları sırasıyla makine yatırımı (%29,63), arazi alımı (%20,37), sera kurulumu (%18,52), sulama yatırımı (%12,96) gibi amaçlar izlemektedir (Çizelge 4.66).

Özcan (2009) yaptığı çalışmada kredi kullanan üreticilerin %43,2'sinin mevcut borçlarını ödemek, %39,2'sinin tarımsal işletme giderini karşılamak, %6,8'inin sera yapımı, %5,4'ünün ev yapımı amacıyla kredi kullandıklarını belirlemiştir. Erdaş (2012) yaptığı çalışmada tarımsal kredi kaynaklarından kredi kullanan üreticilerin kredi kullanma gerekçelerini; tarımsal girdi temini (%36,1), tarımsal yatırımlar (%29,9), işletme sermayesini tamamlama (%13,5) ve tüketime dönük ihtiyaçlar (%4,9) şeklinde belirlemiştir. Ünlüer (2014) çalışmasında işletmelerin %39,32'sinin işletme sermayesi eksikliğini tamamlama, %35,04'ünün daha çok tarımsal yatırım, %19,66'sının daha çok girdi temini ve %5,13'ünün ise tüketime dönük bazı ihtiyaçlarını karşılama amacıyla krediye gerek duyduklarını ifade etmiştir. Güney (2021) işletmelerin; %26,67'sinin yatırım yapmak, %65'inin işletme sermayesi eksikliğini tamamlamak, %8,33'ünün tüketime dönük ihtiyaçlarını karşılamak için krediye ihtiyaç duyduklarını saptamıştır.

Çizelge 4.66. İncelenen İşletmelerde Kredi Kullanım Amaçları (N=54)

	Kişi	%
İşletme sermayesi eksikliğini tamamlamak	45	83,33
Tarımsal girdi temini (İlaç, gübre, yem vb.)	43	79,63
Makine yatırımı	16	29,63
Arazi alımı	11	20,37
Sera kurulumu	10	18,52
Sulama yatırımı	7	12,96
Hayvan alımı	2	3,70
Bina yatırımı	1	1,85

* Birden fazla cevap alınmıştır.

Tarımsal amaçlı kredi kullanan üreticiler kredi kullanırken; faiz oranının uygun olmasını (1,13) ve geri ödeme süresi ve şeklinin uygun olmasını (1,13), kredinin maliyetini (1,50) çok önemli bulduklarını belirtmişlerdir. Akraba, komşu, arkadaş vb. tavsiyesini (4,17) önemli bulmadıklarını ifade etmişlerdir (Çizelge 4.67).

Güney (2021) üreticilerin kredi kullanımında dikkat ettikleri en önemli hususları sırasıyla; kredinin ihtiyaç duyulan zamanda verilmesi (4,73), sermaye eksikliği nedeniyle yapılacak işlerin bulunması (4,48), işletme gelirinin ve kârının artacak olması (4,11), işletmenin dış finansmana ihtiyacının olduğunun hissedilmesi (4,08)) ve faiz oranının düşük olması (3,90) şeklinde belirlemiştir.

Çizelge 4.67. İncelenen İşletmelerde Kredi Kullanırken Dikkat Edilen Faktörler (N=54)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Faiz oranının uygun olması	1,13	0,34	1,00	87,04	12,96	-	-	-	100,00
Geri ödeme süresi ve şeklinin uygun olması (Vade yapısı)	1,13	0,34	1,00	87,04	12,96	-	-	-	100,00
Kredinin maliyeti	1,50	0,84	1,00	66,67	22,22	5,56	5,56	-	100,00
Alınan kredinin işletmede ihtiyaç olduğunun hissedilmesi	1,96	1,01	2,00	40,74	33,33	14,81	11,11	-	100,00
İhtiyaç duyulan zamanda kredi alınabilmesi	2,02	1,16	2,00	40,74	35,19	11,11	7,41	5,56	100,00
Alınan kredi ile işletme gelirinin veya kârının artacak olması	2,19	1,03	2,00	25,93	46,30	12,96	12,96	1,85	100,00
Zor durumda kalınırsa bankanın takınacağı tutum	2,26	1,08	2,00	25,93	40,74	18,52	11,11	3,70	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Çizelge 4.67. İncelenen İşletmelerde Kredi Kullanırken Dikkat Edilen Faktörler (N=54)
(Devamı)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Kredi kullanım riskinin düşük olması	2,46	1,41	2,00	29,63	35,19	9,26	11,11	14,81	100,00
Sektördeki uzmanlığı	2,59	1,22	2,00	22,22	29,63	20,37	22,22	5,56	100,00
İlgili dönemde yapılması gereken fakat sermaye olmaması nedeni ile yapılamayan işler olması	2,69	1,24	2,00	14,81	40,74	16,67	16,67	11,11	100,00
Bankanın sunduğu danışmanlık hizmeti	2,69	1,31	2,00	20,37	31,48	20,37	14,81	12,96	100,00
Bankanın büyüklüğü	2,80	1,26	3,00	18,52	27,78	16,67	29,63	7,41	100,00
Kredi kuruluşları ile iyi ilişkiler olması	3,07	1,32	3,00	14,81	20,37	24,07	24,07	16,67	100,00
Kredi almanın basit ve kolay olması	3,22	1,49	4,00	20,37	16,67	5,56	35,19	22,22	100,00
Akraba, komşu, arkadaş vb. tavsiyesi	4,17	1,13	5,00	1,85	12,96	5,56	25,93	53,70	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Araştırma kapsamında tarımsal amaçlı kredi kullanan üreticilerin %35,19'u kredi kullanırken bir engelle karşılaştığını ifade etmiştir (Çizelge 4.68).

Çizelge 4.68. İncelenen İşletmelerde Kredi Kullanırken Bir Engelle Karşılaşma

	Kişi	%
Karşılaştım	19	35,19
Karşılaşmadım	35	64,81
Toplam	54	100,00

Tarımsal amaçlı kredi kullanırken bir engelle karşılaşan 19 üretici; teminatlarının değerinde işlem görmediğini (2,11), faiz oranının yüksek olduğunu (2,32), prosedürlerin çok olduğunu (2,32) ifade etmişlerdir. Kefil bulma sorununu (3,79) önemli bulmazken, teminat bulamama (3,37), geri ödeme biçimi (3,32) ve geri ödeme süresi (3,26) konularında ise daha nötr kalmışlardır (Çizelge 4.69).

Artukoğlu (1993) yaptığı çalışmada kredi kullanan işletmelerin %84,85'inin yüksek faiz, %6,06'sının yetersiz kredi, %5,05'inin kredinin zamanında verilmemesi ve %4,04'ünün ise teminat bulma konusunda sorun yaşadıklarını tespit etmiştir. *Erdal (2012)* çalışmasında üreticilerin kredi kullanmada karşılaştıkları zorlukları; formalite uzunluğu (%42,1) krediye gösterilecek karşılık bulamama (%24,6), faiz oranlarının

yüksekliği (%14), kredi yetersizliği (%12,3), kredilerin zamanında verilmemesi (%3,5) olarak sıralamıştır. *Tercan ve ark. (2012)* kredi kullanırken karşılaşılan en önemli sorunlar sırasıyla teminat bulma (%65,4) ve yüksek faiz (%29,8) olarak belirlemiştir. *Güney (2021)* işletmecilerin kredi kullanırken yüksek faiz (%31,88), krediye gösterilecek karşılık olmaması (%24,64), formalite fazlalığı (%24,63), kredinin zamanında verilmemesi (%8,70), vade kısalığı (%5,80), kredi miktarının yetersiz olması (%2,90) gibi zorluklarla karşılaştıklarını ifade etmiştir.

Çizelge 4.69. İncelenen İşletmelerde Kredi Kullanırken Karşılaşılan Engeller ($N=19$)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Teminatların değerinde işlem görmemesi	2,11	1,41	1,00	52,63	10,53	21,05	5,26	10,53	100,00
Faiz oranının yüksekliği	2,32	1,38	2,00	42,11	15,79	15,79	21,05	5,26	100,00
Prosedür çokluğu	2,32	1,49	2,00	42,11	21,05	15,79	5,26	15,79	100,00
Dosya masrafı	2,42	1,46	2,00	42,11	15,79	5,26	31,58	5,26	100,00
Geri ödeme süresi	3,26	1,05	3,00	-	31,58	21,05	36,84	10,53	100,00
Geri ödeme biçimi	3,32	1,06	4,00	-	31,58	15,79	42,11	10,53	100,00
Teminat bulamama	3,37	1,80	4,00	31,58	5,26	-	21,05	42,11	100,00
Kefil bulma sorunu	3,79	1,51	4,00	15,79	5,26	10,53	21,05	47,37	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Tarımsal amaçlı kredi kullanılan işletmelerde üreticiler tarafından kredi kullanımının etkileri değerlendirilmiş ve elde edilen bulgular Çizelge 4.70’de verilmiştir. Buna göre üreticilerin; %68,81’i kredi kullanımından sonra işletme gelirinde artış gerçekleştiğini, %53,70’i üretim kapasitesinde değişiklik olduğunu, %75,93’ü sermaye varlığında değişiklik olduğunu ifade etmiştir. İncelenen işletmelerdeki 54 üreticinin krediyi vadesinde ödeyebildikleri de belirlenmiştir. Bu durum üreticilerin kredi kullanımı konusunda başarılı olduklarını göstermektedir.

Ankara ili Bala ilçesinde yapılan bir çalışmada üreticilerin kullandıkları işletme ve yatırım kredileri ile işletmelerin %14,04’ünde gelir artışı, %5,26’sında verim artışı, %15,79’unda büyüme etkisi olduğu, %30’unda etkisinin olmadığı ve %7’sinde kredilerin zararının olduğu tespit edilmiştir (*Güney, 2021*). Eskişehir’de yapılan bir başka çalışmada ise işletmelerin %63,25’i kullandıkları kredinin olumlu etkisinin olduğunu, %24,78’i herhangi bir etkisinin olmadığını ve %11,97’si olumsuz etkisinin olduğunu belirtmiştir (*Ünlüer, 2014*).

Çizelge 4.70. İncelenen İşletmelerde Kullanılan Kredinin Etkileri

	Evet		Hayır		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Kredi kullanımınızdan sonra işletme gelirinizde artış gerçekleşti mi?	35	64,81	19	35,19	54	100,00
Kredi kullanımınızdan sonra üretim kapasitenizde değişiklik oldu mu?	29	53,70	25	46,30	54	100,00
Kredi kullanımınızdan sonra sermaye varlığınızda değişiklik oldu mu?	41	75,93	13	24,07	54	100,00

4.4.3.1. Tarım Kredi Kooperatifi'nden Kredi Kullanımı

Ortaklarına ucuz, yeterli ve kaliteli tarımsal girdi temin etmek, tarım kesiminde yaşayanların refah seviyelerini yükseltmek amacıyla kurulan Tarım Kredi Kooperatifleri ana sözleşme hükümlerine göre kredi uygulaması da yapmaktadır. Araştırma kapsamında anket uygulanan işletmelerde ise üreticilerin sadece %7,27'si Tarım Kredi Kooperatifi'nden kredi kullanmaktadır (Çizelge 4.71).

Çizelge 4.71. İncelenen İşletmelerde Tarım Kredi Kooperatifi'nden Kredi Kullanma

	Kişi	%
Kullandım	8	7,27
Kullanmadım	102	92,73
Toplam	110	100,00

Araştırma kapsamında işletmelerde Tarım Kredi Kooperatifi'nden kredi kullanan 8 üreticinin kullandıkları krediden memnun olma durumları incelenmiştir (Çizelge 4.72). Buna göre kooperatif kredisini kullanan üreticilerin %62,50'si kullandığı kooperatif kredisinden memnun olduğunu, %37,50'si ise memnun olmadığını ifade etmiştir.

Çizelge 4.72. İncelenen İşletmelerde Kooperatif Kredisinden Memnun Olma

	Kişi	%
Memnunum	5	62,50
Memnun değilim	3	37,50
Toplam	8	100,00

İncelenen işletmelerde tarımsal amaçlı kredi kullanan ve kullanmayan tüm üreticilerin Tarım Kredi Kooperatifi hakkındaki düşünceleri değerlendirilmiştir. Üreticiler; ödeme alışkanlığı olan ortak ile olmayan ortağın kredi kullanım şartlarının farklı olması gerektiğini (1,75), faiz oranlarının çok yüksek olduğunu (1,92), kooperatifin tarımsal girdileri piyasa fiyatlarının çok üzerinde sattığını (2,07) düşünmektedir. Üreticiler ortak olmanın çok zor olduğu (3,77), kooperatifin tarımsal girdi piyasasında fiyatları dengelediği (3,60) konularına katılmadıklarını ifade ederken, personellerin ilgisiz olması (3,10) konusunda ise daha nötr kalmışlardır (Çizelge 4.73).

Çizelge 4.73. İncelenen İşletmelerde Tarım Kredi Kooperatifi Hakkında Düşünceler
(N=110)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Katılım Durumu (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Ödeme alışkanlığı olan ortak ile olmayan ortağın kredi kullanım şartları farklı olmalıdır.	1,75	0,86	2,00	47,27	34,55	16,36	-	1,82	100,00
Faiz oranları çok yüksek.	1,92	1,06	2,00	47,27	24,55	19,09	7,27	1,82	100,00
Tarımsal girdileri piyasa fiyatlarının çok üzerinde satıyor.	2,07	1,14	2,00	41,82	24,55	21,82	8,18	3,64	100,00
Verilen kredilere göre istenen teminatlar çok fazla.	2,20	0,97	2,00	22,73	47,27	20,91	5,45	3,64	100,00
Ürün tanıtımları çok yetersiz.	2,25	1,16	2,00	32,73	30,00	21,82	10,91	4,55	100,00
Verilen kredi limitleri yetersiz.	2,43	1,11	2,00	24,55	28,18	31,82	10,91	4,55	100,00
Ürün kaliteleri emsallerine göre düşük.	2,61	1,08	3,00	16,36	31,82	30,91	16,36	4,55	100,00
Ürün çeşitliliği ihtiyacımızı karşılamaya yetmiyor.	2,62	1,19	2,00	17,27	36,36	21,82	16,36	8,18	100,00
Nakdi kredi limitleri ihtiyacımızı karşılamaya yetmiyor.	2,70	1,13	3,00	14,55	30,91	32,73	13,64	8,18	100,00
Kredi kullanma koşulları çok ağır.	2,79	1,11	3,00	11,82	30,91	30,91	19,09	7,27	100,00
Personelleri çok ilgisiz.	3,10	1,23	3,00	12,73	20,00	23,64	31,82	11,82	100,00
Tarımsal girdi piyasasında fiyatları dengeliyor.	3,60	1,21	4,00	4,55	16,36	23,64	25,45	30,00	100,00
Ortak olmak çok zor.	3,77	1,21	4,00	7,27	7,27	20,91	30,00	34,55	100,00

Ölçek*: 1: Kesinlikle Katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3: Nötr, 4: Katılmıyorum, 5: Hiç Katılmıyorum

4.4.3.2. Şahıstan Borç Alma

Araştırma kapsamında incelenen işletmelerde üreticilerin %19,09'u şahıslardan borç aldığını ifade etmiştir. Borç alınan şahıslar ise; akrabalar, yakın arkadaşlar ve tüccarlar olarak belirlenmiştir. Ayrıca şahıslardan borç alan üreticilerin tamamı aldıkları borçları vadesinde ödemiştir (Çizelge 4.74).

Daha önce yapılan benzer çalışmalarda şahıslardan borç alan üreticilerin oranı Edirne'de %14,5 (Erdaş, 2012), Eskişehir'de %6,84 (Ünlüer, 2014), Ankara'da %33,33 (Güney, 2021) olarak belirlenmiştir.

Çizelge 4.74. İncelenen İşletmelerde Şahıstan Borç Alma Durumu

	Kişi	%
Şahıstan borç aldım.	21	19,09
Şahıstan borç almadım.	89	80,91
Toplam	110	100,00

Şahıstan borç alan üreticilerin borç alma nedenlerinin başında; şahsın tanıdık olması (1,10) ve daha hızlı borç temini (1,14) gelmektedir. Resmi işlemlerin olmaması (1,95), vadeyi istenildiği gibi ayarlayabilme (2,24) ve faiz oranı (2,29) da şahıstan borç almada etkili olan nedenler arasındadır. Üreticiler; bankaların güven vermemesinin (4,43) ve bankadan kredi almak için teminatın olmamasının (4,33) ise şahıstan borç alma konusunda etkili olmadığını ifade etmişlerdir (Çizelge 4.75).

Çizelge 4.75. İncelenen İşletmelerde Şahıstan Borç Alma Nedenleri (N=21)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Etki Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Tanıdık olması	1,10	0,30	1,00	90,48	9,52	-	-	-	100,00
Daha hızlı borç temini	1,14	0,36	1,00	85,71	14,29	-	-	-	100,00
Resmi işlemlerin olmaması	1,95	1,36	1,00	57,14	19,05	-	19,05	4,76	100,00
Vadeyi istediğim gibi ayarlayabilme	2,24	1,45	2,00	47,62	14,29	14,29	14,29	9,52	100,00
Faiz oranı	2,29	1,19	2,00	28,57	38,10	14,29	14,29	4,76	100,00
İpotek olmaması	2,33	1,39	2,00	42,86	14,29	14,29	23,81	4,76	100,00
Banka işlemlerinin çok olması	3,10	1,51	3,00	19,05	23,81	9,52	23,81	23,81	100,00
Bankadan kredi almak için teminatın olmaması	4,33	1,11	5,00	4,76	4,76	4,76	23,81	61,90	100,00
Bankaların güven vermemesi	4,43	0,68	5,00	-	-	9,52	38,10	52,38	100,00

Ölçek*: 1: Çok Etkili, 2: Etkili, 3: Nötr, 4: Etkili Değil, 5: Hiç Etkili Değil

İncelenen işletmelerde şahıstan borç alan üreticilerin %4,76'sının banka faiz oranı kadar faiz öderken, %95,24'ünün hiç faiz ödemediği görülmüştür (Çizelge 4.76). Bankalardaki faiz oranları dikkate alındığında üreticilerin faizsiz borç temini amacıyla şahıslardan borç almaları üreticilere daha cazip gelen bir yöntemdir.

Edirne ilinde yapılan bir çalışmada organize olmamış kredi kaynaklarından kredi kullanan üreticilerin %63,6'ünün bu kişi ve kişilere banka faiz oranının altında faiz öderken, %20,0'ünün banka faiz oranı kadar, %16,4'sinin ise banka faiz oranının üzerinde faiz verdiği görülmüştür (Erdaş, 2012).

Çizelge 4.76. İncelenen İşletmelerde Şahıstan Alınan Borç İçin Ödenen Faiz

	Kişi	%
Banka faiz oranı kadar ödedim.	1	4,76
Faiz ödemedim.	20	95,24
Toplam	21	100,00

Şahıstan borç alan üreticilerin %66,67'si aldığı borcun vadesini kendisi belirlerken, %33,33'ünün vadesini borç veren kişi belirlemiştir (Çizelge 4.77).

Erdaş (2012) çalışmasında ankete katılan tarımsal işletme sahiplerinin organize olmamış kredi kaynaklarından kullandıkları kredilerin %65,5'inin faiz oranını kendisinin belirlediğini, %34,5'inin ise faiz oranını kendisinin belirlemediğini ifade etmiştir.

Çizelge 4.77. İncelenen İşletmelerde Şahıstan Alınan Borcun Vadesini Belirleme

	Kişi	%
Borç alan kişi vadeyi belirliyor.	14	66,67
Borç veren kişi vadeyi belirliyor.	7	33,33
Toplam	21	100,00

4.4.3.3. Kredi Kullanılan Kaynağı Değerlendirme

4.4.3.3.1. Ziraat Bankası'nı Değerlendirme

Ziraat Bankası'ndan tarımsal amaçlı kredi kullanan üreticiler Ziraat Bankası'nın; işletme kredisi için uygun olma (1,24), tarıma en çok finansman sağlayan kurum olma (1,35), girdi almak için uygun olma (1,39) ve yatırım kredisi için uygun olma (1,43) konularında bankanın çok başarılı olduğunu belirtmişlerdir. Üreticiler krediyi istenilen şekilde kullanabilme (2,45), teminat istekleri (2,35), kefil istekleri (2,24) ve arazi/bina almak için uygun olma konularında da bankanın başarılı olduğunu düşünmektedirler (Çizelge 4.78).

Çizelge 4.78. İncelenen İşletmelerde Ziraat Bankası'nı Değerlendirme (N=49)

Ziraat Bankası	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Başarı Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
İşletme kredisi için uygun	1,24	0,48	1,00	77,55	20,41	2,04	-	-	100,00
Tarıma en çok finansman sağlayan kurum	1,35	0,63	1,00	71,43	24,49	2,04	2,04	-	100,00
Girdi almak için uygun	1,39	0,64	1,00	67,35	28,57	2,04	2,04	-	100,00
Yatırım kredisi için uygun	1,43	0,61	1,00	61,22	36,73	-	2,04	-	100,00
Faiz oranı	1,61	0,61	2,00	42,86	55,10	-	2,04	-	100,00
Traktör almak için uygun	1,67	0,90	1,00	55,10	28,57	10,20	6,12	-	100,00
Makine/ donatım almak için uygun	1,67	0,85	1,00	53,06	30,61	12,24	4,08	-	100,00
Ödeme kolaylığı	1,71	0,61	2,00	36,73	55,10	8,16	-	-	100,00
Teknik destek sağlama	1,78	0,94	2,00	48,98	30,61	16,33	2,04	2,04	100,00
Kredi kullanma işlemleri	2,02	0,97	2,00	32,65	44,90	10,20	12,24	-	100,00
Hayvan almak için uygun	2,02	1,03	2,00	40,82	26,53	22,45	10,20	-	100,00
Beklenmeyen giderler	2,04	0,93	2,00	40,82	14,29	44,90	-	-	100,00
Arazi/bina almak için uygun	2,14	1,22	2,00	42,86	22,45	14,29	18,37	2,04	100,00
Kefil istekleri	2,24	1,09	2,00	26,53	42,86	12,24	16,33	2,04	100,00
Teminat istekleri	2,35	1,20	2,00	26,53	40,82	8,16	20,41	4,08	100,00
Krediyi istenilen şekilde kullanabilme	2,45	1,04	2,00	20,41	34,69	24,49	20,41	-	100,00

Ölçek*: 1: Çok Başarılı, 2: Başarılı, 3: Nötr, 4: Başarılı Değil, 5: Hiç Başarılı Değil

4.4.3.3.2. Özel Bankaları Değerlendirme

Özel bankalardan tarımsal amaçlı kredi kullanan üreticiler özel bankaların; girdi alma (1,20) ve işletme kredisi için uygun olma (1,20) konularında çok başarılı olduğunu, faiz oranı (1,60), ödeme kolaylığı (1,60), traktör almak için uygun olma (1,60) ve teminat istekleri (1,80) konularında başarılı olduğunu düşünmektedirler. Üreticiler krediyi istenilen şekilde kullanabilme (2,80) konusunda ise nötr kalmışlardır (Çizelge 4.79).

Çizelge 4.79. İncelenen İşletmelerde Özel Bankaları Değerlendirme (N=5)

Özel Bankalar	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Başarı Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Girdi almak için uygun	1,20	0,45	1,00	80,00	20,00	-	-	-	100,00
İşletme kredisi için uygun	1,20	0,45	1,00	80,00	20,00	-	-	-	100,00
Faiz oranı	1,60	0,55	2,00	40,00	60,00	-	-	-	100,00
Ödeme kolaylığı	1,60	0,55	2,00	40,00	60,00	-	-	-	100,00
Traktör almak için uygun	1,60	0,89	1,00	60,00	20,00	20,00	-	-	100,00
Teminat istekleri	1,80	0,45	2,00	20,00	80,00	-	-	-	100,00
Yatırım kredisi için uygun	1,80	1,30	1,00	60,00	20,00	-	20,00	-	100,00
Makine/ donatım almak için uygun	1,80	1,30	1,00	60,00	20,00	-	20,00	-	100,00
Hayvan almak için uygun	1,80	0,84	2,00	40,00	40,00	20,00	-	-	100,00
Kredi kullanma işlemleri	2,00	0,71	2,00	20,00	60,00	20,00	-	-	100,00
Kefil istekleri	2,00	-	2,00	-	100,00	-	-	-	100,00
Tarıma en çok finansman sağlayan kurum	2,00	1,00	2,00	40,00	20,00	40,00	-	-	100,00
Teknik destek sağlama	2,20	1,30	2,00	40,00	20,00	20,00	20,00	-	100,00
Arazi/bina almak için uygun	2,20	1,64	2,00	40,00	40,00	-	-	20,00	100,00
Beklenmeyen giderler	2,40	0,89	3,00	20,00	20,00	60,00	-	-	100,00
Krediyi istenilen şekilde kullanabilme	2,80	1,10	2,00	-	60,00	-	40,00	-	100,00

Ölçek*: 1: Çok Başarılı, 2: Başarılı, 3: Nötr, 4: Başarılı Değil, 5: Hiç Başarılı Değil

4.4.3.3. Tarım Kredi Kooperatifi'ni Değerlendirme

Tarım Kredi Kooperatifi'nden tarımsal amaçlı kredi kullanan üreticiler Tarım Kredi Kooperatifi'nin; işletme kredisi (1,38) ve girdi almak için uygun olma (1,50) konularında çok başarılı olduğunu, krediyi istenilen şekilde kullanabilme imkânı (2,13), kefil istekleri (2,25) ve beklenmeyen giderler (2,25) konularında ise başarılı olduğunu belirtmişlerdir. Üreticiler arazi/bina alma (4,13), traktör alma (3,88) ve hayvan alma (3,63) konularında ise Tarım Kredi Kooperatifi'nin başarılı olmadığını ifade etmişlerdir (Çizelge 4.80).

Çizelge 4.80. İncelenen İşletmelerde Tarım Kredi Kooperatifi'ni Değerlendirme (N=8)

Tarım Kredi Kooperatifi	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Başarı Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
İşletme kredisi için uygun	1,38	0,52	1,00	62,50	37,50	-	-	-	100,00
Girdi almak için uygun	1,50	0,53	1,50	50,00	50,00	-	-	-	100,00
Krediyi istenilen şekilde kullanabilme	2,13	0,64	2,00	12,50	62,50	25,00	-	-	100,00
Kefil istekleri	2,25	1,04	2,00	25,00	37,50	25,00	12,50	-	100,00
Beklenmeyen giderler	2,25	0,46	2,00	-	75,00	25,00	-	-	100,00
Teminat istekleri	2,38	1,06	2,00	12,50	62,50	-	25,00	-	100,00
Kredi kullanma işlemleri	2,63	1,19	2,00	12,50	50,00	-	37,50	-	100,00
Ödeme kolaylığı	2,88	1,25	2,00	-	62,50	-	25,00	12,50	100,00
Tarıma en çok finansman sağlayan kurum	2,88	0,64	3,00	-	25,00	62,50	12,50	-	100,00
Faiz oranı	3,13	1,25	3,00	12,50	12,50	37,50	25,00	12,50	100,00
Teknik destek sağlama	3,25	0,89	3,50	-	25,00	25,00	50,00	-	100,00
Yatırım kredisi için uygun	3,25	0,89	3,50	-	25,00	25,00	50,00	-	100,00
Makine/ donatım almak için uygun	3,38	1,41	3,50	12,50	12,50	25,00	25,00	25,00	100,00
Hayvan almak için uygun	3,63	1,06	4,00	-	25,00	-	62,50	12,50	100,00
Traktör almak için uygun	3,88	1,55	4,50	12,50	12,50	-	25,00	50,00	100,00
Arazi/bina almak için uygun	4,13	1,36	5,00	-	25,00	-	12,50	62,50	100,00

Ölçek*: 1: Çok Başarılı, 2: Başarılı, 3: Nötr, 4: Başarılı Değil, 5: Hiç Başarılı Değil

4.4.3.3.4. Borç Alınan Şahısları Değerlendirme

Şahıslardan tarımsal amaçlı kredi/borç alan üreticiler şahısların; ödeme kolaylığı (1,29), faiz oranı (1,43), teminat istekleri (1,43) ve kefil istekleri (1,43) konularında çok başarılı olduğunu ifade etmişlerdir. Üreticiler; arazi/bina alma (4,29), traktör alma (4,10) ve makine/donatım alma (4,05) konularında ise şahısların başarılı olmadığını belirtmişlerdir (Çizelge 4.81).

Çizelge 4.81. İncelenen İşletmelerde Şahısları Değerlendirme (N=21)

Şahıslar	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Başarı Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Ödeme kolaylığı	1,29	0,46	1,00	71,43	28,57	-	-	-	100,00
Faiz oranı	1,43	0,81	1,00	71,43	19,05	4,76	4,76	-	100,00
Teminat istekleri	1,43	0,60	1,00	61,90	33,33	4,76	-	-	100,00
Kefil istekleri	1,43	0,51	1,00	57,14	42,86	-	-	-	100,00
Kredi kullanma işlemleri	1,48	0,68	1,00	61,90	28,57	9,52	-	-	100,00
Krediyi istenilen şekilde kullanabilme	1,48	0,98	1,00	76,19	9,52	4,76	9,52	-	100,00
Girdi almak için uygun	1,57	1,03	1,00	71,43	9,52	9,52	9,52	-	100,00
İşletme kredisi için uygun	2,00	1,30	1,00	57,14	9,52	9,52	23,81	-	100,00
Beklenmeyen giderler	2,71	0,90	3,00	14,29	14,29	57,14	14,29	-	100,00
Tarıma en çok finansman sağlayan kurum	3,14	0,91	3,00	-	28,57	33,33	33,33	4,76	100,00
Teknik destek sağlama	3,52	1,25	4,00	9,52	14,29	9,52	47,62	19,05	100,00
Yatırım kredisi için uygun	3,62	1,07	4,00	4,76	9,52	23,81	42,86	19,05	100,00
Hayvan almak için uygun	3,76	0,77	4,00	-	4,76	28,57	52,38	14,29	100,00
Makine/ donatım almak için uygun	4,05	0,92	4,00	-	4,76	23,81	33,33	38,10	100,00
Traktör almak için uygun	4,10	0,83	4,00	-	-	28,57	33,33	38,10	100,00
Arazi/bina almak için uygun	4,29	1,01	5,00	4,76	-	9,52	33,33	52,38	100,00

Ölçek*: 1: Çok Başarılı, 2: Başarılı, 3: Nötr, 4: Başarılı Değil, 5: Hiç Başarılı Değil

4.4.3.4. Kredi Kullanımını Değerlendirme

Araştırma kapsamında kredi kullanan 54 üreticinin kredi kullandırmalarını değerlendirmeleri istenmiş ve elde edilen sonuçlar Çizelge 4.82’de verilmiştir. Buna göre üreticilerin %81,48’i krediyi kendi adına çektiğini, %7,41’i genelde borçlarını başka bir borç ile kapattığını, %72,22’si kredi hesaplarını kapatırken şu ana kadar hiçbir zorluk yaşamadığını, %87,04’ü üreticilere taşıt ve konut kredileri gibi diğer ürünlerde de sübvansiyon yapılması gerektiğini, %48,15’i tapu değerinin bankada düşük değerlendirilmesinin kredi talebini olumsuz etkilediğini, %46,30’u çevresinde bankalardan tarımsal kredi kullanarak iflas eden tarım işletmesi olduğunu ifade etmiştir.

Özcan (2009) Antalya ili Kaş ilçesinde yaptığı çalışmada; kredi kullanan üreticilerin %94,6’sının aldığı krediyi kendisi adına çektiğini, %29,7’sinin borcunu başka bir borçla kapattığını, %44,6’sının aldığı krediyi ödemekte zorluk yaşadığını,

%47,3'ünün işletme faaliyeti dışındaki diğer giderleri için de sübvansiyonlu kredi istediğini, %50'sinin tapu değerinin kredi talebini olumsuz etkilediğini saptamıştır.

Çizelge 4.82. İncelenen İşletmelerde Kredi Kullanımını Değerlendirme

	Evet		Hayır		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Krediyi başkası adına mı çekiyorsunuz?	10	18,52	44	81,48	54	100,00
Bankalardan aldığınız kredilerde hiç haciz işlemi yaşadınız mı?	1	1,85	53	98,15	54	100,00
Genelde borçlarınızı bir başka borç ile mi kapatırsınız?	4	7,41	50	92,59	54	100,00
Kredi hesaplarınızı kapatırken şu ana kadar hiçbir zorluk yaşamadan ödediğinizi söyleyebilir misiniz?	39	72,22	15	27,78	54	100,00
Üreticilere taşıt ve konut kredileri gibi diğer ürünlerde de sübvansiyon yapılmalı mıdır?	47	87,04	7	12,96	54	100,00
Tapu değerinin bankada düşük değerlendirilmesi kredi talebinizi olumsuz etkiliyor mu?	26	48,15	28	51,85	54	100,00
Banka kredilerinde sözleşmelere fazla imza attığınızı mı düşünüyorsunuz?	44	81,48	10	18,52	54	100,00
Çevrenizde bankalardan tarımsal kredi kullanarak iflas eden tarım işletmesi var mı?	25	46,30	29	53,70	54	100,00
Kamu ve diğer finans kurumlarının üreticilere yönelik kaynakları hakkında bilginiz var mı?	32	59,26	22	40,74	54	100,00
Diğer bankaların üreticilere sunduğu reklamlar yeterli mi?	18	33,33	36	66,67	54	100,00

Üreticilerden Ziraat Bankası'ndan kullandıkları krediyi de değerlendirmeleri istemiştir (Çizelge 4.83). Elde edilen verilerde üreticilerin %9,26'sı Ziraat Bankası'ndan aldığı sübvansiyonlu kredi ile başka bankaya olan borcunu ödediğini, %59,26'sı zirai krediyi Ziraat Bankası'ndan, diğer ihtiyaç kredilerini farklı bankalardan kullandığını, %16,67'si Ziraat Bankası çalışanlarından memnun olmadığını, %59,26'sı Ziraat Bankası'nda zirai kredilendirme sürecinin ağır işlediğini, %61,11'i Ziraat Bankası'nın üreticilere sunduğu reklamların yeterli olmadığını belirtmiştir.

Kahramanmaraş ili Türkoğlu ilçesinde yapılan bir çalışmada üreticilerin; %72,8'i Ziraat Bankası'nın üreticilere destek vermesi gerektiğini, %71,7'si sübvansiyonlu üretici kredilerin diğer bankalarca verilmesi gerektiğini belirtmiştir (Kaşık, 2015). Antalya ilinde yapılan bir çalışmada ise kredi kullanan üreticilerin; %40,5'i aldığı kredi ile başka banka

borcunu ödediğini, %20,3'ü T.C. Ziraat Bankası'na olan borcunu başka bankadan çektiği kredi ile ödediğini, %59,5'i ihtiyaç kredilerini diğer bankalardan kullandığı, %58,1'i kredilendirme sürecinin yavaş işlediğini ifade etmiştir (Özcan, 2019).

Çizelge 4.83. İncelenen İşletmelerde Ziraat Bankası'ndan Kredi Kullanımını Değerlendirme

	Evet		Hayır		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Ziraat Bankası'ndan aldığınız sübvansiyonlu kredi ile başka bankaya olan borcunuzu mu ödüyorsunuz?	5	9,26	49	90,74	54	100,00
Ziraat Bankası'na olan kredi borcunuzu diğer bankalardan kullandığınız kredi ile mi ödüyorsunuz?	4	7,41	50	92,59	54	100,00
Zirai krediyi Ziraat Bankası'ndan, diğer ihtiyaç kredilerinizi farklı bankalardan mı kullanıyorsunuz?	32	59,26	22	40,74	54	100,00
Ziraat Bankası çalışanlarından memnun musunuz?	45	83,33	9	16,67	54	100,00
Ziraat Bankası'nda zirai kredilendirme süreci ağır mı işlemektedir?	32	59,26	22	40,74	54	100,00
Sübvansiyonlu üretici kredilerinin diğer bankalarca da verilmesi sizce doğru mudur?	39	72,22	15	27,78	54	100,00
Ziraat Bankası'nın üreticilere sunduğu reklamlar yeterli mi?	21	38,89	33	61,11	54	100,00

İncelenen işletmelerde tarımsal amaçlı kredi kullanan 54 üreticinin tarımsal kredi ve desteklerle ilgili bilgi düzeyleri değerlendirilmiştir. Üreticilerin %79,09'u tarıma kredi veren bankaları ve kredilerini bildiğini, %63,64'ü kredi konuları hakkında bilgi sahibi olduğunu, %59,09'u bakanlık destekleri hakkında bilgi sahibi olduğunu belirtmiştir (Çizelge 4.84).

Çizelge 4.84. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Krediler İle İlgili Bilgi Düzeyi (N=54)

	Kişi	%
Tarıma kredi veren bankalar ve kredileri	87	79,09
Kredi konuları (<i>Sütçülük, yatırım, işletme kredileri vs.</i>)	70	63,64
Bakanlık destekleri	65	59,09
Diğer bankaların hibe ve destekleri	45	40,91
Hibe kaynakları	44	40,00
Kooperatif kredileri	43	39,09

* Birden fazla cevap alınmıştır.

4.4.3.5. Bankalardan Tarımsal Kredi Kullanımında Etkili Olan Faktörler

Araştırma kapsamındaki işletmelerde sadece bankalardan tarımsal amaçlı kredi kullanan üreticilerin kredi kullanımlarında etkili olan ekonomik faktörler incelenmiş ve elde edilen veriler Çizelge 4.85’de sunulmuştur. Buna göre banka kredisi kullanımında etkili olan önemli ekonomik faktörler; faiz oranının piyasaya göre düşük olması (1,58), geri ödemesinde vade kolaylığı sağlanması (1,94), riskleri azaltmak (2,21) ve mevcut kaynakları en iyi şekilde kullanma imkânı sağlamasıdır (2,36). Tüketim maddelerini ucuza temin edebilmek (3,21) ve banka/TK kredi kartı vb. bankacılık hizmetlerinden yararlanmak (2,94) konularında ise üreticiler nötr kalmışlardır.

Kaşık (2015) üreticilerin tarımsal kredi kullanımına etki eden faktörler üzerine yaptığı çalışmada en önemli faktörleri; verilen desteklerden yararlanma, riskin az olması, tüketim maddelerini ucuza temin edebilme, faiz oranının piyasaya göre düşük olması, geri ödemesinde vade kolaylığı sağlanması olarak sıralamıştır.

Çizelge 4.85. İncelenen İşletmelerde Banka Kredisi Kullanımında Etkili Olan Ekonomik Faktörler (N=53)

Ekonomik Faktörler	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Faiz oranı piyasaya göre düşük olduğu için	1,58	0,57	2,00	45,28	50,94	3,77	-	-	100,00
Geri ödemesinde vade kolaylığı sağlandığı için	1,94	0,95	2,00	32,08	52,83	7,55	3,77	3,77	100,00
Riskleri azaltmak için	2,21	1,18	2,00	30,19	43,40	7,55	13,21	5,66	100,00
Mevcut kaynakları en iyi şekilde kullanma imkânı sağladığı için	2,36	1,18	2,00	26,42	35,85	18,87	13,21	5,66	100,00
Girdileri düşük fiyattan temin edebilmek için	2,60	1,34	2,00	22,64	37,74	5,66	24,53	9,43	100,00
Verilen desteklerden yararlanmak için	2,89	1,48	3,00	22,64	26,42	9,43	22,64	18,87	100,00
Banka/TK kredi kartı vb. bankacılık hizmetlerinden yararlanmak için	2,94	1,45	3,00	18,87	28,30	13,21	18,87	20,75	100,00
Tüketim maddelerini ucuza temin edebilmek için	3,21	1,47	4,00	18,87	16,98	13,21	26,42	24,53	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Üreticilerin banka kredisi kullanımında etkili olan sosyal faktörlere bakıldığında en önemli faktör bankaların resmi kurum olmalarıdır (1,32). Bunu üreticilerin önemli gördüğü tarımın devamlılığını sağlaması (1,72) ve doğal afet gibi durumlarda kredinin ertelenebilmesi (2,15) faktörleri izlerken, artık kimseden borç alma imkânı olmaması (2,89) üreticiler tarafından nötr olarak ifade edilmiştir (Çizelge 4.86).

Kahramanmaraş'ta yapılan bir çalışmada; kredi almayı etkileyen sosyal faktörlerden; verilen destek ödemelerinin buralardan yapılması, tarımın devamlılığını sağlama ve ekonomik durumun gizli kalması faktörlerinin üreticilerin kredi almasında büyük ölçüde etkili olduğu tespit edilmiştir (Kaşık, 2015).

Çizelge 4.86. İncelenen İşletmelerde Banka Kredisi Kullanımında Etkili Olan Sosyal Faktörler (N=53)

Sosyal Faktörler	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Resmi kurum olduğu için	1,32	0,75	1,00	79,25	13,21	5,66	-	1,89	100,00
Tarımın devamlılığını sağladığı için	1,72	0,97	1,00	56,60	22,64	13,21	7,55	-	100,00
Doğal afet gibi durumlarda kredi ertelenebildiği için	2,15	1,12	2,00	30,19	43,40	13,21	7,55	5,66	100,00
Ekonomik durum gizli kalabildiği için	2,17	1,22	2,00	33,96	39,62	9,43	9,43	7,55	100,00
Verilen destek ödemeleri buralardan yapıldığı için	2,66	1,40	2,00	30,19	20,75	9,43	32,08	7,55	100,00
Artık kimseden borç alma imkânı olmadığı için	2,89	1,54	3,00	26,42	22,64	7,55	22,64	20,75	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

İşletmelerde üreticilerin banka kredisi kullanımında etkili olan kurum özellikleri de incelenmiş ve elde edilen bulgular Çizelge 4.87'de verilmiştir. Buna göre bankaya olan güven (1,60), bankanın müşteri haklarını koruması (1,70), banka binalarının yeterli olması (1,74), kontrol ve denetimin sağlam yapılması (1,75), banka çalışanlarının iyi görünümüne sahip olması (1,81) üreticiler tarafından önemli görülen kurum özellikleridir.

Kaşık (2015) yaptığı çalışmada kredi almayı etkileyen kurum özelliklerinden en etkili olanları; banka binalarının yeterli olması, banka reklam ve broşürlerinin açık ve kolay anlaşılır olması, bankanın kredi işlemlerinde hata yapmaması, banka çalışanlarının iyi görünümüne sahip olması şeklinde sıralamıştır.

Çizelge 4.87. İncelenen İşletmelerde Banka Kredisi Kullanımında Etkili Olan Kurum Özellikleri (N=53)

Kurum Özellikleri	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Bankaya güvenirim.	1,60	0,72	1,00	52,83	33,96	13,21	-	-	100,00
Banka müşteri haklarını korur.	1,70	0,80	2,00	49,06	33,96	15,09	1,89	-	100,00
Banka binaları yeterlidir.	1,74	0,90	1,00	50,94	30,19	13,21	5,66	-	100,00
Kontrol ve denetim sağlam yapılır.	1,75	0,76	2,00	43,40	37,74	18,87	-	-	100,00
Banka çalışanları iyi görünüme sahiptir.	1,81	0,74	2,00	35,85	49,06	13,21	1,89	-	100,00
İşletmelere yakındır.	2,11	0,99	2,00	30,19	41,51	15,09	13,21	-	100,00
İstedğim zaman banka yetkilileriyle görüşebiliyorum.	2,21	1,17	2,00	33,96	32,08	16,98	13,21	3,77	100,00
Banka reklam ve broşürleri açık ve kolay anlaşılır şekildedir.	2,30	1,12	2,00	30,19	28,30	24,53	15,09	1,89	100,00
Banka kredi işlemlerinde hata yapmaz.	2,36	1,06	2,00	24,53	33,96	22,64	18,87	-	100,00
Teminat, kefalet göstermede kolaylık sağlanır.	3,21	1,21	4,00	9,43	24,53	13,21	41,51	11,32	100,00
Resmi prosedürler azdır.	3,57	1,05	4,00	7,55	7,55	16,98	56,60	11,32	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Üreticilerin banka kredisi kullanımlarında etkili olan kişisel faktörlere bakıldığında kredi kullanma konusunda tecrübelerinin olması (1,68), banka ile çalışmaktan memnun olmaları (1,83) ve kredi çekerek yıllık işlerini yürütebilmeleri (2,09) önemli olarak değerlendirilmiştir. Üreticiler kredi çekerek traktör alma (3,92) ve kredi çekerken diğer üreticilerden etkilenme (3,55) faktörlerinin ise önemli olmadığını ifade etmişlerdir (Çizelge 4.88).

Kaşık (2015) çalışmasında kredi almayı etkileyen kişisel faktörlerden; “kredi çekerek yeni işletmeler kurdum ve işletmemi büyüttüm”, “kredi çekerek traktör aldım”, “kredi çekerken yıllık işlerimi yürütebildim”, “kredi kullanma konusunda tecrübem var” düşüncelerinin üreticilerin kredi almasında büyük ölçüde etkili olduğu tespit etmiştir.

Çizelge 4.88. İncelenen İşletmelerde Banka Kredisi Kullanımında Etkili Olan Kişisel Faktörler (N=53)

Kişisel Faktörler	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Kredi kullanma konusunda tecrübem var.	1,68	0,87	2,00	49,06	41,51	3,77	3,77	1,89	100,00
Banka ile çalışmaktan memnunum.	1,83	0,73	2,00	35,85	45,28	18,87	-	-	100,00
Banka ile çalışmaktan memnunum.	1,83	1,06	2,00	35,85	45,28	18,87	-	-	100,00
Kredi çekerek yıllık işlerimi yürütebilirim.	2,09	1,27	2,00	24,53	60,38	3,77	3,77	7,55	100,00
Kullandığım kredilerden kâr ediyorum.	2,89	1,20	3,00	11,32	37,74	15,09	22,64	13,21	100,00
Kredi kullanmam bana özgüven kazandırdı.	2,94	1,20	3,00	11,32	30,19	20,75	28,30	9,43	100,00
Kredi çekerek yeni işletmeler kurdum ve işletmemi büyüttüm.	3,06	1,51	3,00	18,87	24,53	16,98	11,32	28,30	100,00
Kredi çekerken aile üyelerinden etkilendim.	3,42	1,29	4,00	11,32	15,09	15,09	37,74	20,75	100,00
İşlemler için bankada kuyrukta beklemem, ayrıcalığım vardır.	3,49	1,05	4,00	3,77	13,21	30,19	35,85	16,98	100,00
Kredi çekerken diğer üreticilerden etkilendim.	3,55	1,37	4,00	13,21	11,32	11,32	35,85	28,30	100,00
Kredi çekerek traktör aldım.	3,92	1,54	5,00	15,09	9,43	1,89	15,09	58,49	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Banka kredisi kullanan üreticiler bankayı başarılı bulduklarını (2,06), banka çalışanlarının kredi konusunda detaylı bilgilendirme yaptıklarını (2,08), banka çalışanlarının işlerini iyi yaptıklarını (2,08), bankanın kullandığı teknolojilerin iyi düzeyde olduğunu (2,15), gelecekte de kredi kullanmaya devam edeceklerini (2,28), belirtmişlerdir. Üreticiler banka sayesinde gelir seviyesinin yükselmesi (2,72) konusunda ise nötr kalmışlardır (Çizelge 4.89).

Çizelge 4.89. İncelenen İşletmelerde Banka Kredisi Kullanımından Memnun Olma Durumu (N=53)

Memnuniyet	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Bankayı başarılı buluyorum.	2,06	0,89	2,00	28,30	43,40	24,53	1,89	1,89	100,00
Banka çalışanları kredi konusunda detaylı bilgilendirme yaparlar.	2,08	0,78	2,00	18,87	60,38	16,98	1,89	1,89	100,00
Banka çalışanları işini iyi yapıyor.	2,08	0,76	2,00	16,98	64,15	15,09	1,89	1,89	100,00
Bankanın kullandığı teknolojiler iyi düzeydedir.	2,15	0,91	2,00	20,75	54,72	15,09	7,55	1,89	100,00
Gelecekte kredi kullanmaya devam edeceğim.	2,28	0,89	2,00	16,98	47,17	28,30	5,66	1,89	100,00
Banka müdürü ve yardımcıları başarılıdır.	2,30	0,75	2,00	11,32	50,94	35,85	-	1,89	100,00
Banka bir sorunum olduğunda çözmek için ilgi gösteriyor.	2,38	0,88	2,00	13,21	49,06	24,53	13,21	-	100,00
Çevreme tavsiye ediyorum.	2,42	0,84	2,00	11,32	47,17	30,19	11,32	-	100,00
Banka sayesinde gelir düzeyim yükseldi.	2,72	1,12	3,00	15,09	28,30	32,08	18,87	5,66	100,00

Ölçek*: 1: Kesinlikle Katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3: Nötr, 4: Katılmıyorum, 5: Kesinlikle Katılmıyorum

4.4.3.6. Tarımsal Kredi Kartı Kullanımı

Tarımsal kredi kartı, üreticilerin tarımsal üretim harcamalarında ihtiyaç duydukları finansmanın sağlanması için sunulmuş bir kredi kartı çeşididir (Yıldız, 2014; Beserek, 2019). Araştırma kapsamında üreticilerin tarımsal üretimle ilgili harcamalarında tarımsal kredi kartı kullanım durumuna ilişkin bilgiler Çizelge 4.90’da verilmiştir. İncelenen işletmelerde üreticilerin %32,73’ü tarımsal amaçlı kredi kartı kullanırken, %67,27’si tarımsal amaçlı kredi kartı kullanmadığını ifade etmiştir.

Çizelge 4.90. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Kredi Kartı Kullanma

Kişi	%
Evet	36
Hayır	74
Toplam	110
	100,00

Tarımsal amaçlı kredi kartı kullanan üreticilerin hangi kartları kullandıkları da belirlenmiş ve elde edilen sonuçlar Çizelge 4.91’de verilmiştir. Üreticilerin %63,89’unun T.C. Ziraat Bankası’na ait Başak Kart’ı, %36,11’inin Denizbank’a ait Üretici Kart’ı, %19,44’ünün İş Bankası’na ait İmece Kart’ı kullandığı görülmüştür. Bunları da sırasıyla Ekin Kart (%5,56), Mahsul Kart (%5,56), Ortak Kart (%5,56) ve Harman Kart (%2,78) izlemektedir.

Ünlüer (2014) tarımsal kredi kartı kullanan üreticilerin %57,84’inin Başak Kart, %30,12’sinin Üretici Kart, %9,64’ünün Hasat Kart, %1,20’sinin Mahsul Kart ve %1,20’sinin Harman Kart kullandığını belirlemiştir. Beserek (2019) çalışmasında tarımsal amaçlı kredi kartı kullanan üreticilerin %37,0’sinin Denizbank, %30,9’unun Ziraat Bankası, %13,6’sının Türkiye Ekonomi Bankası, %13,6’sının Şekerbank ve %4,9’unun diğer bankaları tercih ettiklerini saptamıştır. Güney (2021) kredi kartı kullanan işletmecilerin %95,59’unun Başak Kart, %1,47’sinin Üretici Kart ve %2,94’ünün İmece Kart kullandıklarını tespit etmiştir.

Çizelge 4.91. İncelenen İşletmelerde Kullanılan Kredi Kartları (N=36)

	Kişi	%
Başak Kart (TCZB)	23	63,89
Üretici Kart (Denizbank)	13	36,11
İmece Kart (İş Bankası)	7	19,44
Ekin Kart (Garanti)	2	5,56
Mahsul Kart (Halkbank)	2	5,56
Ortak Kart (TKK)	2	5,56
Harman Kart (TEB)	1	2,78

* Birden fazla cevap alınmıştır.

İncelenen işletmelerde üreticiler; tarımsal girdi temini (1,28), daha hızlı işlem yapabilme (1,39), faizsiz girdi temini ve hasat sonrası ödeme imkânı (1,42) sağladığı için tarımsal amaçlı kredi kartı kullandıklarını ifade etmişlerdir. Üreticiler nakit para ihtiyacını karşılama (3,22) ve bankanın sağladığı diğer olanaklardan faydalanma (3,08) nedenlerine ise nötr yaklaşmışlardır (Çizelge 4.92).

Beserek (2019) Muğla ilinde yaptığı çalışmasında üreticilerin tarımsal kredi kartı kullanmalarındaki en önemli avantajları sırasıyla; acil durumlarda nakit ihtiyacını karşılama, serada üretim aşamasında girdi ihtiyaçlarının kolaylıkla giderme ve tarımsal alışverişlerde vade farkı ödemediği alışveriş yapabilme olarak belirlemiştir.

Çizelge 4.92. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Kredi Kartı Kullanma Nedenleri (N=36)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Katılım Durumu (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Tarımsal girdi temininde kullanma	1,28	0,74	1,00	80,56	16,67	-	-	2,78	100,00
Daha hızlı işlem yapabilme	1,39	0,77	1,00	69,44	27,78	-	-	2,78	100,00
Faizsiz girdi temini ve hasat sonrası ödeme imkânı	1,42	0,91	1,00	75,00	16,67	2,78	2,78	2,78	100,00
Kurumsallaşmamış kredi kaynaklarını kullanmak istememe	2,75	1,56	2,00	27,78	27,78	8,33	13,89	22,22	100,00
Bankanın sağladığı diğer olanaklardan faydalanma	3,08	1,52	3,50	22,22	19,44	8,33	27,78	22,22	100,00
Nakit para ihtiyacını karşılama	3,22	1,71	4,00	30,56	8,33	2,78	25,00	33,33	100,00

Ölçek*: 1: Kesinlikle Katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3: Nötr, 4: Katılmıyorum, 5: Hiç Katılmıyorum

Araştırma kapsamında üreticilerin tarımsal amaçlı kredi kartı kullanmama nedenlerinin başında kredi kartı kullanmayı hiç düşünmeme (2,01), faiz oranının yüksek olması (2,57) ve gereksiz harcamaya teşvik ettiği düşüncesi (2,69) gelmektedir. Üreticiler; faizin haram olması (4,43), kredi kartının nasıl kullanılacağına bilinmemesi (4,07) ve bankanın istediği şartları yerine getirememe (3,80) nedenlerine ise katılmadıklarını ifade etmişlerdir (Çizelge 4.93).

Çizelge 4.93. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Kredi Kartı Kullanmama Nedenleri (N=74)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Katılım Durumu (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Kredi kartı kullanmayı hiç düşünmeme	2,01	1,43	1,00	56,76	16,22	8,11	6,76	12,16	100,00
Faiz oranının yüksek olması	2,57	1,45	2,00	35,14	16,22	18,92	16,22	13,51	100,00
Gereksiz harcamaya teşvik ettiğini düşünme	2,69	1,55	2,00	29,73	25,68	14,86	5,41	24,32	100,00
Kredi kartından ücret alınması	3,24	1,49	3,50	17,57	18,92	13,51	21,62	28,38	100,00
Kredi kartı kullananların mağduriyetlerinden etkilenme	3,30	1,51	3,00	14,86	21,62	17,57	10,81	35,14	100,00
Kart limitinin yetersiz olması	3,35	1,42	4,00	16,22	12,16	18,92	25,68	27,03	100,00

Ölçek*: 1: Kesinlikle Katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3: Nötr, 4: Katılmıyorum, 5: Hiç Katılmıyorum

Çizelge 4.93. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Kredi Kartı Kullanmama Nedenleri
(N=74) (Devamı)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Katılım Durumu (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Borcunu zamanında ödeyememe korkusu	3,35	1,57	4,00	18,92	16,22	12,16	16,22	36,49	100,00
Kullanım alanının kısıtlı olması	3,54	1,25	3,00	9,46	-	54,05	-	36,49	100,00
Bankanın istediği şartları yerine getirememesi	3,80	1,40	4,00	10,81	9,46	16,22	16,22	47,30	100,00
Kredi kartının nasıl kullanılacağına bilinmemesi	4,07	1,45	5,00	14,86	1,35	6,76	16,22	60,81	100,00
Faizin haram olması	4,43	1,09	5,00	2,70	5,41	13,51	2,70	75,68	100,00

Ölçek*: 1: Kesinlikle Katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3: Nötr, 4: Katılmıyorum, 5: Hiç Katılmıyorum

4.4.3.7. Tarımsal Destek Alma

Araştırma kapsamında incelenen işletmelerdeki üreticilerin %38,18'i devlet tarafından sağlanan tarımsal desteklerden faydalandığını belirtirken, %61,82'si herhangi bir tarımsal destekten faydalanmadığını ifade etmiştir (Çizelge 4.94).

Beserek (2019) Muğla ilinde yaptığı çalışmada üreticilerin %65,59'unun tarımsal destek aldığını, %34,41'inin ise tarımsal destek almadığını belirlemiştir.

Çizelge 4.94. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Destek Alma

	Kişi	%
Aldım	42	38,18
Almadım	68	61,82
Toplam	110	100,00

Devlet tarafından sağlanan tarımsal desteklerden faydalanan üreticilerin %59,52'si mazot desteği, %47,62'si gübre desteği, %33,33'ü bombus (arı) desteği, %26,19'u biyolojik mücadele desteği, %2,38'i traktör desteği ve %2,38'i sertifikalı fidan desteği aldığını belirtmiştir (Çizelge 4.95).

Bal (2018) Trakya Bölgesi'nde yaptığı çalışmada üreticilerin büyük bir çoğunluğunun mazot ve gübre desteğinden (%97,5) faydalandığını, bununla birlikte üreticilerin fark ödemesi desteği (%83,9), sertifikalı tohum desteği (%49,3), sözleşmeli tarım desteği (%8,8) ve diğer desteklerden (%4,4) de faydalandıklarını tespit etmiştir. Beserek (2019) yaptığı çalışmada tarımsal destek alan üreticilerin %38,17'sinin bombus arı desteği, %6,45'inin gübre desteği, %27,42'sinin ise mazot desteği aldığını saptamıştır.

Çizelge 4.95. İncelenen İşletmelerde Alınan Tarımsal Destekler (N=42)

	Kişi	%
Mazot Desteği	25	59,52
Gübre Desteği	20	47,62
Bombus (Arı) Desteği	14	33,33
Biyolojik Mücadele Desteği	11	26,19
Traktör Desteği	1	2,38
Sertifikalı Fidan Desteği	1	2,38

* Birden fazla cevap alınmıştır.

Araştırmada üreticilerin tarımsal gelirlerini nasıl değerlendirdikleri de incelemiştir. Üreticilerin tamamı tarımsal faaliyetlerden elde ettiğini belirtmiş, bununla birlikte %76,36'sı bankaya yatırdığını, %36,36'sı arazi aldığını, %31,82'si makine ekipman aldığını, %27,27'si altın aldığını ifade etmiştir (Çizelge 4.96).

Çizelge 4.96. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Geliri Değerlendirme (N=110)

	Kişi	%
Aile ihtiyaçları için kullanıyorum	110	100,00
Bankaya yatırıyorum	84	76,36
Arazi alıyorum	40	36,36
Makine ekipman alıyorum	35	31,82
Altın alıyorum	30	27,27
Döviz alıyorum	7	6,36
Hayvan alıyorum	4	3,64
Hisse senedi, tahvil vb. alıyorum	1	0,91

* Birden fazla cevap alınmıştır.

4.4.4. Tarımsal Faaliyetlerde Sürdürülebilirlik

Antalya ilinde turunçgil üretimi yapan işletmelerde üreticilere tarımsal faaliyetlerle ilgili kararları almada daha çok kimlerin etkili olduğu sorulmuş ve elde edilen sonuçlar Çizelge 4.97'de verilmiştir. Üreticiler tüm kararları çoğunlukla aileyle birlikte ya da kendi başlarına aldıklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte üretim deseni ve pazarlama ile ilgili kararlarda ziraat mühendisine danışıldığı görülmektedir.

Bal (2018) tarımsal üretim aşamalarında karar verirken fikir alınan kişi ve kuruluşları incelemiş ve üreticilerin %50,7'sinin kendilerinin karar verdiklerini, %43,9'lük kesimin ziraat teknikeri ya da ziraat mühendisine, %35,6'lık kesimin ise diğer üreticilere danıştığını belirlemiştir.

Çizelge 4.97. Turunçgil Üretiminde Karar Almada Etkili Kişiler

Kararlar	Kendisi		Çocukları		Aile Birlikte		Ziraat Müh.		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
Yatırım	43	39,09	1	0,91	66	60,00	-	-	110	100,00
Tasarruf	37	33,64	1	0,91	72	65,45	-	-	110	100,00
Finansman	39	35,45	1	0,91	69	62,73	1	0,91	110	100,00
Gelecek	27	24,55	1	0,91	81	73,64	1	0,91	110	100,00
İşletmeyi Büyütme	42	38,18	-	-	66	60,00	2	1,82	110	100,00
Pazarlama	48	43,64	2	1,82	47	42,73	13	11,82	110	100,00
Üretim Deseni	40	36,36	2	1,82	50	45,45	18	16,36	110	100,00
İşletme Dışı İşler	29	26,36	-	-	81	73,64	-	-	110	100,00

Araştırma kapsamında incelenen işletmelerde üreticilerin tarımsal faaliyetin sürdürülebilirliği üzerinde etkili olabilecek bazı konularda görüşlerine de yer verilmiştir (Çizelge 4.98). Üreticilerin %64,55'i işlemelerinde kayıt tuttuklarını, %85,45'i sabit bir ücret ödense de tarımsal faaliyeti bırakmayacağını, %86,36'sı Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıtlı olduğunu, %99,09'u sözleşmeli üretim yapmadığını belirtmiştir. Ayrıca üreticilerin %70,91'i son 5 yıl içerisinde tarım sigortası yaptırdığını, %55,45'i herhangi bir tarımsal kooperatife üye olmadığını ifade etmiştir.

Bal (2018) çalışmasında; işletmelerde üretim kaydı tutma oranını %41,5, işletmelerin sözleşmeli üretim yapma oranının %18 ve tarım sigortası yaptıрма oranının %75 olduğunu belirlemiştir.

Çizelge 4.98. İncelenen İşletmelerde Sürdürülebilirlik Üzerinde Etkili Olabilecek Bazı Konularda Üreticilerin Görüşleri

	Evet		Hayır		Toplam	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
İşletmenizle ilgili kayıt tutuyor musunuz?	71	64,55	39	35,45	110	100,00
Size sabit bir ücret ödenirse tarımsal faaliyeti bırakır mısınız?	16	14,55	94	85,45	110	100,00
Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıtlı mısınız?	95	86,36	15	13,64	110	100,00
Sözleşmeli üretim yapıyor musunuz?	1	0,91	109	99,09	110	100,00
Son 5 yıl içinde tarım sigortası yaptırdınız mı?	78	70,91	32	29,09	110	100,00
Herhangi bir tarımsal kooperatife üye misiniz?	49	44,55	61	55,45	110	100,00

Araştırmada üreticilerin sosyal güvencelerinin olup olmadığı da incelenmiş ve %3,64'ünün herhangi bir sosyal güvencesinin olmadığı görülürken %65,45'inin Bağ-Kur, %27,27'sinin SSK, %2,73'ünün Emekli Sandığı tarafından sosyal güvencesi olduğu belirlenmiştir (Çizelge 4.99).

Alp (2017) domates üretimi yapan işletmelere yönelik yaptığı çalışmasında üreticilerin %55,78'inin Bağ-Kur, %44,22'sinin SSK güvencesi olduğunu bulmuştur.

Çizelge 4.99. İncelenen İşletmelerde Üreticilerin Sosyal Güvenceleri

	Kişi	%
Bağ-Kur	72	65,45
SSK	30	27,27
Emekli Sandığı	3	2,73
Özel Yaşam Sigortası	1	0,91
Yok	4	3,64
Toplam	110	100.00

Araştırma alanındaki işletmelerde üreticilerin tarımsal faaliyet yapmalarının en önemli nedeni tarımsal faaliyet için arazilerinin olmasıdır (1,22). Üreticiler; kendi işlerinin patronu olma (1,53), kâr elde etme (1,62) ve tarımla uğraşmanın hoşlarına gitmesinin (2,09) de tarımsal faaliyet yapmalarında önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Tarım dışında iyi fırsatların olmaması (3,61) ise üreticiler tarafından tarımsal faaliyet yapma nedenleri arasında önemli değil olarak ifade edilmiştir (Çizelge 4.100).

Çizelge 4.100. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Faaliyet Yapma Nedenleri (N=110)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Tarımsal faaliyet için arazimin olması	1,22	0,55	1,00	83,64	11,82	3,64	0,91	-	100,00
Kendi işimin patronu olmak	1,53	1,15	1,00	75,45	13,64	0,91	2,73	7,27	100,00
Kâr elde etmek	1,62	1,08	1,00	66,36	18,18	7,27	3,64	4,55	100,00
Tarımla uğraşmanın hoşuma gidiyor olması	2,09	1,32	2,00	48,18	21,82	9,09	14,55	6,36	100,00
İş değiştirmenin oldukça zor olması	2,74	1,58	2,00	32,73	20,91	7,27	18,18	20,91	100,00
Ailemin bana bu işte yardımcı olması	2,84	1,59	3,00	33,64	11,82	13,64	19,09	21,82	100,00
Başka bir iş yapmanın benim için zor olması	3,01	1,62	3,00	30,00	12,73	10,00	20,91	26,36	100,00
Tarım dışında iyi fırsatların olmaması	3,61	1,37	4,00	13,64	8,18	13,64	32,73	31,82	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Araştırma kapsamındaki işletmelerde üreticilerin tarımsal faaliyete devam etmelerine yardımcı olacak unsurlardan en önemli olanlar; ürün fiyatlarının garanti edilmesi (1,38) ve önceden ürün fiyatları hakkında bilgi sahibi olabilmektir (1,43). Üreticilere göre işçi temininde zorluklarla karşılaşmama (1,66), çok fazla borcun olmaması (1,78), kredi imkânlarının artırılması (1,86), kredi faiz oranlarının düşük olması (1,95) ve ihtiyaç olduğunda borç bulabilme (1,96) tarımsal faaliyete devam etmede önemli unsurlardır. Çocuk bakımı (ev ekonomisi) hizmetlerinin olması (4,26), gençler için tarımsal eğitim programlarının yapılması (3,85) ve eğitim fırsatlarının artırılması/iyileştirilmesi (3,73) ise üreticilerin önemli değil şeklinde belirttikleri unsurlar arasında yer almaktadır (Çizelge 4.101).

Çizelge 4.101. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Faaliyete Devam Etmede Yardımcı Olacak Unsurlar (N=110)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Ürün fiyatlarının garanti edilmesi	1,38	0,74	1,00	70,91	24,55	1,82	0,91	1,82	100,00
Önceden ürün fiyatları hakkında bilgi sahibi olabilmek	1,43	0,60	1,00	61,82	34,55	2,73	0,91	-	100,00
İşçi temininde zorluklarla karşılaşmaması	1,66	0,83	2,00	48,18	43,64	3,64	2,73	1,82	100,00
Çok fazla borcun olmaması	1,78	0,73	2,00	33,64	59,09	4,55	0,91	1,82	100,00
Kredi imkânlarının artırılması	1,86	1,14	1,50	50,00	30,00	9,09	5,45	5,45	100,00
Kredi faiz oranlarının düşük olması	1,95	1,18	2,00	47,27	29,09	10,00	8,18	5,45	100,00
İhtiyaç olduğunda borç bulabilmek	1,96	0,99	2,00	35,45	43,64	13,64	3,64	3,64	100,00
Doğal felaketlere (sel, dolu, don vb.) karşı destek sağlanması	2,00	1,27	2,00	48,18	27,27	9,09	7,27	8,18	100,00
Sözleşmeli üretimin yaygınlaşması	2,08	1,13	2,00	34,55	42,73	8,18	9,09	5,45	100,00
Tarım dışı gelirin olması	2,14	1,29	2,00	43,64	25,45	10,91	13,64	6,36	100,00
Pazarlama konusunda eğitim vb. olması	2,21	1,15	2,00	27,27	47,27	10,00	8,18	7,27	100,00
Devlet desteğinin olması	2,37	1,38	2,00	36,36	26,36	10,91	16,36	10,00	100,00
İlaç bayilerindeki ziraat mühendislerinin işletmeyi ziyaret etmesi	2,62	1,26	2,00	19,09	39,09	11,82	20,91	9,09	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Çizelge 4.101. İncelenen İşletmelerde Tarımsal Faaliyete Devam Etmede Yardımcı Olacak Unsurlar (N=110) (Devamı)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Tarımsal amaçlı kooperatiflerin sayısının artması	2,72	1,23	3,00	18,18	30,91	19,09	24,55	7,27	100,00
Yayın programlarının yapılması	2,87	1,10	3,00	4,55	44,55	19,09	22,73	9,09	100,00
Altyapı olanaklarının iyileştirilmesi (Yol, haberleşme vb.)	2,88	1,41	2,00	16,36	36,36	9,09	19,09	19,09	100,00
Tarımsal kuruluşlardaki ziraat mühendislerinin işletmeyi ziyaret etmesi	2,99	1,17	3,00	9,09	31,82	19,09	30,91	9,09	100,00
Tarım dışı iş imkânlarının artırılması	3,00	1,37	3,00	17,27	22,73	21,82	19,09	19,09	100,00
Aile bireyleri için ek iş imkânları sağlanması	3,08	1,31	3,00	15,45	20,00	20,00	30,00	14,55	100,00
Depolama hizmetlerinin olması/artırılması	3,13	1,35	3,00	10,91	28,18	21,82	15,45	23,64	100,00
Taşıma hizmetlerinin olması	3,43	1,25	3,00	4,55	23,64	24,55	19,09	28,18	100,00
Aile bireylerinin işletme dışında çalışıyor olması	3,56	1,26	4,00	7,27	19,09	9,09	39,09	25,45	100,00
Ambalaj temininde vb. konularda kolaylık	3,62	1,20	4,00	4,55	16,36	21,82	27,27	30,00	100,00
Eğitim fırsatlarının artırılması/ iyileştirilmesi	3,73	1,37	4,00	10,91	11,82	9,09	30,00	38,18	100,00
Gençler için tarımsal eğitim programlarının yapılması	3,85	1,33	4,00	10,00	10,91	3,64	35,45	40,00	100,00
Çocuk bakımı (ev ekonomisi) hizmetlerinin olması	4,26	1,08	5,00	4,55	3,64	10,00	24,55	57,27	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Araştırmada anket uygulanan üreticilere ailelerindeki gençlerin tarımsal faaliyete devam edip etmeme konusundaki düşünceleri sorulmuştur (Çizelge 4.102). Üreticilerin %52,73'ü ailesindeki gençlerin tarımsal faaliyete devam etmeyi düşündüğünü, %47,27'si gençlerin tarımsal faaliyete devam etmeyi düşünmediğini belirtmiştir.

Çizelge 4.102. Gençlerin Tarımsal Faaliyete Devam Etme Düşüncesi

Kişi	%	
Evet	58	52,73
Hayır	52	47,27
Toplam	110	100.00

Araştırmada incelenen işletmelerde gençlerin tarımsal faaliyete devam etmek istememe nedenlerinin başında tarım dışındaki sektörlerde yaşam standardının daha iyi olması (1,50) gelmekte, bunu sırasıyla tarımla uğraşmayı sevmemeleri (1,58) ve tarım dışındaki sektörlerde eğitim olanaklarının daha fazla olması (1,69) izlemektedir. İşletmelerde sermaye yetersizliği (3,87), tarıma devlet desteğinin az olması (3,77) ve kredi bulmada/almada karşılaşılan güçlükler (3,65) ise tarımsal faaliyete devam etmek istememe kararlarını etkilemede önemli değil olarak belirlenmiştir (Çizelge 4.103).

Çizelge 4.103. İncelenen İşletmelerde Gençlerin Tarımsal Faaliyete Devam Etmek İstememe Nedenleri (N=52)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Tarım dışındaki sektörlerde yaşam standardının daha iyi olması	1,50	0,92	1,00	67,31	23,08	5,77	-	3,85	100,00
Tarımla uğraşmayı sevmemeleri	1,58	0,91	1,00	63,46	21,15	11,54	1,92	1,92	100,00
Tarım dışındaki sektörlerde eğitim olanaklarının daha fazla olması	1,69	1,00	1,00	53,85	34,62	3,85	3,85	3,85	100,00
Tarımsal faaliyetin riskli olması	2,02	1,50	1,00	59,62	13,46	7,69	3,85	15,38	100,00
Tarımsal konularda bilgi ve becerilerinin olmaması	2,79	1,47	3,00	26,92	21,15	15,38	19,23	17,31	100,00
Tarımın yeterli geliri sağlamaması	2,96	1,62	3,00	32,69	9,62	9,62	25,00	23,08	100,00
Kredi bulmadaki / almadaki karşılaşılan güçlükler	3,65	1,19	4,00	3,85	15,38	23,08	26,92	30,77	100,00
Tarıma devlet desteğinin az olması	3,77	1,35	4,00	7,69	17,31	5,77	28,85	40,38	100,00
Sermaye yetersizliği	3,87	1,19	4,00	7,69	5,77	13,46	38,46	34,62	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Araştırma kapsamında üreticilerin geleceğe yönelik hedef ve amaçları incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Çizelge 4.104’de verilmiştir. İşletmelerde piyasada oluşan en yüksek fiyattan ürünlerini satabilmek (1,30), ürünlerini pazarlamada sorun yaşamamak (1,35), gelirlerini yükseltmek (1,39), yaşam standartlarını iyileştirmek (1,45) üreticilerin en önemli hedef ve amaçları arasında yer almaktadır. Üreticiler geleceğe yönelik hedef ve amaçlar arasında yer alan depolama konusunda sorun yaşamamak (3,39), ambalajlama konusunda sorun yaşamamak (3,35), tarımsal kooperatife üye olmak (3,13) konularında nötr olduklarını ifade etmişlerdir.

Çizelge 4.104. İncelenen İşletmelerde Üreticilerin Geleceğe Yönelik Hedef ve Amaçları
(N=110)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Piyasada oluşan en yüksek fiyattan ürünü satabilmek	1,30	0,58	1,00	76,36	17,27	6,36	-	-	100,00
Ürünleri pazarlamada sorun yaşamamak	1,35	0,61	1,00	72,73	20,00	7,27	-	-	100,00
Gelirimi yükseltmek	1,39	0,66	1,00	70,00	21,82	7,27	0,91	-	100,00
Yaşam standartımızı iyileştirmek	1,45	0,74	1,00	65,45	26,36	6,36	0,91	0,91	100,00
Kalitesi yüksek ürünler elde etmek	1,53	0,69	1,00	56,36	36,36	5,45	1,82	-	100,00
Üretim yaparken çevreyi korumak	1,56	0,64	1,00	50,91	42,73	5,45	0,91	-	100,00
Riskleri azaltmak	1,60	0,76	1,00	51,82	40,00	5,45	1,82	0,91	100,00
Tasarruf yapmak	1,66	0,73	2,00	47,27	40,91	10,00	1,82	-	100,00
Pazarın istediği kalitede ürün üretmek	1,84	0,75	2,00	33,64	52,73	10,00	3,64	-	100,00
Yeniliklere açık olmak	1,87	1,07	2,00	46,36	32,73	12,73	3,64	4,55	100,00
Pazarın istediği miktarda ürün üretmek	1,88	0,71	2,00	29,09	56,36	11,82	2,73	-	100,00
İşletmeyi büyütmek	1,98	1,23	2,00	49,09	24,55	10,91	10,00	5,45	100,00
Yeterli gelir elde etmek	2,00	0,95	2,00	36,36	34,55	22,73	5,45	0,91	100,00
İşletmeye yatırım yapmak	2,04	1,12	2,00	40,00	33,64	12,73	10,00	3,64	100,00
İş dışındaki faaliyetlere zaman ayırmak	2,24	1,22	2,00	36,36	26,36	20,00	11,82	5,45	100,00
Üzerimdeki iş yükünü azaltmak	2,25	1,11	2,00	27,27	41,82	11,82	16,36	2,73	100,00
Yaşam standartımı korumak	2,25	1,02	2,00	28,18	30,00	33,64	5,45	2,73	100,00
Sözleşmeli üretim yapabilmek	2,41	1,24	2,00	23,64	40,91	17,27	7,27	10,91	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Çizelge 4.104. İncelenen İşletmelerde Üreticilerin Geleceğe Yönelik Hedef ve Amaçları
(N=110) (Devamı)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Emeklilik için para biriktirmek	2,78	1,62	2,00	30,91	22,73	10,91	8,18	27,27	100,00
Diğer üreticiler arasında tanınmak	2,83	1,46	3,00	28,18	15,45	17,27	23,64	15,45	100,00
Gelecekte çocukların tarımsal faaliyete devam etmesini sağlamak	2,85	1,63	2,50	30,91	19,09	13,64	7,27	29,09	100,00
Ürün taşımada sorun yaşamamak	2,85	1,37	3,00	20,00	25,45	20,00	18,18	16,36	100,00
Çocukların eğitimi için para biriktirmek	2,92	1,70	3,00	33,64	14,55	10,91	8,18	32,73	100,00
Tarımsal kooperatife üye olmak	3,13	1,23	3,00	11,82	20,00	26,36	27,27	14,55	100,00
Ambalajlama konusunda sorun yaşamamak	3,35	1,28	3,00	11,82	10,91	30,91	22,73	23,64	100,00
Depolama konusunda sorun yaşamamak	3,39	1,26	4,00	10,91	12,73	23,64	31,82	20,91	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

4.4.5. Risk Kaynakları ve Risk Yönetimi Stratejileri

4.4.5.1. Risk Kaynakları

Tarımda, işletmelerin faaliyetlerini başarılı bir şekilde sürdürebilmeleri risklerin mümkün olduğunca önlenmesine, tekrarının ve etkisinin azaltılmasına bağlı bulunmaktadır. Tarımsal üretimde bulunanlar tarım konusunda ne kadar deneyim sahibi olsalar da çoğu zaman birçok risk faktörü ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Daha önce de belirtildiği gibi tarımı etkileyen risk kaynakları oldukça fazla sayıdadır. Çoğunlukla ortaya çıkan belli başlı risk kaynakları hastalıklar, doğal koşullar, ürünlerin fiyatlarındaki dalgalanmalar vb. olarak belirtilebilir. Tarımda karşılaşılan risk kaynaklarının bilinmesi ve buna göre çeşitli önlemlerin alınması önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Akçaöz, 2001). Çalışmada üreticilerin karşılaştıkları risk kaynakları; üretim riski, finansman riski, pazarlama ve fiyat riski, kişisel risk, politik ve yasal risk olmak üzere 5 başlık altında incelenmiştir.

İncelenen işletmelerde üreticilerin karşılaştıkları en önemli üretim riskleri; bitki zararlılarından dolayı verim düşüklüğü (1,35), bitki hastalıklarından dolayı verim düşüklüğü (1,40) ve iklim koşullarında meydana gelen değişikliklerdir (1,45) Üreticiler;

ürün verimlerindeki değişiklikler (1,54), don olayı (1,57), yağışın yetersiz olması (1,65) ve yağışın gereğinden fazla olması (1,68) risklerini de önemli olarak değerlendirmektedir. Araştırmada yangın nedeniyle ürünün zarar görmesi (4,10), analiz laboratuvarı yetersizliği (3,94) ve toprak kayması (3,91) ise üreticilerin hiç önemli değil şeklinde ifade ettikleri üretim riskleridir (Çizelge 4.105).

Limon üretimine yönelik yapılan bir çalışmada üreticilerin limon üretimini etkileyen en önemli faktörler sırasıyla; girdi maliyetlerindeki değişimler, depo fiyatlarının yüksek oluşu, zararlılardan dolayı verim düşüklüğü, ürün verimindeki değişiklikler, pazarlama imkânlarının düşük olması ve hastalıklardan dolayı verim düşüklüğü olarak belirlenmiştir (Özer, 2018).

Çizelge 4.105. İncelenen İşletmelerde Üretim Riski Kaynakları (N=110)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Bitki zararlılarından dolayı verim düşüklüğü	1,35	0,51	1,00	67,27	30,91	1,82	-	-	100,00
Bitki hastalıklarından dolayı verim düşüklüğü	1,40	0,55	1,00	62,73	34,55	2,73	-	-	100,00
İklim koşullarında meydana gelen değişiklikler	1,45	0,52	1,00	55,45	43,64	0,91	-	-	100,00
Ürün verimlerindeki değişiklikler	1,54	0,55	2,00	49,09	48,18	2,73	-	-	100,00
Don olayı	1,57	0,88	1,00	60,91	27,27	7,27	2,73	1,82	100,00
Yağışın yetersiz olması	1,65	0,87	1,00	50,91	40,91	1,82	4,55	1,82	100,00
Yağışın gereğinden fazla olması	1,68	0,91	1,50	50,00	40,91	2,73	3,64	2,73	100,00
Pazara uygun çeşit ve kalitede ürün yetiştirememe	1,78	0,84	2,00	40,00	48,18	7,27	2,73	1,82	100,00
Kuraklık	1,97	1,27	2,00	48,18	30,91	4,55	8,18	8,18	100,00
İşletme ölçeğinin küçük olması	2,02	1,20	2,00	41,82	36,36	6,36	9,09	6,36	100,00
Üretim planlamasının olmaması	2,02	1,20	2,00	42,73	33,64	9,09	8,18	6,36	100,00
İşletme kayıtlarının tutulmaması	2,21	1,03	2,00	21,82	52,73	13,64	6,36	5,45	100,00
Üretim yöntemi ile ilgili bilgi eksikliği	2,27	1,03	2,00	20,00	50,00	18,18	6,36	5,45	100,00
Hasat sırasında meydana gelen ürün kayıpları	2,45	1,19	2,00	21,82	39,09	20,91	9,09	9,09	100,00
Tarımsal alet ve makinelerin yetersizliği	2,89	1,24	3,00	15,45	23,64	30,00	18,18	12,73	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Çizelge 4.105. İncelenen İşletmelerde Üretim Riski Kaynakları (N=110) (Devamı)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Sel nedeniyle ürünün zarar görmesi	3,25	1,28	4,00	13,64	18,18	10,91	44,55	12,73	100,00
Hırsızlık	3,43	1,37	4,00	13,64	17,27	4,55	41,82	22,73	100,00
Toprak kayması	3,91	1,10	4,00	5,45	7,27	10,00	45,45	31,82	100,00
Analiz laboratuvarı yetersizliği (Hastalık, kalıntı vb. için)	3,94	1,13	4,00	3,64	11,82	9,09	38,18	37,27	100,00
Yangın nedeniyle ürünün zarar görmesi	4,10	1,14	4,00	6,36	6,36	2,73	40,00	44,55	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Araştırma kapsamında karşılaşılan finansman riski kaynaklarından; girdi maliyetlerindeki değişiklikler (1,14) ve enflasyon (1,24) üreticiler tarafından çok önemli, borçluluk durumu (borç miktarı) (1,72) ve öz sermayesiz finansman (1,73) ise önemli şeklinde ifade edilmiştir. İncelenen işletmelerde kredilendirme konusunda bilgi eksikliği (3,16) ve arazi fiyatlarındaki değişiklikler (2,76) ise üreticilerin nötr yaklaştığı finansman riski kaynaklarıdır (Çizelge 4.106).

Çizelge 4.106. İncelenen İşletmelerde Finansman Riski Kaynakları (N=110)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Girdi maliyetlerindeki değişiklikler	1,14	0,34	1,00	86,36	13,64	-	-	-	100,00
Enflasyon	1,24	0,52	1,00	80,00	17,27	1,82	0,91	-	100,00
Borçluluk durumu (Borç miktarı)	1,72	0,91	2,00	49,09	37,27	9,09	1,82	2,73	100,00
Öz sermayesiz finansman	1,73	0,73	2,00	40,91	48,18	8,18	2,73	-	100,00
Borç yapısı (Vadesi, kaynağı)	1,77	0,95	2,00	48,18	34,55	11,82	2,73	2,73	100,00
Finansman yetersizliği	1,82	0,89	2,00	39,09	48,18	7,27	2,73	2,73	100,00
Faiz oranlarındaki değişiklikler	1,84	1,00	2,00	44,55	39,09	7,27	6,36	2,73	100,00
İşletme sermayesindeki yetersizlik	1,97	0,92	2,00	31,82	48,18	13,64	3,64	2,73	100,00
Kredi kaynaklarının kapasitesi bulunabilirliği	2,53	1,18	2,00	21,82	32,73	21,82	18,18	5,45	100,00
Arazi fiyatlarındaki değişiklikler	2,76	1,32	3,00	22,73	25,45	11,82	32,73	7,27	100,00
Kredilendirme konusunda bilgi eksikliği	3,16	1,10	3,00	10,00	11,82	40,91	26,36	10,91	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Araştırma alanında incelenen işletmelerde karşılaşılan pazarlama ve fiyat riski kaynakları Çizelge 4.107’de verilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre ürünlerin pazar garantisinin olmaması (1,33) ve ürünlerin fiyatlarındaki değişiklikler (1,36) üreticiler tarafından çok önemli, pazarlama ve satış konusunda bilgi eksikliği (2,37) ise önemli görülen pazarlama ve fiyat riski kaynaklarıdır. İşletmelerde taşımada karşılaşılan sorunlar (4,30), paketlemede karşılaşılan sorunlar (4,25), muhafazada (depolamada) karşılaşılan sorunlar (4,13) ve satış yerine uzaklık (4,10) üreticiler tarafından önemli değil şeklinde belirtilen risk kaynaklarıdır. Bunun nedeni ise meyve ve özellikle turuncgil üreticilerinin ürünlerini dalında (kabala) satmasından dolayı taşıma, paketleme, depolama gibi işlemlere ihtiyaç duymamaları, ürünlerini komisyonculara satan üreticilerin de arazilerinin sebze-meyve haline yakın mesafede olmasıdır.

Çizelge 4.107. İncelenen İşletmelerde Pazarlama ve Fiyat Riski Kaynakları (N=110)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Ürünlerin pazar garantisinin olmaması	1,33	0,68	1,00	75,45	20,00	0,91	3,64	-	100,00
Ürünlerin fiyatlarındaki değişiklikler	1,36	0,81	1,00	77,27	14,55	4,55	1,82	1,82	100,00
Pazarlama ve satış konusunda bilgi eksikliği	2,37	1,15	2,00	18,18	52,73	11,82	8,18	9,09	100,00
Toptancı halinde alt yapı eksikliğinin olması	2,55	1,23	2,00	20,91	35,45	20,00	14,55	9,09	100,00
Sözleşmeli üretimin olmaması	2,57	1,32	2,00	19,09	45,45	8,18	13,64	13,64	100,00
Soğuk hava deposu yetersizliği	4,01	1,17	4,00	6,36	7,27	7,27	37,27	41,82	100,00
Satış yerine uzaklık	4,10	1,06	4,00	4,55	5,45	7,27	40,91	41,82	100,00
Muhafazada (depolamada) karşılaşılan sorunlar	4,13	1,13	5,00	3,64	8,18	11,82	24,55	51,82	100,00
Paketlemede karşılaşılan sorunlar	4,25	1,00	5,00	2,73	4,55	10,00	30,91	51,82	100,00
Taşımada karşılaşılan sorunlar	4,30	1,07	5,00	2,73	7,27	8,18	20,91	60,91	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Araştırmada üreticilerin önemli gördükleri kişisel risk kaynakları; yabancı işgücü bulmada karşılaşılan güçlükler (1,80), işletmecilerin teknik bilgi eksikliği (2,00) ve iş bölümünün olmaması (2,18) şeklinde sıralanırken, aile işgücünün yetersizliği (3,73) ve aile ilişkilerindeki sorunlar/anlaşmazlıklar (3,66) ise üreticiler tarafından önemli değil olarak değerlendirilmiştir (Çizelge 4.108).

Çizelge 4.108. İncelenen İşletmelerde Kişisel Risk Kaynakları (N=110)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Yabancı işgücü bulmada karşılaşılan güçlükler	1,80	0,91	2,00	40,91	47,27	5,45	3,64	2,73	100,00
İşletmecilerin teknik bilgi eksikliği	2,00	1,02	2,00	36,36	39,09	16,36	4,55	3,64	100,00
İş bölümünün olmaması	2,18	1,24	2,00	42,73	20,91	13,64	20,91	1,82	100,00
İşletme sahibinin veya işçinin sağlık/sakatlık/ölüm durumu	3,36	1,09	4,00	8,18	13,64	20,91	48,18	9,09	100,00
İşletmede meydana gelen iş kazaları	3,47	1,13	4,00	8,18	12,73	16,36	49,09	13,64	100,00
Aile ilişkilerindeki sorunlar/ anlaşmazlıklar	3,66	1,18	4,00	7,27	11,82	12,73	43,64	24,55	100,00
Aile işgücünün yetersizliği	3,73	1,17	4,00	7,27	11,82	6,36	50,00	24,55	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Araştırma kapsamında üreticiler karşılaşılan politik ve yasal risk kaynaklarının hepsini önemli olarak değerlendirmişlerdir. Buna göre önemli görülen politik ve yasal risk kaynakları; üretici örgütlenmesindeki yetersizlikler (1,52), ülkenin ekonomik durumundaki değişimler (1,56), hükümetin uyguladığı politiklardaki değişiklikler (genel ve tarım) (1,79), tarımsal destek ve teşviklerin yetersizliği (1,86), hükümet desteğinin olmaması/yetersiz olması (2,07) ve kırsal alana yönelik altyapı yetersizlikleri (2,24) şeklinde sıralanmaktadır (Çizelge 4.109).

Çizelge 4.109. İncelenen İşletmelerde Politik ve Yasal Risk Kaynakları (N=110)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Üretici örgütlenmesindeki yetersizlikler	1,52	0,63	1,00	55,45	37,27	7,27	-	-	100,00
Ülkenin ekonomik durumundaki değişimler	1,56	0,60	2,00	49,09	45,45	5,45	-	-	100,00
Hükümetin uyguladığı politiklardaki değişiklikler (Genel ve Tarım)	1,79	0,61	2,00	30,91	59,09	10,00	-	-	100,00
Tarımsal destek ve teşviklerin yetersiz olması	1,86	0,85	2,00	38,18	42,73	13,64	5,45	-	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Çizelge 4.109. İncelenen İşletmelerde Politik ve Yasal Risk Kaynakları (N=110)
(Devamı)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Hükümet desteğinin olmaması/yetersiz olması	2,07	0,99	2,00	37,27	26,36	28,18	8,18	-	100,00
Kırsal alana yönelik altyapı yetersizlikleri	2,24	0,89	2,00	20,00	45,45	26,36	7,27	0,91	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Araştırma kapsamında incelenen işletmelerde hayvancılık faaliyeti gerçekleştiren 8 işletme bulunmaktadır. Bu işletmelerin karşılaştıkları riskler incelendiğinde en önemli riskin hayvan beslenmesinde karşılaşılan sorunlar (1,25) olduğu görülmektedir. Üreticiler; et fiyatındaki istikrarsızlık (1,50), hijyen kurallarına uyulmaması (1,63), hayvansal ürünlerin üretim maliyetlerindeki değişiklikler (1,75), hayvan hastalıklarından dolayı verim düşüklüğü (1,88) ve ilaç ve veteriner ücretlerinde artış (1,88) risklerini de önemli görmektedir. İncelenen işletmelerde suni tohumlamanın eksikliği/olmayışı (3,88), veteriner ulaşımındaki güçlükler (3,50) ve ahır, ağıl vb. yetersizliği (3,50) ise üreticiler tarafından önemli değil şeklinde değerlendirilen hayvancılık riski kaynaklarıdır (Çizelge 4.110).

Çizelge 4.110. İncelenen İşletmelerde Hayvancılık Riski Kaynakları (N=8)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Hayvan beslenmesinde karşılaşılan sorunlar	1,25	0,46	1,00	75,00	25,00	-	-	-	100,00
Et fiyatındaki istikrarsızlık	1,50	1,07	1,00	75,00	12,50	-	12,50	-	100,00
Hijyen kurallarına uyulmaması	1,63	1,06	1,00	62,50	25,00	-	12,50	-	100,00
Hayvansal ürünlerin üretim maliyetlerindeki değişiklikler	1,75	1,39	1,00	62,50	25,00	-	-	12,50	100,00
Hayvan hastalıklarından dolayı verim düşüklüğü	1,88	1,46	1,00	62,50	12,50	12,50	-	12,50	100,00
İlaç ve veteriner ücretlerinde artış	1,88	1,36	1,50	50,00	37,50	-	-	12,50	100,00
Süt verimindeki değişiklikler	2,00	1,41	1,50	50,00	25,00	12,50	-	12,50	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Çizelge 4.110. İncelenen İşletmelerde Hayvancılık Riski Kaynakları (N=8) (Devamı)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Hayvansal ürünlerin satış dönemlerindeki değişiklikler	2,13	1,55	1,50	50,00	25,00	-	12,50	12,50	100,00
Hayvan kazalarının artması	2,25	1,75	1,50	50,00	25,00	-	-	25,00	100,00
Süt fiyatındaki istikrarsızlık	2,38	1,51	2,00	37,50	25,00	12,50	12,50	12,50	100,00
Hayvanların sigortalı olmaması	2,50	1,60	2,00	37,50	25,00	-	25,00	12,50	100,00
Doğumda meydana gelen olumsuzluklar/ düşük doğum oranı	2,50	1,85	1,50	50,00	12,50	-	12,50	25,00	100,00
Süt yemi fiyatındaki istikrarsızlık	2,50	1,41	2,00	25,00	37,50	12,50	12,50	12,50	100,00
Hayvancılığa yönelik politikalarındaki değişiklikler	2,75	1,58	2,50	25,00	25,00	25,00	-	25,00	100,00
Sağımında hastalık bulaşması	2,88	1,64	2,50	25,00	25,00	12,50	12,50	25,00	100,00
Hayvancılığa yönelik alet ve makinelerin yetersizliği	3,00	1,93	3,00	37,50	12,50	-	12,50	37,50	100,00
Süt sığırları varlığındaki değişiklikler	3,00	1,77	3,50	37,50	-	12,50	25,00	25,00	100,00
Ahır, ağıl vb. yetersizliği	3,50	1,60	4,00	25,00	-	-	50,00	25,00	100,00
Veterinere ulaşımdaki güçlükler	3,50	1,60	4,00	25,00	-	-	50,00	25,00	100,00
Suni tohumlamanın eksikliği/olmaması	3,88	1,36	4,00	12,50	-	12,50	37,50	37,50	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

4.4.5.2. Risk Yönetimi Stratejileri

Tarımsal üretim birçok risk faktörü arasında gerçekleştirilmektedir. Üreticiler risk faktörlerinin farkında olarak üretimi gerçekleştirmeye devam etmektedirler. Tarımsal üretimde olması muhtemel olan risklerin büyük bir kısmı engellenemez durumda olan iklimsel faktörlerden oluşur. Diğer risk faktörleri de belirli bir süre ya da belirli düzeyde engellenebilir. Oluşabilecek risk faktörlerinin etkilerini azaltabilmek, oluşabilecek zararı en aza indirebilmek amacıyla risklere karşı birtakım stratejiler geliştirmek, önlemler düşünmek gereklidir (Alp, 2017).

Araştırma kapsamında üreticiler üretim risklerine karşı; girdilerin kullanım düzeylerini iyi belirlemek (1,37) ve doğru teknik ile etkin gübreleme yapmak (1,42) stratejilerini çok önemli, üretim planlaması yapmak (1,54), ekim, hasat vb. işlerde iş gücü ve makineleri yeterli düzeyde kullanmak (1,58), işletmede farklılaştırma yapmak (1,62)

ve işletmede çeşitlendirme yapmak (1,65) stratejilerini de önemli gördüklerini belirtmişlerdir. İncelenen işletmelerde üreticiler arazi toplulaştırması yapmak (3,45) stratejisini nötr olarak değerlendirirken, işletme arazisini küçültmek (3,92) stratejisini ise önemli değil şeklinde ifade etmişlerdir (Çizelge 4.111).

Trakya Bölgesi'nde yapılan bir çalışmada işletmelerin üretim ve teknoloji risklerine karşı en sık kullanılan stratejiler; kuraklık, aşırı yağış, dona karşı dayanaklı çeşit kullanmak, doğru teknik ile etkin gübreleme ve bilinçli ve etkin ilaçlamadır olarak bulunmuştur (Bal, 2018).

Çizelge 4.111. İncelenen İşletmelerde Üretim Riski Yönetimi Stratejileri (N=110)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Girdilerin kullanım düzeylerini iyi belirlemek	1,37	0,59	1,00	66,36	31,82	-	1,82	-	100,00
Doğru teknik ile etkin gübreleme yapmak	1,42	0,51	1,00	59,09	40,00	0,91	-	-	100,00
Üretim planlaması yapmak	1,54	0,60	1,50	50,00	48,18	-	1,82	-	100,00
Ekim, hasat vb. işlerde iş gücü ve makineleri yeterli düzeyde kullanmak	1,58	0,61	2,00	48,18	45,45	6,36	-	-	100,00
İşletmede farklılaştırma yapmak (Birden çok ürüne yer vermek)	1,62	0,65	2,00	47,27	43,64	9,09	-	-	100,00
İşletmede çeşitlendirme yapmak (Birden çok çeşide yer vermek)	1,65	0,80	2,00	49,09	41,82	6,36	0,91	1,82	100,00
Hastalıklara karşı ilaçla mücadele yapmak	1,68	0,62	2,00	40,00	51,82	8,18	-	-	100,00
İşletme organizasyonu yapmak	1,94	0,62	2,00	20,91	66,36	10,91	1,82	-	100,00
İşletme arazisini büyütmek	2,04	1,08	2,00	35,45	41,82	10,91	7,27	4,55	100,00
Tarım danışmanı ile çalışmak	2,65	1,30	3,00	26,36	20,91	21,82	23,64	7,27	100,00
Arazi toplulaştırması yapmak	3,45	1,25	4,00	11,82	11,82	13,64	44,55	18,18	100,00
İşletme arazisini küçültmek	3,92	0,83	4,00	1,82	4,55	13,64	60,00	20,00	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

İncelenen işletmelerde üreticilerin finansman riskine karşı uyguladıkları stratejiler incelenmiş ve elde edilen sonuçlar Çizelge 4.112’de verilmiştir. Araştırmada anket uygulanan işletmelerde üreticiler için en önemli görülen finansman riski stratejisi harcamaları planlamaktır (1,45). İşletmelerde borçlanmayı azaltmak (1,55), ödeme gücünü arttırmak (1,60) ve finansal analizler yapmak (1,61) da üreticiler tarafından önemli görülmektedir. Bununla birlikte; ailenin yaşam standardını düşürmek (4,05) ve sermaye varlıklarını satmak (3,85) üreticiler tarafından önemli değil şeklinde ifade edilen finansman riski stratejileridir.

Çizelge 4.112. İncelenen İşletmelerde Finansman Riski Yönetimi Stratejileri (N=110)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Harcamaları planlamak	1,45	0,57	1,00	57,27	40,91	0,91	0,91	-	100,00
Borçlanmayı azaltmak	1,55	0,57	2,00	47,27	50,91	0,91	0,91	-	100,00
Ödeme gücünü arttırmak	1,60	0,56	2,00	42,73	55,45	0,91	0,91	-	100,00
Finansal analizler yapmak	1,61	0,68	1,50	50,00	39,09	10,91	-	-	100,00
Tasarruf yapmak	1,64	0,57	2,00	40,00	57,27	1,82	0,91	-	100,00
Sermaye kaynaklarını bulmak	1,64	0,59	2,00	41,82	52,73	5,45	-	-	100,00
Mevcut kaynakların aşırı kullanımını düzenlemek	1,65	0,53	2,00	37,27	60,00	2,73	-	-	100,00
Ürün sigortası yaptırmak	1,70	1,19	1,00	65,45	16,36	7,27	4,55	6,36	100,00
Mümkün olduğunca en düşük maliyetle üretim yapmak	1,75	0,80	2,00	40,00	50,91	3,64	4,55	0,91	100,00
İşletme kayıtlarını düzenli olarak tutmak	1,85	1,09	2,00	45,45	40,00	3,64	5,45	5,45	100,00
Sera sigortası yaptırmak	2,04	1,42	1,00	55,45	15,45	11,82	4,55	12,73	100,00
İşletme dışı yatırım yapmak	2,80	1,35	3,00	21,82	23,64	20,91	20,00	13,64	100,00
Borç yönetiminin uzman kişilerce yapılması	3,09	1,19	3,00	7,27	30,91	20,00	29,09	12,73	100,00
Aile bireylerinin işletme dışında çalışması	3,35	1,21	4,00	10,00	14,55	22,73	36,36	16,36	100,00
İşletme sahibinin işletme dışında çalışması	3,39	1,19	4,00	7,27	18,18	20,91	35,45	18,18	100,00
Sermaye varlıklarını satmak	3,85	1,13	4,00	5,45	6,36	20,00	34,55	33,64	100,00
Ailenin yaşam standardını düşürmek	4,05	1,08	4,00	4,55	4,55	14,55	34,55	41,82	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Araştırma alanında incelenen işletmelerde pazarlama ve fiyat riskine karşı uygulanabilecek risk yönetimi stratejileri de incelenmiştir (Çizelge 4.113). Üreticiler açısından ürünün satılacağı pazar hakkında bilgi sahibi olmak (1,25) ve geçmiş dönem ürün fiyatları hakkında bilgi sahibi olmak (1,35) çok önemli görülürken, ürünü işleyerek satmak (3,16) ve taşıma/ulaşım olanaklarını iyileştirmek (3,08) nötr olarak değerlendirilmiştir.

Çizelge 4.113. İncelenen İşletmelerde Pazarlama ve Fiyat Riski Yönetimi Stratejileri
(N=110)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Ürünün satılacağı pazar hakkında bilgi sahibi olmak	1,25	0,59	1,00	81,82	13,64	2,73	1,82	-	100,00
Geçmiş dönem ürün fiyatları hakkında bilgi sahibi olmak	1,35	0,66	1,00	72,73	20,91	4,55	1,82	-	100,00
Ürün satışlarını zamana yaymak	2,11	0,96	2,00	25,45	50,91	13,64	7,27	2,73	100,00
Sözleşmeli üretim yapmak	2,12	1,10	2,00	30,00	47,27	9,09	8,18	5,45	100,00
Kooperatife üye olmak	2,54	1,32	2,00	26,36	31,82	12,73	20,00	9,09	100,00
Muhafaza olanaklarını iyileştirmek	2,80	1,28	3,00	17,27	31,82	14,55	26,36	10,00	100,00
Taşıma/ulaşım olanaklarını iyileştirmek	3,08	1,24	3,00	10,00	25,45	28,18	19,09	17,27	100,00
Ürünü işleyerek satmak	3,16	1,22	3,00	9,09	22,73	27,27	24,55	16,36	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Araştırma alanında yer alan işletmelerde oluşabilecek kişisel risklere karşı üreticiler tarafından önemli gördüğü risk yönetim stratejileri sırasıyla; uygun beceri ve tecrübeye sahip geçici işçiler seçmek (1,69), düzenli ve etkili iletişim (1,88), işçilerin güvenliğinin sağlanması (2,01) ve genç üreticileri tarımsal üretime teşvik etmek (2,24) olarak belirlenmiştir (Çizelge 4.114).

Çizelge 4.114. İncelenen İşletmelerde Kişisel Risk Yönetimi Stratejileri (N=110)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Uygun beceri ve tecrübeye sahip geçici işçiler seçmek	1,69	0,78	2,00	43,64	48,18	5,45	0,91	1,82	100,00
Düzenli ve etkili iletişim	1,88	0,95	2,00	40,00	39,09	17,27	-	3,64	100,00
İşçilerin güvenliğini sağlamak	2,01	0,87	2,00	27,27	52,73	13,64	4,55	1,82	100,00
Genç üreticileri tarımsal üretime teşvik etmek	2,24	1,21	2,00	31,82	35,45	19,09	4,55	9,09	100,00
Konusunda uzman, sigortalı ve daimî işgücü ile çalışmak	2,51	1,07	3,00	21,82	24,55	38,18	11,82	3,64	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Araştırma kapsamındaki işletmelerde üreticilere göre uygulanabilecek politik ve yasal risk yönetimi stratejileri sırasıyla; yasal gelişmeleri takip etmek (1,59), tarımsal girdilere yönelik desteklerin artırılması (1,64), tarımsal destek ve hibeler hakkında bilgi sahibi olmaktır (1,95). Bu risk yönetimi stratejileri üreticiler tarafından önemli olarak ifade edilmiştir (Çizelge 4.115).

Çizelge 4.115. İncelenen İşletmelerde Politik ve Yasal Risk Yönetimi Stratejileri (N=110)

	Ort.	Std. Sapma	Medyan	Önem Derecesi (%)					Toplam
				1	2	3	4	5	
Yasal gelişmeleri takip etmek	1,59	0,65	2,00	47,27	48,18	3,64	-	0,91	100,00
Tarımsal girdilere yönelik desteklerin artırılması	1,64	0,74	2,00	49,09	40,91	7,27	2,73	-	100,00
Tarımsal destek ve hibeler hakkında bilgi sahibi olmak	1,95	0,87	2,00	33,64	43,64	18,18	3,64	0,91	100,00

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

4.4.6. Faktör Analizi Sonuçları

4.4.6.1. Kredi Kullanan Üreticiler İçin Risk Kaynakları ve Faktör Analizi

Çalışmada tarımsal amaçlı kredi kullanan üreticilerin risk kaynakları ile ilgili görüşlerine yönelik elde edilen verilere faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizini uygulamadan önce güvenilirlik analizi yapılmış ve Cronbach α değeri 0,856 olarak bulunmuş olup, bu güvenilirlik değeri ölçeğin güvenilirliğinin çok iyi olduğunu ifade etmektedir. Faktör analizi sonucunda çalışmanın amacı ve elde edilen faktörler ağırlıkları dikkate alınarak 8 faktör belirlenmiştir. Bu faktörler varyansın %60,41'ini açıklamaktadır.

Araştırmada tarımsal amaçlı kredi kullanan üreticilerin risk kaynaklarına yönelik görüşleri 5'li Likert ölçeği ile belirlenmiştir. Bu verilere uygulanan faktör analizi sonucunda elde edilen faktör ağırlıkları Çizelge 4.116'da verilmiştir. Araştırma alanında anket uygulanan üreticilerden kredi kullananlar için yapılan faktör analizinde risk kaynakları için belirlenen faktörler, faktör ağırlıkları 0,40'ın üzerinde olan değişkenler dikkate alınarak adlandırılmıştır.

Faktör 1 “Doğal Afet, Pazarlama Riski ve Kişisel Risk” olarak adlandırılmıştır. Bu faktör; hırsızlık (0,565), sel nedeniyle ürünün zarar görmesi (0,545), toprak kayması (0,775) yangın nedeniyle ürünün zarar görmesi (0,871), analiz laboratuvarlarının yetersizliği (0,627), satış yerine uzaklık (0,520), paketlemede karşılaşılan sorunlar (0,765), taşımada karşılaşılan sorunlar (0,850), muhafazada karşılaşılan sorunlar (0,831), soğuk hava deposu yetersizliği (0,570), işletme sahibinin veya işçinin sağlık, sakatlık ve ölüm durumu (0,469), aile ilişkilerindeki sorunlar, anlaşmazlıklar (0,723) ve aile işgücünün yetersizliği (0,670) değişkenleri ile pozitif yönde ilişkilidir.

Faktör 2; don olayı (0,704), yağışın gereğinden fazla olması (0,576), yağışın yetersiz olması (0,454), faiz oranlarındaki değişiklikler (0,648), borç miktarı (0,677), borç yapısı (0,711) ve üretici örgütlenmesindeki yetersizlikler (0,477) değişkenleri ile ilişkili olup, “İklim ve Borçlanma Riski” olarak adlandırılmıştır.

Faktör 3 “Yetersiz ve Eksik Bilgi” faktörüdür. Yetersiz ve eksik bilgi tarımsal üretimde özellikle eğitim düzeyi düşük üreticiler göz önüne alındığında önemli bir risk unsurudur. **Faktör 3;** işletme kayıtlarının tutulmaması (0,579), üretim yöntemi ile ilgili bilgi eksikliği (0,722), pazara uygun çeşit ve kalitede ürün yetiştirememe (0,479), ürünlerin pazar garantisinin olmaması (0,526), iş bölümünün olmaması (0,661), yabancı işgücü bulmada karşılaşılan güçlükler (0,663), işletmecilerin teknik bilgi eksikliği (0,756) ve işletmede meydana gelen iş kazaları (0,443) değişkenleri ili doğru yönde ilişkili bulunmuştur.

Ürün verimlerindeki değişiklikler (0,633), iklim koşullarında meydana gelen değişiklikler (0,760), bitki hastalıklarından dolayı verim düşüklüğü (0,774) ve bitki zararlılarından dolayı verim düşüklüğü (0,703) değişkenleri *Faktör 4* ile pozitif ilişkilidir. *Faktör 4* “*Üretim Riski*” faktörü olarak isimlendirilmiştir.

Faktör 5; sözleşmeli üretim olmaması (0,738), pazarlama ve satış konusunda bilgi eksikliği (0,888) ve toptancı halinde altyapı eksikliğinin olması (0,847) değişkenleri ile pozitif yönde ilişkili olmasından dolayı “*Pazar Bulma Riski*” olarak ifade edilmiştir.

Faktör 6; üretim planlamasının olmaması (0,501), işletme sermayesindeki yetersizlik (0,567), finansman yetersizliği (0,589), kredi kaynaklarının kapasitesi ve bulunabilirliği (0,622) ve arazi fiyatlarındaki değişiklikler (0,488) değişkenleri ile ilişkili olup “*Kredi Riski*” faktörü olarak belirlenmiştir.

Faktör 7 “*Politik Risk*” olarak adlandırılmıştır. Bu faktör; hükümetin uyguladığı politikalardaki değişiklikler (0,638) ve ülkenin ekonomik durumundaki değişimler (0,735) değişkenleri ile pozitif ilişkilidir.

Faktör 8; girdi maliyetlerindeki değişiklikler (0,544), enflasyon (0,813) ve öz sermayesiz finansman (0,455) değişkenleri ile aynı yönde ilişkili olup, “*Maliyet Riski*” olarak adlandırılmıştır.

Çizelge 4.116. Kredi Kullanan Üreticilere Yönelik Risk Kaynakları İçin Faktör Analizi

Tarımsal Üretimde Riski Kaynakları	Ort.	Std. Sapma	Faktörler							
			1	2	3	4	5	6	7	8
Ürün verimlerindeki değışiklikler	1,52	0,57	,247	-,101	-,133	,633	,122	,008	,135	-,132
İklim koşullarında meydana gelen değışiklikler	1,44	0,54	,008	-,060	-,131	,760	,130	,019	,072	-,068
Bitki hastalıklarından dolayı verim düşüklüğü	1,37	0,56	,012	-,034	-,034	,774	,147	-,048	-,216	,173
Bitki zararlılarından dolayı verim düşüklüğü	1,31	0,51	,080	-,155	,121	,703	-,089	-,016	-,211	,265
Hasat sırasında meydana gelen ürün kayıpları	2,28	1,16	,218	-,151	,042	,219	,113	,059	-,481	,225
İşletme kayıtlarının tutulmaması	2,02	0,98	,144	,358	,579	,014	-,013	-,025	-,269	,063
Üretim yöntemi ile ilgili bilgi eksikliği	2,09	1,03	,274	-,080	,722	,106	,083	,020	-,050	-,128
Hırsızlık	3,63	1,23	,565	-,182	-,053	,211	-,382	,173	-,063	-,044
Kuraklık	1,87	1,13	-,015	,282	,145	,081	,007	,704	-,100	-,158
Don olayı	1,65	0,91	-,058	,704	,017	,083	,252	,097	,111	-,302
Yağışın gereğinden fazla olması	1,54	0,75	,061	,576	,413	-,063	-,139	-,051	-,054	-,279
Yağışın yetersiz olması	1,61	0,71	,023	,454	,410	,136	-,053	,226	-,037	-,405
Tarımsal alet ve makinelerin yetersizliği	2,78	1,27	,204	,003	,340	,339	,105	,036	-,418	-,242
Sel nedeniyle ürünün zarar görmesi	3,37	1,23	,545	,229	-,038	,110	,027	-,079	-,233	,117
Toprak kayması	3,96	0,89	,775	,085	-,034	,036	,055	-,113	-,268	,009
Yangın nedeniyle ürünün zarar görmesi	4,07	0,97	,871	-,102	,158	-,064	-,133	-,035	,001	,062
Analiz laboratuvarı yetersizliği (Hastalık, zararlı, kalıntı vb. için)	3,81	1,15	,627	-,189	-,126	,224	-,038	,118	,151	-,076
Pazara uygun çeşit ve kalitede ürün yetiştirememesi	1,74	0,78	-,128	,291	,479	-,122	,214	,059	-,345	-,069
İşletme ölçeğinin küçük olması	1,94	1,19	,138	,125	,086	-,362	-,021	,297	-,466	-,045
Üretim planlamasının olmaması	2,04	1,21	-,139	,283	,211	-,132	,178	,501	-,275	,051
Girdi maliyetlerindeki değışiklikler	1,19	0,39	-,384	,177	-,037	-,003	,116	,018	-,015	,544
Enflasyon	1,20	0,53	,102	-,050	,118	,228	,003	-,084	-,101	,813
Öz sermayesiz finansman	1,61	0,74	,185	,038	-,029	,056	-,044	,336	-,056	,455
İşletme sermayesindeki yetersizlik	1,87	1,01	,226	-,022	-,010	,219	-,164	,567	-,240	,129
Finansman yetersizliği	1,70	0,82	,119	,001	,393	,211	-,091	,589	-,084	,002
Kredilendirme konusunda bilgi eksikliği	2,98	1,21	,198	-,413	,068	,061	-,025	,383	-,123	-,124
Kredi kaynaklarının kapasitesi/bulunabilirliği	2,39	1,20	,170	-,221	,223	-,325	,259	,622	,051	,030
Arazi fiyatlarındaki değışiklikler	2,54	1,21	,278	-,031	-,135	-,261	,223	,488	,161	,097
Faiz oranlarındaki değışiklikler	1,65	0,87	-,077	,648	-,081	-,280	,221	,147	,202	,384

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Çizelge 4.116. Kredi Kullanan Üreticilere Yönelik Risk Kaynakları İçin Faktör Analizi (Devamı)

Tarımsal Üretimde Riski Kaynakları	Ort.	Std. Sapma	Faktörler							
			1	2	3	4	5	6	7	8
Borçluluk durumu (Borç miktarı)	1,46	0,57	-,132	,677	,086	-,213	,169	,002	,104	,204
Borç yapısı (Vadesi, kaynağı)	1,52	0,69	-,157	,711	,167	-,239	,110	,071	,205	,229
Ürünlerin fiyatlarındaki değişiklikler	1,35	0,85	-,247	,069	,198	-,049	,187	-,020	,304	,047
Satış yerine uzaklık	4,20	0,96	,520	-,476	,063	,042	,280	,026	,158	,017
Paketlemede karşılaşılan sorunlar	4,33	0,97	,765	-,323	,053	,111	,270	-,002	,067	-,064
Taşımada karşılaşılan sorunlar	4,37	1,00	,850	-,104	,055	-,046	,166	-,014	-,016	-,002
Muhafazada (depolamada) karşılaşılan sorunlar	4,19	1,05	,831	-,068	,042	-,085	,283	,072	-,041	-,004
Sözleşmeli üretimin olmaması	2,93	1,41	,184	,000	,069	,311	,738	-,137	,122	,113
Pazarlama ve satış konusunda bilgi eksikliği	2,48	1,22	,119	,142	,052	,110	,888	,080	-,138	-,028
Toptancı halinde alt yapı eksikliğinin olması	2,69	1,24	,067	,200	-,046	,028	,847	,038	-,090	,007
Soğuk hava deposu yetersizliği	4,09	1,20	,570	-,280	-,286	,071	,213	,058	-,013	-,327
Ürünlerin pazar garantisinin olmaması	1,39	0,83	-,197	-,095	,526	-,046	,140	-,164	,370	,164
İş bölümünün olmaması	2,00	1,26	,027	,009	,661	,018	-,093	,118	,120	,357
İşletme sahibinin veya işçinin sağlık/sakatlık/ölüm durumu	3,28	1,09	,469	,239	,321	-,034	,262	,258	,184	,021
İşletmede meydana gelen iş kazaları	3,28	1,12	,464	,227	,443	-,040	,355	,201	,108	-,094
Aile ilişkilerindeki sorunlar/anlaşmazlıklar	3,54	1,06	,723	,211	,132	,286	-,054	,254	,245	-,018
Aile işgücünün yetersizliği	3,80	1,07	,670	,178	,057	,202	-,250	,219	,346	,021
Yabancı işgücü bulmada karşılaşılan güçlükler	1,72	0,98	-,183	,160	,663	-,458	-,027	-,093	-,054	-,147
İşletmecilerin teknik bilgi eksikliği	1,83	1,08	-,045	,035	,756	-,177	-,014	,311	,115	-,019
Hükümetin uyguladığı politikalarındaki değişiklikler (Genel ve Tarım)	1,67	0,58	,208	,166	,050	-,008	,037	-,030	,638	-,129
Ülkenin ekonomik durumundaki değişimler	1,46	0,54	,116	,080	-,005	-,043	-,059	-,111	,735	-,010
Hükümet desteğinin olmaması/yetersiz olması	1,94	0,98	,142	,358	-,005	,394	-,018	-,173	,383	-,047
Üretici örgütlenmesindeki yetersizlikler	1,44	0,57	,161	,477	,095	,231	,309	-,356	,005	-,235
Tarımsal destek ve teşviklerin yetersiz olması	1,89	0,95	,175	,258	,195	,176	,132	-,464	,012	-,107
Kırsal alana yönelik altyapı yetersizlikleri	2,06	0,88	,180	-,002	,093	,180	-,025	-,304	,203	-,319
Öz Değer			8,483	6,298	4,165	3,467	3,044	2,614	2,429	2,121
Kümülatif Varyans			15,709	27,372	35,085	41,504	47,142	51,982	56,480	60,407
Cronbach & (Güvenilirlik Katsayısı)						0,856				

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

4.4.6.2. Kredi Kullanan Üreticiler İçin Risk Yönetim Stratejileri ve Faktör Analizi

Araştırmada turunçgil üretimi yapan ve kredi kullanan işletmelerde tarımda karşılaşılan risklere karşı uygulanacak risk yönetimi stratejilerine yönelik olarak 5’li Likert ölçeği kullanılarak üretici görüşleri belirlenmiş ve elde edilen bu verilere faktör analizi uygulanmıştır. 5’li Likert ölçeği kullanılarak elde edilen verilere faktör analizi uygulamadan önce güvenirlik ölçümü yapılmış ve Cronbach α katsayısı 0,764 bulunmuştur. Bu değer elde edilen veriler için ölçeğin iyi derecede güvenilir olduğunu ifade etmektedir. İncelen işletmelerde kredi kullanan işletmelerde risk yönetimi stratejileri için yapılan faktör analizi sonucunda 10 faktör belirlenmiş olup, bu faktörlerin varyansın %66,34’ünü açıkladığı görülmektedir. Faktör analizi sonucu elde edilen veriler Çizelge 4.117’de verilmiştir. Faktörlerin ifade edilmesinde faktör yükü 0,40’ın üzerinde olan değişkenler dikkate alınmıştır.

Faktör 1; “Çeşitlendirme Yapmak ve Bilgi Toplamak” olarak adlandırılmıştır. Bu faktör; işletmede çeşitlendirme yapmak (0,690), işletmede farklılaştırma yapmak (0,759), sermaye kaynaklarını bulmak (0,405), finansal analizler yapmak (0,691), geçmiş dönem ürün fiyatları hakkında bilgi sahibi olmak (0,599) ve ürünün satılacağı pazar hakkında bilgi sahibi olmak (0,646) değişkenleri ile aynı yönde ilişkilidir.

Faktör 2; hastalıklara karşı ilaçla mücadele yapmak (0,676), doğru teknik ile etkin gübreleme yapmak (0,671), ekin, hasat vb. işlerde işgücü ve makineleri yeterli düzeyde kullanmak (0,767), girdilerin kullanım düzeylerini iyi belirlemek (0,577), arazi toplulaştırması yapmak (0,601) ve borçlanmayı azaltmak (0,457) değişkenleri ile pozitif yönde ilişkisi olup, “Üretim Tekniğini Geliştirmek” olarak isimlendirilmiştir.

Faktör 3; “İşletmeyi Küçültmek ve Pazarlama Hizmetlerini Geliştirmek” stratejisi olarak belirlenmiştir. Bu faktör; işletme arazisini küçültmek (0,471), sermaye varlıklarını satmak (0,649), taşıma/ulaşım olanaklarını iyileştirmek (0,657), ürünü işleyerek satmak (0,817) ve muhafaza olanaklarını iyileştirmek (0,673) değişkenleriyle ilişkili bulunmuştur.

Faktör 4; “Kayıt Tutmak ve Kaynak Kullanımını Düzenlemek” şeklinde ifade edilmiştir. Faktör ağırlığı 0,40’ın üzerinde olan değişkenler bu faktörü adlandırmada dikkate alınmıştır. Bu değişkenler; mevcut kaynakların aşırı kullanımını düzenlemek (0,560), borçlanmayı azaltmak (0,472) ve işletme kayıtlarını düzenli olarak tutmaktır (0,686).

Faktör 5; işletme dışı yatırım yapmak (0,685), aile bireylerinin işletme dışında çalışması (0,745), işletme sahibinin işletme dışında çalışması (0,785), borç yönetiminin uzman kişilerce yapılması (0,425), sermaye kaynaklarını bulmak (0,493) ve konusunda

uzman, sigortalı ve daimî işgücü ile çalışmak (0,417) değişkenleri ile aynı yönde ilişkili olup, “*İşletme Dışı Gelir ve Uzman Kişilerle Çalışmak*” olarak ifade edilmiştir.

Faktör 6; “*Kooperatife Üye Olmak ve Gençleri Teşvik Etmek*” faktörüdür. Bu faktör; kooperatife üye olmak (0,602), işçilerin güvenliğini sağlamak (0,765), uygun beceri ve tecrübeye sahip geçici işçiler seçmek (0,461), genç üreticileri tarımsal üretime teşvik etmek (0,758) ve düzenli/etkili iletişim (0,676) değişkenleri ile ilişkilidir.

Faktör 7; harcamaları planlamak (0,723), yasal gelişmeleri takip etmek (0,807), tarımsal destek ve hibeler hakkında bilgi sahibi olmak (0,520) ve tarımsal girdilere yönelik desteklerin artırılması (0,446) değişkenleri ile pozitif yönde ilişkilidir. Bu faktör; faktör ağırlığı 0,40’ın üzerinde olan değişkenler dikkate alındığından “*Harcamaları Planlamak ve Yasal Düzenlemeleri Takip Etmek*” stratejisi olarak ifade edilebilir.

Faktör 8; “*Üretim ve Finansman Planlaması Yapmak*” stratejisidir. Faktör 8 ile ilişkili bulunan değişkenler; işletme organizasyonu yapmak (0,699), üretim planlaması yapmak (0,444), tasarruf yapmak (0,608), sermaye kaynaklarını bulmak (0,461) ve tarımsal girdilere yönelik desteklerin artırılmasıdır (0,477).

Faktör 9 ile pozitif yönde ilişkili bulunan değişkenler; tarım danışmanı ile çalışmak (0,469), ürün sigortası yaptırmak (0,810), sera sigortası yaptırmak (0,753) ve borç yönetiminin uzman kişilerce yapılmasıdır (0,554). Faktör ağırlığı 0,40’ın üzerinde olan bu değişkenler dikkate alındığında Faktör 9 “*Sigorta Yaptırmak ve Borç Yönetimi*” şeklinde ifade edilmiştir.

Faktör 10; “*Düşük Maliyetli Üretim Yapmak*” stratejisi olarak isimlendirilmiştir. Faktör 10; mümkün olduğunca en düşük maliyetle üretim yapmak (0,792), ödeme gücünü artırmak (0,671) ve uygun beceri ve tecrübeye sahip geçici işçiler seçmek (0,451) değişkenleriyle ilişkili bulunmuştur.

Çizelge 4.117. Kredi Kullanan Üreticilere Yönelik Risk Yönetimi Stratejileri İçin Faktör Analizi

Risk Yönetimi Stratejileri	Ort.	Std. Sapma	Faktörler									
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
İşletme organizasyonu yapmak	1,81	0,55	,138	,103	-,044	,044	,092	,146	,130	,699	,131	-,004
Üretim planlaması yapmak	1,43	0,50	,064	,191	,304	,398	-,181	,030	-,006	,444	,029	,097
İşletmede çeşitlendirme yapmak (Birden çok çeşide yer vermek)	1,35	0,48	,690	,076	,104	,075	,007	,173	,166	,071	-,003	-,231
İşletmede farklılaştırma yapmak (Birden çok ürüne yer vermek)	1,39	0,53	,759	-,015	-,046	-,014	-,003	,053	,128	,094	,109	-,231
Hastalıklara karşı ilaçla mücadele yapmak	1,69	0,67	,052	,676	-,055	,186	,021	,219	,084	,211	-,040	-,215
Doğru teknik ile etkin gübreleme yapmak	1,39	0,49	-,212	,671	,218	-,046	,084	,006	,187	,269	,050	-,113
Ekim, hasat vb. işlerde iş gücü ve makineleri yeterli düzeyde kullanmak	1,54	0,57	,017	,767	-,025	-,187	,151	-,056	,109	,064	,053	,033
Girdilerin kullanım düzeylerini iyi belirlemek	1,31	0,58	,166	,577	-,195	,041	-,086	-,037	-,097	-,178	,316	,087
Tarım danışmanıya çalışmak	2,31	1,24	-,190	,120	-,010	,328	,320	,039	-,072	-,223	,469	-,046
İşletme arazisini büyütmek	1,83	0,99	,339	,266	,084	,374	-,064	,343	-,142	-,041	,021	,199
İşletme arazisini küçültmek	3,98	0,74	,051	-,047	,471	,356	-,050	-,097	-,082	,338	-,198	-,027
Arazi toplulaştırması yapmak	3,57	1,21	-,351	,601	,187	,108	-,013	-,070	-,139	,028	,058	,360
Mümkün olduğunca en düşük maliyetle üretim yapmak	1,81	0,87	-,024	-,030	,012	-,118	-,121	,077	,034	,054	-,055	,792
Ürün sigortası yaptırmak	1,54	1,09	,025	,100	-,115	-,018	-,065	-,022	,123	,175	,810	-,172
Sera sigortası yaptırmak	1,78	1,36	,093	,234	,130	-,178	-,101	-,159	,053	-,004	,753	-,128
Harcamaları planlamak	1,37	0,59	,176	,116	-,122	,057	-,025	,043	,723	-,030	,115	,031
İşletme dışı yatırım yapmak	2,43	1,31	,072	,238	,054	-,056	,685	,053	-,151	-,037	-,264	-,022
Aile bireylerinin işletme dışında çalışması	3,24	1,20	-,037	,164	,054	,033	,745	,009	,046	,126	,114	-,088
İşletme sahibinin işletme dışında çalışması	3,15	1,19	,028	-,202	,076	-,014	,785	,026	-,088	,084	,067	-,166
Borç yönetiminin uzman kişilerce (Muhasebeci, Ziraat Müh. vb.) yapılması	3,11	1,18	-,006	-,265	,045	,190	,425	,048	-,225	,000	,554	,247
Mevcut kaynakların aşırı kullanımını düzenlemek	1,63	0,56	,076	,181	,155	,560	,217	-,034	,360	-,169	,064	,238
Borçlanmayı azaltmak	1,56	0,60	-,070	,457	,118	,472	,098	-,003	-,013	,209	,037	,209
İşletme kayıtlarını düzenli olarak tutmak	1,78	1,02	,175	-,068	,099	,686	-,024	,140	-,041	,195	,161	,030

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Çizelge 4.117. Kredi Kullanan Üreticilere Yönelik Risk Yönetimi Stratejileri İçin Faktör Analizi (Devamı)

Risk Yönetimi Stratejileri	Ort.	Std. Sapma	Faktörler									
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ödeme gücünü arttırmak	1,57	0,60	-,110	,128	,183	,311	-,097	-,074	,223	,194	-,183	,671
Ailenin yaşam standardını düşürmek	4,31	1,01	-,275	,276	,152	,114	,091	,164	-,586	,181	-,097	,176
Tasarruf yapmak	1,61	0,63	,274	,240	-,107	-,061	,392	,006	-,065	,608	-,151	,169
Sermaye kaynaklarını bulmak	1,57	0,54	,405	,202	-,069	-,037	,493	-,047	,135	,461	-,126	,244
Finansal analizler yapmak	1,48	0,64	,691	-,145	,042	,172	,197	,023	,148	-,005	-,022	,253
Sermaye varlıklarını satmak	4,07	1,04	-,117	-,066	,649	,169	,256	,098	-,195	,330	-,227	-,095
Taşıma/ulaşım olanaklarını iyileştirmek	3,17	1,27	-,083	,293	,657	-,161	,169	,157	-,171	-,197	-,074	,172
Ürünü işleyerek satmak	3,20	1,20	-,164	,071	,817	,034	,083	,037	,111	,018	,098	-,020
Muhafaza olanaklarını iyileştirmek	2,85	1,34	,223	-,132	,673	-,002	-,129	-,188	-,097	-,097	,145	,254
Geçmiş dönem ürün fiyatları hakkında bilgi sahibi olmak	1,33	0,67	,599	-,165	-,436	-,235	-,054	,148	-,178	,288	,011	,135
Ürünün satılacağı pazar hakkında bilgi sahibi olmak	1,30	0,72	,646	-,028	-,396	-,342	-,069	,116	-,026	,110	,022	,295
Sözleşmeli üretim yapmak	2,07	1,13	,077	,080	,120	-,782	-,039	,133	-,123	,083	,090	,111
Ürün satışlarını zamana yaymak	2,02	0,92	,269	,057	,000	-,585	,167	,275	,220	-,008	,246	,134
Kooperatife üye olmak	2,31	1,44	-,087	,187	-,132	,097	,192	,602	,133	-,265	-,258	-,020
İşçilerin güvenliğini sağlamak	1,93	0,97	,063	,047	-,284	-,005	,108	,765	-,097	-,025	-,161	-,079
Konusunda uzman, sigortalı ve daimi işgücü ile çalışmak	2,44	1,16	-,012	,452	,260	,041	,417	,375	,158	-,104	,142	,006
Uygun beceri ve tecrübeye sahip geçici işçiler seçmek	1,63	0,76	,391	-,031	-,009	,003	-,034	,461	,056	,003	-,139	,451
Genç üreticileri tarımsal üretime teşvik etmek	2,22	1,31	,085	-,008	,199	-,208	-,187	,758	,017	,197	,154	-,003
Düzenli ve etkili iletişim	1,80	1,14	,213	-,104	,120	-,039	,053	,676	,061	,215	,037	,106
Tarımsal girdilere yönelik desteklerin artırılması	1,44	0,60	-,353	,097	,098	,082	,082	-,003	,446	,477	,278	,207
Yasal gelişmeleri takip etmek	1,52	0,54	,126	,087	-,002	,065	-,031	,047	,807	,200	-,189	,129
Tarımsal destek ve hibeler hakkında bilgi sahibi olmak	1,76	0,80	-,279	,109	,113	-,115	-,266	,256	,520	,297	,051	,097
Öz Değer			5,388	4,969	3,218	3,172	2,799	2,452	2,191	2,114	1,848	1,703
Kümülatif Varyans			11,974	23,017	30,167	37,215	43,436	48,886	53,756	58,453	62,560	66,344
Cronbach & (Güvenilirlik Katsayısı)								0,764				

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

4.4.6.3. Kredi Kullanmayan Üreticiler İçin Risk Kaynakları ve Faktör Analizi

Çalışmada turunçgil üretim faaliyetinde kredi kullanmayan üreticilerin risk kaynaklarına yönelik görüşleri için faktör analizi uygulanmış, elde edilen sonuçlar Çizelge 4.118’de verilmiştir. İncelenen işletmelerde kredi kullanmayan üreticilerin risk kaynaklarına yönelik görüşlerini belirlerken 5’li Likert ölçeği kullanılmıştır. Kredi kullanmayan üreticilerin risk kaynaklarına yönelik görüşlerini başlıklar altında toplayabilmek için uygulanan faktör analizi sonucunda 8 faktör belirlenmiştir. Bu faktörler varyansın %61,37’sini açıklamaktadır. Faktör analizi yapılacak verilere güvenilirlik analizi uygulanmış ve Cronbach α değeri 0,895 bulunmuştur. Bu değer ölçeğin güvenilirliğinin çok iyi olduğunu göstermektedir.

Araştırmada turunçgil üretim faaliyetinde kredi kullanmayan üreticilerin risk kaynakları ile ilgili yapılan faktör analizi sonucunda **Faktör 1**; “Doğal Afet, Pazarlama Riski ve Kişisel Risk” olarak adlandırılmış olup, bu faktör sel nedeniyle ürünün zarar görmesi (0,526), toprak kayması (0,757), yangın nedeniyle ürünün zarar görmesi (0,919), analiz laboratuvarlarının yetersizliği (0,745), satış yerine uzaklık (0,668), paketlemede karşılaşılan sorunlar (0,830), taşımada karşılaşılan sorunlar (0,849), muhafazada karşılaşılan sorunlar (0,796), soğuk hava deposu yetersizliği (0,511), işletme sahibinin veya işçinin sağlık, sakatlık ve ölüm durumu (0,748), işletmede meydana gelen iş kazaları (0,810), aile ilişkilerindeki sorunlar (0,734) ve aile işgünün yetersizliği (0,713) değişkenleri ile pozitif yönde ilişkili bulunmuştur.

Faktör 2; “Finansman Riski” olarak ifade edilmiştir. **Faktör 2**; hasat sırasında meydana gelen ürün kayıpları (0,443), işletme kayıtlarının tutulmaması (0,424), işletme ölçeğinin küçük olması (0,459), üretim planlamasının olmaması (0,573), kredilendirme konusunda bilgi eksikliği (0,646), kredi kaynaklarının kapasitesi/bulunabilirliği (0,763), arazi fiyatlarındaki değişiklikler (0,597), faiz oranlarındaki değişiklikler (0,804), borçluluk durumu (0,676), borç yapısı (0,713) ve kırsal alana yönelik altyapı yetersizlikleri (0,550) değişkenleri ile aynı yönde ilişkilidir.

Faktör 3; kuraklık (0,673), don olayı (0,711), yağışın gereğinden fazla olması (0,711), yağışın yetersiz olması (0,769), tarımsal alet ve makinelerin yetersizliği (0,474), sel nedeniyle ürünün zarar görmesi (0,401) ve üretim yöntemi ile ilgili bilgi eksikliği (0,428) değişkenleri ile ilişkilidir. **Faktör 3**; “İklim Riski” faktörü olarak ifade edilmiştir.

Faktör 4; “İşgücü Bulma Zorluğu ve Teknik Bilgi Eksikliği” olarak belirlenmiştir. Bu faktör ile ilişkili olan değişkenler; yabancı işgücü bulmada karşılaşılan güçlükler (0,772), işletmecilerin teknik bilgi eksikliği (0,753), pazara uygun çeşit ve kalitede ürün yetiştirememesi (0,664), işletme ölçeğinin küçük olması (0,448), finansman yetersizliği

(0,473), öz sermayesiz finansman (0,423) ve toptancı halinde altyapı eksikliğinin olmasıdır (0,436).

Faktör 5; “*Üretim Riski ve Politik Risk*” olarak adlandırılmıştır. *Faktör 5*; ürün verimlerindeki değişiklikler (0,728), iklim koşullarında meydana gelen değişiklikler (0,669), bitki hastalıklarından dolayı verim düşüklüğü (0,580), bitki zararlılarından dolayı verim düşüklüğü (0,515), hükümetin uyguladığı politikalarındaki değişiklikler (0,447) ve ülkenin ekonomik durumundaki değişimler (0,431) değişkenleri ile ilişkilidir.

Enflasyon (0,681), ürünlerin pazar garantisi olmaması (0,779) ve ürünlerin fiyatlarındaki değişiklikler (0,505) değişkenleri *Faktör 6* ile aynı yönde ilişkili olup faktör ağırlıkları 0,40’ın üzerinde bulunmuştur. **Faktör 6;** “*Enflasyon ve Pazar Bulma Riski*” olarak ifade edilmiştir.

Faktör 7; “*Alet-Makine Bulma Riski ve Üretici Örgütlenmesi Yetersizliği*” olarak belirlenmiştir. Faktör ağırlıkları 0,40’ın üzerinde olan tarımsal alet ve makinelerin yetersizliği (0,548), işletme sermayesindeki yetersizlik (0,577) ve üretici örgütlenmesindeki yetersizlikler (0,632) *Faktör 7* ile pozitif yönde ilişkili bulunmuştur.

Faktör 8; “*Satış ve Pazarlama Konusunda Bilgi Eksikliği*” şeklinde adlandırılmış olup, bu faktör sözleşmeli üretimin olmaması (0,586), pazarlama ve satış konusunda bilgi eksikliği (0,487) ve toptancı halinde altyapı eksikliğinin olması (0,623) değişkenleriyle aynı yönde ilişkilidir.

Çizelge 4.118. Kredi Kullanmayan Üreticilere Yönelik Risk Kaynakları İçin Faktör Analizi

Tarımsal Üretimde Riski Kaynakları	Ort.	Std. Sapma	Faktörler							
			1	2	3	4	5	6	7	8
Ürün verimlerindeki değışiklikler	1,55	0,54	,128	-,084	-,085	-,189	,728	,003	,147	-,025
İklim koşullarında meydana gelen değışiklikler	1,46	0,50	,157	-,152	-,061	-,038	,669	-,004	-,049	-,211
Bitki hastalıklarından dolayı verim düşüklüğü	1,43	0,53	-,035	,258	-,024	,114	,580	,184	-,287	-,057
Bitki zararlılarından dolayı verim düşüklüğü	1,38	0,52	-,133	,257	,102	,139	,515	,274	-,141	,054
Hasat sırasında meydana gelen ürün kayıpları	2,61	1,22	,241	,443	,238	-,063	-,171	,107	,202	,310
İşletme kayıtlarının tutulmaması	2,39	1,06	,120	,424	,228	,279	-,331	,173	,048	-,360
Üretim yöntemi ile ilgili bilgi eksikliği	2,45	1,01	,287	-,069	,428	,256	-,121	,184	,333	,134
Hırsızlık	3,23	1,48	,344	,257	,321	-,271	,258	-,074	,091	,045
Kuraklık	2,07	1,39	,139	,214	,673	-,198	,260	-,049	-,176	,083
Don olayı	1,50	0,85	,117	,003	,711	,029	,207	,037	,038	,214
Yağışın gereğinden fazla olması	1,82	1,03	,082	,122	,714	,052	-,278	,204	,106	-,189
Yağışın yetersiz olması	1,70	1,01	,070	,147	,769	,025	-,038	-,102	,064	-,016
Tarımsal alet ve makinelerin yetersizliği	3,00	1,22	,221	,115	,474	-,048	-,207	-,067	,548	-,124
Sel nedeniyle ürünün zarar görmesi	3,13	1,32	,526	,006	,401	-,237	,102	,074	,235	-,230
Toprak kayması	3,86	1,27	,757	,092	,181	-,141	-,052	,049	,262	,029
Yangın nedeniyle ürünün zarar görmesi	4,13	1,29	,919	-,004	,115	-,025	,030	,058	,055	,020
Analiz laboratuvarlarının yetersizliği (Hastalık, zararlı, kalıntı vb. için)	4,05	1,10	,745	-,172	,181	-,028	,003	-,173	,023	-,130
Pazara uygun çeşit ve kalitede ürün yetiştirememesi	1,82	0,90	,150	,189	,267	,664	-,037	,265	-,019	-,239
İşletme ölçeğinin küçük olması	2,09	1,21	,106	,459	,201	,448	-,052	,072	,239	-,363
Üretim planlamasının olmaması	2,00	1,19	,092	,573	,051	,080	-,131	,281	,285	-,195
Girdi maliyetlerindeki değışiklikler	1,09	0,29	-,223	-,015	,039	-,031	,195	,396	-,217	,061
Enflasyon	1,27	0,52	-,145	-,140	,050	,043	,191	,681	,072	,013
Öz sermayesiz finansman	1,84	0,71	,174	,087	-,244	,423	-,003	,309	,131	,153
İşletme sermayesindeki yetersizlik	2,07	0,83	,093	,336	-,415	,290	,190	-,049	,577	,039
Finansman yetersizliği	1,93	0,95	,007	,386	-,302	,473	,345	-,056	,160	-,313
Kredilendirme konusunda bilgi eksikliği	3,34	0,96	,479	,646	,053	-,072	-,050	,096	,011	-,190
Kredi kaynaklarının kapasitesi/bulunabilirliği	2,66	1,15	,185	,763	,090	,019	,015	-,067	-,035	,095
Arazi fiyatlarındaki değışiklikler	2,98	1,39	,420	,597	-,196	-,163	-,018	-,038	-,153	,095
Faiz oranlarındaki değışiklikler	2,02	1,09	-,046	,804	,236	-,010	-,059	-,165	,002	,134

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Çizelge 4.118. Kredi Kullanmayan Üreticilere Yönelik Risk Kaynakları İçin Faktör Analizi (Devamı)

Tarımsal Üretimde Riski Kaynakları	Ort.	Std. Sapma	Faktörler							
			1	2	3	4	5	6	7	8
Borçluluk durumu (Borç miktarı)	1,96	1,09	-,082	,676	,225	,360	,088	-,021	,157	,175
Borç yapısı (Vadesi, kaynağı)	2,02	1,10	-,181	,713	,221	,323	,158	-,138	,136	,139
Ürünlerin fiyatlarındaki değişiklikler	1,38	0,78	-,500	,124	,005	,101	,209	,505	-,299	,031
Satış yerine uzaklık	4,00	1,14	,668	,178	,047	-,010	,220	,136	-,234	,236
Paketlemede karşılaşılan sorunlar	4,16	1,02	,830	,208	,100	,063	-,113	-,073	-,202	,095
Taşımada karşılaşılan sorunlar	4,23	1,14	,849	,129	,083	,014	-,026	-,071	-,225	,084
Muhafazada (depolamada) karşılaşılan sorunlar	4,07	1,22	,796	,161	,019	,149	-,101	-,028	-,136	,181
Sözleşmeli üretimin olmaması	2,23	1,13	,145	,125	,167	-,036	-,055	,006	,053	,586
Pazarlama ve satış konusunda bilgi eksikliği	2,27	1,07	-,098	,407	-,161	,284	-,236	,160	-,355	,487
Toptancı halinde alt yapı eksikliğinin olması	2,43	1,22	,026	,151	,049	,436	,020	-,076	-,068	,623
Soğuk hava deposu yetersizliği	3,93	1,14	,511	,260	,176	-,347	,115	-,345	,128	,036
Ürünlerin pazar garantisinin olmaması	1,27	0,49	-,139	,078	,004	-,003	-,089	,779	,191	-,055
İş bölümünün olmaması	2,36	1,21	,201	,351	-,088	,098	-,310	,167	-,295	,106
İşletme sahibinin veya işçinin sağlık/sakatlık/ölüm durumu	3,45	1,09	,748	,187	-,026	,219	-,072	-,084	-,146	-,332
İşletmede meydana gelen iş kazaları	3,66	1,12	,810	,082	-,139	,262	-,105	-,079	,099	-,147
Aile ilişkilerindeki sorunlar/anlaşmazlıklar	3,79	1,29	,734	,028	,001	,025	,113	-,275	,308	-,027
Aile işgücünün yetersizliği	3,66	1,27	,713	,070	,025	-,030	,238	-,296	,164	,139
Yabancı işgücü bulmada karşılaşılan güçlükler	1,88	0,83	-,074	-,077	,020	,772	,137	-,157	,071	,102
İşletmecilerin teknik bilgi eksikliği	2,16	0,95	,111	,091	-,171	,753	,006	,095	,007	,135
Hükümetin uyguladığı politikalarındaki değişiklikler (Genel ve Tarım)	1,91	0,61	,024	-,284	-,057	,156	,447	,225	,134	,186
Ülkenin ekonomik durumundaki değişimler	1,66	0,64	-,157	-,002	,220	,165	,431	-,032	-,016	-,045
Hükümet desteğinin olmaması/yetersiz olması	2,20	1,00	,069	,131	,168	-,033	,286	-,057	-,139	-,399
Üretici örgütlenmesindeki yetersizlikler	1,59	0,68	-,161	,117	,106	,088	-,043	,155	,632	,108
Tarımsal destek ve teşviklerin yetersiz olması	1,84	0,76	,259	,250	-,186	-,370	,274	,180	,163	-,126
Kırsal alana yönelik altyapı yetersizlikleri	2,41	0,87	,294	,550	-,239	-,110	,119	,074	-,022	-,093
Öz Değer			10,340	5,683	3,857	3,347	3,048	2,696	2,309	1,918
Kümülatif Varyans			19,148	29,673	36,815	43,014	48,659	53,541	57,816	61,367
Cronbach & (Güvenilirlik Katsayısı)							0,895			

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

4.4.6.4. Kredi Kullanmayan Üreticiler İçin Risk Yönetim Stratejileri ve Faktör Analizi

Araştırma kapsamındaki turunçgil üreten işletmelerde tarımsal amaçlı kredi kullanmayan üreticilerin risklere karşı uygulanabilecek risk yönetimi stratejilerine yönelik görüşlerini temel başlıklar altında toplamak için faktör analizi uygulanmış, elde edilen sonuçlar Çizelge 4.119’da verilmiştir. İncelenen işletmelerde kredi kullanmayan üreticilerin risk yönetim stratejileri ile ilgili değerlendirmeleri 5’li Likert ölçeği kullanılarak belirlenmiştir. Faktör analizi uygulamadan önce elde edilen verilere güvenilirlik ölçümü yapılmış ve Cronbach α katsayısı 0,863 bulunmuştur. Bu değer elde edilen verilerin iyi derecede güvenilir olduğunu ifade etmektedir. Cronbach α katsayısı 0 ile 1 arasında değerler alır ve değer 1’e yaklaştıkça güvenilirlik artar.

İncelenen işletmelerde kredi kullanmayan üreticilerin risk yönetimi stratejileri ile ilgili görüşleri için uygulanan faktör analizi sonucunda 10 faktör belirlenmiş olup, bu faktörler varyansın %65,29’unu açıklamaktadır.

Faktör 1, faktör ağırlığı 0,40’ın üzerinde olan değişkenler dikkate alınarak belirlenmiş olup, “İşletme Dışı Gelir ve Pazarlama Hizmetlerini Geliştirmek” şeklinde adlandırılmıştır. Faktör 1 ile pozitif yönde ilişkili olan değişkenler; işletme organizasyonu yapmak (0,549), arazi toplulaştırması yapmak (0,711), işletme dışı yatırım yapmak (0,644), aile bireylerinin işletme dışında çalışması (0,858), işletme sahibinin işletme dışında çalışması (0,841), borç yönetiminin uzman kişilerce yapılması (0,504), mevcut kaynakların aşırı kullanımını düzenlemek (0,470), sermaye varlıklarını satmak (0,581), taşıma/ulaşım olanaklarını iyileştirmek (0,643), ürünü işleyerek satmak (0,643), muhafaza olanaklarını iyileştirmek (0,622) ve konusunda uzman, sigortalı ve daimi işgücü ile çalışmak (0,439)’tır.

Faktör 2; “Yasal Düzenlemeleri Takip Etmek ve Planlama Yapmak” stratejisi olarak adlandırılmıştır. Bu faktör; üretim planlaması yapmak (0,479), ürün satışlarını zamana yaymak (0,504), tarımsal girdilere yönelik desteklerin artırılması (0,713), yasal gelişmeleri takip etmek (0,777) ve tarımsal destek/hibeler hakkında bilgi sahibi olmak (0,852) değişkenleri ile aynı yönde ilişkili bulunmuştur.

Faktör 3; işletme kayıtlarını düzenli olarak tutmak (0,460), tasarruf yapmak (0,596), sermaye kaynaklarını bulmak (0,769) finansal analizler yapmak (0,660) ve düzenli/etkili iletişim (0,532) değişkenlerinin faktör ağırlıklarının 0,40’ın üzerinde olması nedeniyle pozitif yönde ilişkili bulunmuş ve “Finansal Yönetim” stratejisi olarak isimlendirilmiştir.

Faktör 4; “*Tarım Sigortası Yaptırmak*” stratejisi olarak belirlenmiştir. Bu faktör; ürün sigortası yaptırmak (0,765), sera sigortası yaptırmak (0,736) ve işletme arazisini büyütmek (0,481) değişkenleri ile pozitif yönde ilişkili bulunmuştur.

Faktör 5; “*Kooperatife Üye Olmak ve İnsan Kaynağını Planlamak*” stratejisidir. Bu faktörü açıklayan değişkenler; kooperatife üye olmak (0,570), işçilerin güvenliğini sağlamak (0,770), konusunda uzman, sigortalı ve daimî işgücü ile çalışmak (0,450) ve uygun beceri/tecrübeye sahip geçici işçiler seçmek (0,546)’tır.

Faktör 6; geçmiş dönem ürün fiyatları hakkında bilgi sahibi olmak (0,825), ürünün satılacağı pazar hakkında bilgi sahibi olmak (0,567) ve üretim planlaması yapmak (0,431) değişkenleri ile pozitif yönde ilişkilidir. **Faktör 6;** “*Bilgi Toplamak*” stratejisi olarak belirlenmiştir.

Faktör 7; “*Üretim Tekniğini Geliştirmek ve Sözleşmeli Üretim*” stratejisi olarak adlandırılmıştır. Bu faktörün pozitif yönde ilişkili olduğu değişkenler; doğru teknik ile etkin gübreleme yapmak (0,618), ekim, hasat vb. işlerde işgücü ve makineleri yeterli düzeyde kullanmak (0,662) ve sözleşmeli üretim yapmak (0,409)’tır.

Faktör 8; işletme arazisini küçültmek (0,612) değişkeniyle olan pozitif ilişkiden dolayı “*İşletmeyi Küçültmek*” stratejisi olarak belirtilmiştir. Bu faktör girdilerin kullanım düzeylerini iyi belirlemek (-0,713) değişkeni ile negatif yönde ilişkilidir.

Faktör 9; “*Düşük Maliyetli Üretim Yapmak*” stratejisi olup, hastalıklara karşı ilaçla mücadele yapmak (0,691) ve mümkün olduğunca en düşük maliyetle üretim yapmak (0,522) değişkenleriyle aynı yönde ilişkili bulunmuştur.

Faktör 10; harcamaları planlamak (0,633) ve ödeme gücünü artırmak (0,619) değişkenlerinin faktör ağırlıkları 0,40’ın üzerinde olduğundan dolayı “*Harcamaları Planlamak*” stratejisi şeklinde adlandırılmıştır.

Çizelge 4.119. Kredi Kullanmayan Üreticilere Yönelik Risk Yönetimi Stratejileri İçin Faktör Analizi

Risk Yönetimi Stratejileri	Ort.	Std. Sapma	Faktörler									
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
İşletme organizasyonu yapmak	2,05	0,67	,549	,159	,311	,191	,120	,110	,123	-,255	-,362	,207
Üretim planlaması yapmak	1,64	0,67	,358	,479	,054	,113	-,004	,431	,337	-,027	,279	,131
İşletmede çeşitlendirme yapmak (Birden çok çeşide yer vermek)	1,93	0,93	,086	,103	,351	,180	,350	,224	-,454	-,158	-,295	-,059
İşletmede farklılaştırma yapmak (Birden çok ürüne yer vermek)	1,84	0,68	-,033	,047	,132	-,032	,309	,155	-,673	-,188	,165	,040
Hastalıklara karşı ilaçla mücadele yapmak	1,68	0,58	,141	,114	,003	,044	,084	,063	-,025	-,125	,691	,148
Doğru teknik ile etkin gübreleme yapmak	1,45	0,54	-,028	-,171	,029	-,007	,240	,152	,618	-,159	,261	,114
Ekim, hasat vb. işlerde iş gücü ve makineleri yeterli düzeyde kullanmak	1,63	0,65	-,234	-,049	,119	-,091	,135	-,165	,662	-,207	-,123	,087
Girdilerin kullanım düzeylerini iyi belirlemek	1,43	0,60	-,020	-,008	,195	,053	-,106	-,067	-,006	-,713	,029	,104
Tarım danışmanı ile çalışmak	2,96	1,28	,272	,054	,229	,313	,069	-,582	,008	,216	-,021	,107
İşletme arazisini büyütmek	2,23	1,14	,386	,065	,324	,481	,294	-,023	,067	-,041	,158	,147
İşletme arazisini küçültmek	3,86	0,90	,329	,065	,131	,131	,136	,064	-,156	,612	-,085	-,215
Arazi toplulaştırması yapmak	3,34	1,30	,711	-,081	-,037	,206	,112	,015	,177	-,021	,142	-,095
Mümkün olduğunca en düşük maliyetle üretim yapmak	1,70	0,74	,221	,049	,224	-,025	-,459	-,105	,177	,049	,522	-,015
Ürün sigortası yaptırmak	1,86	1,26	,139	-,100	,085	,765	,131	-,055	,002	,019	,051	-,096
Sera sigortası yaptırmak	2,29	1,45	,218	,245	-,016	,736	-,038	,039	-,050	,069	,029	,013
Harcamaları planlamak	1,54	0,54	-,043	,150	-,223	-,010	,018	-,121	,151	-,024	,149	,633
İşletme dışı yatırım yapmak	3,16	1,30	,644	-,260	,008	,046	-,086	-,190	-,012	,387	-,037	,199
Aile bireylerinin işletme dışında çalışması	3,45	1,22	,858	-,041	-,127	-,097	-,046	-,106	-,138	,109	,041	,094
İşletme sahibinin işletme dışında çalışması	3,63	1,15	,841	,032	,022	-,097	-,117	-,176	-,014	,112	,035	,091
Borç yönetiminin uzman kişilerce (Muhasebeci, Ziraat Müh. vb.) yapılması	3,07	1,20	,504	-,111	,314	,259	,195	-,269	-,026	-,092	,033	-,246
Mevcut kaynakların aşırı kullanımını düzenlemek	1,68	0,51	,470	,172	,121	-,553	,037	,114	,011	-,064	,241	-,050
Borçlanmayı azaltmak	1,55	0,54	,194	,050	,215	-,468	,036	-,036	,124	,176	,228	-,265
İşletme kayıtlarını düzenli olarak tutmak	1,93	1,16	,076	,172	,460	,306	,362	,201	,175	,019	-,111	-,116

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

Çizelge 4.119. Kredi Kullanmayan Üreticilere Yönelik Risk Yönetimi Stratejileri İçin Faktör Analizi (Devamı)

Risk Yönetimi Stratejileri	Ort.	Std. Sapma	Faktörler									
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ödeme gücünü arttırmak	1,63	0,52	,085	-,172	,195	,064	,226	-,032	-,038	-,248	,049	,619
Ailenin yaşam standardını düşürmek	3,79	1,09	,331	,299	,122	-,038	,341	,230	,027	-,018	,063	-,300
Tasarruf yapmak	1,66	0,51	,109	,076	,596	-,208	-,132	-,021	-,200	-,095	,377	-,005
Sermaye kaynaklarını bulmak	1,70	0,63	,038	,271	,769	-,015	-,126	-,010	-,068	-,169	,067	-,191
Finansal analizler yapmak	1,73	0,70	-,088	-,106	,660	,171	,040	,281	,037	,376	,009	,260
Sermaye varlıklarını satmak	3,63	1,17	,581	,363	,152	,021	,138	-,115	,008	,322	-,142	-,146
Taşıma/ulaşım olanaklarını iyileştirmek	3,00	1,22	,643	-,009	,105	,177	,380	,148	-,076	-,027	,021	,030
Ürünü işleyerek satmak	3,13	1,24	,643	,298	,122	,233	,084	-,025	-,065	-,035	,218	-,287
Muhafaza olanaklarını iyileştirmek	2,75	1,24	,622	,282	,089	,210	-,043	-,116	-,130	,011	,173	-,186
Geçmiş dönem ürün fiyatları hakkında bilgi sahibi olmak	1,38	0,65	-,113	,036	,051	,012	,019	,825	-,082	,214	-,093	-,053
Ürünün satılacağı pazar hakkında bilgi sahibi olmak	1,20	0,44	-,482	-,180	,112	,110	,164	,567	-,260	-,035	,124	-,161
Sözleşmeli üretim yapmak	2,16	1,07	,283	,313	,126	,359	,032	,066	,409	,084	,089	-,097
Ürün satışlarını zamana yaymak	2,20	1,00	,253	,504	-,090	,192	-,025	,180	,162	,373	-,337	,178
Kooperatife üye olmak	2,75	1,16	-,298	-,060	-,162	-,106	,570	-,140	-,060	,342	-,042	,251
İşçilerin güvenliğini sağlamak	2,09	0,77	,067	-,001	-,038	,149	,770	,017	,032	,274	,016	-,029
Konusunda uzman, sigortalı ve daimi işgücü ile çalışmak	2,57	0,99	,439	,327	-,008	-,147	,450	-,020	,389	-,072	-,101	-,116
Uygun beceri ve tecrübeye sahip geçici işçiler seçmek	1,75	0,79	,274	-,098	,218	,040	,546	-,061	,049	-,132	,054	,273
Genç üreticileri tarımsal üretime teşvik etmek	2,25	1,12	,353	-,134	,102	,304	,328	-,245	,233	,030	,277	-,348
Düzenli ve etkili iletişim	1,96	0,71	,052	,003	,532	-,017	,142	-,327	,123	-,109	-,059	-,043
Tarımsal girdilere yönelik desteklerin artırılması	1,82	0,81	-,161	,713	,089	-,123	-,041	-,251	-,152	,065	,356	,056
Yasal gelişmeleri takip etmek	1,66	0,75	,044	,777	,217	,138	-,106	,143	-,039	-,020	,013	,095
Tarımsal destek ve hibeler hakkında bilgi sahibi olmak	2,13	0,90	,047	,852	-,024	-,062	,076	-,077	-,082	-,033	-,028	-,141
Öz Değer			8,144	3,503	3,386	2,831	2,486	2,180	1,892	1,810	1,587	1,560
Kümülatif Varyans			18,097	25,881	33,406	39,698	45,223	50,068	54,272	58,294	61,822	65,289
Cronbach & (Güvenilirlik Katsayısı)								0,863				

Ölçek*: 1: Çok Önemli, 2: Önemli, 3: Nötr, 4: Önemli Değil, 5: Hiç Önemli Değil

4.4.7. Diskriminant Analizi Sonuçları

Araştırmada incelenen işletmelerde üreticilerin kredi kullanma durumu için diskriminant analizi uygulanmıştır. Diskriminant analizi; grupları ayırmada en etkili olan değişkenleri belirlememeye yarayan ve grubu belli olmayan birimlerin grup üyeliklerini tahmin etmeye çalışan çok değişkenli bir analiz tekniğidir. Bu çalışmada tarımsal amaçlı kredi kullanan ve kredi kullanmayan işletmelerin ayırıcı değişkenlerini belirlemek için diskriminant analizi kullanılmıştır.

İşletmelerde kredi kullanma durumu için uygulanan diskriminant analizinde başlangıçta yer alan bağımsız değişkenler; üreticinin kendi işletmesinde çalışma durumu, işletme dışı tarımsal işlerde çalışma durumu, işletme dışı tarım dışı işlerde çalışma durumu, üreticinin tarımsal faaliyetlerindeki deneyim süresi, desteklemelerden yararlanma durumu, kayıt tutma, Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıtlı olma, sözleşmeli üretim yapma, tarım sigortası yaptıрма, kooperatife üye olma, sosyal güvencesi olma, işletme genişliği ve üretim değeridir. Bu bağımsız değişkenlerden; üreticinin kendi işletmesinde çalışma durumu, desteklemelerden yararlanma durumu, Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıtlılık, tarım sigortası yaptıрма durumu, işletme genişliği ve üretim değeri değişkenleri anlamlı bulunmuştur.

Araştırma kapsamındaki işletmelerde tarımsal amaçlı kredi kullanımı ile ilgili yapılan diskriminant analizinde elde edilen standartlaştırılmış diskriminant fonksiyonu katsayıları Çizelge 4.120'de verilmiştir. Bu katsayılar her bir bağımlı değişkenin tahmininde bağımsız değişkenlerin önemini gösterir. Standartlaştırılmış diskriminant fonksiyonu katsayıları regresyon analizindeki beta katsayılarına karşılık gelir. Araştırmada elde edilen standartlaştırılmış katsayılar incelendiğinde grup ayırımına en fazla katkısı olan değişken; katsayısı 0,550 olarak elde edilen üreticinin kendi işletmesinde çalışma durumu iken, en az katkısı olan değişken işletme genişliğidir.

Çizelge 4.120. Standartlaştırılmış Diskriminant Fonksiyonu Katsayıları

		Fonksiyon
Üreticinin kendi işletmesinde çalışma durumu	<i>(İşletmede Çalışma)</i>	-0,550
Desteklemelerden faydalanma durumu	<i>(Destekleme)</i>	0,367
Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıtlılık durumu	<i>(ÇKS)</i>	0,370
Tarım sigortası yaptıрма durumu	<i>(Sigorta)</i>	0,385
İşletme genişliği	<i>(İşletme Genişliği)</i>	-0,045
Üretim değeri	<i>(Üretim Değeri)</i>	-0,287

Çizelge 4.121’de standardize olmayan diskriminant katsayıları verilmiştir. Diskriminant fonksiyonu; bağımsız değişkenlerin lineer bir kombinasyonu olup, aşağıdaki denklemle ifade edilir:

$$Z = a + b_1X_1 + b_2X_2 + b_3X_3 + + b_nX_n$$

Burada;

Z: Diskriminant skoru (puanı),

a: Sabit,

b: Diskriminant katsayısı,

X: Bağımsız değişkendir.

Bu katsayılar çoklu regresyondaki beta katsayıları gibidir ve gözlemleri sınıflandıracak gerçek tahmin modelinde kullanılır. Analiz sonucunda araştırma için bu fonksiyon aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

$$Z = -1,169 - 2,046 \text{ İşletmede Çalışma} + 0,764 \text{ Destekleme} + 1,136 \text{ ÇKS} + 0,883 \text{ Sigorta} - 0,001 \text{ İşletme Genişliği} + 0,0001 \text{ Üretim Değeri}$$

Çizelge 4.121. Diskriminant Fonksiyonu Katsayıları

	Fonksiyon
Üreticinin kendi işletmesinde çalışma durumu (<i>İşletmede Çalışma</i>)	-2,046
Desteklemelerden faydalanma durumu (<i>Destekleme</i>)	0,764
Çiftçi Kayıt Sistemi’ne kayıtlılık durumu (<i>ÇKS</i>)	1,136
Tarım sigortası yaptırma durumu (<i>Sigorta</i>)	0,883
İşletme genişliği (<i>İşletme Genişliği</i>)	-0,001
Üretim değeri (<i>Üretim Değeri</i>)	0,0001
<i>Sabit katsayı</i>	-1,169

Diskriminant analizinde hesaplanan sınıflandırma istatistiklerine ait değerler Çizelge 4.122’de verilmiştir. Buna göre kredi kullanan üretici sayısı 54 iken, diskriminant analizi sonucunda 36 kişi olarak sınıflandırılmış, 18 kişi ise kredi kullandığı halde kredi kullanmadı şeklinde sınıflandırılmıştır. Aynı şekilde kredi kullanmayan kişi sayısı gerçekte 56 iken, analiz sonucunda 42 kişi olarak belirlenmiş, 14 kişi ise kredi

kullanmadığı halde kredi kullanıyor şeklinde sınıflandırılmıştır. Diskriminant analizinin başarısı sınıflandırma yüzdesinin doğru olmasına bağlıdır. Bu nedenle analizde kullanılan bağımsız değişkenler önemlidir. Burada yapılan diskriminant analizi sonucunda doğru sınıflandırma oranı %70,9 bulunmuştur.

Çizelge 4.122. Sınıflandırma Sonuçları

			Tahmin Edilen Grup		Toplam
			Üyelikleri		
			Kredi Kullanan	Kredi Kullanmayan	
Orijinal	Sayı	Kredi Kullanan	36	18	54
		Kredi Kullanmayan	14	42	56
	%	Kredi Kullanan	66,7	33,3	100,0
		Kredi Kullanmayan	25,0	75,0	100,0

* Doğru sınıflandırma oranı %70,9

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarım sektöründe önemi giderek artan turunçgiller sahip oldukları tür ve çeşit zenginliği, çok uzun bir hasat dönemi, oldukça uzun muhafaza süresi, taşımaya uygunluk ve sanayi hammaddesi olma gibi özellikleri nedeniyle, dünyada ve Türkiye'de; üretim, tüketim, endüstri ve ticarete konu olan ender meyvelerin oluşturduğu bir ürün grubudur. Turunçgil üretiminin yapıldığı 20 il içerisinde Antalya 4. sıradadır. Tarımsal üretimin kendine has özelliklerinden dolayı turunçgil üreticilerinin üretimde karşılaştıkları birçok olumsuz faktör bulunmakta, bu faktörler de üreticilerin işletme dışı kaynaklara sıkça başvurmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle tarımsal krediler işletmelerin sürdürülebilir üretim yapabilmeleri açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada Antalya ili Aksu, Finike ve Kumluca ilçelerindeki turunçgil üreticilerinin sosyo-ekonomik özellikleri, kredi kullanım durumları, turunçgil üretiminde karşılaştıkları sorunlar ve karşılaştıkları risk kaynaklarına ilişkin veriler toplanmıştır. Antalya'da turunçgil üreticilerinden ortalamaya dayalı oransal tabakalı örnekleme yöntemi ile ana kitleyi temsil edecek şekilde 110 işletmede anket çalışması yapılmıştır.

İncelenen işletmelerde üreticilerin %66,36'sı 50 yaş ve üzerinde, %33,64'ü ise 15-49 yaş aralığında olup, ortalama yaşları 53,54, ortalama deneyim süreleri 30,32 yıldır. Üreticilerin %38,18'inin ilköğretim mezunu, %26,36'sının yükseköğretim/üniversite mezunu olduğu belirlenmiştir. İşletmelerde üreticilerin %15,45'inin kendi işletmesi dışındaki tarımsal işlerde çalıştığı ve %19,09'unun tarım dışı işlerde çalıştığı görülmektedir.

Araştırma kapsamındaki 110 işletmede ortalama işletme genişliği 38,37 dekar ve ortalama parsel sayısı ise 3,02 adettir. İşletmelerde toplam arazi genişlikleri dikkate alındığında %74,95'inin mülk araziden oluştuğu görülmektedir. İncelenen işletmelerde ortalama portakal üretim alanı 22,49 da, limon üretim alanı 9,79 da ve mandarin üretim alanı 7,92 da olarak belirlenmiştir.

İncelenen işletmelerde üreticilerin turunçgil üretimlerindeki en önemli nedenler; bölgede rağbet görmesi, turunçgil üretimi ile ilgili bilgilerinin olması, ziraatının kolay olması ve geleneksel üretim alışkanlığıdır.

Turunçgil üretimi yapan üreticilerin %95,55'i ürünlerini tüccara sattığını, %89,09'u satışları meyve döneminde (dalında) kabala gerçekleştirdiğini, fiyat konusunda ise %46,36'sı ülkedeki turunçgil fiyatlarını takip ederek karar verdiğini belirtmiştir.

Araştırmada üreticilerin turunçgil üretiminde karşılaştığı sorunların başında girdi maliyetlerinin her yıl artması gelmektedir. Bunu sırasıyla üretici örgütlenmesi, kooperatifleşmenin yetersiz olması, etkin, iyi işleyen bir pazarlama organizasyonunun olmaması, gübre, ilaç, sulama, mazot gibi temel girdilere yeterli desteklemelerin

yapılmaması ve tüketici fiyatlarının üretici eline geçen fiyatlardan 5-6 kat kadar daha yüksek olmasının talebi olumsuz etkilemesi izlenmektedir. Üreticilerin bu sorunlara karşı çözüm önerileri ise; temel girdilerin desteklenmesi, verimlilik ve kalite artırıcı araştırmaların teşvik edilmesi, devletin üretim ve pazarlamada daha fazla yardımcı olması ve üretici ile alıcı arasında satış ve ödemede aracı bir kurum olmasıdır.

İşletmelerde üreticilerin %49,09'u tarımsal amaçlı kredi kullanmakta; tarımsal amaçlı kredi kullanan üreticilerin de; %61,11'i işletme kredisi, %20,37'si yatırım kredisi, %18,52'si ise hem işletme kredisi hem de yatırım kredisi kullanmaktadır. Tarımsal amaçlı kredi kullanan üreticilerin %90,74'ü Ziraat Bankası'nı, %38,89'u şahısları (akraba, tüccar), %14,81'i Tarım Kredi Kooperatifi'ni ve %9,26'sı özel bankaları tercih etmektedir.

Üreticilerin tarımsal amaçlı kredi kullanmalarındaki en önemli nedenler işletme sermayesi eksikliği tamamlama ve tarımsal girdi temini (ilaç, gübre, yem vb.) olarak bulunmuştur. Üreticilerin kredi kullanmamalarındaki en önemli neden ise yeterli sermayeye sahip olmalarıdır. Bunu sırasıyla faiz oranlarının çok yüksek olması, yapılan işten yeterli gelir veya kazanç elde edememe riski ve geri ödeme koşullarının uygun olmaması izlenmektedir.

Tarımsal amaçlı kredi kullanan üreticilerin kredi kullanırken karşılaştıkları sorunların başında faiz oranının ve geri ödeme süresinin/şeklinin uygun olması (vade yapısı) gelmektedir. Ayrıca üreticilerin %35,19'u kredi kullanırken bir engelle karşılaştığını belirtmiş, karşılaştıkları engeller ise teminatların değerinde işlem görmemesi, faiz oranının yüksek olması ve prosedürlerin çok olması olarak belirlenmiştir.

Tarımsal amaçlı kredi kullanan işletmelerde kredi kullanımı değerlendirildiğinde; üreticilerin %64,81'i kredi kullanımından sonra işletme gelirinde artış gerçekleştiğini, %53,70'i üretim kapasitesinde değişiklik olduğunu, %75,93'ü sermaye varlığında değişiklik olduğunu ifade etmiştir. İncelenen işletmelerdeki 54 üreticinin krediyi vadesinde ödeyebildikleri de belirlenmiştir. Bu durum üreticilerin kredi kullanımı konusunda başarılı olduklarını göstermektedir.

Araştırmada tarımsal amaçlı kredi kullanan ve kullanmayan tüm üreticilerin Tarım Kredi Kooperatifi hakkındaki düşünceleri değerlendirilmiştir. Üreticiler; kooperatifte ödeme alışkanlığı olan ortak ile olmayan ortağın kredi kullanım şartlarının farklı olması gerektiğini, faiz oranlarının çok yüksek olduğunu, kooperatifin tarımsal girdileri piyasa fiyatlarının çok üzerinde sattığını ve verilen kredilere göre istenen teminatların çok fazla olduğunu düşünmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen işletmelerde üreticilerin %19,09'u şahıslardan yani akrabalar, yakın arkadaşlar ve tüccarlardan borç aldığını ifade etmiştir. Üreticilerin şahıstan borç almalarındaki en önemli nedenler; şahsın tanındık olması, daha hızlı borç temini, resmi işlemlerin olmaması ve vadeyi istedikleri gibi ayarlayabilmeleridir.

Tarımsal amaçlı kredi kullanan üreticiler kredi kullandıkları kurumların başarılarını ayrı ayrı değerlendirmişlerdir. Genel itibariyle Ziraat Bankası'nın, özel bankaların ve Tarım Kredi Kooperatifi'nin; işletme kredisi için uygun olduğunu, girdi almak için uygun olduğunu, yatırım kredisi için uygun olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Ziraat Bankası'nın tarıma en çok finansman sağlayan kurum olduğunu, özel bankaların faiz oranı, ödeme kolaylığı konularında başarılı olduğunu, şahısların ise; ödeme kolaylığı, faiz oranı, teminat istekleri, kefil istekleri konularında başarılı olduğunu ifade etmişlerdir.

Üreticilerden kullandıkları tarımsal krediyi değerlendirmeleri istenmiştir. Buna göre üreticilerin %81,48'i krediyi kendi adına çektiğini, %7,41'i genelde borçlarını başka bir borç ile kapattığını, %72,22'si kredi hesaplarını kapatırken şu ana kadar hiçbir zorluk yaşamadan ödediğini, %87,04'ü üreticilere taşıt ve konut kredileri gibi diğer ürünlerde de sübvansiyon yapılması gerektiğini, %48,15'i tapu değerinin bankada düşük değerlendirilmesinin kredi talebini olumsuz etkilediğini, %46,30'u çevresinde bankalardan tarımsal kredi kullanarak iflas eden tarım işletmesi olduğunu ifade etmiştir.

Araştırmada üreticilerin Ziraat Bankası'ndan kullandıkları krediyi de değerlendirmeleri istenmiştir. Elde edilen verilerde üreticilerin %9,26'sı Ziraat Bankası'ndan aldığı sübvansiyonlu kredi ile başka bankaya olan borcunu ödediğini, %59,26'sı zirai krediyi Ziraat Bankası'ndan, diğer ihtiyaç kredilerini farklı bankalardan kullandığını, %16,67'si Ziraat Bankası çalışanlarından memnun olmadığını, %59,26'sı Ziraat Bankası'nda zirai kredilendirme sürecinin ağır işlediğini, %61,11'i Ziraat Bankası'nın üreticilere sunduğu reklamların yeterli olmadığını belirtmiştir.

Araştırma kapsamındaki işletmelerde bankalardan tarımsal amaçlı kredi kullanan üreticilerin banka kredisi kullanımında etkili olan en önemli faktör faiz oranının piyasaya göre düşük olmasıdır. Bunu sırasıyla geri ödemesinde vade kolaylığı sağlanması, riskleri azaltmak ve mevcut kaynakları en iyi şekilde kullanma imkânı sağlaması izlemektedir. Üreticilerin banka kredisi kullanımında etkili olan sosyal faktörlere bakıldığında en önemli faktör bankaların resmi kurum olmalarıdır. Bunu sırasıyla tarımın devamlılığını sağlaması ve doğal afet gibi durumlarda kredinin ertelenebilmesi izlemektedir. İşletmelerde üreticilerin banka kredisi kullanımında etkili olan kurum özellikleri de incelenmiştir. Buna göre üreticilerin bankaya güvendikleri, bankanın müşteri haklarını koruduğunu, banka binalarının yeterli olduğunu, kontrol ve denetimin sağlam yapıldığını düşündükleri görülmektedir. Üreticilerin banka kredisi kullanımlarında etkili olan kişisel

faktörlere bakıldığında ise kredi kullanma konusunda tecrübelerinin olması, banka ile çalışmaktan memnun olmaları, kredi çekerek yıllık işlerini yürütebilmeleri önemli olarak değerlendirilmiştir.

Araştırmada üreticilerin tarımsal amaçlı kredi kartı kullanımları belirlenmiştir. Üreticilerin %32,73'ü tarımsal amaçlı kredi kartı kullanmakta, kredi kartı kullanan üreticilerin ise %63,89'u T.C. Ziraat Bankası'na ait Başak Kart'ı, %36,11'i Denizbank'a ait Üretici Kart'ı, %19,44'ü İş Bankası'na ait İmece Kart'ı tercih etmektedir. Üreticiler; girdi temini, daha hızlı işlem yapabilme, faizsiz girdi temini ve hasat sonrası ödeme imkânı sağladığı için tarımsal amaçlı kredi kartı kullandıklarını ifade etmişlerdir.

İncelenen işletmelerdeki üreticilerin sadece %38,18'i devlet tarafından sağlanan tarımsal desteklerden faydalanmaktadır. Devlet tarafından sağlanan tarımsal desteklerden faydalanan üreticilerin %59,52'si mazot desteği, %47,62'si gübre desteği, %33,33'ü bombus (arı) desteği, %26,19'u biyolojik mücadele desteği, %2,38'i traktör desteği ve %2,38'i sertifikalı fidan desteği aldığını belirtmiştir.

Çalışmada tarımsal üretimde karşılaşılan risk kaynakları; üretim riski, finansman riski, pazarlama ve fiyat riski, kişisel risk ve politik ve yasal risk olmak üzere 5 başlıkta incelenmiştir. Üreticilerin en önemli gördükleri üretim riskleri; bitki zararlılarından ve bitki hastalıklarından dolayı verim düşüklüğü, iklim koşullarında meydana gelen değişiklikler, ürün verimlerindeki değişiklikler ve don olayıdır. Üreticilerin karşılaştıkları üretim risklerine yönelik uyguladıkları stratejilerin en önemlileri ise girdilerin kullanım düzeylerini iyi belirlemek, doğru teknik ile etkin gübreleme yapmak, üretim planlaması yapmak ve ekim, hasat vb. işlerde iş gücü ve makineleri yeterli düzeyde kullanmak şeklinde sıralanabilir.

İşletmelerde karşılaşılan finansman riski kaynakları incelendiğinde girdi maliyetlerindeki değişiklikler, enflasyon, borçluluk durumu (borç miktarı) ve öz sermayesiz finansman üreticiler açısından önemli görülmektedir. Harcamaları planlamak, borçlanmayı azaltmak, ödeme gücünü arttırmak ve finansal analizler yapmak üreticiler tarafından önemli görülen finansman riski yönetimi stratejileridir.

Ürünlerin pazar garantisinin olmaması, ürünlerin fiyatlarındaki değişiklikler ve pazarlama/satış konusunda bilgi eksikliği üreticiler tarafından önemli görülen pazarlama ve fiyat riski kaynaklarıdır. Üreticiler açısından ürünün satılacağı pazar hakkında bilgi sahibi olmak ve geçmiş dönem ürün fiyatları hakkında bilgi sahibi olmak pazarlama ve fiyat riskine karşı uygulanabilecek en önemli risk yönetimi stratejileridir.

Üreticilerin karşılaştıkları kişisel risk kaynakları; yabancı işgücü bulmada karşılaşılan güçlükler, işletmecilerin teknik bilgi eksikliği ve iş bölümünün olmaması

şeklinde belirlenmiştir. İncelenen işletmelerde oluşabilecek kişisel risklere karşı en önemli stratejiler uygun beceri ve tecrübeye sahip geçici işçiler seçmek olarak ifade edilmiş, bunu sırasıyla düzenli ve etkili iletişim ve işçilerin güvenliğinin sağlanması izlemiştir.

Araştırmada üreticiler politik ve yasal risk kaynaklarının hepsini önemli görmüşlerdir. Ancak en önemli görülen yasal risk kaynağı üretici örgütlenmesindeki yetersizliklerdir. İşletmelerde üreticilere göre uygulanabilecek yasal risk yönetimi stratejileri çok önemli olarak değerlendirilmiş ve sırasıyla yasal gelişmeleri takip etmek, tarımsal girdilere yönelik desteklerin artırılması, tarımsal destek ve hibeler hakkında bilgi sahibi olmak olarak belirlenmiştir.

Araştırma kapsamındaki işletmelerde üreticilerin tarımsal faaliyete devam etmelerine yardımcı olacak en önemli unsurlar; ürün fiyatlarının garanti edilmesi, önceden ürün fiyatları hakkında bilgi sahibi olabilme, işçi temininde zorluklarla karşılaşmama, çok fazla borcun olmaması, kredi imkânlarının artırılması, kredi faiz oranlarının düşük olması ve ihtiyaç olduğunda borç bulabilmedir. Üreticilerin öncelikli hedef ve amaçları ise piyasada oluşan en yüksek fiyattan ürünlerini satabilmek, ürünlerini pazarlamada sorun yaşamamak, gelirlerini yükseltmek, yaşam standartlarını iyileştirmek olarak sıralanabilir.

Üreticilerin %47,27'si ailesindeki gençlerin tarımsal faaliyete devam etmeyi düşünmediğini belirtmiştir. Gençlerin tarımsal faaliyete devam etmek istememe nedenlerinin başında tarım dışındaki sektörlerde yaşam standardının daha iyi olması gelmekte, bunu sırasıyla tarımla uğraşmayı sevmemeleri ve tarım dışındaki sektörlerde eğitim olanaklarının daha fazla olması gelmektedir.

Çalışmada tarımsal amaçlı kredi kullanan ve kullanmayan üreticilerin risk kaynakları ve risk yönetimi stratejileri ile ilgili görüşlerine yönelik elde edilen verilere faktör analizi uygulanmıştır. Kredi kullanan üreticilerin risk kaynaklarına yönelik faktör analizinde elde edilen faktörler sırasıyla; doğal afet, pazarlama riski ve kişisel risk, iklim ve borçlanma riski, yetersiz ve eksik bilgi, üretim riski, pazar bulma riski, kredi riski, politik risk ve maliyet riski olarak adlandırılmıştır. Risk yönetimi stratejilerine yönelik faktör analizinde faktörler sırasıyla; çeşitlendirme yapmak ve bilgi toplamak, üretim tekniğini geliştirmek, işletmeyi küçültmek ve pazarlama hizmetlerini geliştirmek, kayıt tutmak ve kaynak kullanımını düzenlemek, işletme dışı gelir ve uzman kişilerle çalışmak, kooperatife üye olmak ve gençleri teşvik etmek, harcamaları planlamak ve yasal düzenlemeleri takip etmek, üretim ve finansman planlaması yapmak, sigorta yaptırmak ve borç yönetimi, düşük maliyetli üretim yapmak olarak isimlendirilmiştir.

İncelenen işletmelerde kredi kullanmayan üreticilere yönelik yapılan faktör analizinde risk kaynakları için uygulanan faktör analizinde faktörler sırasıyla; doğal afet, pazarlama riski ve kişisel risk, finansman riski, iklim riski, işgücü bulma zorluğu ve teknik bilgi eksikliği, üretim riski ve politik risk, alet-makine bulma riski ve üretici örgütlenmesi yetersizliği, satış ve pazarlama konusunda bilgi eksikliği şeklinde adlandırılmıştır. Risk yönetimi stratejilerine yönelik uygulanan faktör analizinde ise faktörler sırasıyla; işletme dışı gelir ve pazarlama hizmetlerini geliştirmek, yasal düzenlemeleri takip etmek ve planlama yapmak, finansal yönetim, tarım sigortası yaptırmak, kooperatife üye olmak ve insan kaynağını planlamak, bilgi toplamak, üretim tekniğini geliştirmek ve sözleşmeli üretim, işletmeyi küçültmek, düşük maliyetli üretim yapmak, harcamaları planlamak olarak adlandırılmıştır.

Sonuç olarak; çalışmadan elde edilen bulgular turunçgil üreticilerinin karşılaştığı sorunları ve riskleri ortaya koymaktadır. Bu sonuçlara göre; girdi maliyetlerinin her yıl artması, öz sermayesiz finansman olması, üretici örgütlenmesi, kooperatifleşmenin yetersiz olması, etkin, iyi işleyen bir pazarlama organizasyonun olmaması, gübre, ilaç, sulama, mazot gibi temel girdilere yeterli desteklemelerin yapılmaması, tüketici ve üretici fiyatları arasındaki farkın yüksek olması turunçgil sektörünü olumsuz yönde etkilemektedir.

Turunçgil sektöründeki sorunlara yönelik olarak çalışmada yapılan analizler sonucunda; temel girdilerin desteklenmesi, verimlilik ve kalite artırıcı araştırmaların teşvik edilmesi, sözleşmeli üretim yapılması, üretici ile alıcı arasında satış ve ödemede aracı bir kurum olması, finansal konulara yönelik olarak üreticilerin bilgilendirilmesi, üreticilerin tarım sigortası sistemine katılımının sağlanması öneri olarak sunulabilir.

6. KAYNAKLAR

- Abay, C.F., Miran B., Türkekul, B., Artukoğlu, M.M. ve Günden, C. 2005. Türk Tarımına Genel Bakış. Teknik Rapor. Denizbank Tarım Bankacılığı Yayınları, 60 s.
- Adıgüzel, Ö. 2006. Tokat ili Turhal ilçesi tarım işletmelerinin tarımsal kredi kullanım durumları, üreticiler üzerine etkileri, karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 190 s.
- Akçaöz, H. 2001. Tarımsal üretimde risk, risk analizi ve risk davranışları: Çukurova Bölgesi uygulamaları. Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Adana, 141 s.
- Akçaöz, H. ve Akdemir, Ş. 2001. Tarımsal üretimde risk, risk analizi ve risk davranışları: Çukurova Bölgesi uygulamaları. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 14(1): 107-118.
- Akçaöz, H., Özkan, B. ve Kızılay, H. 2006b. Antalya ilinde tarımsal üretimde çiftçilerin risk davranışlarına göre finansman özellikleri. *Anadolu Dergisi*, 16(2): 68-89.
- Akçaöz, H., Özkan, B., Karadeniz, C.F. ve Fert, C. 2006a. Tarımsal üretimde risk kaynakları ve risk stratejileri: Antalya ili örneği. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 19(1): 89-97.
- Akdemir, Ş. ve Vuruş, H. 1999. Çukurova Bölgesi tarım işletmelerinde kredi temini ve sorunları. *Cine Aylık Tarım Dergisi*, 14(2): 20-23.
- Akgün, C. 2006. Turunçgiller Sektör Profili. Dış Ticaret Şubesi, Uygulama Servisi, 10 s.
- Akgün, M. 2021. Türkiye’de tarım sigortaları ve tarımsal risk alanında yapılan araştırmaların kuramsal analizi (1994-2020). *Meyvecilik Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Meyve Bilimi*, 8(1): 8-16.
- Akhtar, S., Gu-cheng, L., Nazir, A., Razzaq, A., Ullah, R., Faisal, M., Nasseer, M.A.R. and Raza, M.H. 2019. Maize production under risk: The simultaneous adoption of off-farm income diversification and agricultural credit to manage risk. *Journal of Integrative Agriculture*, 18(2): 460-470.
- Akhtar, S., Gu-cheng, L., Ullah, R., Nazir, A., Iqbal, M.A., Raza, M.H., Iqbal, N. and Faisal, M. 2018. Factors influencing hybrid maize farmers’ risk attitudes and their perceptions in Punjab province, Pakistan. *Journal of Integrative Agriculture*, 17(6): 1454-1462.
- Aksoy, A., Işık, H.B. ve Tümer, E.İ. 2010. Antepfıstığı işletmelerinde tarımsal kredi kullanımına etki eden faktörlerin analizi. 9. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 22-24 Eylül, Şanlıurfa, ss: 17-24.

- Ali, T. 2004. Marketing of citrus fruit in Pakistan. PhD Thesis. University of Karachi, 324 p.
- Alp, Ç. 2017. Domates yetiştiriciliği yapan tarım işletmelerinde risk analizi: Çanakkale ili Kumkale ovası örneği. Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 84 s.
- Altürk, D. 2007. Polatlı ilçesi tarım işletmelerinde münavebede yer alan başlıca ürünlerde işletme sermayesi talebi ve kredi kullanımının incelenmesi. Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 94 s.
- Anonim₁. 2003. T.C. Ziraat Bankası A.Ş., Tarımsal Krediler Yönetmeliği, Tarımsal Krediler Daire Başkanlığı, Ankara.
- Anonim₂, 2021. Antalya Büyükşehir Belediyesi, <https://www.antalya.bel.tr> [Son Erişim Tarihi: 04.09.2021].
- Anonim₃, 2021. T.C. Antalya Valiliği, <http://www.antalya.gov.tr/aksu> [Son Erişim Tarihi: 17.09.2021].
- Anonim₄, 2021. Aksu Belediyesi, <https://www.aksu.bel.tr> [Son Erişim Tarihi: 17.09.2021].
- Anonim₅, 2021. Düünden Bugüne Antalya: 1 Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Yayınları. <https://antalya.ktb.gov.tr/> [Son Erişim Tarihi: 17.09.2021].
- Anonim₆, 2021. Kumluca Belediyesi, <http://www.kumluca-bld.gov.tr> [Son Erişim Tarihi: 17.09.2021].
- Anonim₇. 2022. Zirai İktisadi Rapor 2015-2018. Türkiye Ziraat Odaları Birliği, 27. Genel Kurul, 17-19 Mayıs 2019, Yayın No: 293.
- Artukoğlu, M.M. 1993. Tarımsal kredinin tarım sektörünün gelişmesindeki önemi ve Manisa Merkez ilçe tarım işletmelerinde tarımsal kredi kullanımının analizi. Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir, 330 s.
- Asante-Addo, C., Mockshell, J., Sidding, K. and Zeller, M. 2016. Agricultural credit provision: What really determines farmers' participation and credit rationing. 5th International Conference of the African Association of Agricultural Economists, 23-26 September, Addis Ababa, Ethiopia,
- Asghar, N. and Chughtai, M.W. 2012. Impact of agricultural credit on production of wheat crop: A case study of district Faisalabad-Pakistan.
- Atlı, H.F. 2016. Hatay ili Dörtyol ilçesinde turuncgil üretim ve pazarlaması. Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 104 s.

- Atlı, H.F. ve Söyler, O. 2018. Dünyada ve Türkiye’de turunçgil üretiminin ve ihracatının değerlendirilmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 79(1): 357-366.
- Aydemir, A.Y. 2022. Adana ve Mersin illeri örtü altı sebze yetiştiriciliğinde tarımsal kredi kullanımı. Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 73 s.
- Bal, D.Ç. 2018. Trakya Bölgesi’nde bitkisel üretim yapan tarım işletmelerinin risk kaynakları ve risk yönetim stratejilerinin değerlendirilmesi. Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Tekirdağ, 160 s.
- Barış, Ö. 2007. Türkiye’de ve Avrupa Birliği ülkelerinde risk yönetimi ve tarım sigortalarının AB’ne uyumu açısından değerlendirilmesi. Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ, 169 s.
- Başaran, B., Atik, V.T. ve Güngör, G. 2016. Türkiye’de tarımsal kredi kaynakları ve kredilerde denetim sorunu. 12. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 25-27 Mayıs, Isparta, ss: 1723-1732.
- Bayramoğlu, Z., Gündüz, O., Karakayacı, Z. ve Çelik, Y. 2019. Tarım işletmelerinde risk tutumlarının işletme başarısı üzerine etkisi ve etkileyen faktörlerin analizi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 25(1): 77-86.
- Bayramoğlu, Z., Kaya, S. ve Karakayacı, Z. 2013. Tarım işletmelerinde risk kaynakları ve risk yönetim stratejilerinin belirlenmesi: Çumra ilçesi örneği. *Selçuk Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 27(1): 46-54.
- Beserek, S. 2019. Sera üreticilerinin tarımsal kredi kartı kullanımlarının incelenmesi: Muğla ili örneği. Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 78 s.
- Brewer, B.E., Bergtold, J.S., Featherstone A.M. and Wilson C.A. 2019. Farmers’ choice of credit among the Farm Credit System, Commercial Banks and Nontraditional Lenders. *Journal of Agricultural and Resource Economics*, 44(2): 362-379.
- Budak, D.B., Gültekin, U., Uysal, O., Subaşı, S., Kafa, G. ve Aras, Y. 2016. Türkiye Turunçgil Sektörü ve İhracat Yapısı. Ulusal Turunçgil Konseyi, TAGEM-14 AR-GE 47 Projesi, Mersin.
- Bülbül, C. 2011. Finike Portakalı’nın sürdürülebilir rekabetinin araştırılması: Değer zinciri analizi. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 112 s.
- Bülbül, M. 2006. Tarımsal İşletmelerin Finansmanı. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

- Can, B.A. ve Durul, M.S. 2019. Türkiye’de mandarin üretimi ve pazarlaması üzerine bir dış pazar araştırması. Uluslararası Marmara Fen ve Sosyal Bilimler Kongresi, Cilt: II, 26-28 Nisan, Kocaeli, ss. 2310-2317.
- Can, B.A. ve Yercan, M. 2006. İzmir ili Seferihisar ilçesinde mandarin üretiminin ekonomik analizi. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 43(1): 133-144.
- Carrer, M.J., Silveria, R.L.F. and Filho, H.M.S. 2017. Citrus producers’ choice of price risk management tools. Agricultural & Applied Economics Association Annual Meeting, Chicago, Illinois, July 30-August 1, 21 p.
- Cengiz, B. 2020. Çiftçilerin kredi kullanımlarına etki eden faktörler: Adana ili Karaisalı ilçesi örneği. Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 73 s.
- Ceylan, S. ve Durkaya, M. 2010. Türkiye’de kredi kullanımı - ekonomik büyüme ilişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2): 21-35.
- Ceylan, Z. ve Sabuncu, S. 2019. Türkiye'nin tarımsal kredi performansının k-ortalamalar kümeleme algoritması ile analizi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, Özel Sayı: 478-484.
- Civan, O. 2021. Tarım sektörünün finansmanında kooperatiflerin rolü: Tarım kredi kooperatifleri örneği. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 135 s.
- Clemente, F., Lirio, V.S. and Gomes, M.F.M. 2015. Technical efficiency in Brazilian citrus production. *Bio-Based and Applied Economics*, 4(2): 165-178.
- Çelik, A. 2019. Tarımın finansmanı, özel banka uygulamaları ve Denizbank örneği. Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ, 115 s.
- Çetin, B. 2008. Tarımsal Finansman, Geliştirilmiş 2. Basım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Çetin, B. 2020. Tarımsal Finansman, Geliştirilmiş 3. Basım, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Çetin, E. 2010. Devlet destekli tarım sigortalarının yapısal olarak incelenmesi ve gelişme potansiyeli yönünden öneriler. Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Sigortacılık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 140 s.
- Çetin, İ. 2012. Amasya ilinde kuru soğan yetiştiren tarım işletmelerinin risk analizi ve optimum işletme organizasyonlarının riskli koşullarda belirlenmesi üzerine bir araştırma. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Tokat, 206 s.

- Çıkıllı, G. 2019. Sivas ili Merkez ilçede hayvansal üretim yapan işletmelerin mevcut durumu ve kredi kullanımının belirlenmesi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 53 s.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. 2010. Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik SPSS ve Lisrel Uygulamaları. PEGEM Akademi, Ankara.
- Çukur, F. ve Saner, G. 2008. Malatya ili kayısı üretiminde riskin ölçülmesi ve riske karşı oluşturulabilecek stratejiler. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 46(1): 33-42.
- Dayan, V. 2006. Vadeli işlem ve opsiyon borsasında risk yönetimi alanındaki gelişmeler: Basel II Standartları ve uygulama örnekleri. Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 131 s.
- Demirtaş, B. 2005. Türkiye’de limon üretim ekonomisi ve pazar yapısı. Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Adana, 210 s.
- Demirtaş, D. 2015. Türkiye’de tarım işletmelerinin finansmanında bankacılık sektörünün değişen rolü: Adana ili örneği. Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Adana, 186 s.
- Dere, H.E. 2006. Tarımsal pazarlama sorunları ve Sultandağı Kirazı üzerine bir araştırma. Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar, 118 s.
- Dinler, Z. 2000. Tarım Ekonomisi (V. Baskı), Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 394 s.
- Doğanay, H. 1998. Türkiye Ekonomik Coğrafyası. Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, 704 s.
- Doğanay, S., Alım, M. ve Altaş, N.T. 2006. Doğu Karadeniz Bölümü’nde turuncgil tarımı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 11(15): 223-250.
- Duramaz, S. ve Taş, T. 2018. Kamusal, özel ve yabancı sermayeli bankaların kullandıkları tarımsal kredilerin tarımsal üretime etkisi: Ege Bölgesi’ne yönelik panel veri analizi. *Uluslararası Yönetim, İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(1): 35-50.
- Ellis, F. 1993. Agricultural policies in developing countries. *American Journal of Agricultural Economics*. National Agricultural Policy Center, Training Materials, Carlo Cafiero, 101 p.
- Erdal, B. 2012. Tarım işletmelerinin finansmanı ve kredilendirme: Bursa ili Merkez ilçeleri meyvecilik işletmeleri örneği. Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 111 s.

- Erdaş, H. 2012. Türkiye’de tarımın finansmanında tarımsal kredilerin rolü: Edirne Bölgesi örneği. Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Tekirdağ, 139 s.
- Erdoğan, F. 2018. Tarım işletmelerinde kaynaklarına göre risk analizi. Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 112 s.
- Erdoğan, İ., 1997. İşletmelerde Davranış,. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayın No: 272, İstanbul.
- Ertek, N., Demir, O. ve Keskin, A. 2020. Türkiye’de portakal piyasasının ekonomik analizi ve pazarlama marjları. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 51(1): 1-7.
- Eryılmaz, Z. 2020. Portakal yetiştiriciliği. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü, Batı Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü, Antalya.
- FAO. 2022. Food and Agriculture Organization of the United Nations, <https://www.fao.org/faostat/en/#data> [Son Erişim Tarihi: 28.12.2022].
- Feijo, R.L.C., 2001. The impact of a family farming credit program on the rural economy of Brazil. 21 p.
- Fırat, O. 1999. T.C. Ziraat Bankası’nın tarımsal kredi uygulamaları ve Tokat ili Merkez ilçedeki tarım işletmelerinin bu uygulamalardan yararlanma etkinliği üzerine bir araştırma. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Tokat, 244 s.
- Fırat, O. ve Çiçek, A. 2000. T.C. Ziraat Bankasının tarımsal kredi uygulamaları ve Tokat ili Merkez ilçedeki işletmelerin bu uygulamalardan yararlanma etkinliği üzerine bir araştırma. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 17(1): 19-26.
- Filli, F.B., Onu, J.I., Adebayo, E.F. and Tizhe, I. 2015. Factors influencing credits access among small scale fish farmers in Adamawa State. *Nigeria. Journal of Agricultural Economics Environment and Social Sciences*, 1(1): 46-55.
- Ghasemian, S.D., Yavari, G., Majed, V., Mohmoodi, A. and Javadian, A. 2016. Evaluation and ranking of citrus gardens’ risks using TOPSIS Method (Case study: East of Mazandaran Province). *International Journal of Agricultural Management and Development*, 8(1): 47-63.
- Girabi, F. and Mwakaje, A.E.G. 2013. Impact of microfinance on smallholder farm productivity in Tanzania: The case of Iramba district. *Asian Economic and Financial Review*, 3(2): 227-242.

- Gustafson, C.R. 2004. Agribusiness trade credit - A paradox. *Agribusiness and Applied Economics Report*. No: 534.
- Gündüz, O. 2007. Tokat ili Merkez ilçede domates yetiştiren işletmelerde karşılaşılan riskler ve optimum işletme organizasyonunun riskli koşullarda tespiti. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Tokat, 161 s.
- Gündüz, O., Aslan, A., Ceyhan, V. ve Bayramoğlu, Z. 2018. Kuru kayısı üreticilerinin risk değerlendirmeleri üzerine bir araştırma. *Adıyaman Üniversitesi Tarımsal Uygulama ve Arazi Yönetimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi*, 6(2): 1-7.
- Güneş, T. ve Arıkan, R. 1988. Tarım Ekonomisi İstatistiği. Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Yayın No: 1049, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Güney, G. 2021. Ankara ili Bala ilçesinde kuru tarım yapan işletmelerde kredi kullanımının değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 133 s.
- Güney, O.İ. 2012. Dünya tarım ticaretindeki gelişmelerin Türk turunçgil sektörü ihracat rekabeti açısından değerlendirilmesi. Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Adana, 183 s.
- Güney, O.İ. ve Ören, M.N. 2012. Tarım sistemlerindeki gelişmeler kapsamında dünya turunçgil sektörü. *Çukurova Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 28(1): 101-108.
- Güriş, S. ve Astar, M. 2015. Bilimsel Araştırmalarda SPSS ile İstatistik. DER Yayınları: 444, İstanbul.
- Güven, N. 2010. Adana ilinde turunçgillerin pazarlama yapısı ve sorunları. Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 104 s.
- Hair, F.J., Anderson, R.E., Tatham, R.L. and Black, W.C. 1992. Multivariate Data Analysis, with Readings. Third Edition, Macmillon Publishing Company, New York.
- Hakorimana, F. ve Akçaöz, H. 2020. Kahve yetiştiriciliğinde risk kaynakları ve risk yönetim stratejileri: Ruanda örneği. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 26(1): 1-17.
- Hananu, B., Abdul-Hanan, A. and Zakaria, H. 2015. Factors influencing agricultural credit demand in Northern Ghana. *African Journal of Agricultural Research*, 10(7): 645-652.
- Hasdemir, M. 2007. Turunçgiller. T.E.A.E. – Bakış, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Sayı:9, Nüsha:10, 4 s.

- Hayran, S. ve Gül, A. 2018. Mersin ilinde çiftçilerin tarımsal kredi kullanım kararlarını etkileyen faktörler. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8(1): 271-277.
- Hazneci, E. 2009. Amasya ili Merzifon ilçesinde süt sığırcılığı yapan tarım işletmelerinde risk analizi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 97 s.
- Hızal, A.Y. 2012. Türkiye Turunçgiller (Narenciye) Bibliyografyası (1935-1990). Tarım, Gıda ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü, Ankara, 204 s.
- Hocagil, M.M. 2015. Kamkat Yetiştiriciliği. T.C. Tarım, Gıda ve Hayvancılık Bakanlığı, Alata Bahçe Kùltürleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Mersin.
- Hodgson, R.W. 1961. Taxonomy and nomenclature in citrus. Proceeding of the Second Conference of the International Organization of Citrus Virologists. University of Florida Press, Gainesville, Florida, 7 p.
- Ifft, J. and Jodlowski, M. 2017. Federal crop insurance and agricultural credit use. Agricultural and Applied Economics Association Annual Meeting, July 30-August 1, Chicago, Illinois, 62 p.
- Işık, H.B., Kılınç, E.C. ve Bilgin, O. 2015. Tarımsal kredilerin tarımsal üretim üzerindeki etkisi. EY International Congress on Economics II, Growth, Inequality and Poverty, 5-6 Kasım, Ankara, 13 s.
- İnan, İ. H. 2006. Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği. Avcı Ofset, Tekirdağ.
- Kadanalı, E., Kızıloğlu, R. ve Dağdemir, V. 2010. Türkiye’de limon fiyatlarının analizi ve pazarlama marjları. 9. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 22-24 Eylül, Şanlıurfa, ss: 326-332.
- Kafa, G. 2015. Türkiye’de yetiştirilen başlıca limon çeşitleri. T.C. Tarım, Gıda ve Hayvancılık Bakanlığı, Alata Bahçe Kùltürleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Mersin.
- Kafa, G., Uzun, A., Turgutoğlu, E., Canan, İ., Öztop, A. Ve Canıhoş, E. 2010. Turunçgil Yetiştiriciliği. T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Yayın Dairesi Başkanlığı, Ankara. Yayın No: 54.
- Kahraman, E. 2018. Turunçgil yönetim modeli: Kurumsal bilgi sistemi ve uzaktan algılama entegrasyonu. Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Uzaktan Algılama ve Coğrafi Bilgi Sistemleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 93 s.
- Kalaycı, Ş. 2006. SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. 2. Baskı, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

- Karadeniz, C.F. 2003. Antalya ilinde turunçgil üretimi ve pazarlama yapısının analizi. Akdeniz Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 174 s.
- Karagaytan, A. 2019. Samsun ili Çarşamba ilçesindeki tarım işletmelerinin Tarım Kredi Kooperatiflerinin kredisine erişimi ve kredi talebini etkileyen faktörler. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Samsun, 118 s.
- Karahocagil, P., Tunalıoğlu, R., Taşkaya, B. ve Anaç, H. 2003. Turunçgiller Durum ve Tahmin: 2003/2004. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Yayın No: 111.
- Kaşık, C. 2015. Kahramanmaraş ili Türkoğlu ilçesinde çiftçilerin tarımsal amaçlı kredi kullanmalarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi. Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 60 s.
- Kay, R.D. and Edwards, W.M. 1994. Farm Management. McGraw Hill International Editions, Agriculture Series, pp: 458.
- Kısaka-Lwayo, M. and Obi, A. 2012. Risk perceptions and management strategies by smallholder farmers in KwaZulu-Natal province, South Africa. *International Journal of Agricultural Management*, 1(3): 28-39.
- Kızılaslan, H. ve Yalçın A. 2012. Avrupa Birliği ve Türkiye’de yaş meyve ve sebze pazarlama sistemleri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 2012(2): 119-14.
- Kızıltuğ, T. 2017. Hatay ilinin portakal üretimi ve dış ticarete işletmelerin pazarlama stratejileri. Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 153 s.
- Korkmaz, S. 2018. Mikro kredi kullanımının tarım sektörü açısından değerlendirilmesi: Aydın ili örneği. Adnan Menderes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 151 s.
- Köksal, H. 2019. Samsun ilinde tarımsal kredi kullanımının analizi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Samsun, 160 s.
- Küçükoğlu, E. 2019. Tarımsal kredilerin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 85 s.
- Lindsey, J.K., Duffy, P.A., Nelson, R.G., Ebel, R.C. and Dozier, W.A. 2009. Evaluation of risk management methods for satsuma mandarin. Southern Agricultural

- Economics Association Annual Meeting, Atlanta, Georgia, January 31-February 3, 20 p.
- Mahmood, A.N., Khalid, M. and Kouser, S. 2013. The role of agricultural credit in the growth of livestock sector: A case study of Faisalabad. *Pakistan Veterinary Journal*, 29(2): 81-84
- Mancı, A.R. ve Eren, M.E. 2017. Harran ovası tarımsal işletmelerinde risk analizi. *Harran Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 21(4): 456-465.
- McNelly, B. And Dunford, C. 1999. Impact of credit with education on mothers and their children's nutrition: Crecer credit with education program in Bolivia. *Freedom from Hunger Research Paper N°5*, Davis, CA: Freedom from hunger.
- Musser, W.N. 1998. Risk Management Overview. Paper Presented at Mid Atlantic Risk Management Regional Conference Williamsburg, Virginia, August 6-7
- Muthoo, A. and Mutuswami, S. 2010. Imperfect competition and efficiency in lemons markets. *Warwick Economic Research Papers*, Department of Economics, No:939, 7(4): 61-82.
- Nalinci, S. 2018. Amasya ilindeki üreticilerin riske karşı tutumları ve tarım sigortası karar sürecinde etkili olan faktörlerin analizi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Tokat, 283 s.
- Nyikal, R.A. 2007. Financing smallholder agricultural production in Kenya: Production for the market as a gauge of effective demand for credit. A.A.A.E. Conference, Proceedings: 193-197.
- Oral, M.A. 2014. Türkiye’de portakal pazarlaması etkinlik analizi. Akdeniz Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Antalya, 163 s.
- Orhan, A. 2019. Konya ili Merkez ilçelerinde Ziraat Bankası’ndan kredi kullanan tarım işletmelerinin finansal yapısının ve sürdürülebilir borçlanma stratejisinin belirlenmesi. Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 161 s.
- Öz, B. 2005. Türkiye’de ticari bankaların başarısızlığında etkisi olan faktörlerin çok değişkenli istatistik yöntemlerle incelenmesi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sayısal Yöntemler Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 227 s.
- Özcan, M. 2012. Tarımsal işletmelerde risk yönetimi ve bir alan çalışması. Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 154 s.
- Özcan, S. 2009. Antalya ili Kaş ilçesindeki çiftçilerin T.C. Ziraat Bankası A.Ş.’den tarımsal amaçlı kredi kullanmalarını etkileyen faktörler. Sütçü İmam Üniversitesi,

- Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 75 s.
- Özdamar, K. 1999. Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi (Çok Değişkenli Analizler). Eskişehir: Kaan Kitabevi, 246–247.
- Özdemir, Z. 2006. Edremit Körfezi turuncgil yetiştiriciliğinin yapısı ve sorunlarının belirlenmesi. Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bahçe Bitkileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 58s.
- Özden, F., Topuzoğlu, İ. Ve Pıtır, S. 2012. Kırsal kesimde tarımsal kredi kullanımı ve tarım işletmesi üzerine etkileri: İzmir ili Torbalı ilçesi örneği. 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 5-7 Eylül, Konya, ss: 713-719.
- Özer, D. 2018. Limon üreticilerinin risk davranışlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi. Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 48 s.
- Özer, D. ve Tümer, E.İ. 2020. Limon üreticilerinin risk karşısındaki tutumlarını etkileyen faktörlerin analizi: Mersin ili Erdemli ilçesi örneği. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 7(4): 988-996.
- Özkan, B., Akçaöz, H. ve Karadeniz, C.F. 2002. Antalya ilinde turuncgil üretim maliyeti ve geliri. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 15(1): 1-7.
- Özkan, B., Hatırlı S.A., Akçaöz, H. ve Karadeniz, C.F. 2003. Turuncgil fiyatlarının analizi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 8(1-2): 37-49.
- Özsan, M. 1964. Dünya turuncgil ziraatında Türkiye'nin yeri ve üzerinde öncelikle durulması gereken başlıca problemlerimiz. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayınları: 15, Ankara.
- Özsayın, D. 2005. Dünyada ve Türkiye'de tarım sigortaları ve risk yönetimi. Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 102 s.
- Öztunç, U. 1987. Adana ili turuncgil toptan fiyatlarının analizi. Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 68 s.
- Özvardar, B. 2019. Türkiye'de tarımsal finansman ve kredi uygulamaları: Tekirdağ ili örneği. Namık Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ, 78 s.
- Parasız, İ. 2007. Finansal Kurumlar ve Piyasalar. Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Polat, Y. 2012. Faktör analizi yöntemlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve hayvancılık denemesine uygulanışı. Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Zootehni Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Adana, 191 s.

- Rad, S.T. ve Aydoğdu, C. 2019. Tarımsal finansman: Mersin ilinde tarımsal kredi kullanımı. *Tarım Ekonomisi Araştırmaları Dergisi*, 5(2): 58-67.
- Rad, S.T. ve Polatöz S. 2006. Türkiye’de turunçgil üretimi ve geleceği. 7. Tarım Ekonomisi Kongresi, 13-15 Eylül, Antalya, ss: 828-835.
- Radović, G., Pejanović, R. and Njegovan, Z. 2013. Credit as the financial source of the Serbian agriculture. Book of proceedings the seminar agriculture and rural development - challenges of transition and integration processes, Department of Agricultural Economics, Faculty of Agriculture, University of Belgrade, 32-51.
- Riwthong, S., Schreinemachers, P., Grovermann, C. and Berger, T. 2017. Agricultural commercialization: Risk perceptions, risk management and the role of pesticides in Thailand. *Kasetsart Journal of Social Sciences*, 38(1): 264-272.
- Saleem, M.A. and Farzad, A.J. 2011. The impact of agricultural credit on agricultural productivity in Dera Ismail Khan (District) Khyber Pakhtonkhawa Pakistan. *European Journal of Business and Management*, 3(2): 1-8
- Sancak, A.Z. ve Aygören, E. 2010. Turunçgiller Durum ve Tahmin: 2010/2011. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Yayın No: 183.
- Sogue, B. ve Akçaöz, H. 2017. Tarımda risk yönetimi: Bazı ülkelerden örnekler. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 23(1): 69-84.
- Şahin, A. 2008. Risk koşullarında tarım işletmelerinin planlanması: Oyun teorisi yaklaşımı. Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir, 220 s.
- Tan, M.G. 2016. Adana ilinde turunçgil ihracatı yapan firmaların pazarlama yapısı ve sorunları. Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş, 64 s.
- Taşkıran, R. ve Özüdoğru, H. 2010. Türkiye’de tarımsal kredi uygulamaları. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1): 150-163.
- Tavşancıl, E. 2014. Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi,. 5. Basım, Nobel Yayınevi, Ankara.
- TBB. 2022. Türkiye Bankalar Birliği. <https://verisistemi.tbb.org.tr/> [Son Erişim Tarihi: 24.10.2022].
- Tercan, S., Kadanalı, E. ve Dağdemir, V. 2012. Üreticilerin tarımsal kredi kullanım durumlarının belirlenmesi: Ağrı ili örneği. 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 5-7 Eylül, Konya, ss: 607-610.
- Terin, M., Güler, İ.O. ve Aksoy, A. 2014. Türkiye’de tarımsal üretim ile tarımsal kredi kullanımı arasındaki nedensellik ilişkisi. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 4(1): 67-72.

- Tezbaşaran, A.A. 1996. Likert Tipi Ölçek Geliştirme Kılavuzu. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Tezel, O. 2020. Adana’da turunçgil yetiştiriciliği ve üretimi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 111 s.
- Toktay, Y. 2017. Çok değişkenli istatistik analiz yöntemleri: Faktör analizi ve diskriminant analizinin Iğdır Üniversitesi öğrencileri üzerine uygulaması. Iğdır Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Zootekni Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Iğdır, 104 s.
- Turgutoğlu, E. 2020. Altıntop Yetiştiriciliği. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü, Batı Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü, Antalya.
- Turgutoğlu, E. 2020. Mandarin yetiştiriciliği. T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü, Batı Akdeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü, Antalya.
- Tusha, R. 2019. Tarım işletmelerinde kredi kullanım durumu ve analizi: Arnavutluk-Tiran örneği. Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 122 s.
- TÜİK. 2022. Türkiye İstatistik Kurumu, <https://www.tuik.gov.tr> [Son Erişim Tarihi: 26.12.2022].
- TÜİK. 2023. Türkiye İstatistik Kurumu, <https://www.tuik.gov.tr> [Son Erişim Tarihi: 12.02.2023].
- Tümer, E.İ. ve Birinci, A. 2020. TRA I Bölgesi’nde bitkisel üretimi etkileyen risk kaynakları ve stratejileri. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 7(4): 997-1009.
- Uçar, K. ve Engindeniz, S. 2019. Malatya ilinde kayısı üretiminde karşılaşılan risk kaynakları ve uygulanabilecek risk yönetimi stratejileri. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9(4): 2313-2320.
- Ullah, R., Shivakoti, G.P. and Ali, G. 2015. Factors effecting farmers’ risk attitude and risk perceptions: The case of Khyber Pakhtunkhwa, Pakistan. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 13(1): 151-157.
- Uysal, O. ve Polatöz, S. 2017. Dünyada ve Türkiye’de turunçgil üretimi ve dış ticareti. *Türkiye Tohumcular Birliği Dergisi*, 22(1): 6-11.
- Uzun, A. 2015. Turunçgil yetiştiriciliği. T.C. Tarım, Gıda ve Hayvancılık Bakanlığı, Alata Bahçe Kùltürleri Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Mersin.

- Ünlüer, M. 2014. Eskişehir ili tarım işletmelerinde tarımsal kredi kullanımının ekonomik analizi. Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 201 s.
- Veziroğlu, P. 2019. Turunçgil üretim ve pazarlama karar süreçlerinin dışsıtım potansiyelini artırma açısından analizi. Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Adana, 109 s.
- Veziroğlu, P. ve Emeksiz, F. 2020. Çukurova Bölgesi'nde turunçgil üreticilerinin üretim süreçlerindeki kararlarının ekonometrik analizi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 26(2): 89-99.
- Yakut, E. ve Elmas, B. 2013. İşletmelerin finansal başarısızlığının veri madenciliği ve diskriminant analizi modelleri ile tahmin edilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 15(1): 261-280.
- Yamane, T., Alptekin, E., Apaydın, C., Bakır, M.A. ve Gürbüzsel, E., 2001. Temel Örnekleme Yöntemleri. Literatür Yayınları. İstanbul.
- Yaykaşlı, M. 2011. Batı Antalya Bölgesi'nde portakal üretimini etkileyen çevresel ve bitkisel faktörlerin analizi ve bir regresyon modellemesi. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 110 s.
- Yıldız, M. 2014. Tarım Bankacılığı Kartları. Senior Agricultural Lending Expert Frankfurt School of Finance and Management. <https://www.frankfurtschool.de>.
- Yılmaz, M.K. 2008. Dünyada ve Türkiye'de tarımsal finansman: Türkiye için model önerisi. Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bankacılık Finans Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 145 s.
- Zenginoğlu, A. 2007. AB sürecinde Türkiye turunçgil ihracatının yapısı, ortaya çıkan sorunlar ve çözüm yolları üzerine bir araştırma. Ege Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 301 s.

7. EKLER

EK 1. Antalya’da İlçelere Göre Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı (Adet) (2022)

İlçeler	Greyfurt	Limon	Portakal	Mandarin	Toplam
Finike	3.360	39.620	811.250	33.626	887.856
Kumluca	1.240	4.545	735.260	9.500	750.545
Manavgat	4.810	21.500	494.750	45.325	566.385
Aksu	15.393	82.608	444.096	11.022	553.119
Konyaaltı	1.210	1.975	373.598	68.453	445.236
Serik	11.610	70.010	279.575	29.388	390.583
Kemer	2.575	19.085	137.989	47.169	206.818
Alanya	480	65.100	66.730	12.960	145.270
Demre	-	874	70.938	240	72.052
Döşemealtı	150	18.449	22.510	4.514	45.623
Gazipaşa	-	13.100	19.970	5.735	38.805
Kepez	-	20.000	8.920	790	29.710
Muratpaşa	464	3.386	2.680	500	7.030
Gündoğmuş	-	155	3.070	-	3.225
Kaş	-	210	1.620	-	1.830

Kaynak: TÜİK, 2023

EK 2. Antalya’da İlçelere Göre Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı (%) (2022)

İlçeler	Greyfurt	Limon	Portakal	Mandarin	Toplam
Finike	0,38	4,46	91,37	3,79	100,00
Kumluca	0,17	0,61	97,96	1,27	100,00
Manavgat	0,85	3,80	87,35	8,00	100,00
Aksu	2,78	14,93	80,29	1,99	100,00
Konyaaltı	0,27	0,44	83,91	15,37	100,00
Serik	2,97	17,92	71,58	7,52	100,00
Kemer	1,25	9,23	66,72	22,81	100,00
Alanya	0,33	44,81	45,94	8,92	100,00
Demre	-	1,21	98,45	0,33	100,00
Döşemealtı	0,33	40,44	49,34	9,89	100,00
Gazipaşa	-	33,76	51,46	14,78	100,00
Kepez	-	67,32	30,02	2,66	100,00
Muratpaşa	6,60	48,17	38,12	7,11	100,00
Gündoğmuş	-	4,81	95,19	-	100,00
Kaş	-	11,48	88,52	-	100,00

Kaynak: TÜİK, 2023

EK 3. Antalya’da İlçelere Göre Meyve Vermeyen Ağaç Sayısı (Adet) (2022)

İlçeler	Greyfurt	Limon	Portakal	Mandarin	Toplam
Aksu	1.792	22.872	68.283	12.705	105.652
Konyaaltı	90	1.183	60.980	9.347	71.600
Manavgat	1.170	6.500	30.650	19.460	57.780
Finike	-	700	44.920	1.277	46.897
Serik	60	10.630	4.220	3.786	18.696
Gazipaşa	-	3.300	2.400	2.130	7.830
Kepez	-	1.750	850	432	3.032
Kumluca	510	672	-	1.400	2.582
Döşemealtı	50	10	1.113	35	1.208
Gündoğmuş	-	37	885	-	922
Kemer	-	178	27	21	226
Demre	-	213	-	-	213

Kaynak: TÜİK, 2023

EK 4. Antalya’da İlçelere Göre Meyve Vermeyen Ağaç Sayısı (%) (2022)

İlçeler	Greyfurt	Limon	Portakal	Mandarin	Toplam
Aksu	1,70	21,65	64,63	12,03	100,00
Konyaaltı	0,13	1,65	85,17	13,05	100,00
Manavgat	2,02	11,25	53,05	33,68	100,00
Finike	-	1,49	95,78	2,72	100,00
Serik	0,32	56,86	22,57	20,25	100,00
Gazipaşa	-	42,15	30,65	27,20	100,00
Kepez	-	57,72	28,03	14,25	100,00
Kumluca	19,75	26,03	-	54,22	100,00
Döşemealtı	4,14	0,83	92,14	2,90	100,00
Gündoğmuş	-	4,01	95,99	-	100,00
Kemer	-	78,76	11,95	9,29	100,00
Demre	-	100,00	-	-	100,00

Kaynak: TÜİK, 2023

EK 5. Antalya’da İlçelere Göre Toplu Meyveliklerin Alanı (Da) (2022)

İlçeler	Greyfurt	Limon	Portakal	Mandarin	Toplam
Finike	120	1.225	33.284	1.190	35.819
Kumluca	65	218	27.100	325	27.708
Aksu	735	4.153	17.789	645	23.322
Manavgat	190	720	18.100	1.510	20.520
Serik	510	3.330	12.100	1.210	17.150
Konyaaltı	-	50	12.774	2.000	14.824
Kemer	103	750	5.108	1.595	7.556
Alanya	30	3.100	2.440	480	6.050
Demre	-	22	2.207	8	2.237
Gazipaşa	-	135	550	86	771
Döşemealtı	-	163	386	49	598
Muratpaşa	20	19	260	-	299
Kepez	-	145	98	5	248
Gündoğmuş	-	8	102	-	110
Kaş	-	10	60	-	70

*Kaynak: TÜİK, 2023***EK 6. Antalya’da İlçelere Göre Toplu Meyveliklerin Alanı (%) (2022)**

İlçeler	Greyfurt	Limon	Portakal	Mandarin	Toplam
Finike	0,34	3,42	92,92	3,32	100,00
Kumluca	0,23	0,79	97,81	1,17	100,00
Aksu	3,15	17,81	76,28	2,77	100,00
Manavgat	0,93	3,51	88,21	7,36	100,00
Serik	2,97	19,42	70,55	7,06	100,00
Konyaaltı	-	0,34	86,17	13,49	100,00
Kemer	1,36	9,93	67,60	21,11	100,00
Alanya	0,50	51,24	40,33	7,93	100,00
Demre	-	0,98	98,66	0,36	100,00
Gazipaşa	-	17,51	71,34	11,15	100,00
Döşemealtı	-	27,26	64,55	8,19	100,00
Muratpaşa	6,69	6,35	86,96	-	100,00
Kepez	-	58,47	39,52	2,02	100,00
Gündoğmuş	-	7,27	92,73	-	100,00
Kaş	-	14,29	85,71	-	100,00

Kaynak: TÜİK, 2023

EK 7. Antalya’da İlçelere Göre Turunçgil Üretim Miktarı (Ton) (2022)

İlçeler	Greyfurt	Limon	Portakal	Mandarin	Toplam
Finike	588	5.349	144.050	4.540	154.527
Kumluca	119	432	90.702	684	91.937
Manavgat	481	2.150	55.484	2.934	61.049
Konyaaltı	148	201	45.901	8.078	54.328
Serik	1.219	9.101	37.885	1.911	50.116
Aksu	1.678	9.830	34.675	1.080	47.263
Kemer	206	1.527	10.703	3.115	15.551
Alanya	58	5.859	7.862	1.242	15.021
Demre	-	140	13.196	36	13.372
Kepez	-	2.200	959	91	3.250
Gazipaşa	-	681	1.773	316	2.770
Döşemealtı	8	1.107	1.203	203	2.521
Muratpaşa	46	271	225	39	581
Kaş	-	17	142	-	159
Gündoğmuş	-	8	143	-	151

*Kaynak: TÜİK, 2023***EK 8. Antalya’da İlçelere Göre Turunçgil Üretim Miktarı (%) (2022)**

İlçeler	Greyfurt	Limon	Portakal	Mandarin	Toplam
Finike	0,38	3,46	93,22	2,94	100,00
Kumluca	0,13	0,47	98,66	0,74	100,00
Aksu	0,79	3,52	90,88	4,81	100,00
Manavgat	0,27	0,37	84,49	14,87	100,00
Serik	2,43	18,16	75,59	3,81	100,00
Konyaaltı	3,55	20,80	73,37	2,29	100,00
Kemer	1,32	9,82	68,83	20,03	100,00
Alanya	0,39	39,01	52,34	8,27	100,00
Demre	-	1,05	98,68	0,27	100,00
Gazipaşa	-	67,69	29,51	2,80	100,00
Döşemealtı	-	24,58	64,01	11,41	100,00
Muratpaşa	0,32	43,91	47,72	8,05	100,00
Kepez	7,92	46,64	38,73	6,71	100,00
Gündoğmuş	-	10,69	89,31	-	100,00
Kaş	-	5,30	94,70	-	100,00

Kaynak: TÜİK, 2023

EK 9. Antalya’da İlçelere Göre Turunçgil Verimi (Kg/Meyve Veren Ağaç) (2022)

İlçeler	Greyfurt	Limon	Portakal	Mandarin
Aksu	109	119	88	98
Alanya	121	90	115	97
Demre	-	160	173	150
Döşemealtı	53	60	53	45
Finike	175	135	178	135
Gazipaşa	-	52	89	55
Gündoğmuş	-	52	47	-
Kaş	-	81	88	-
Kemer	80	80	74	63
Kepez	-	110	108	115
Konyaaltı	122	102	127	118
Kumluca	96	95	123	72
Manavgat	100	100	112	67
Muratpaşa	99	80	84	78
Serik	105	130	137	80

Kaynak: TÜİK, 2023

EK 10. Aksu İlçesi’nde Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı

Yıllar	Greyfurt		Limon		Portakal		Mandarin		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
2013	9.550	2,08	134.500	29,31	290.300	63,27	24.500	5,34	458.850	100,00
2014	9.550	2,08	134.500	29,31	290.300	63,27	24.500	5,34	458.850	100,00
2015	9.550	2,08	134.500	29,31	290.300	63,27	24.500	5,34	458.850	100,00
2016	9.550	2,08	134.500	29,31	290.300	63,27	24.500	5,34	458.850	100,00
2017	10.174	2,20	134.000	28,98	293.731	63,52	24.500	5,30	462.405	100,00
2018	9.949	2,29	134.000	30,87	265.600	61,19	24.500	5,64	434.049	100,00
2019	9.550	2,18	134.000	30,55	270.600	61,69	24.500	5,59	438.650	100,00
2020	9.550	2,15	134.000	30,10	277.100	62,25	24.500	5,50	445.150	100,00
2021	22.600	2,90	119.544	15,33	619.840	79,50	17.700	2,27	779.684	100,00
2022	15.393	2,78	82.608	14,93	444.096	80,29	11.022	1,99	553.119	100,00

Kaynak: TÜİK, 2023

EK 11. Aksu İlçesi'nde Meyve Vermeyen Yaşta Ağaç Sayısı

Yıllar	Greyfurt		Limon		Portakal		Mandarin		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
2013	7.410	9,95	22.000	29,55	42.050	56,47	3.000	4,03	74.460	100,00
2014	7.410	9,95	22.000	29,55	42.050	56,47	3.000	4,03	74.460	100,00
2015	7.410	9,95	22.000	29,55	42.050	56,47	3.000	4,03	74.460	100,00
2016	7.410	9,95	22.000	29,55	42.050	56,47	3.000	4,03	74.460	100,00
2017	7.410	9,95	22.000	29,55	42.050	56,47	3.000	4,03	74.460	100,00
2018	7.410	9,95	22.000	29,55	42.050	56,47	3.000	4,03	74.460	100,00
2019	4.710	6,63	22.000	30,98	41.300	58,16	3.000	4,22	71.010	100,00
2020	4.710	6,59	22.000	30,76	41.800	58,45	3.000	4,20	71.510	100,00
2021	2.720	3,40	14.000	17,51	59.414	74,33	3.800	4,75	79.934	100,00
2022	1.792	1,70	22.872	21,65	68.283	64,63	12.705	12,03	105.652	100,00

*Kaynak: TÜİK, 2023***EK 12. Aksu İlçesi'nde Toplu Meyveliklerin Alanı**

Yıllar	Greyfurt		Limon		Portakal		Mandarin		Toplam	
	Dekar	%	Dekar	%	Dekar	%	Dekar	%	Dekar	%
2013	706	4,39	3.679	22,88	11.340	70,53	353	2,20	16.078	100,00
2014	700	4,39	3.650	22,88	11.250	70,53	350	2,19	15.950	100,00
2015	700	4,39	3.650	22,88	11.250	70,53	350	2,19	15.950	100,00
2016	700	4,39	3.650	22,88	11.250	70,53	350	2,19	15.950	100,00
2017	700	4,39	3.539	22,21	11.345	71,20	350	2,20	15.934	100,00
2018	700	4,39	3.650	22,88	11.250	70,53	350	2,19	15.950	100,00
2019	700	4,39	3.650	22,88	11.250	70,53	350	2,19	15.950	100,00
2020	700	4,39	3.650	22,88	11.250	70,53	350	2,19	15.950	100,00
2021	850	3,06	4.752	17,12	21.700	78,19	450	1,62	27.752	100,00
2022	735	3,15	4.153	17,81	17.789	76,28	645	2,77	23.322	100,00

Kaynak: TÜİK, 2023

EK 13. Aksu İlçesi'nde Turunçgil Üretim Miktarı

Yıllar	Greyfurt		Limon		Portakal		Mandarin		Toplam	
	Ton	%	Ton	%	Ton	%	Ton	%	Ton	%
2013	955	1,27	24.210	32,09	46.597	61,77	3.675	4,87	75.437	100,00
2014	955	1,32	24.210	33,45	43.545	60,16	3.675	5,08	72.385	100,00
2015	955	1,36	22.210	31,56	43.545	61,87	3.675	5,22	70.385	100,00
2016	955	1,44	18.400	27,67	43.566	65,52	3.568	5,37	66.489	100,00
2017	1.139	1,48	24.113	31,36	47.808	62,17	3.838	4,99	76.898	100,00
2018	1.112	1,57	24.317	34,42	41.498	58,74	3.717	5,26	70.644	100,00
2019	1.050	1,66	21.452	33,97	37.512	59,41	3.131	4,96	63.145	100,00
2020	812	1,34	19.228	31,71	37.541	61,90	3.063	5,05	60.644	100,00
2021	3.058	2,75	16.674	14,97	89.779	80,63	1.841	1,65	111.352	100,00
2022	1.678	3,55	9.830	20,80	34.675	73,37	1.080	2,29	47.263	100,00

*Kaynak: TÜİK, 2023***EK 14. Aksu İlçesi'nde Turunçgil Verimi (Kg/Meyve Veren Ağaç)**

Yıllar	Greyfurt	Limon	Portakal	Mandarin
2013	100	180	160	150
2014	100	180	150	150
2015	100	165	150	150
2016	100	137	153	146
2017	112	180	162	157
2018	112	181	166	152
2019	110	160	148	128
2020	85	143	140	125
2021	135	139	145	104
2022	109	119	88	98
10 Yıllık Ortalama	106	158	146	136

Kaynak: TÜİK, 2023

EK 15. Finike İlçesi'nde Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı

Yıllar	Greyfurt		Limon		Portakal		Mandarin		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
2013	8.170	0,88	41.540	4,46	832.241	89,34	49.572	5,32	931.523	100,00
2014	8.180	0,88	41.620	4,47	833.997	89,52	47.846	5,14	931.643	100,00
2015	6.680	0,72	41.620	4,47	834.560	89,67	47.876	5,14	930.736	100,00
2016	5.310	0,55	41.870	4,37	862.211	90,08	47.736	4,99	957.127	100,00
2017	5.651	0,59	41.870	4,37	862.179	90,05	47.736	4,99	957.436	100,00
2018	5.246	0,53	43.170	4,38	889.348	90,14	48.889	4,96	986.653	100,00
2019	4.496	0,46	43.170	4,38	889.348	90,21	48.889	4,96	985.903	100,00
2020	4.676	0,46	43.870	4,28	927.925	90,55	48.316	4,71	1.024.787	100,00
2021	4.110	0,47	39.620	4,49	803.650	91,11	34.718	3,94	882.098	100,00
2022	3.360	0,38	39.620	4,46	811.250	91,37	33.626	3,79	887.856	100,00

*Kaynak: TÜİK, 2023***EK 16. Finike İlçesi'nde Meyve Vermeyen Yaşta Ağaç Sayısı**

Yıllar	Greyfurt		Limon		Portakal		Mandarin		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
2013	190	0,42	2.660	5,92	39.963	88,99	2.093	4,66	44.906	100,00
2014	180	0,40	2.580	5,77	38.146	85,36	3.780	8,46	44.686	100,00
2015	180	0,39	2.650	5,80	39.084	85,58	3.754	8,22	45.668	100,00
2016	180	0,20	2.200	2,45	83.736	93,17	3.754	4,18	89.870	100,00
2017	180	0,20	2.200	2,45	83.736	93,17	3.754	4,18	89.870	100,00
2018	180	0,27	1.400	2,12	61.920	93,88	2.454	3,72	65.954	100,00
2019	180	0,27	1.400	2,10	62.700	93,96	2.454	3,68	66.734	100,00
2020	-	-	700	1,23	54.920	96,53	1.277	2,24	56.897	100,00
2021	-	-	700	1,23	54.920	96,53	1.277	2,24	56.897	100,00
2022	-	-	700	1,49	44.920	95,78	1.277	2,72	46.897	100,00

Kaynak: TÜİK, 2023

EK 17. Finike İlçesi'nde Toplu Meyveliklerin Alanı

Yıllar	Greyfurt		Limon		Portakal		Mandarin		Toplam	
	Dekar	%	Dekar	%	Dekar	%	Dekar	%	Dekar	%
2013	252	0,74	1.260	3,68	30.924	90,35	1.790	5,23	34.226	100,00
2014	250	0,73	1.260	3,68	30.924	90,39	1.779	5,20	34.213	100,00
2015	200	0,58	1.220	3,56	31.026	90,65	1.779	5,20	34.225	100,00
2016	190	0,56	1.225	3,58	31.028	90,67	1.779	5,20	34.222	100,00
2017	190	0,56	1.183	3,46	31.014	90,77	1.779	5,21	34.166	100,00
2018	180	0,53	1.225	3,59	30.974	90,68	1.779	5,21	34.158	100,00
2019	150	0,44	1.225	3,59	31.004	90,77	1.779	5,21	34.158	100,00
2020	150	0,38	1.225	3,13	36.031	92,07	1.729	4,42	39.135	100,00
2021	150	0,42	1.225	3,41	33.360	92,76	1.229	3,42	35.964	100,00
2022	120	0,34	1.225	3,42	33.284	92,92	1.190	3,32	35.819	100,00

*Kaynak: TÜİK, 2023***EK 18. Finike İlçesi'nde Turunçgil Üretim Miktarı**

Yıllar	Greyfurt		Limon		Portakal		Mandarin		Toplam	
	Ton	%	Ton	%	Ton	%	Ton	%	Ton	%
2013	1.634	0,90	5.608	3,08	166.380	91,33	8.556	4,70	182.178	100,00
2014	1.636	0,91	5.619	3,14	163.562	91,34	8.248	4,61	179.065	100,00
2015	1.336	0,76	5.619	3,19	161.692	91,70	7.673	4,35	176.320	100,00
2016	1.062	0,59	4.296	2,38	168.205	93,03	7.251	4,01	180.814	100,00
2017	1.266	0,63	4.269	2,11	188.264	93,18	8.244	4,08	202.043	100,00
2018	1.348	0,62	5.005	2,31	201.767	93,13	8.533	3,94	216.653	100,00
2019	1.151	0,58	4.451	2,23	186.952	93,58	7.227	3,62	199.781	100,00
2020	1.263	0,61	5.875	2,83	193.638	93,17	7.067	3,40	207.843	100,00
2021	859	0,51	5.348	3,17	157.136	93,28	5.111	3,03	168.454	100,00
2022	588	0,38	5.349	3,46	144.050	93,22	4.540	2,94	154.527	100,00

Kaynak: TÜİK, 2023

EK 19. Finike İlçesi'nde Turunçgil Verimi (Kg/Meyve Veren Ağaç)

Yıllar	Greyfurt	Limon	Portakal	Mandarin
2013	200	135	198	163
2014	200	135	186	163
2015	200	135	191	141
2016	200	103	195	130
2017	224	102	212	169
2018	257	116	226	172
2019	256	103	209	145
2020	270	134	196	144
2021	209	135	196	147
2022	175	135	178	135
10 Yıllık Ortalama	219	123	199	151

Kaynak: TÜİK, 2023

EK 20. Kumluca İlçesi'nde Meyve Veren Yaşta Ağaç Sayısı

Yıllar	Greyfurt		Limon		Portakal		Mandarin		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
2013	6.250	0,71	8.750	0,99	857.000	97,22	9.500	1,08	881.500	100,00
2014	5.575	0,69	7.425	0,92	786.500	97,22	9.500	1,17	809.000	100,00
2015	5.575	0,69	7.425	0,92	786.500	97,22	9.500	1,17	809.000	100,00
2016	5.575	0,69	7.025	0,87	787.700	97,27	9.500	1,17	809.800	100,00
2017	5.945	0,73	7.025	0,87	787.700	97,23	9.500	1,17	810.170	100,00
2018	5.811	0,72	7.025	0,87	788.700	97,25	9.500	1,17	811.036	100,00
2019	1.240	0,16	5.810	0,75	755.205	97,86	9.500	1,23	771.755	100,00
2020	1.240	0,13	4.545	0,46	962.350	98,44	9.500	0,97	977.635	100,00
2021	1.240	0,17	4.545	0,61	735.800	97,96	9.500	1,26	751.085	100,00
2022	1.240	0,17	4.545	0,61	735.260	97,96	9.500	1,27	750.545	100,00

Kaynak: TÜİK, 2023

EK 21. Kumluca İlçesi'nde Meyve Vermeyen Yaşta Ağaç Sayısı

Yıllar	Greyfurt		Limon		Portakal		Mandarin		Toplam	
	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%	Adet	%
2013	-	-	-	-	3.200	100,00	-	-	3.200	100,00
2014	-	-	-	-	3.200	100,00	-	-	3.200	100,00
2015	-	-	-	-	3.200	100,00	-	-	3.200	100,00
2016	-	-	-	-	2.000	100,00	-	-	2.000	100,00
2017	-	-	-	-	2.000	100,00	-	-	2.000	100,00
2018	-	-	-	-	1.000	100,00	-	-	1.000	100,00
2019	-	-	-	-	1.000	100,00	-	-	1.000	100,00
2020	500	32,26	-	-	-	-	1.050	67,74	1.550	100,00
2021	510	26,70	-	-	-	-	1.400	73,30	1.910	100,00
2022	510	19,75	672	26,03	-	-	1.400	54,22	2.582	100,00

*Kaynak: TÜİK, 2023***EK 22. Kumluca İlçesi'nde Toplu Meyveliklerin Alanı**

Yıllar	Greyfurt		Limon		Portakal		Mandarin		Toplam	
	Dekar	%	Dekar	%	Dekar	%	Dekar	%	Dekar	%
2013	252	0,77	353	1,08	31.753	97,31	272	0,83	32.630	100,00
2014	225	0,72	300	0,97	30.250	97,43	272	0,88	31.047	100,00
2015	225	0,72	300	0,97	30.250	97,43	272	0,88	31.047	100,00
2016	225	0,72	290	0,93	30.250	97,46	272	0,88	31.037	100,00
2017	225	0,73	281	0,91	30.250	97,49	272	0,88	31.028	100,00
2018	225	0,72	290	0,93	30.250	97,46	272	0,88	31.037	100,00
2019	30	0,10	245	0,82	29.235	98,16	272	0,91	29.782	100,00
2020	58	0,20	190	0,66	28.300	98,08	307	1,06	28.855	100,00
2021	65	0,23	190	0,68	27.300	97,92	325	1,17	27.880	100,00
2022	65	0,23	218	0,79	27.100	97,81	325	1,17	27.708	100,00

Kaynak: TÜİK, 2023

EK 23. Kumluca İlçesi'nde Turunçgil Üretim Miktarı

Yıllar	Greyfurt		Limon		Portakal		Mandarin		Toplam	
	Ton	%	Ton	%	Ton	%	Ton	%	Ton	%
2013	937	0,79	1.094	0,92	115.695	97,33	1.140	0,96	118.866	100,00
2014	836	0,79	928	0,87	103.379	97,27	1.140	1,07	106.283	100,00
2015	836	0,81	928	0,90	100.379	97,19	1.140	1,10	103.283	100,00
2016	836	0,81	667	0,64	100.836	97,48	1.107	1,07	103.446	100,00
2017	999	0,88	878	0,78	110.137	97,29	1.191	1,05	113.205	100,00
2018	974	0,81	885	0,74	116.472	97,44	1.201	1,00	119.532	100,00
2019	198	0,17	646	0,54	117.310	98,41	1.052	0,88	119.206	100,00
2020	149	0,11	461	0,34	134.725	98,92	855	0,63	136.190	100,00
2021	148	0,12	532	0,44	118.693	98,74	839	0,70	120.212	100,00
2022	119	0,13	432	0,47	90.702	98,66	684	0,74	91.937	100,00

*Kaynak: TÜİK, 2023***EK 24. Kumluca İlçesi'nde Turunçgil Verimi (Kg/Meyve Veren Ağaç)**

Yıllar	Greyfurt	Limon	Portakal	Mandarin
2013	150	125	135	120
2014	150	125	131	120
2015	150	125	128	120
2016	150	95	128	117
2017	168	125	140	125
2018	168	126	148	126
2019	160	111	155	111
2020	120	101	140	90
2021	119	117	161	88
2022	96	95	123	72
10 Yıllık Ortalama	143	115	139	109

Kaynak: TÜİK, 2023

ÖZGEÇMİŞ

AYŞENUR GÜZEL

ÖĞRENİM BİLGİLERİ

Yüksek Lisans 2019 - 2023	Akdeniz Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Antalya
Lisans 2015 - 2019	Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Antalya

YÜKSEK LİSANS SEMİNERİ

Güzel, A. 2020. Türkiye’de tarımsal kredi kullanımının gelişimi. Akdeniz Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Antalya.

YAYINLAR

Uluslararası Hakemli Dergilerde Yayımlanan Makaleler :

1. Akçaöz, H., **Güzel, A.**, Metin, B., Redzepe, V. 2022. Tarımsal amaçlı kooperatiflere ortak olan ve olmayan üreticilerin tarımsal kredi kullanımının değerlendirilmesi. *Çukurova Tarım ve Gıda Bilimleri Dergisi*, 37(2): 123-138.

Uluslararası Bilimsel Toplantılarda Sunulan ve Bildiri Kitabında (Proceedings)

Basılan Bildiriler :

1. Akcaoz, H., Top, B., **Guzel, A.**, Redzepe, V. 2019. Tarımsal amaçlı kooperatiflere ortak olan ve olmayan üreticilerin sürdürülebilirlik ile ilgili görüşlerinin belirlenmesi. 11th International Congress of Social Sciences with Current Research, 28 October-1 November, Antalya, pp: 85-97.

2. Akçaöz, H., Karakuş, A., **Güzel, A.** 2020. Antalya ilinde muz üretiminde kredi kullanımı ve finansman sorunları. 12. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi, 5-7 Haziran, Antalya, ss: 1127-1146.
3. Akcaoz, H., Yigit, S., **Guzel, A.**, Suna, R. 2021. Türkiye’de biber üretiminde risk yönetimi ve sürdürülebilirlik: Antalya ili Demre ilçesi örneği, 7th International Management and Social Research Conference, May 19-21, Proceeding Book, Volume: 1, pp:170-188.
4. Akcaoz, H., Akinci, A., Kalayci, M., **Guzel, A.** 2021. Credit use and sustainability in apple production in Isparta. III. Balkan Agriculture Congress, 29 August-1 September, Edirne, pp: 887-901.
5. Akcaoz, H., Atas, E., Suna, R., **Guzel, A.** 2021. Risk and sustainability in ovine livestock activity: Antalya province case. III. Balkan Agriculture Congress, 29 August-1 September, Edirne, 902-917.